

3962473791

Københavns Kommune.
Bibliotekerne.

MAG

RHB

Mag. 09.463 He

KJØBENHAVNSKE BILLEDER

FRA DET NITTENDE AARHUNDREDE

SAMLEDE MED VEJLEDENDE TEXT AF
F. HENDRIKSEN

SAMLET UDGAVE

UDGIVET AF
FORENINGEN FREMTIDEN
KJØBENHAVN 1927

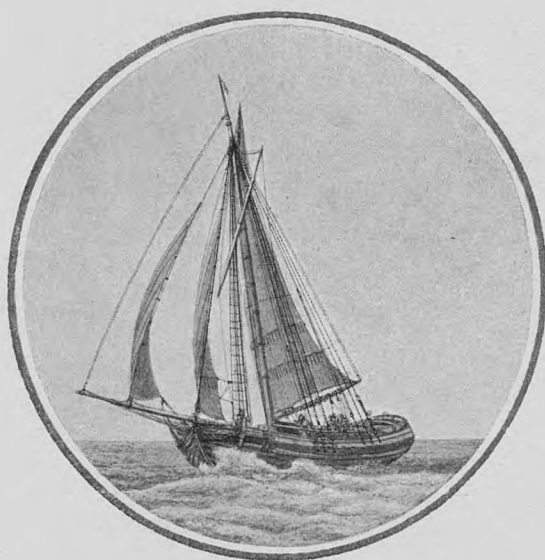
RHB

F. HENDRIKSENS REPRODUKTIONS-ATELIER
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)
KJØBENHAVN

KJØBENHAVNSKE BILLEDER

FRA DET NITTENDE AARHUNDREDE

SAMLEDE MED VEJLEDENDE TEXT AF
F. HENDRIKSEN

C. W. Eckersberg: Lystsejls i Sundet ca. 1830.

UDGIVET AF
FORENINGEN FREMTIDEN
KJØBENHAVN
1924—1927

Constantin Hansen, 1830: Slotskirken og Thorvaldsens Museum
set fra Buegangen gennem Porten til Prins Jørgens Gaard.
(Se Billeder S. 15 og 18, Text S. 87-88.)

F. HENDRIKSENS REPRODUKTIONS-ATELIER
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE, (AXEL SIMMELKJÆR)
KJØBENHAVN

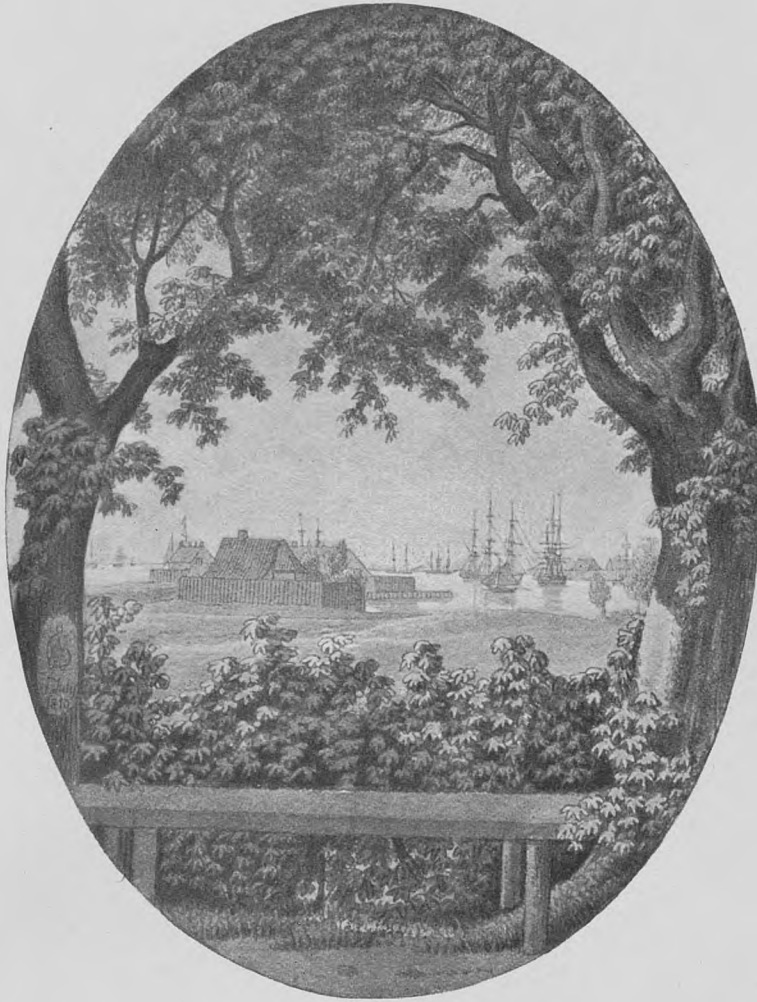
KJØBENHAVNSKE BILLEDER
FRA DET NITTENDE AARHUNDREDE

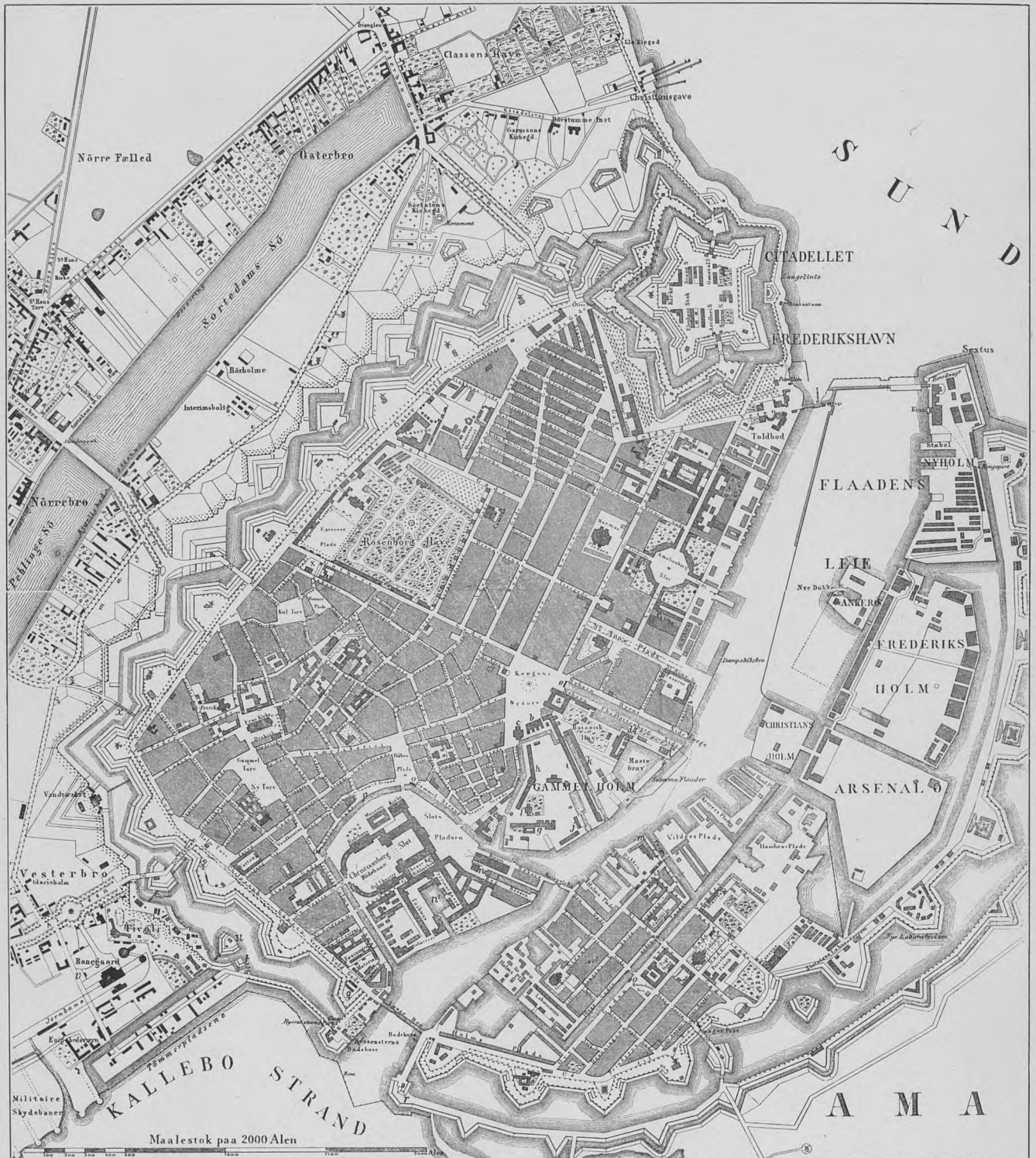
SAMLET UDGAVE 1927
AF NÆRVÆRENDE VÆRK, SOM
FORENINGEN FREMTIDEN
FORDELTE I FIRE HÆFTER
VED BORTLODNINGERNE 1924—1927

KJØBENHAVNSKE BILLEDER

FRA NITTENDE AARHUNDREDE

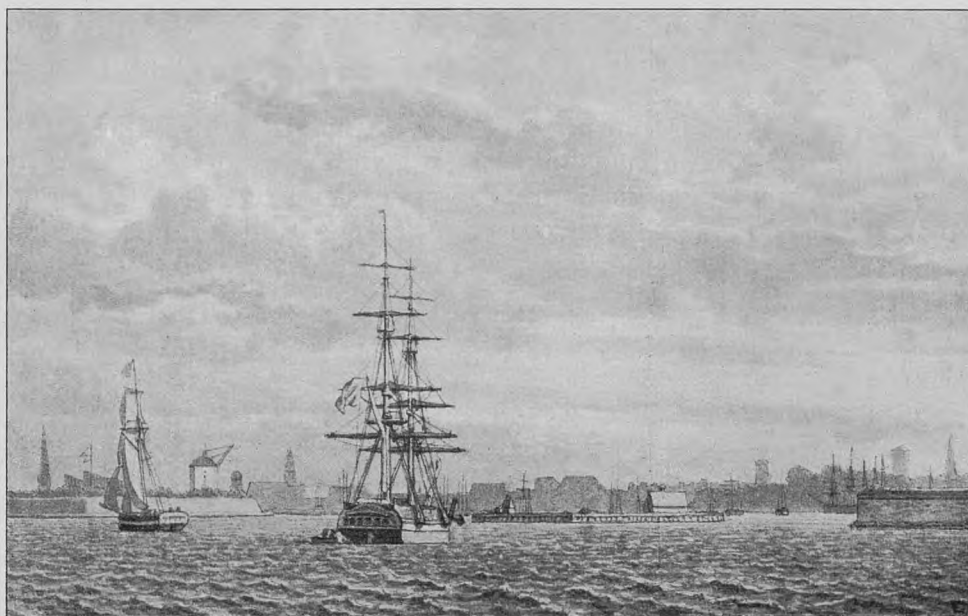
C.W. Eckersberg, July 1810: Udsigt over Rheden med Tolderens Hus og gamle Kalkværk i Mellemgrunden. Set fra Kalkbrænderigaardens Have.

PLAN AF KJØBENHAVN, »REVIDERET I MARKEN, JUNI 1858«

- a. Charlottenborg; b. Gjethuset; c. Kgl. Theater; d. Mønten; e. Søkartarkiv og Gammel Holms Værftsvagt;
 f. Marineministeriets Kontorbygning; g. Værftskontorer og Klein-, Grov- og Ankersmedie; h. Værftets store Magasinbygning; i. Værftets Hampemagasin og Reberbane; j. Sejlmagasin og Sejlmagerværksted; k. Værftets Chalupskur; l. Værftets Mastearbejdshus og Vagtbygning ved Nyhavns Indgangen; m. Grynmøllen; n. Slotsholmens Vagtbygning og gamle Nationalbank; n¹. Proviantgaardshavnen;
 o, o, o, o. Sandkister; p. Vejerbodens Beliggenhed ved Gammel Strand; q. Manegen (Rideskolen) ved Rysenstens Bastion; r. Ny Kikkure ved den dækkede Vej; s. Gamle Kikkure ved Rysensten; t. Øen »Capri»; u. Tivoliøen; v. Tømmerpladsvej; x. Teglgårdsbroen.

INDLEDNING

C. W. Eckersberg, ca. 1820-30: Indsejlingen til Kjøbenhavn. Set fra Rheden.

INDLEDNING. Endnu mod Slutningen af det nittende Aarhundrede bevarede Kjøbenhavn i sine Volde, Grave og Glacier Vidnesbyrd om at have været en Fæstning. Derimod træffer man i kjendte Forfatters trykte Erindringer fra Tiden omkring 1830-50 Udtalelser, der hævde, at man den Gang ikke havde Følelsen af at leve i en Søstad. Denne Opfattelse kan have en delvis Berettigelse, idet Adgangen fra Byen til Havnen ikke var let tilgængelig, men Opfattelsen har ogsaa en særlig Grund i den Omstændighed, at vedkommende Forfattere ikke har været barnefødte Kjøbenhavnere og i deres Ungdom og Studietid var optagne helt andre Steder end i Havnens Nærhed; thi var deres Vandringer faldet over en af Broerne til Christianshavn, vilde de allerede der have set noget Havneliv, og var de gaaet ind paa Havnepladserne — disse strakte sig fra Langebro til op mod Flaadens Leje, — og det ikke var Vintertid, kunde de umuligt undgaa at mærke Søstaden, — dèr var det nemlig, at Skibsfartens Liv den Gang rørte sig.

Kjøbenhavn var endnu indsnævret i en Ring af Volde og Grave og havde i 1807 høstet dyrt købte Erfaringer om, hvilke Farer der fulgte med. Hovedstaden kom til at bære Følgerne af Landets slette Politik og af Englændernes haardhændede Krigsførelse, der traf os ganske uforberedte. Bombardementet tvang Byen til Overgivelse under Sorg og Lidelser for Befolkningen, saaledes som mange Samtidige har skildret denne triste Tid. — Da Byen havde kapituleret, ilede Indbyggerne ud af Portene og mødte Synet af al den Fordærv, de faa Dages Krig

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

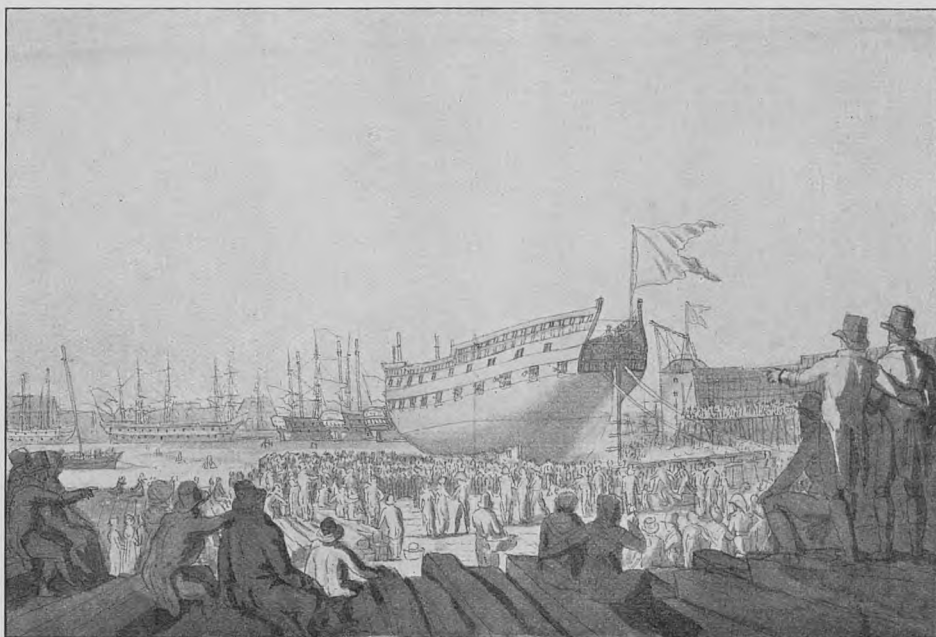
havde medført. De saa de Steder, nær Enighedsværn, ved Kalveboerne og paa Nørre- og Østerbro, hvor vore frivillige Korps: Livjægerne, Studenter- og Herregaardsskytterne, tillands havde kæmpet mod Englænderne og deres Hannoveranere, medens Flaadens Mandskab og Officerer fra Kanonbaadsflotillerne havde støttet deres Modstand og bekjæmpet de engelske Bombarderere. Især i de gamle Haver — den Blaagaardske paa Nørrebro og de Classenske, den Tuteinske og

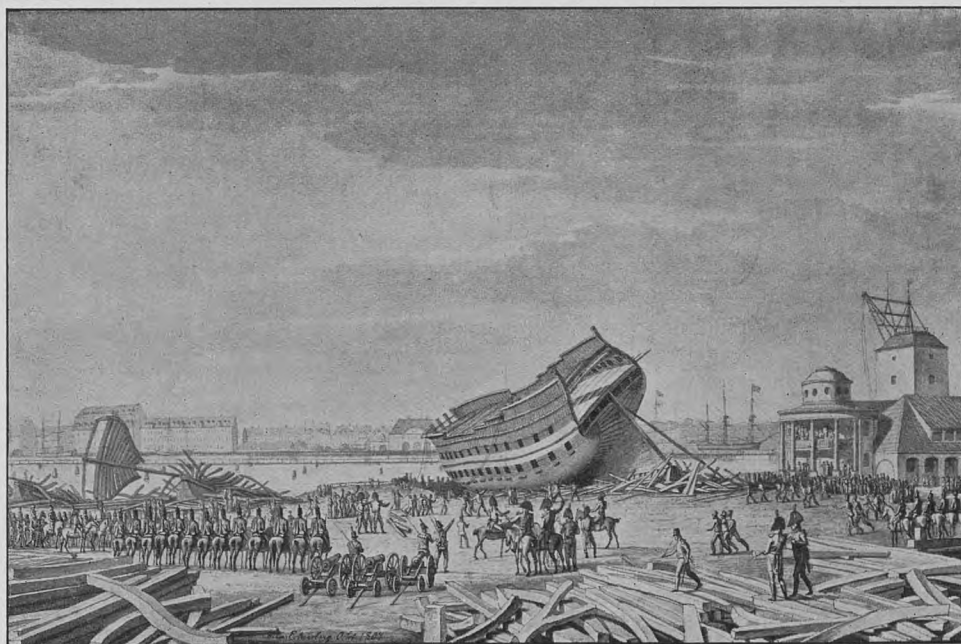
Peter Sevel? Udsigt mod Kjøbenhavn fra Strandpromenaden ved Classens Have. Antagelig malt midt i Tyverne. Den figurlige Staffage mulig af Eckersberg.

den Kirsteinske paa Østerbro — var Ødelæggelsen omfattende. I Classens Have var alle de større Bygninger nærmest Sundet raserede og store Dele af Trævæxten omhugget. — Byens og Landets kummerfulde Tid begyndte og tog yderligere Fart efter 1814. Den kom til at strække sig over mere end en Generations Liv, og vi, der nu er gamle Folk, kjender fra vore Forældre og disses Fædre det Nøjsomheds og Spar-sommeligheds Præg, Tiden gav sine Mennesker. De Gamle i de nu bortdøde Slægtled var til det sidste mærkede af Opdragelsens Varsomhed i Krav og Forbrug, og som det ofte gaar, tilsidst var det mest i Livsvanernes smaa Enkeltheder, man følte de svundne Tidens Tugt. Uendelig langt fra vor ødsle og overdaadige Levevis var hin Tids Va-

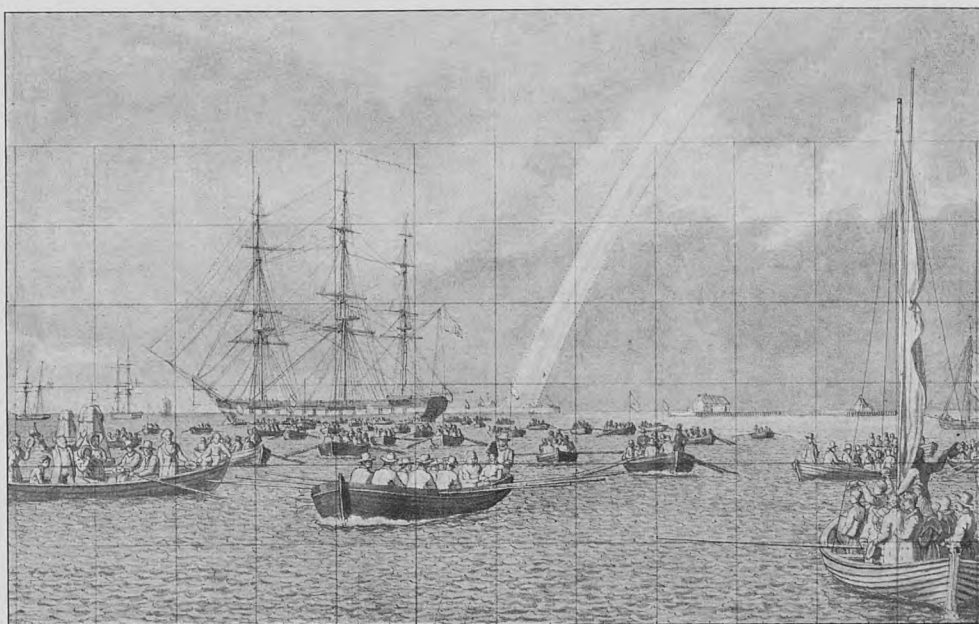
INDLEDNING

C. W. Eckersberg, Okt. 1804: Linieskibet Prins Christian Frederik.
Stabelafløbning paa Nyholms Værft.

C. W. Eckersberg, Oktober 1807: Engländernes sidste Voldsdaad.
De under Bygning værende Orlogsskibe ødelægges.

C. W. Eckersberg: Kompositionsskitse til Maleriet: Thorvaldsens Ankomst til Kjøbenhavn den 17. September 1838.

ner; det gjaldt alle Samfundslag, ikke mindst den bedre stillede Mellemstand, som Embeds-, Handels-, Haandværker- og Kunstnerstanden, overalt var Kaarene yderligt smaa. — Alligevel besad Byen, som Arv fra bedre Dage, en god Del af den Statelighed, der hørte med til en Residensstad. Dens nyere Bebyggelse var flere Steder stolt anlagt. Rhed og Havn med Bygninger fra den glansfulde Handelsperiode før 1800 var i ethvert Fald anselige, Byens Volde og dens nærmeste Omegn bød Malerne gode Motiver. — Af den Skare Kunstnere, der har efterladt Billeder fra Kjøbenhavn, er Eckersberg den solide Grundlægger, den i Perspektiven og Motivets Gjennemarbejdning helt forfarne Mester, den mageløse Tegner af Skibe og deres Rig. — Tre Aar efter Bombardementet, faa Dage før Eckersberg den 10. Juli 1810 tiltraadte sin store Udenlandsrejse, tegnede han foranstaaende Vignet, som er en Udsigt over Rheden, sikkert fra en Have ved eller i Nærheden af Kalkbrænderiet, fra et ham kjært Sted, hvor han gjerne dvælede. — Hans andre Tegninger, der alle stamme fra den første Trediedel af Aarhundredet, give paa stilfærdig Maade god Besked og prale ikke med overvættes Færdsel. Og intet Under er det, at de gamle Billeder vise By og Havn under en saa paafaldende rolig Synsvinkel, thi tidligere Dages Røre og Foretagksomhed var der ikke meget af. — De Sømalere, der fulgte efter Eckersberg, har alle syslet med Billedmotiver fra Rhed og Havn, men ingen af dem ejede hans Vilje og Evne. Derimod arbejdede M. Rørbye, Chr. Købke og Vilh. Kyhn anderledes sikkert i hans Spor. — For sig selv

INDLEDNING

C. W. Eckersberg: Orlogsværftet set fra Toldboden. Fra Venstre: Flagmasten paa Sextus, Hovedvagten og den store Kran. I Midten Bomløbet. Uden Betegnelse, men før 1807.

staar den kjendte Prospekttegner H. G. F. Holm, hvis pyntelige Akvareller nu er stærkt efterstræbte som Minder om Byen i ældre Dage. Ogsaa den næsten glemte, tit med Vilh. Pedersen (H. C. Andersens Illustrator) forvexlede Carl Peter Wilh. Petersen (1812-1880) har efterladt Billeder fra By og Havn, der i de sidste Aar paany vækker Opmærksomhed.

Rejsende, der søværts nærmer sig vor gamle By, vil bemærke de tre iøjnefaldende Bygværker paa Nyholms nordlige Del. Længst mod Øst Flagmasten paa Batteriet Sextus' yderste Vold; længst mod Vest, ud imod den afgrændsede Orlogshavn, der er — eller rettere var — »Flaadens Leje«, staar Frederik V's storladne Mastekran, og i Midten ses det kronede Spir paa Værftets Hovedvægts Tagrytter. — Fra Rhed og Toldbod, fra Kastelsvold, fra Langelinie og fra længere Afstande gjør disse tre Punkter sig virkningsfuldt gjældende. Eckersberg og Rørbye har ved Dag og i klart Maaneskin set mod disse Steder. C. Købkes Billeder fra Kastelsvolden viser Udsigter baade mod Rhed og Orlogsværft. Andre Malere har paa nærmere Hold vist Toldboden og Indsejlingen til Havnen, der endnu midt i forrige Aarhundrede var saa generende snæver, at Datidens brede Hjuldamper med Forsigtighed maatte passere Bomløbet. Vor første Kongedamper »Slesvig« var en saadan Hjulbaad, som Frederik VII og hans Efterfølger brugte til Rejser fra 1855 til 1879, og som i 1866 førte Prinsesse Dagmar til Formæling i St. Petersburg. — Da Skibet 1893 blev ophugget, sørgede Værftschefen for, at Baadens fine Salon blev skaanet. De gode, smukt forarbejdede Mahogni Møbler,

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

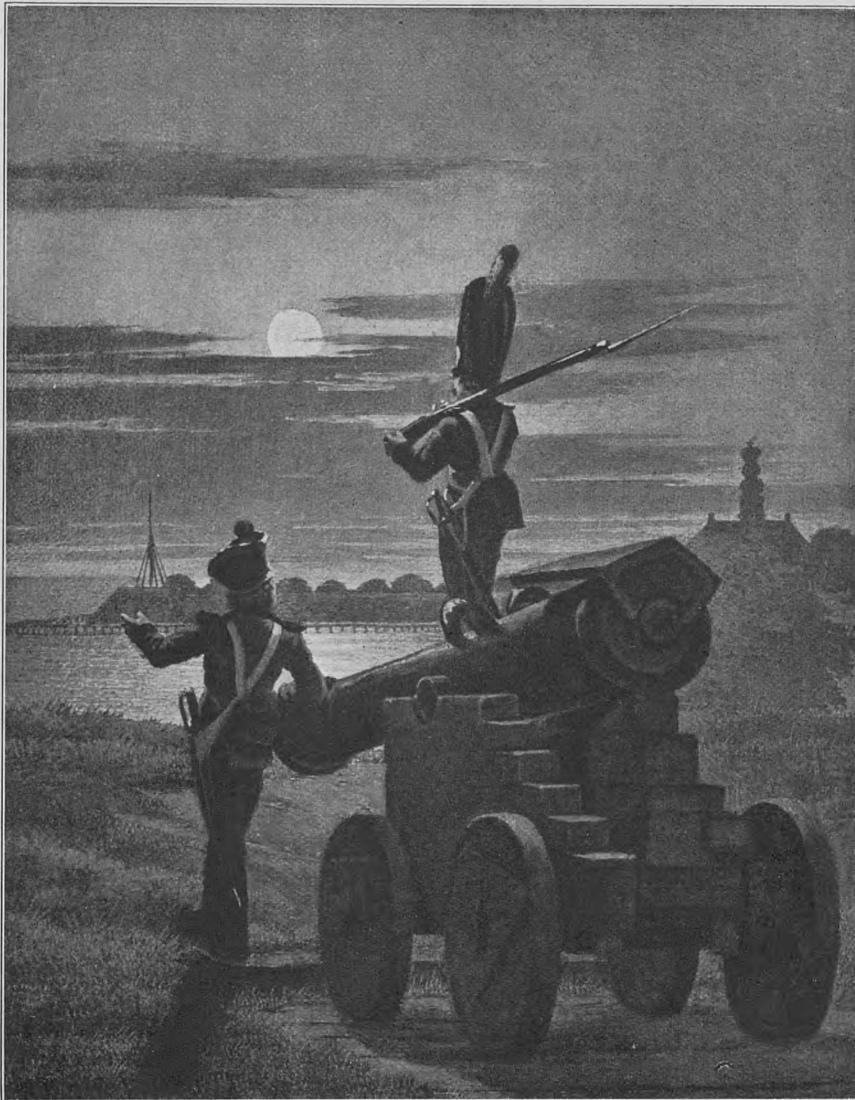
Chr. Købke, ca. 1835: Fra Kastelsvolden med Frue og Petri Taarne i Baggrunden.

hvortil hører et Sofaskab til Kongens Tobakspiber, danner nu – sammen med Vægfelter og Dørstykker – et værdigt Inventar i Chefens Kontor paa Orlogsværftet. De gamle Vægprydelser bestaar af en Række malede Prospekter af Hovedstadens offentlige Bygninger og Pladser. De er formentlig malt efter Anvisning af Theatermaleren C. F. Christen-

Chr. Købke, ca. 1835: Udsigt fra Kastelsvolden mod Tre Kroner.

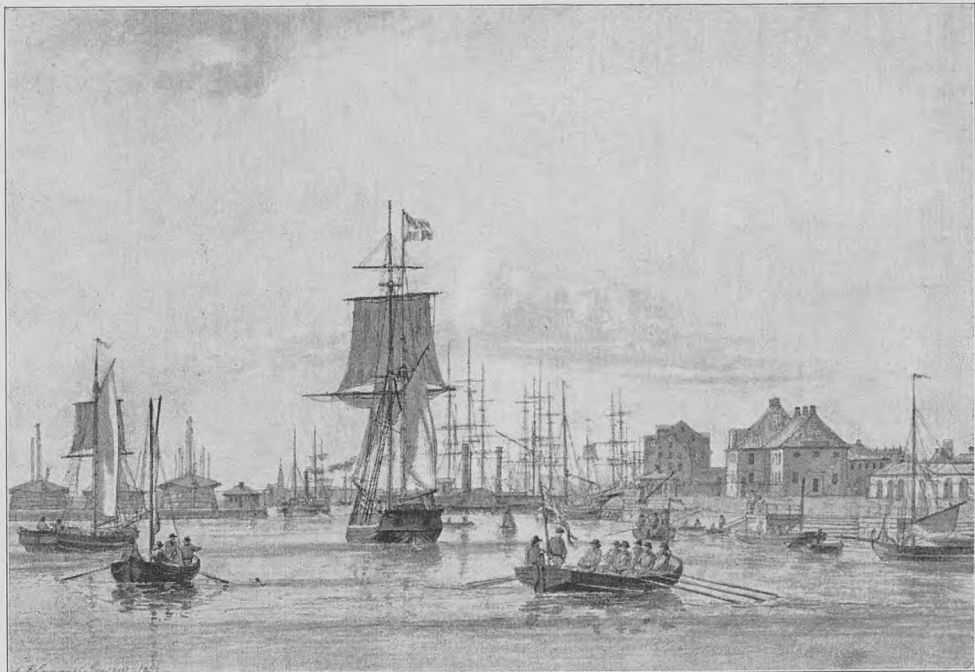
INDLEDNING

M. Rørbye, 1829: Signalkanonen paa Kastelsvolden. Bevogtningen er en Fodgardist og en Artillerist. Set fra den lave Vold foran Grevens Bastion mod Sextus og Orlogsværftets Hovedvagt.

sen, — der har gjort mange saadanne Tegninger, — og de er indrammede i Tidens gængse Ornamentik.

Det er ikke nærværende Arbejdes Hensigt at gjenoptrykke Historikernes Resultater, ejheller paany at gjengive tit nok trykte Billeder. Vor Opgave er en anden, den nemlig indenfor det nittende Aarhundredes Rammer at samle, hvad der foreligger af Billeder, der i kunstnerisk behandlet Form giver Oplysning om det, den nulevende Slægt vil kalde ældre Dage, det vil sige det meget, der er forsvundet og ødelagt af

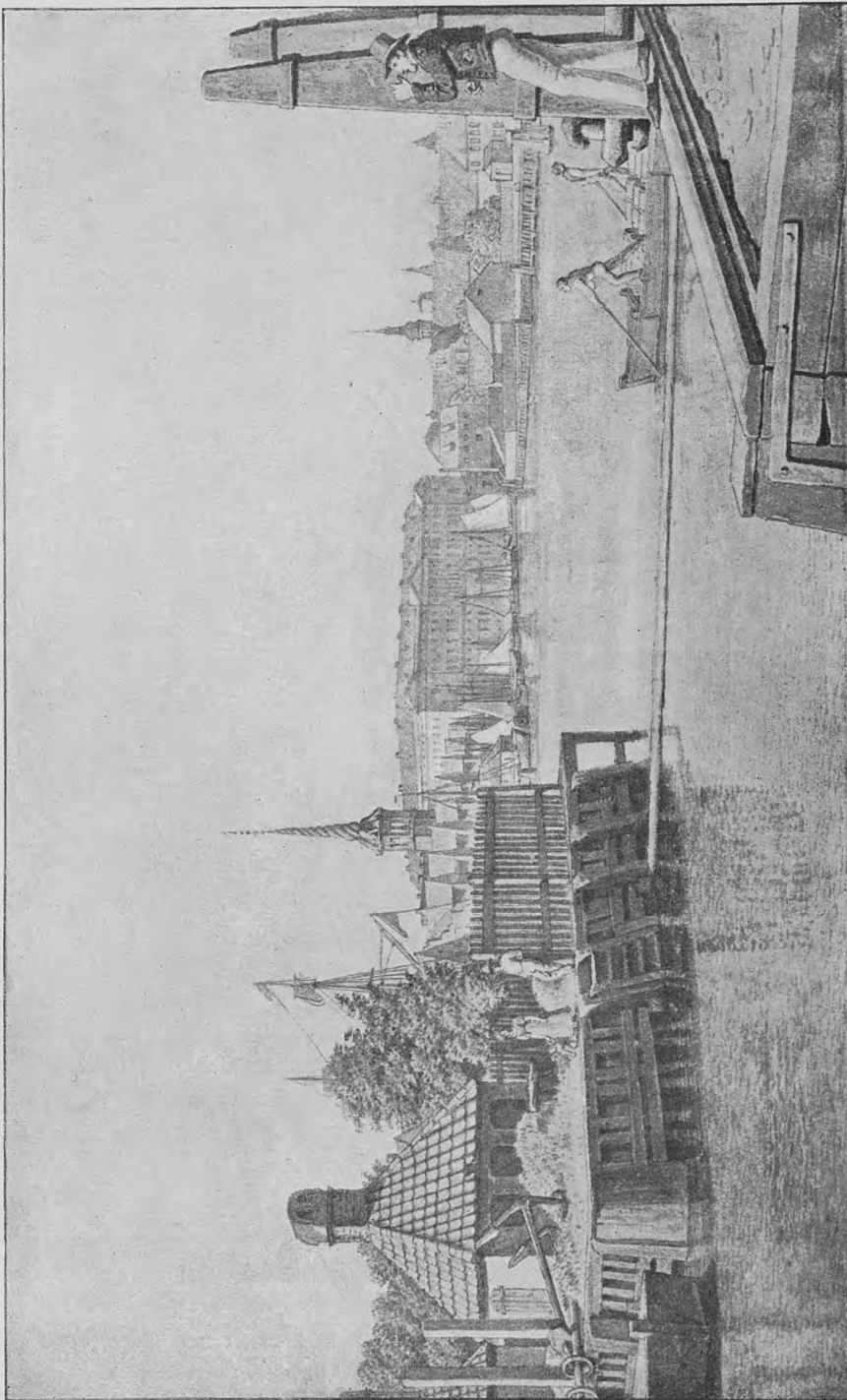
C. F. Emanuel Larsen, 1854: Indsejling til Havn og Toldbod. Set fra Inderrheden.

vor Tids rastløse Lyst til Forandringer. I enkelte Tilfælde kan det blive fornødent at medtage lidt fra før 1800, oftere vil det være nødvendigt at overskride Aar 1900 ved Valget af Stoffet, — thi mange væsentlige Omkalfatringer er foretaget efter dette Aar, — men Hovedsagen er for os gennem typiske Billeder med oplysende Text at minde om Kjøbenhavns Fysiognomi i disse saaledes forstaaede ældre Dage. Det er dog nu og da nødvendigt, og det gjælder særlig den os nærmest liggende Fortid, at ty til foreliggende eller for nærværende Værk udførte Fotografier.

Toldbodens Hovedbygning og Vagthuse. Forrest den gamle Anlægsbro.
Efter Dørstykke fra Salonen i Frederik VII's Damper »Slesvig«.

DEN GAMLE BY

C. W. Eckersberg, 1832: Udsigt fra det asiatiske Compagnis (senere Holms) Plads paa Christianshavn.
Set mod C. F. Hansens Kristiansborg (i Midten) og Gammel Holm (tilhøjre).

Sally Ruben Henriques, 1844: Ved Stranden, set fra Højbroplads. Tilhøre Sandkisten.

1. DEN GAMLE BY. Kanalen, som fra det brede Havneløb mellem Christianshavn og Gammelholm strækker sig op forbi Holmens Kirke til Højbro og fortsætter langs med Gammel Strand og Nybrogade, maa betragtes som de regulerede Rester af Byens ældste Havn. Dette er et af de fastlagte Resultater, Historikernes mange Undersøgelser har tilvejebragt; et andet Resultat er det, at Bopladser har ældgammel Rod — ældre end Absalons Dage — paa Sjællands Kyst; endvidere har nyere Forskninger fastslaaet, at den gamle Kystlinie paa Sjælland omtrent er gaaet langs Vingaardstræde over Sydenden af Højbroplads, videre langs Gammel Strands Husrække gennem Snaregade til Vandkunsten. Baade paa Byens, Slotsholmens og Christianshavns Side har store Arealer ligget under Vand, indtil Christian IV begyndte sine omfattende Arbejder til Byens og Havnens Udvidelse. — Om de gamle Bopladser har ligget ensomt paa Højdedragene omkring Frue Kirke (Serridslev), Brønshøj og det gamle Solbjerg (Frederiksberg) eller haft Forbindelse med Fiskerlejer nede i Egnen omkring Nicolai Kirke, faar staa hen.

Kanalerne om Slotsholmen er morsomme; de og Torvene særpræger Kvarteret, og de fristede alle Dage vore Malere helt op til de yngste Generationer. Den afdøde Kunstner Edv. Petersen har malt Billeder fra Fiske- og Grønttorvet, dog fortrinsvis Motiver fra Højbroplads, den langt yngre Kunstner E. Krause holder sig i Malerier, Raderinger og Lithografier især til Fisketorvet, til Baadene og Hyttefadene i Kanalen.

DEN GAMLE BY

Edvard Petersen, 1884: Morgen paa Grønttorvet.

I Nybrogade ligger endnu en Række gammeldags Huse, der især fra Slotsholmen ser godt ud; i de østligste, No. 4 og 6, som hører til Assistenshuset, findes der gode Bindingsværks Sidehuse, og mod Snaregade staar de gamle Façader i Bindingsværk. — Det lille Hus No. 4 har sin Historie; der boede »Hans Blasen i Pæretræet, 1730«, som Bomærket over Kjældernedgangen endnu beretter. »Kjøbenhavns Skilderi« 1816 meddelte om »Det store Pæretræ uden for det Hus, der hører til Assistenshuset, . . . hvilket hvert Barn i Kjbhvn. kjender. . . Dette gamle Træ . . . bærer næsten hver Gang henved en Tønde Pærer . . .«! Træet synes at have staaet midt i Gaden og bør ikke forvexles med de lidet frodige Træer, der ses tæt ved Assistenshusets Mur paa Billedet efter Holms Tegning. — Et andet gammelt Bomærke, der stammer fra Sæbesyderiet »Sorte Hane«, findes nu indmuret i Huset No. 22's Gaardfaçade. Ud mod Magstræde har Gaardene 24 og 26 gamle Pakhuse.

Langs Gammel Strand, hvor Fisketorvets Liv i Kanal og paa Fortoug er muntert og broget, forbi Højbro med Grønt- og Blomstertorvets rige Virkning, til Holmens Bro, overalt mærker man Byens levende Færdsel. — I ældre Tid laa der endnu ved Hjørnet af Nybrogade, Frederiksholms Kanal og ved Højbro's Hjørne overfor Hotel Royal, Sandkister. Oplagsrum til Sandet var indbygget i Bolværket, saaledes at Pramfolkene, der bragte Sandet, let kastede det ind i Rummet. Derfra blev det skovlet paa Sandkistens Dæk, der laa saa højt over Gaden, at

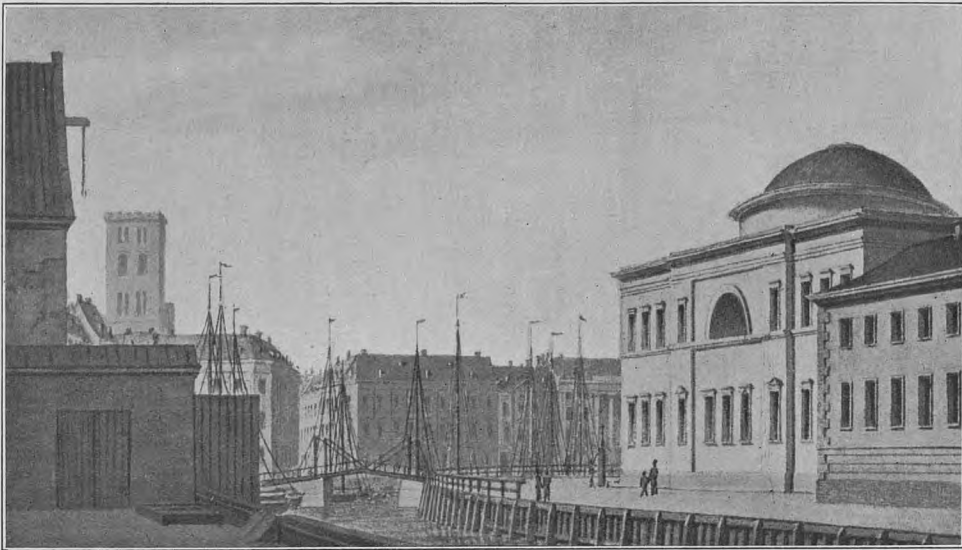

De ældste Huse i Nybrogade. Set fra Thorvaldsens Museums Tag.
Fotografi fra 1906.

det bekvemt flyttedes over i Vogn. Sandhestene, som Prammene kaldtes, hentede deres Last ude i Kalveboderne og stagedes op gennem Kanalerne. (Se Prammen paa S. 11). Denne gammeldags Handelsform maatte opgives, da Bolværkerne, der var byggede af Pæle og Tømmer, afløstes af de stensatte Kajer. Det var vist paa høje Tid, thi Rotter og andre Uhumskheder havde hygget sig i de raadne Bolværker.

Ved Gammel Strand, umiddelbart ved Bolværket, laa nær Assistenshuset Walkendorfs Vejerbod, der var bygget 1581, og tæt ved den et

DEN GAMLE BY

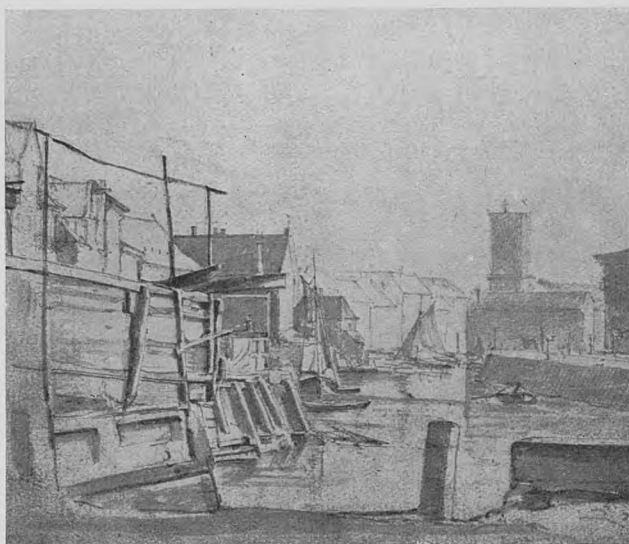
C. F. Christensen, ca. 1830: Fra Nybrogade. Set fra Assistenshusets Port mod gamle Højbro. Tilhøjre Slotskirken og Vognremisen (nu Museet). Tilvenstre Enden af Vejerboden.

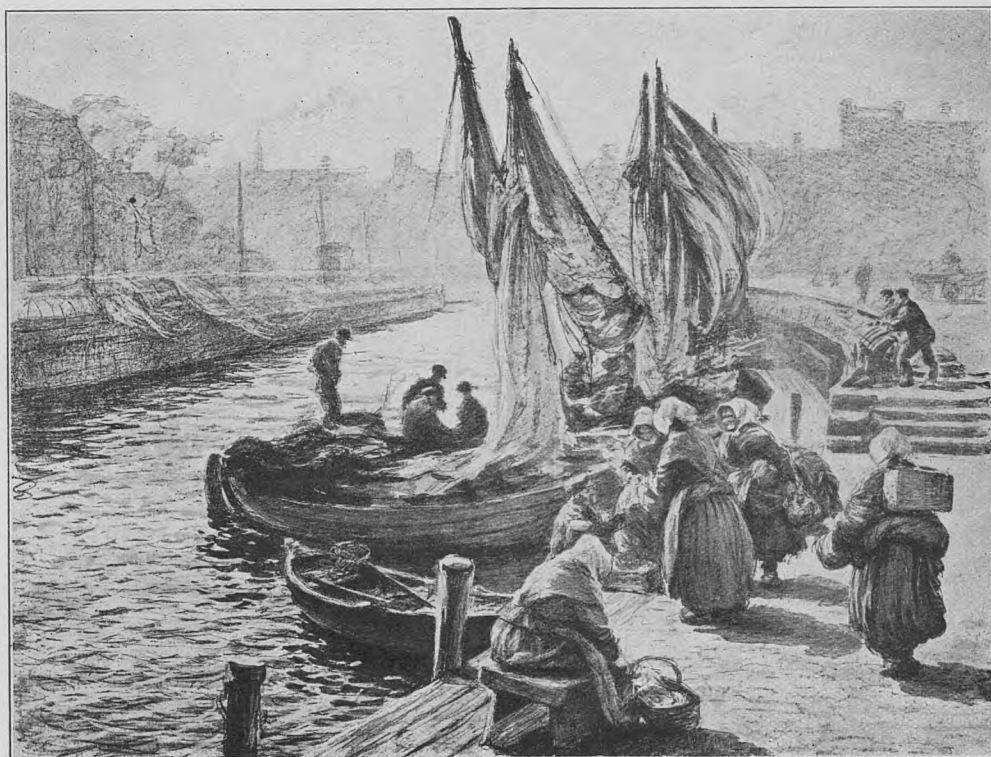
H. G. F. Holm, 1853: Udsigt fra Nybrogade mod Højbro. Tilvenstre Assistenshuset og Vejerboden.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

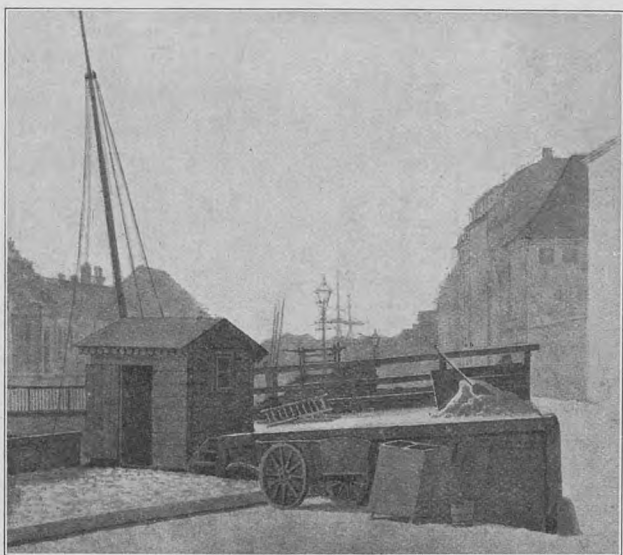
morsomt gammelt Hus, der kaldtes Pramlaugets Kontor. Tilsidst var det et Værtshus, men Stedet har sikkert tidligere været ejet eller benyttet af Pramlauget, en af disse gamle, lidt mystiske Organisationer, der har været et Slags begrænset Interessentskab. Det havde visse Rettigheder og ejede Prammene, som i svundne Tider spillede større Rolle end nuomstunder. De to Huse forsvandt 1858, men ses begge i det Daguerreotypi, der her afbildes, og som er taget 1840-41 af en Dyrker af denne ny Kunst ved Navn Naubourg. Han var Elev af

C. Wilh. Petersen: Sandkisten set mod Gammel Strand.

E. Krause: Fisketorvet. Handel ved Baadene.

P. Ølsted: Sandkisten set mod Frederiksholms Kanal.

Daguerre og opholdt sig en kort Tid her i Byen paa Vej fra Paris til St. Petersborg. — Endel af Pladsen ved Assistenshuset brugtes endnu sidst i Halvfjerdsene til det saakaldte »Loppetorv«s Handel med gammelt Ragelse; men nu fylder forlængst Fisketorvet hele Strækningen mellem Højbro og Assistenshuset, daarlignok levnende Plads til de enkelte Smaaskuder, der ved Efteraarstid sælger den Frugt, de

fører til Bys fra Smaaøerne. — I ældre Tid laa der i Kanalen mellem Højbro og Holmensbro smaa Fartøjer, der drev Detailhandel med forskel-

E. Krause: Fisketorvet nærmest Nybrogade.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

lige Varer. Nær Højbroen Bornholmere med Pottemagerarbejde; nærmere Holmensbro norske Slupper med Lax, som blev røget her i Byen, og de saakaldte Holstenske Skippere, der handlede med Smør og Ost. — Den ældre Markedsplads fandtes paa Amagertorv, og Byen fik først det ny centralt beliggende Torv paa Højbroplads efter den store Brand 1795.

Fra Gammelholms Værft bredte Ilden sig over hele Holmens Kvar-

Sally Ruben Henriques, ca. 1840: Højbroplads med Torvhandel. Set mod Slotskirken og Vognremisen, der blev til Thorvaldsens Museum.

ter og lagde alt øde mellem Størrestræde, Vingaardstræde med Nicolai Kirke og Husene langs »Ved Stranden« samt de snævre og stærkt bebyggede Færgestræder, der den Gang fyldte nuværende Højbroplads. Branden skaanede Nybrogade, men fortsatte Ødelæggelsen over hele den mellem Gl. Strand, Amagertorv og Vimmelskiftets Sydside liggende Bydel, over Gammel Torv og Vestergade, til den endelig standsede, hvor Vester- og Nørrevold mødes. — Da man 1908 tillod Opførelsen af Spiret paa Nicolai, berøvede man Højbro-Kvarteret et karakterfast Minde om Branden. Opmærksomme Udlændinge, der gjæstede vor By, saa med Interesse paa de mange gode Huse, som endnu findes i

DEN GAMLE BY

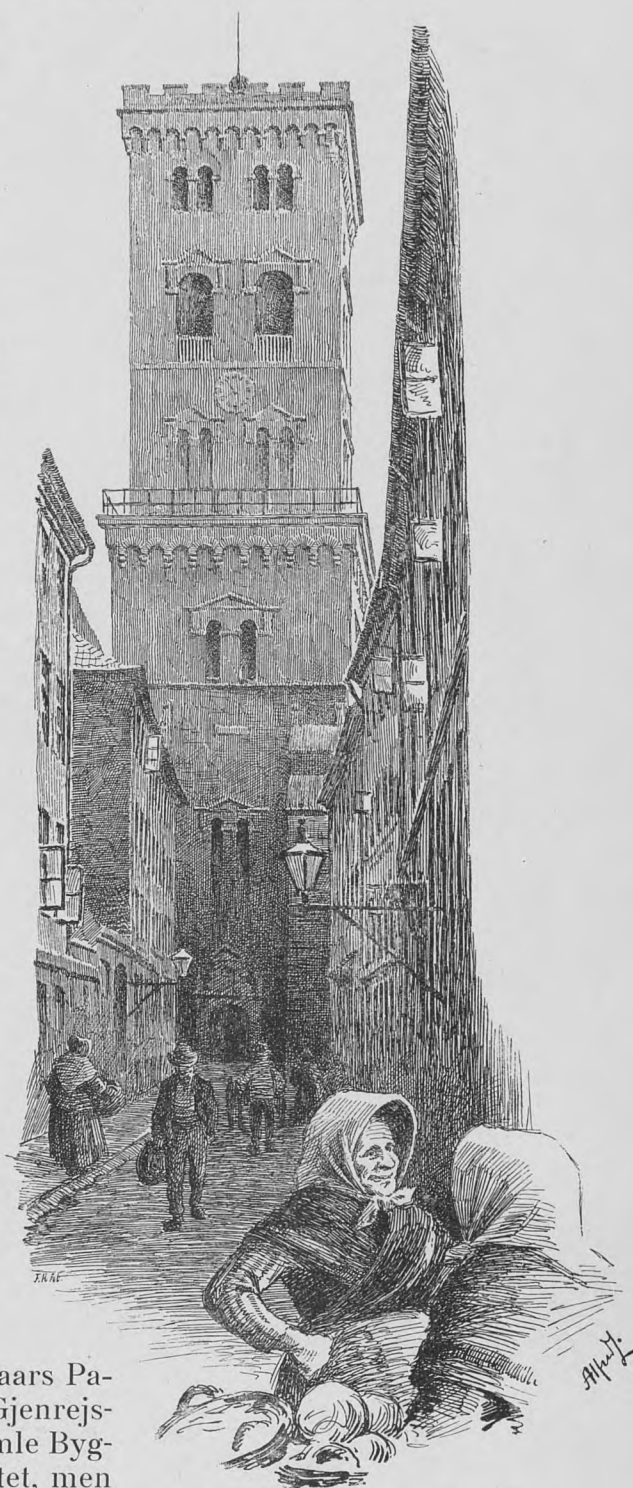
Gammel Strand med Vejerboden og Pramlaugets Kontor. Set fra Sandkisten udfor Hotel Royal.
Efter Daguerreotypi fra først i Fyrreerne.

»Loppetorvet«, set fra Hjørnet af Snaregade. Fotografi fra Halvfjerdsene.

Kanalgaderne. Ogsaa paa saadanne Iagttagere virkede den kullede Taarnruin stærkere end det fingerede Kirketaarn, vi har faaet i Stedet.

Gjenrejsningen af Byen efter Branden — og senere, efter de næsten større Ulykker, som Bombardementet i 1807 medførte, — kom paa mange Maader til at præge Byens Fysiognomi. C.F.Hansen blev ikke alene Christiansborgs Bygmeister, men han opførte Raad- og Domhuset med tilliggende Fængsel paa Nytorv og gav Byen en hel ny Frue Kirke, — i det Indre særpræget ved Thorvaldsens Medarbejderskab, — i Stedet for den gamle i 1807 nedskudte og brændte Kirke. — Branden havde ødet det Raadhus, som var opført efter Byens anden store Brand i 1728, der havde medført Omdannelse af det snævre Gadenet ved Vesterport. Først ved den Tid opstod Frederiksberggade, tidligere var Færdselen gaaet ad Vester-gade. En gammel Prydelse frelstes for Torvet, nemlig det smukke og populære Springvand, som Christian IV først i 17. Aarhundrede betænkte Byen med, da han udvidede Nytorv bag Raadhuset. — Nu fik begge Torvene Nybygninger, men vor Tids moderne Byggeri har afløst mangt et Hus, der stod med et Hundredaars Patina, som et hæderligt Minde fra Gjenrejsningstiden. — Universitetets gamle Bygninger faldt for Bombardementet, men det beholdt efter Nybygningen nogle af

Alfred Larsen, ca. 1890: Lille Kirkestræde.

DEN GAMLE BY

Nytorv og Gl.Torv, med Frue og Petri Taarne. Udsnit af et toucheret Kontur-Stik, Grundlag for et aldrig fuldført Kobberstik. Fra Tiden før Bombardementet; Husene paa Torvene gjenopførte efter Branden; i Forgrunden tilvenstre Raad- og Domhusets Byggeplads.

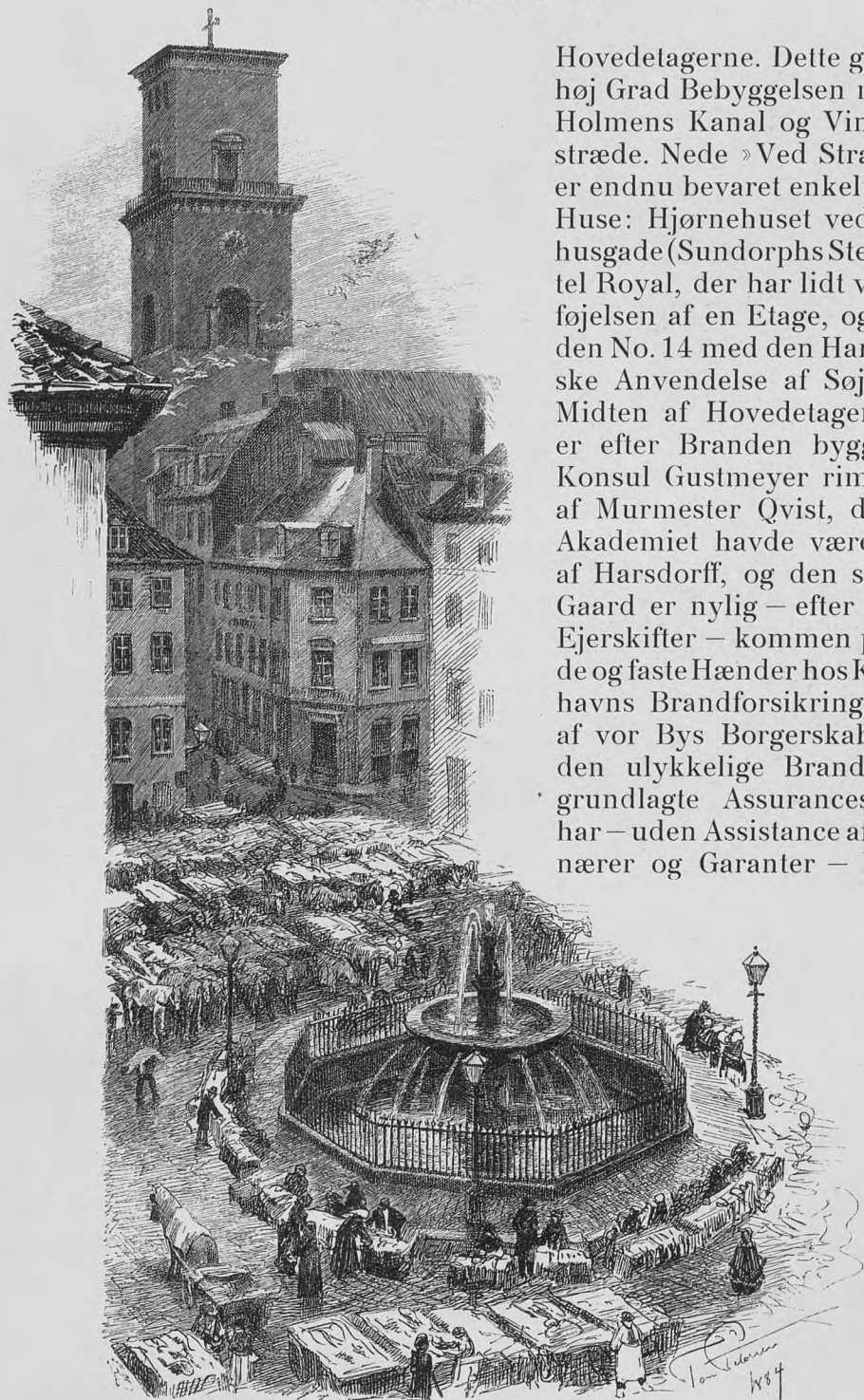
Universitetspladsen set fra Dyrkjøb, c. 1850. Fra Salonen i Frederik VII's Dampskib »Slesvig«.

C. F. Hansen: Arrestbygningen ved Raad- og Domhuset, set fra Nytorv. Fotografi ca. 1900.

de Haver, der omgav det. De ryddedes senere ved Opførelsen af Bibliotheket i Fiolstræde og Museet i Krystalgade. — Mange af de Gader, der gaar paa tværs af Hovedaarerne, henligger for en Del med gammel Bebyggelse. Derimod er Frederiksberggade og Vimmelskaftet næsten helt berøvet gamle Huse af Værd. — Medens C. F. Hansens tungere Bygningsstil gav dette Strøg af Byen sit Præg, kom C. F. Harsdorffs lettere Klassicisme til at præge andre Dele af Byens afbrændte Kvarterer. Elever og ledende Bygningshaandværkere, der før Harsdorffs Død 1799 havde arbejdet under hans Indflydelse, paatrykte de ny Gader med de jævne Borgerhuse, som Tiden nødvendiggjorde, et beskedent Skønhedsmærke. Paa Gadedørene og i de overalt — efter Branden paabudte — afskaarne Hushjørners Vinduspartier, spenderedes en arkitektonisk Indramning og en Afslutning med Frontoner i

DEN GAMLE BY

Hovedetagerne. Dette gælder i høj Grad Bebyggelsen mellem Holmens Kanal og Vingaardstræde. Nede »Ved Stranden« er endnu bevaret enkelte gode Huse: Hjørnehuset ved Boldhusgade (Sundorphs Sted), Hotel Royal, der har lidt ved Tilføjesen af en Etage, og Gaarden No. 14 med den Harsdorffske Anvendelse af Søjlerne i Midten af Hovedetagen. Den er efter Branden bygget for Konsul Gustmeyer rimeligvis af Murmester Qvist, der paa Akademiet havde været Elev af Harsdorff, og den smukke Gaard er nylig — efter mange Ejerskifter — kommen paa gode og faste Hænder hos Kjøbenhavns Brandforsikring. Dette af vor Bys Borgerskab, efter den ulykkelige Brand 1728, grundlagte Assuranceselskab har — uden Assistance af Aktionærer og Garanter — hjulpet

Tom Petersen, 1884: Gammeltorv med Flæskemarked og Fjerkræhandel omkring Springvandet. Set fra en øvre Etage i Gammeltorvs Apothek.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

Tom Petersen, 1884: Vintermorgen paa Nytorvs Kjødmarked.
I Baggrunden Gammeltorv forinden Nybygningerne.

C. V. Balsgaard, 1839: Gammeltorv med Springvandet
og Nytorv med C. F. Hansens Raadhus.

DEN GAMLE BY

Hans Tegner: Springvandet set mod Nygades Hjørne og det Raadhus, der brændte 1728.
Tegning til Holbergs »11te Juni« fra Gyldendals sidste Udgave.

Byen over mange Ulykker. — Man maa allerede nu ty til Billeder for at gjøre sig klart, hvorledes Torvene og de omliggende Gader saa ud for en Snes Aar siden. — Maleren Tom Petersen har i sine smukt sete og topografisk meget værdifulde Raderinger bevaret og stedfæstet Billedet af mange — tildels tabte eller stærkt omregulerede — maleriske Lokalteter.

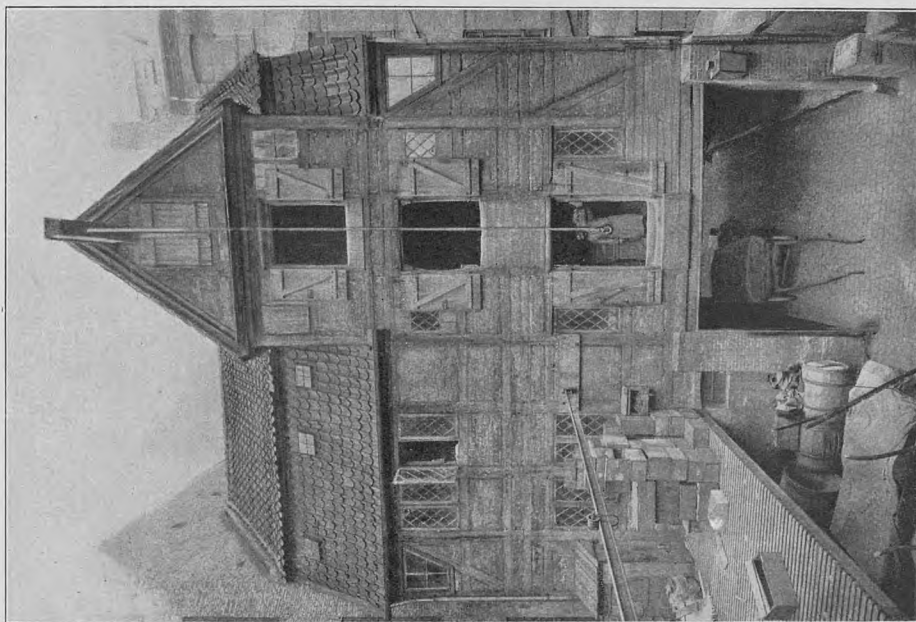
Gjenopbyggelsen efter Branden 1795 foregik med stor Kraft. Alle-rede ved Udgangen af 1801 oplyser Stadsbygmester Meyn, at der kun er 44 ubebyggede Tomter tilbage. — Datiden opfattede det allernyeste Kjøbenhavn som overordentlig elegant og pragtfuldt. Handelsstanden

Alfred Larsen, ca. 1892: Vandkunsten med Gaarden No. 8 og Kjøretøjer fra Torvene.

gik i Spidsen med kostbart Bygningsudstyr. Peschiers og Erich Erichsens Gaarde (nu Landmands- og Handelsbankens Ejendomme) er begge opførte efter C. F. Harsdorffs Tegninger. I den sidstnævnte Gaard findes endnu i første Etage Rester af den oprindelige rige indre Dekoration. — I Vimmelskafte byggede Grosserer Fr. Tutein paa Hjørnet af Badstustræde det Hus, der nu er ødelagt af Modernisering, men hvis Indres Skønhed er beskrevet i hans Barnebarn Lorenz Frølichs Ungdomserindringer. — Gaarden No. 5 paa Nytorv, som Abildgaard menes at være Bygmester for, og andre gode Huse er endnu i Behold. Det gjælder No. 14 og Br. Bendix' Gaard No. 18 samt Suhrs Gaard No. 22, alle paa Gammeltorv, Hjørnesteedet No. 21 og det lille gode Hus No. 9, hvor nu Bankiererne R. Henriques jun. boer, begge paa Højbroplads. Rasmus Nyerup nævner i sin Kjøbenhavns Beskrivelse 1800 en Række Bygninger langs Kanalen, der udmærker sig ved smuk Arkitektur.

DEN GAMLE BY

Rest af det gamle Pakhus i Baggarden Amagertorv No. 8.

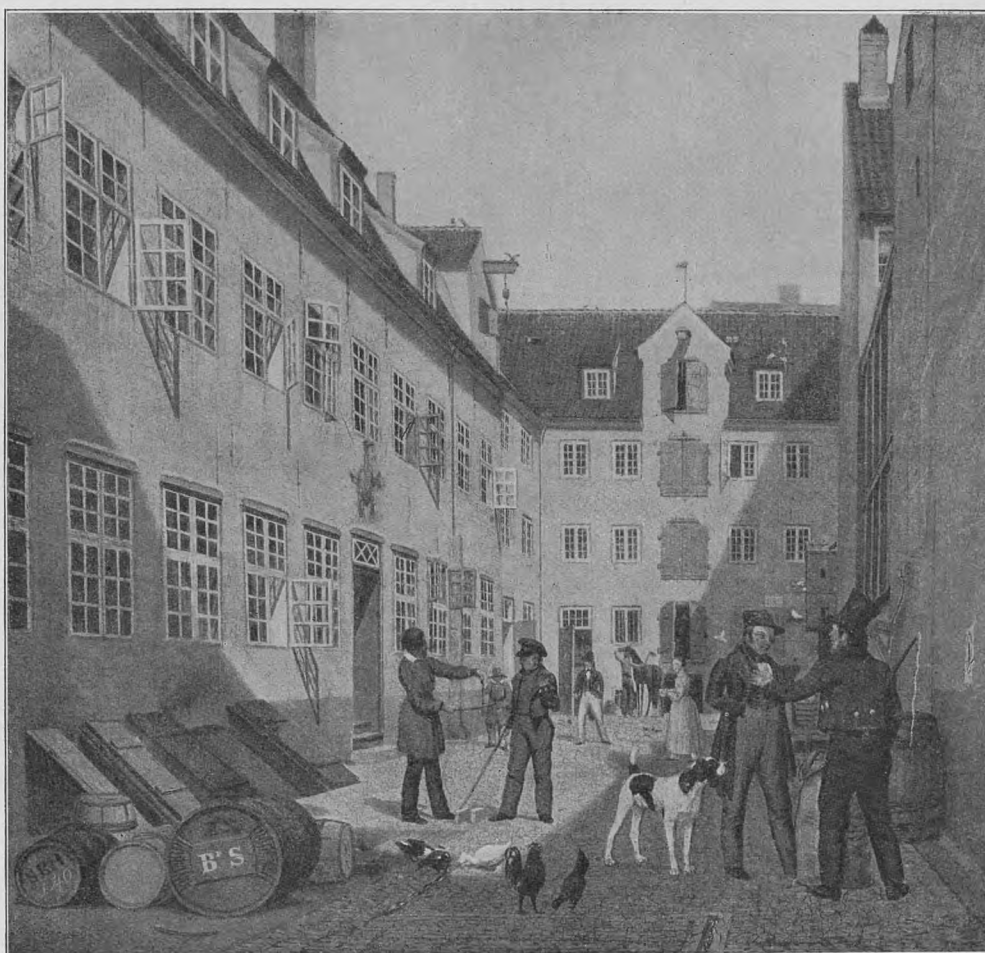
Læderstræde. Set fra Højbroplads.

Heinr. Hansen, c. 1855: Gaarden Amagertorv No. 6.
Efter Lithografi af Ad. Kittendorff.

2. Det allerførste i Københavns Brandforsikring indtegnede Hus, Police No. 1, er den tidligere med Urette kaldte Dyvekes Gaard, Amagertorv No. 6, hvis Façade endnu er en Pryd i Gadebilledet. I Karakter var den beslægtet med Gaarden Østergade No. 54, hvor Efter-slægtselskabets Skole i mange Aar havde Hjemsted. Begge Gaarde stammede fra Christian IV's Dage og var opført af velhavende Borgere, den paa Østergade af Renteskriveren Henrik Müller, Amagertorv No. 6 af Kjøbmanden og Rhederen, Borgmester Matthias Hansen. — Efter-slægtselskabet solgte sin Gaard 1911, og den afløstes senere af en Nybygning for det Illumske Handelshus' Udvidelsestrang. — Begge Ejendomme undergik efterhaanden Forandringer, især i de dybe Gaarde. Hvorledes Gaardspladsen i No. 6 saa ud i Fyrreerne og senere, viser vort Billede. Det er malt, medens den gamle Kjøbmands- og Eddikebrygger-

DEN GAMLE BY

Sally R. Henriques, 1840: Eddikebryggeriets gamle Gaardsplads
Amagertorv No. 6.

Familie Schoustrup endnu drev sin Virksomhed i Ejendommen, som Slægtens første Mand havde erhvervet lige efter Branden 1795, og som blev i dens Eje, til Forsikringsselskabet »Hafnia« omkring 1880 købte Stedet. Mange Forretninger har haft Lokaler i det gamle Hus. Paa første Sal boede længe Vexellererfirmaet R. Henriques jun., af hvis Børneflokk – der var nok ialt ti Sønner og sex Døtre – tre Sønner forsøgte sig som Malere. Den ene af disse, Sally Ruben Henriques, har malt de Billeder fra Højbroplads og dens Nærhed, som her gjengives.

Huset No. 6's hvælvede Kjældere, der hørte til de sikre Rum, hvor Folk søgte Ly under Bombardementet, var i hele Sidehuset optaget af Ejerens Eddikebryggeri, medens Kjælderen mod Gaden senere, indtil 1897, rummede et søgt Værtshus. Dette maa ikke forvexles med det af Hostrup besungne Christian Firtal, der fandtes i Nabogaarden No. 8

(gl. No. 4) den Trierske Gaard. I Baggaarden findes her et meget ærverdigt og typisk Pakhus, der vistnok nu staar for Fald. — I No. 6 i Stueetagens ene Del boede 1845 Hornemann & Erslevs Musikhandel. Det var i dens Kontor — siges der — at Den tapre Landsoldat blev til i 1848. I dens anden Del grundlagdes det Rubowske Bageris Udsalg. Selve Bageriet fandtes i Sidehuset. Paa 1ste Sal begyndte 1871 Landmandsbanken sin Virksomhed. — Façaden er istandsat 1852. En lignende Vindeltrappe som den, Arkitekten Hans J. Holm indbyggede omkring 1880, har et tidligere Trappehus antagelig rummet. Da samme Arkitekt senere 1898-99 for »Hafnia« ledede Forhusets Istandsættelse til moderne Brug, maatte de hvælvede Kjælderrum ofres, fordi der krævedes Stuelokaler med direkte Adgang fra Gaden. Samtidig forsvandt ogsaa Hvælvingerne fra Sidehuset, hvor Arkitekt Fr. L. Levy i den dybe Gaard opførte Nybygninger.

Et andet Billede giver Indblik i en morsom gammel Haandværker-gaard, der fandtes i Møntergade No. 26. Det er malt omkring 1840, og man maa ikke lade sig forvirre af den i Holbergtidens Dragt klædte Mand, som Maleren har moret sig med at anbringe, thi Billedets Ægt-hed er sikker nok, og det passer nøje med Kjøbenhavns Brandforsik-rings Vurderingsbeskrivelse fra først i Fyrreerne. Ejendommen har fra sidst i 18. Aarhundrede til op imod 1870 været i Bødkermester Ad. Ad-lers og hans Slægts Eje. Han købte Stedet af Hjulmand Poul Christof-feren, der allerede 1760-62 gjen erhvervede Retten til den midterste Del af Wismars Plads og Gangen, der herfra førte ud til Gammelmønt. Det Frasagn, der har villet gjøre Huset til et Gæstgiversted under Navnet »Stadt Wismar«, er uden Hjemmel. — Gaarden var Nabo til Poul Fechtels Stiftelse og Have, der ogsaa endte med et Plankeværk mod Wismars Plads. Denne var oprindelig en Have, der hørte til Ejen-dommen No. 26, men Haven var bortsolgt 1711 til Begravelsesplads for de under Pesten Døde i Helligaands Kirkes Sogn. Det gamle Haand-værkerhus har været hegnet med en lav Mur mod Møntergade, og lige indenfor denne Mur har Kunstneren set Forgaarden med det gamle Bindingsværks Sidehus og Mellembygningen med Gjennemkørsel til Baggaarden. Andre gamle kjøbenhavnske Gaarde har paa lignende Vis som de mange Adelsgaarde, Byen rummede, haft lav Hegnsmur foran en aaben Gaardsplads.

I Baggaarden ved Stedet i Møntergade maa Haandværkernes Ar-bejdsplads have været, og herfra har Hjulmanden, som Tiden skred, tilegnet sig større Plads ind paa Kirkegaardens Omraade. Bødkerme-ster Adler efterlod sig fire Sønner, hvoraf den ene fortsatte Bødkeriet og ejede Gaarden til sin Død 1842. Den ældste Søn, J. G. Adler var Christian VIII's Kabinetssekretær; han døde 1852. Den tredie Søn, Peter Chr. Adler er bekjendt som Skolemand og historisk Forfatter. Den yngste Søn, Grosserer Niels Adler overtog i 1842 Ejendommen, og un-

DEN GAMLE BY

Chr. Rosenberg, ca. 1840: Gaarden i Møntergade 26, set mod Gjennemkørselen til Baggaarden.

der ham er Stedets Ombygning foretaget og Forhuset, som det stod til 1907, opført. — Først i Halvfjerdserne flyttede Grosserer H.C. Brandes til Huset, og her boede Familien en lang Række Aar. Naar det et Par Gange er nævnt som Brødrene Brandes' Fødested, er det fejlagtigt. De er alle tre fødte i Bedstefaderens Gaard, Østergade 56. — Huset med Wismars Plads og Gang forsvandt 1907 sammen med denne Ende af Møntergade og den ene Side af Gammelmønt, samt en Del af store og lille Regnegade, for at give Plads for Christian IX's Gade-Kompleket.

Carl Neumann, ca. 1856: Gammelmønt set mod Christen Bernikowstræde.

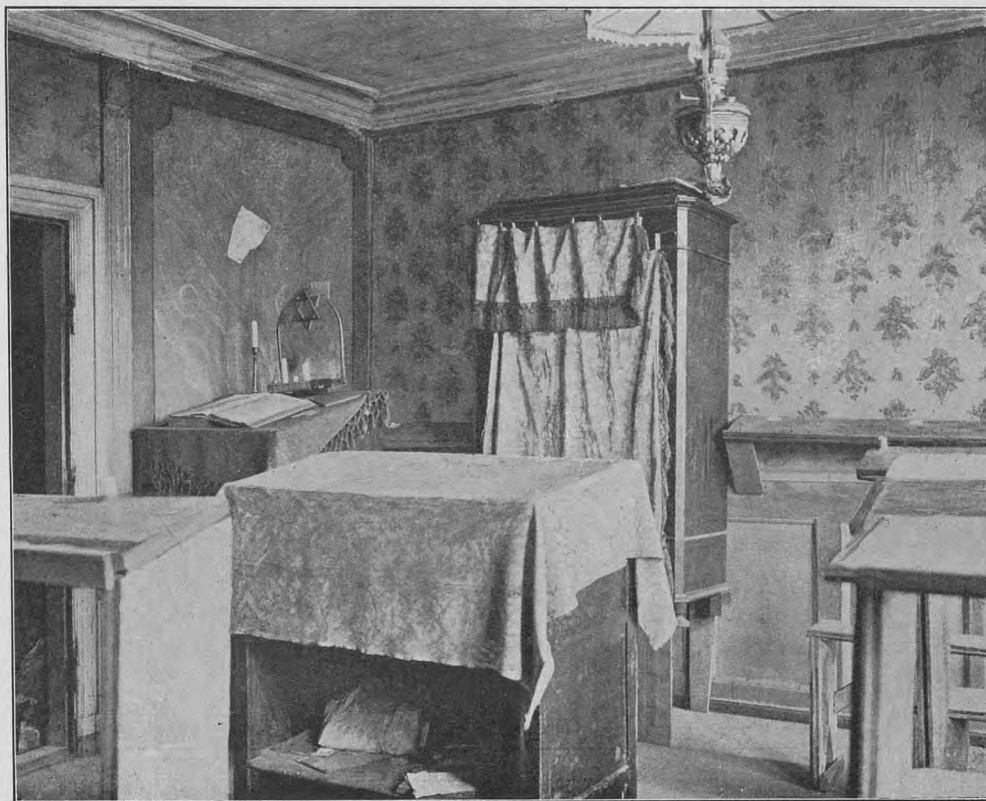
3. De stærke Oprydninger i det gamle Gadenet fortsattes over Vognmagergade og Brøndstræderne helt op til Landemærket; Ændringerne har ogsaa grebet ind i Pilestræde, men dettes øverste Ende »Springgade« er temmelig uberørt. Citykvarteret var alt tidligere opstaaet paa Antonistrædes og Christen Bernikowstrædes Grund, og omkring 1905 exproprierede Byen den ene Side af Gammelmønt med Didrik Badskærs Gang. — Forud for disse Begivenheder har Carl Neumann i sine purunge Dage, ca. 1856, gjort sin Tegning af Gammelmønt med de møre Bindingsværkshuse, der først ca. 1860 faldt for en Nybygning, nuværende No. 11. Paa Skomagerskiltet staar endnu Tholle, der boede her til 1858. — Billedets venstre Side fyldes af Gade-No. 4, den saakaldte Ove Gjeddes Gaard, hvis oprindelige Hovedbygning

Wilh. Marstrand, 1833: Gadescene i Hundedagene. (Hunderakkeren.)

mod Didrik Badskærs gang bar Vidnesbyrd om dens fornemme Herkomst. — Ejer af Stedet var i lang Tid C. F. Lassen, der drev Brændevinsbrænderi. Han byggede endel om i den oprindeligt med Hegnsmur mod Gaden liggende Gaardsplads, og Muren forsvandt helt, da Lassen i Treserne opførte et Forhus mod Gammelmønt. — Maaske har Marstrand fra Gammelmønt hentet Motivet til sin morsomme kjøbenhavnske »Gadescene i Hundedagene«, der var udstillet 1833. Husene i Billedets venstre Side kan ligne det Lassenske Brænderi med Indkørselsport. Men Marstrand har rigtignok tilføjet en Baggrund med Husgavle mod en Tværgade i Stedet for Christen Bernikows gamle Huse, der ses i Neumanns Tegning. — Den nederste Del af Gammelmønts Husrække tilhøre er nu indlemmet i Kvindelig Læseforenings store Hjørnehus.

Den anden Side af Gaden, den østlige med No.4, er helt forsvunden, Gammelmønt gjort meget bredere, og det snævre Christen Bernikowstræde omdannet til en stor Gade. — Det var andre Tider, da man fra det snævre Antonistræde saa et Par af Christen Bernikows spidse Husgavle, som endda hørte til Strædets fornemmere Handelshuse, der solgtes nemlig ny og brugte Mandsklæder. I Midten af Strædet, hvor det var smallest, boede den rige Legatstifter, Skomager Spannjer. — For

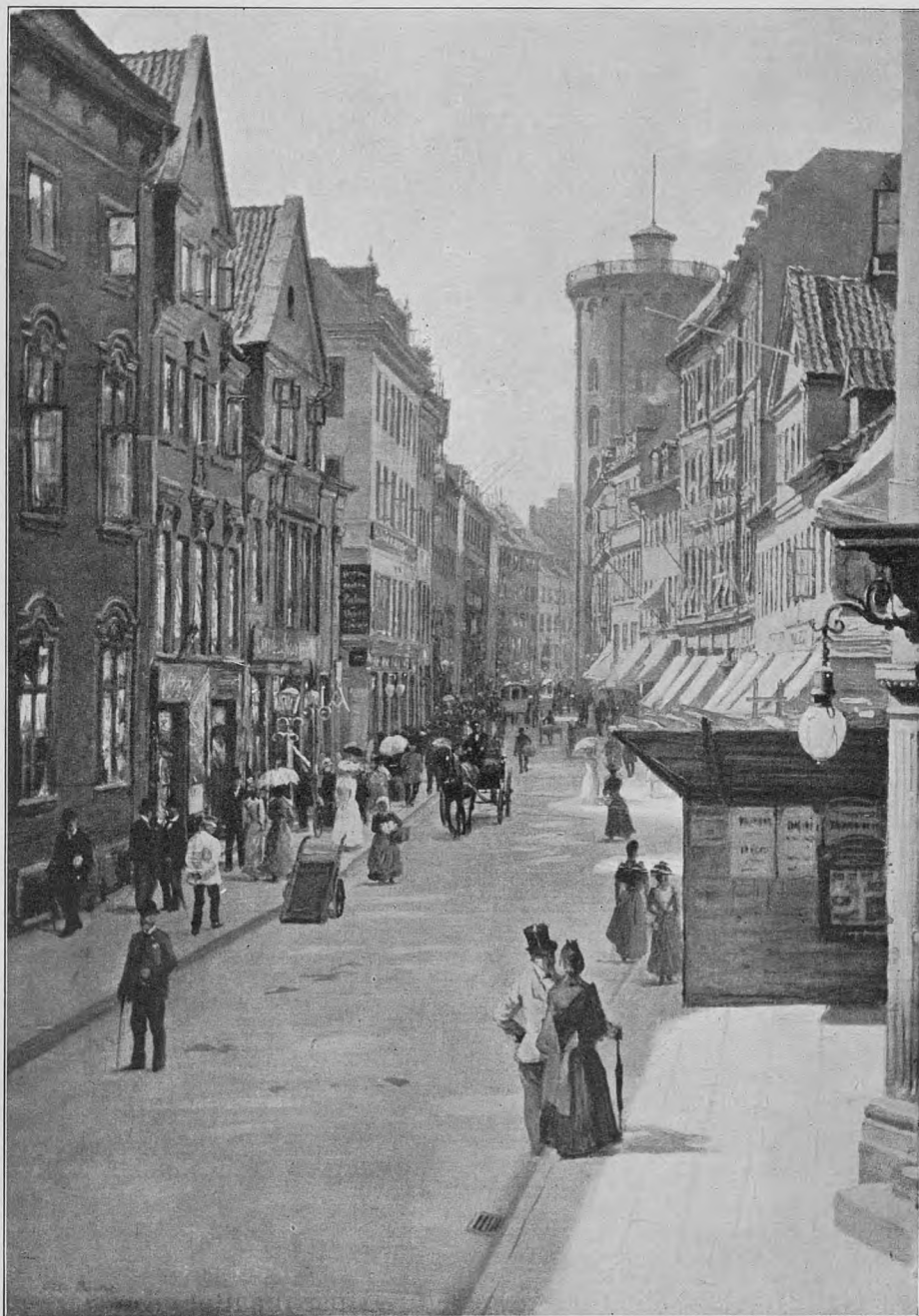

Russisk Synagoge. Fjerde Sal i St.Brøndstræde No.3. Fot. 1909, kort før Kvarterets Rydning.

ældre Kjøbenhavnere er det ikke nogen særlig Fornøjelse at se de enkelte sørgelige Rester af gamle hyggelige Stræder ligge midt i al Nutidens prunkende Herlighed. At Kvartererne er blevne sundere, faar være den bedste Trøst, thi alle Løfter og Forventninger om de vigtige Færdselsaarer, som Nyordningen vilde afføde, er ikke slaaet til. — Færdselen lader sig nu engang ikke kommandere af Byggespekulation.

Vognmagergade og Brøndstræderne husede ikke Byens bedste Borgere, og da Indvandringen af forjagne, fattige Jøder fra Polen og Rusland tog Fart først i vort Aarhundrede, søgte disse Fremmede til saadanne Gader. — Da Brøndstræderne omsider ryddedes, har Natio-

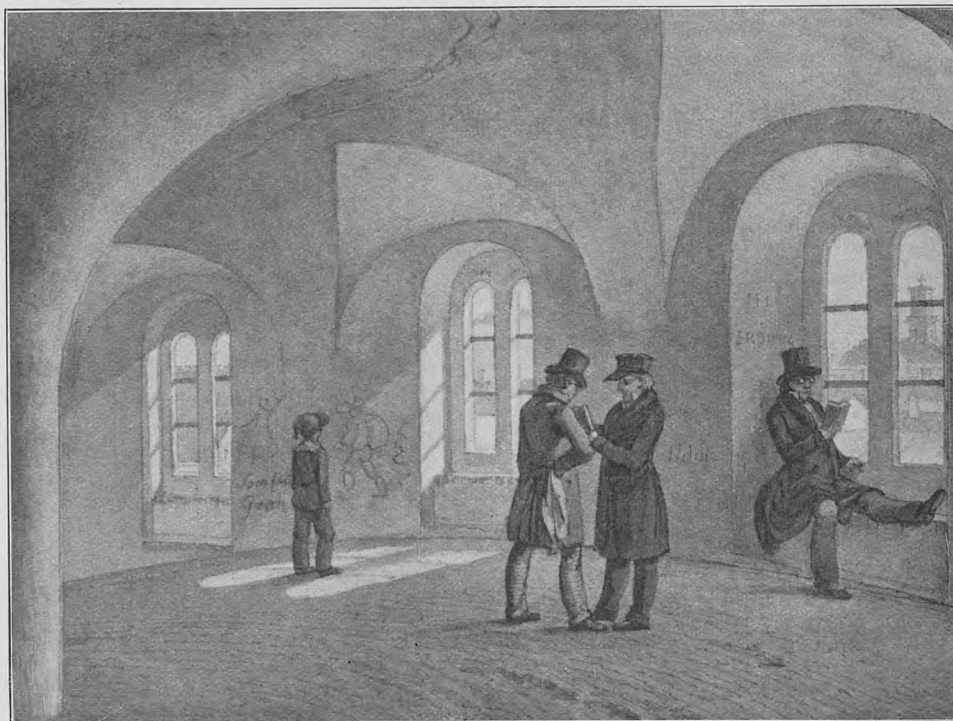
DEN GAMLE BY

Otto Bache, 1893: Kjøbmagergade set fra det sydlige Hjørne af Kronprinsensgade.
Den ny Telegrafbygning har afløst de gamle Huse tilvenstre.

nalmuseet fotograferet endel af de dødsdømte Huse. Under dette Arbejde blev den fattige Stue fundet, hvori en gammel Rabbiner i største

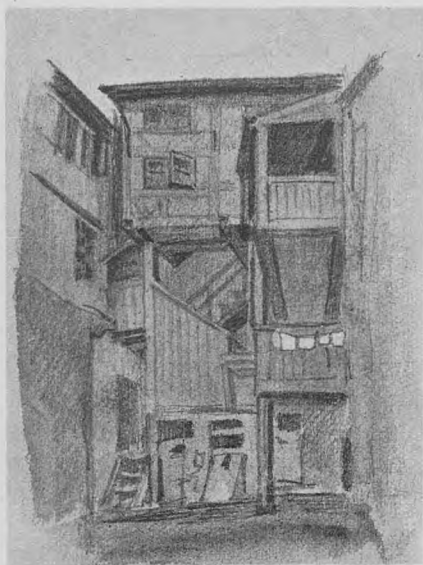
Beskedenhed havde indrettet en Synagoge, og det var kun med stor Betænkelighed han tillod, at det kummerlige Kirkerum blev fotograferet. — Medens Gothersgade i sin nordlige Ende ikke er gaaet Ram forbi af alle de omtalte Omdannelser, har Gamle Frederiksborggade, Kjøbmagergade og hele det omliggende Kvarter, der led saa haardt under Branden 1728, bedre salveret sig. Kultorvet, Hauserplads og Aabenraa har bevaret lidt af det gamle Fysiognomi. Hvor haardt det

H.G.F.Holm, ca. 1840: Opgangen i Rundetaarn, fra Tiden da Universitetsbibliotheket fandtes paa Kirkens Loft.

moderne Liv farer frem, føles ved at se Tegningen af Huset No.25 i Aabenraa. Først i Halvfemserne var det endnu et lille smukt Borgerhus, bygget efter Branden 1728. Nu er det et Pakhus, raseret for alle de gamle, beskedne Prydelser. — Rosenborggade, Krystalgade, Kannekestræderne, Skindergade med Graabrødretorv er, ligesom de andre fra Vester kommende Sidegader til Kjøbmagergade, endnu gammel-dags. Naturligvis, i alle Gader har ældre Huse maattet vige, særlig for store Hjørnekaserner. — Paa Kjøbmagergade er Tabet af Kgl. Porcelainsfabrik, Vaisenhuset og Peter Tuteins gamle Gaard paa Hjørnet af Klareboderne føleligt; Rundetaarn, Regens og Postgaard er det eneste med gammel Karakter, der er tilbage. — Paa Trinitatis Kirkeloft havde Universitetsbibliotheket længe Opholdssted. Rundetaarns snoede Op-

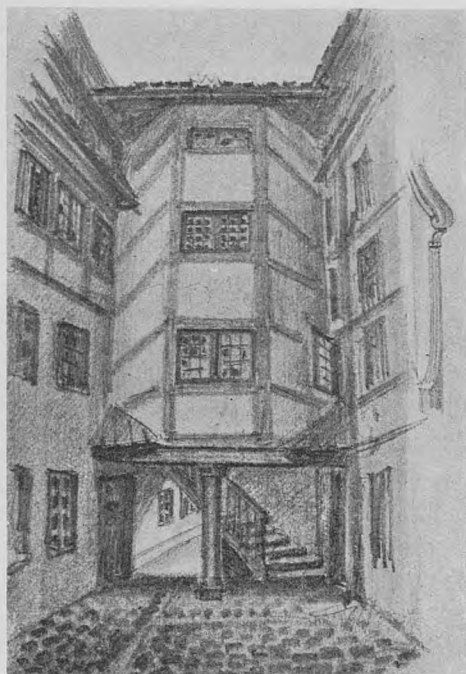
DEN GAMLE BY

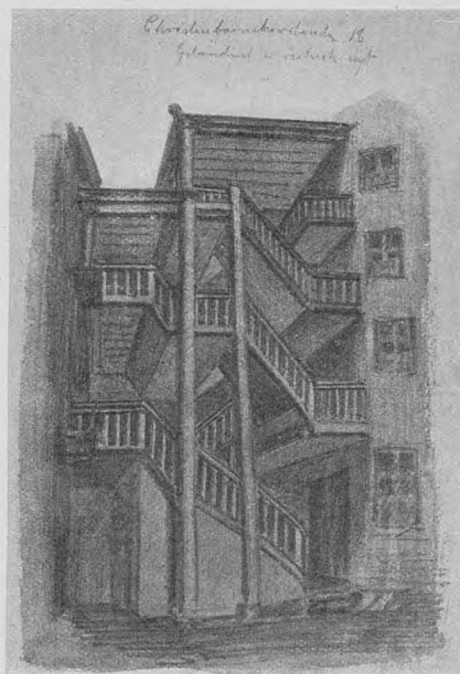
Christen Bernikowstræde No. 10.

Vognmagergade No. 23.

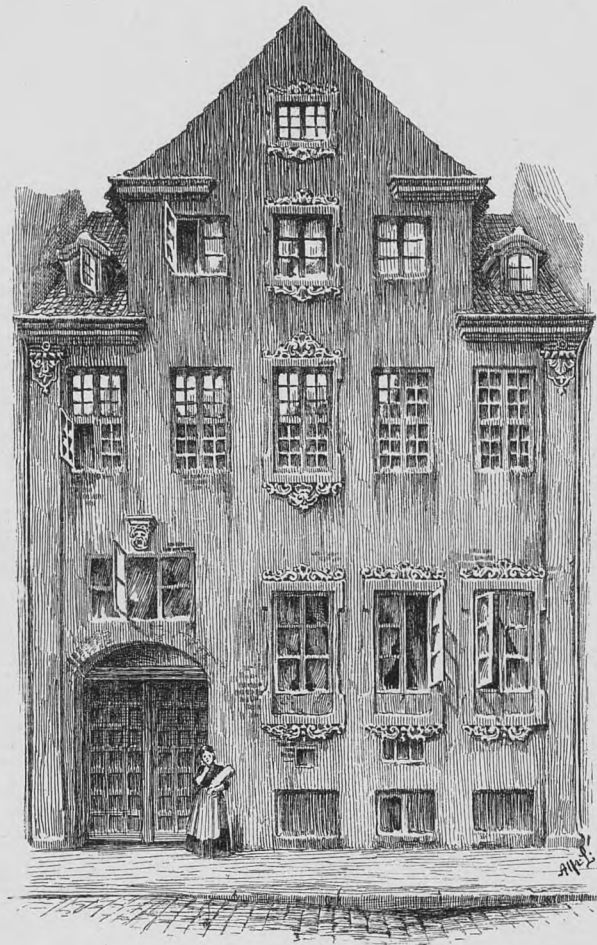

Vognmagergade No. 14.

Christen Bernikowstræde No. 18.

Vilh. Dahlerup, ca. 1860; Kjøbenhavnske Gaarde med udvendige Trapper. Skitsebogshæfte.

Alfred Larsen, ca.1895: Aabenraa No.25, før det omdannedes til Pakhus.

gang førte derop. Den gamle Maler H.G.F.Holm har tegnet nogle Bibliotheksgjæster, der indretter sig i Snak og Læsning paa Vej til og fra Bogudlaanet. — I de Hovedgaden nærmest liggende Gader mod Øst: Klareboderne, Kronprinsensgade og Silkegade, staar overalt den tiloversblevne Del af gammel Bebyggelse for Fald. Rundt om i Sidegaderne har der været morsomme Gaarde med Svalegangstrapper; enkelte saadanne findes endnu. Arkitekten Vilh.Dahlerup har, da han som ung Mand begyndte sin Uddannelse ved Kunstakademiet, moret sig med at fylde en Skitsebog med saadanne Gaard- og Trappepartier. — Maleren Alfred Larsen har bevaret andre Minder fra de forsvundne Bydele i sine Tegninger til Værket: »Gamle kjøbenhavnske Huse og Gaarde«, som med Text af Arkitekt Erik Schiødte blev udgivet af Foreningen »Fremtiden« 1894-97.

DEN GAMLE BY

Tom Petersen, ca. 1913: Østergade med Efterslægtsselskabets nu forsvundne Gaard. Gardens Vagtparade passerer.

4. Ad Østergade og Lille Kongensgade naas det »Hallandsaas«, hvor Volden i Christian IV's Dage lukkede for den gamle By; den strakte sig herfra ned omkring Kongens Værft »Bremerholm«. Da de gamle Volde faldt, og samme Konge rykkede de ny Fæstningsværker langt ud mod Øst, anlagdes det store Torv, der gennem lange Tider blev Byens Midtpunkt og endnu har endel af sin gamle Værdighed. Tidlig byggede Adelen store Gaarde paa Kongens Nytorv, to af disse, Storkansler U. A. Holsteins, i 1722 ombyggede, og Grev Ahlefeldts Gaarde og Haver, ligge begravede under Magasin du Nord og Hotel d'Angleterre. To andre – Niels Juels – nu Baron Reedtz-Thotts Palæ og Ulrik Frederik Gyldenløves, nuværende Charlottenborg, der formenes fuldført 1683, findes endnu, begge rigtignok uden Haver, det sidste ogsaa i sit Indre totalt omlavet. Ved dets Side, paa Hjørnet mod Tordenskjolds-

gade, staar Harsdorffs eget smukke Vaaningshus, og mellem dette og det gamle Theater laa den ret lange Bygning, der tilsidst brugtes til »Den militære Højskole«, men som stadig gik under sit gamle Navn »Guethuset«, da det oprindeligt var beregnet til Kanonstøberi. — Paa Torvets nordre Side fandtes Hovedvagtten, hvortil den daglige Vagtparade drog, den Gang som nu, under stor Tilslutning fra Ungdom-

C. F. Christensen, ca. 1830: Den militære Højskole (Guethuset).
Kongens Nytorv mellem Theatret og Harsdorffs Hus.

mens og Lediggængernes Side. Torvet mistede denne Forlystelse, da den gamle Vagt 1875 faldt tilligemed de bagved liggende Gader, og Ny Østergade anlagdes. Hovedvagtten blev flyttet til Kastellet, og dertil gik i senere Aar Vagtparaden. Soldaterne komme nu fra Garderkasernen ved Gothersgades gamle Voldhjørne og føres ad Kjøbmager- og Østergade til Amalienborg; fra Sølvgadens Kasernes smukke Hus paa den anden Side Rosenborg Have gik Paraden til Kastellet, men dens Dage er nu forbi. Maleren Erik Henningsen har vist den kjære Parade, der passerer Grønningen. I dette og mange andre Billeder har han, ligesom Otto Bache og Hans Tegner, benyttet Bymotiver til Malerier og Tegninger.

DEN GAMLE BY

C.F. Christensen, ca. 1830: Kgl. Theater set mod Erichsens Palæ.
I Baggrunden Hovedmagasinet paa Gammelholm.

H.G.F. Holm, ca. 1850: Kongens Nytorv set mod Syd fra Nordhjørnet af Thotts Palæ.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

C. O. Zeuthen, 1852: Kongens Nytorv set mod Charlottenborg og Bredgade.

Otto Bache, 1873: Vagtparaden ved Hovedvagten paa Kongens Nytorv.

DEN GAMLE BY

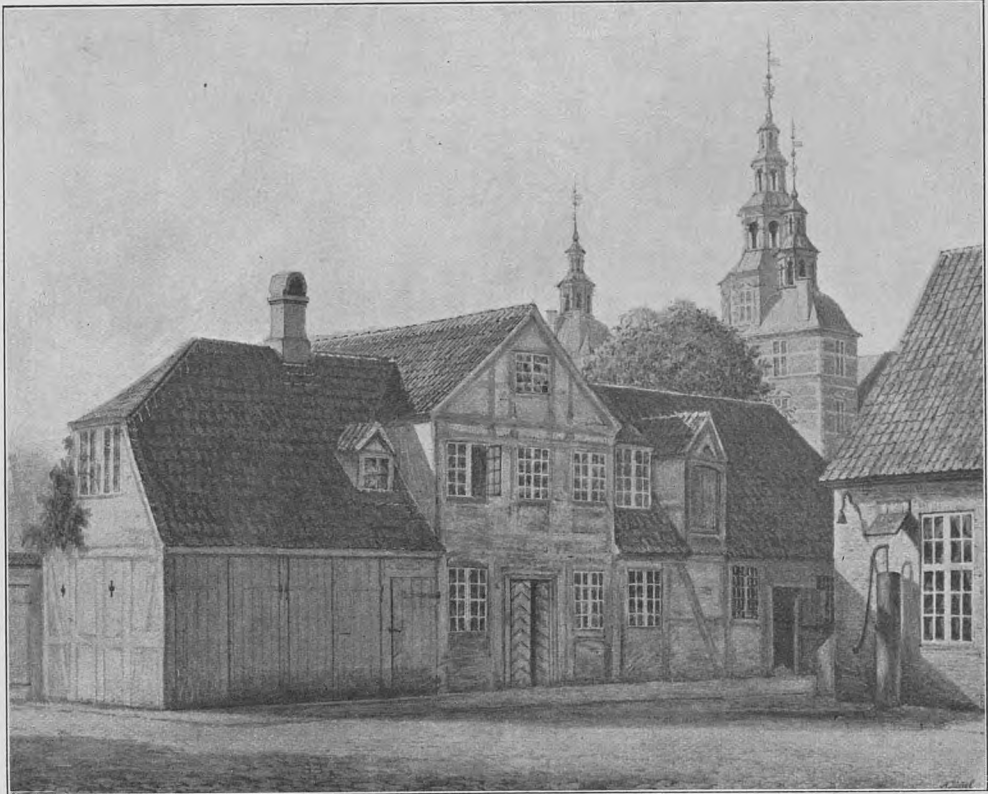

Sølvgadens Kaserne ca.1900. Gardens afløste Vagt paa Hjemmarch.
Til højre de gamle Længer ved de kgl. Driverier.

Erik Henningsen, 1888: Vagtparaden passerer Grønningen paa Vej til Kastellet.
Til venstre Husarkasernens Længer.

Rosenborg Have har i sin Tid maattet afgive sin Blomsterhave til Gardens nuværende Exerkerplads og Orangerihuset til Kasernelængen mod Østervoldgade. — Ved Kommunens Overtagelse af Haven nedlagdes samtidig det kgl. Gartneri med Væxthuse, der i mangfoldige Aar har haft hjemme i Haven ud mod Østervold og Sølvgade. Her var Landets egentlige Højskole for Gartnere, og en Række dygtige Ledere har forestaaet Gartnerierne. Noget af de gamle Længer staaer endnu tillige-

A. Juuel, ca. 1845: Gartnerbolig (nu nedreven).
Set mod Rosenborg indenfor Porten fra Østervold.

med det store Vaaningshus, der sidst var Bolig for Overgartneren, men som vistnok tidligere har indeholdt Undervisnings- og Foredragsrum for Gartnereleverne. Fra Aarhundredets Begyndelse til op mod dets Midte sad her Peter Lindegaard som Overgartner; hans Svigersøn Jens Peter Petersen fulgte ham i Embedet, men døde allerede 1848. Han har ejet A. Juuels Billede, der formentlig viser Gartnerboligen i hans Tid.

Kvarteret sydøst for Rosenborg Have bestaar af ret uforandrede Gader, der fra Gothersgade gaar vinkelret paa Dronningens Tværgade. — I denne laa i No. 39 den fra Slutningen af 17. Aarhundrede stammende Abel Cathrines Stiftelse, der siden 1886 har faaet et godt Hus paa Vester-

DEN GAMLE BY

bro. De tarvelige Bindingsværkslænger mod Gade og Gaardsplads fik ved Erhvervelse af en Stump Have Plads til en lille Kirke, der opførtes 1761. Den var mindre end Kirken, Vartou fik en Snes Aar tidligere, og som staar endnu, men de lignede hinanden i Karakter.

Mod Nord, hvor Adelgade gennemskar og Borbergade begrændsede Nyboder, er der derimod foregaaet store Forandringer. Nyboderne er stadig klippet mindre og mindre, og Byggeriet trænger sig mere og mere frem. Endel af Nyholms Værfts faste Arbejdere, deres Mestre, Offi-

H. G. F. Holm, ca. 1845: Kirken i Abel Cathrines nu nedrevne Stiftelse.
Dronningens Tværgade 39.

cerer og Underofficerer bo der vel endnu, men hele Kvarterets Præg som en lille selvstændig By er forlængst forsvundet. De gamle til Værft og Holm knyttede Skoler, der efterhaanden flyttedes derud fra det oprindelige Kvarter, der fra Christian IV's Dage var samlet om Gammelholm og Holmens Kirke, er slagtede og indlagt under Kommunens Skoler. Den sidste Drengeskole, hvis Gymnastikplads var dèr, hvor nu Christian IV's Statue staar, bruges delvis til Asyl og Søndagsskole. — I de lave Længers smaa Gaarde fandtes hist og her et Træ, der værnedes omhyggeligt. Ved de Toetages-Huse var Gaardspladsen lidt større. Her boede Mestre og Officerer, og her fandtes undertiden en bitte Have. Mellem St. Kongensgade og Bredgade overfor Amalienborg henlaa et

Edv. Petersen, 1860: Gangen fra Gade til Gaardsplads i Skibsbygmester ved Orlogsværftet Zacharias Petersens Bolig i et toetages Hus i Delfingade.

godt Hundrede Aar Ruinen af den paabegyndte Marmorkirke, som den nordlige Del af Prinsesse Charlotte Amalies store Have afgav Grund til. — C.F. Tietgen erhvervede i Halvfjerdserne Plads og Ruin med Forpligtelse til at fuldføre Kirken, men ved Bebyggelsen mødte han en Hindring i opskruede Salgsfordringer hos Ejerne af de 4-5 Smaahuse, der endnu ligger i St. Kongensgade Syd for Kirkepladsen, og Bebyggelsesplanen fik paa dette Sted en Uregelmæssighed.

Bredgade og Amaliegade endte mod Toldbodvejen helt landlig. Efter Landkadetakademiet — før 1720 Operahus, og fra 1884 midlertidig Rigsdagshus — fandtes der paa venstre Side af Bredgade et ret ubebygget Stykke. Paa den anden Side laa Frederiks Hospitals vidtstrakte Huse, hvortil har hørt en stor botanisk Have, der først nedlagdes 1778. Mod Amaliegade afsluttedes en Rest af Haven med Hegnsmur, bag

DEN GAMLE BY

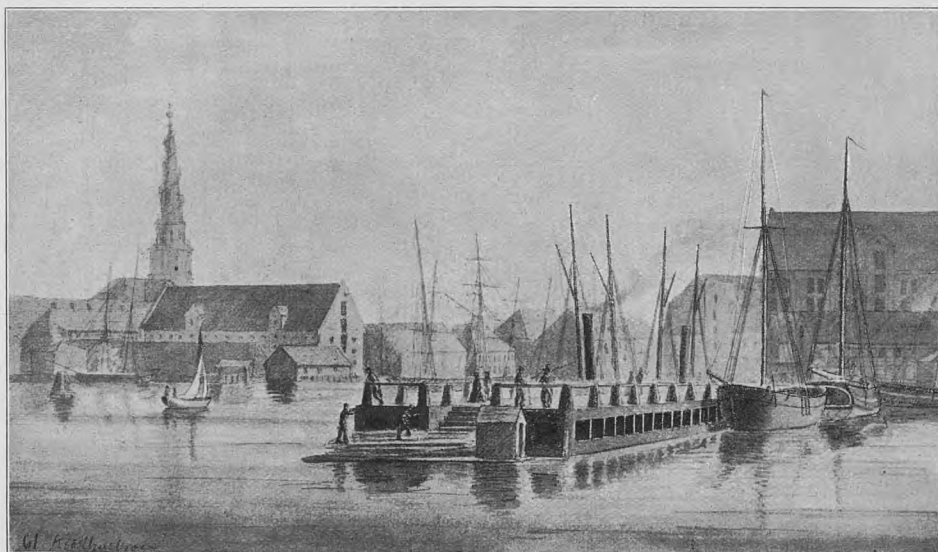
F. H. Sødring, 1833: Marmorpladsen set mod St. Kongensgade.

Karl Jensen, 1900: Grønnegaarden i Frederiks Hospital.

hvilken der endnu op mod 1900 var Gartneri. Endog de kummerlige Barakker, »Ny-Kjøbenhavn«, som fandtes ved den anden Side af Amaliegade paa Toldbodens Grund, fik Lov til at blive liggende til 1869. De var opført efter Branden 1795 til Hjælp for de Husvilde og var som alt saadant berygtet for Usseldom.

Da Frederik V omkring 1750 anlagde den ny Bydel »Frederikstad«, gennemførte Amaliegade, begunstigede Opførelsen af Palæerne paa Amalienborg Plads, byggede Frederiks Hospital og paabegyndte Marmorkirken, raadede han over Sophie Amalienborgs store Have, der strakte sig fra Bredgade langs St. Annæplads til Ny Toldbodgade og

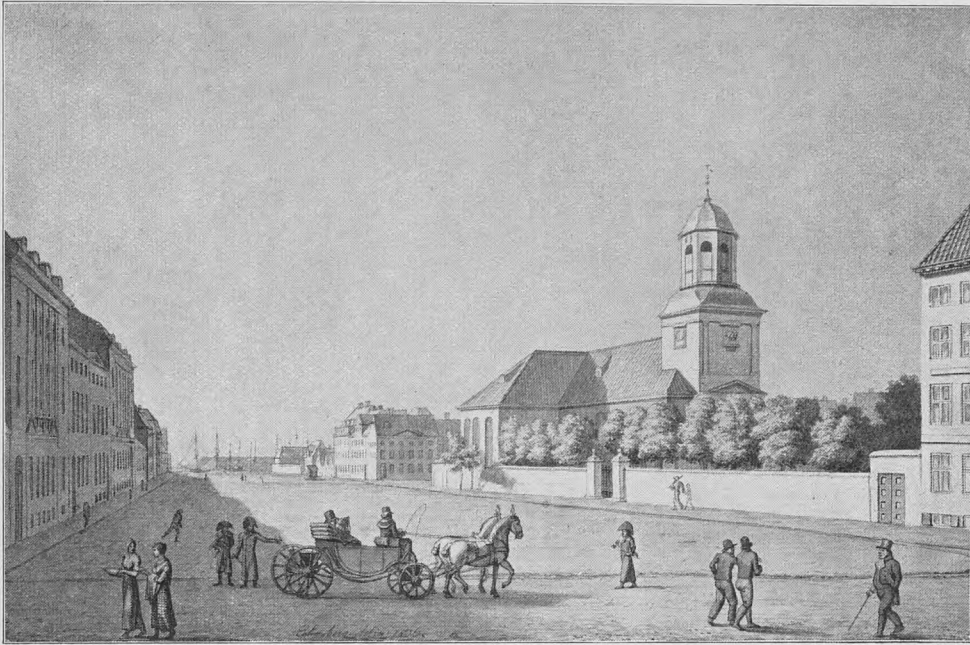

Chr. Blache, 1861: Den første Kvæsthusbro.

mod Nord helt til Toldboden. — Fra Toldboden til St. Annæplads foregik i 18. Aarhundrede omfattende Landvinding, og bag hele det fornemme Kvarter byggedes langs Havnen de store Pakhuse og Handelspladser, der endnu den Dag i Dag vidne om de svundne Tiders Kraft og Foretagsomhed. — Iblandt Adelsgaardene i Amaliegade findes enkelte Steder anselige Bindingsværks Pakhuse, der tyde paa, at her ogsaa har boet Kjøbmænd i den store Handelsperiode.

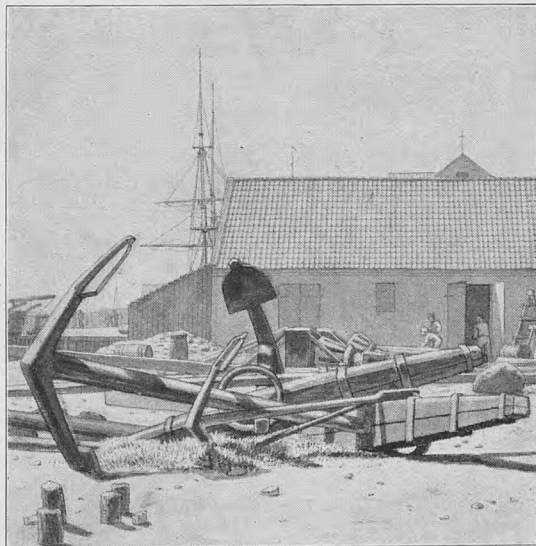
Gjennem Fyrreterne blev der arbejdet for en Nyordning af St. Annæplads, men det tog Tid, og først 1848-50 byggedes den første lille Kvæsthusbro til Anlægsplads for Dampskibe. Samtidig foretog man Pladsens Beplantning og Regulering; denne Plan stammede fra Kjøbenhavns første Forskønnelsesforening, der stiftedes 1842, men som ikke fik Held til at udrette store Ting. Pladsen var efterhaanden van-

DEN GAMLE BY

C.W.Eckersberg, 1806: St. Annæ Plads set mod Havnen.

røgtet og saa ikke saa renlig ud, som Eckersberg har set den 1806. Nu blev den og den ny Dampskibsbro et yndet Sted for rolige Kjøbenhavnere; dèr foretog man Aftenpromenader, som dog den senere voxende Trafik og Ophobning af Varer forlængst har umuliggjort.

C.W.Eckersberg, 1839: Fra Larsens Plads.

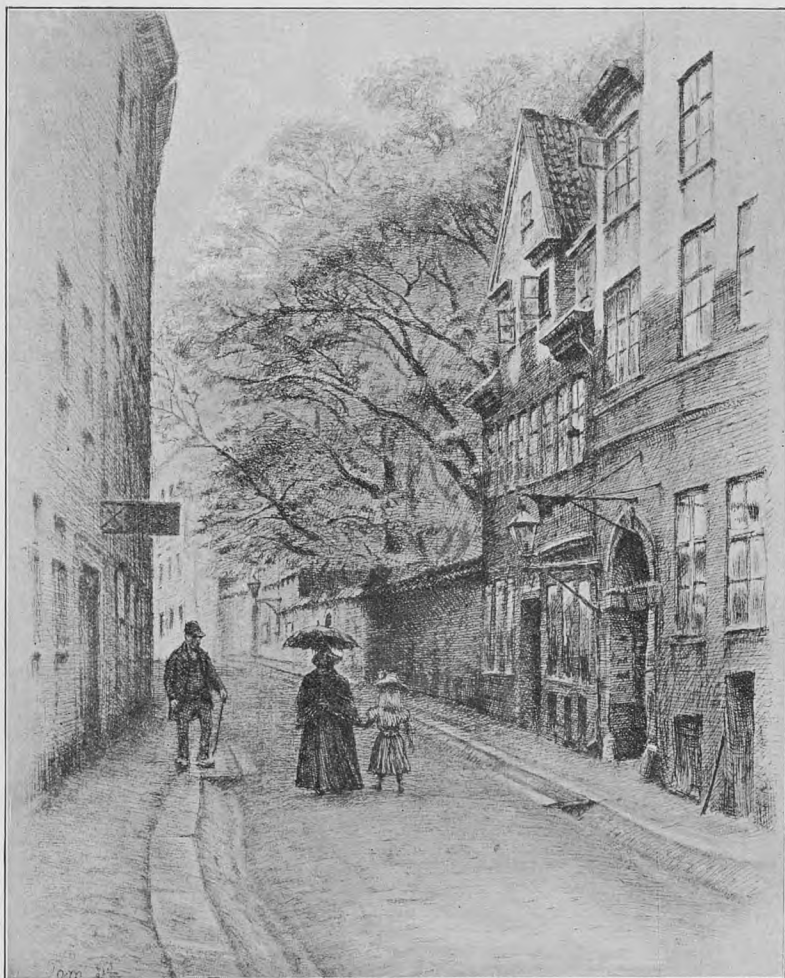

Fra Haven bag den Barnekowske (de Coninck'ske) Gaard, St. Kongensgade 72.

5. Byen havde fra gammel Tid rigeligt med Haver bag de fleste større Gaarde, og endnu i vor Tid findes enkelte bevaret, men den store Bys Luft er ugunstig, de trives ikke ret. En af bedste ligger bag den af Fr. de Coninck byggede Gaard i St. Kongensgade 72. Den grændsede mod Øst til Marmorpladsen, mod Vest til Grev Moltkes Have ved Palæet i Bredgade. — Haven bag Thotts Palæ paa Kongens Nytorv strakte sig helt over mod St. Kongensgade, hvor endnu i 70erne var en Beværtningshave, senere Tømmerlager, med Indgang fra St. Kongensgade No. 26. Den er slugt af Palægade. Flere lignende bag Dronningens Tværgade er gaaet tabt ved Anlægget af St. Annæ Passage. — Bag Ehlers' og Borchs Kollegier i Kannikestræde findes Havestykker, sidstnævntes Træer ses over Hegnmuren mod Skindergade.

Som det er gaaet ud over Haverne, saaledes har Tidernes Udvikling sløjft de fleste Gjæstgivergaarde, hvoraf der tidligere fandtes mange, særlig i Nærheden af Vester- og Nørreport. Skippernes gamle Laugshus i Lille Kongensgade, der forsvandt i Firserne, maa dog regnes for et Slags Gjæstgiversted. Gaarden har Karakter i Fællig med de andre, hvoraf flere ligeledes kjendes fra Billeder, som Kunstnere har malt og tegnet. Vestergade var især Hjemsted for Gjæstgiverier. Tre Hjorter, der endnu i Mellemluset har et gammelt Værtshus, og Gardergaarden fører de gamle Navne; »Rosen«s morsomme Gaard er tildels ødelagt,

DEN GAMLE BY

Tom Petersen, 1884-1901: Skindergade med Hegnsmuren for Haven ved Borchs Kollegium.

men i Vestergade No. 2 staar endnu Resten af den aabne Rejsestald, som Th. Philipsen har malt omkring 1870. Paa Halmtorvet har Knapstedgaard givet Plads for Paladshotellet, i Tornebuskegade »Tre Kroner« for K. F. U. M. Alle havde de dybe Gaarde med Vognskure og Smedier, Kjælderstuer for de jævne Gjæster, Restauration og Opholdsstuer for de finere. — De Gaarde, der endnu driver Virksomhed, er ikke mange og kaldes nu Hoteller, den gamle Trafik med Gjæster, der kom tilbys i eget Hestekjøretøj, er forsvundet.

Hovedgadernes gammeldags Karakter var længe fremherskende. Butikkerne klarede sig i høje Stuer eller Kjældere. Endog paa selve Østergade sad mange af de fineste Handlende i Stueetager med Opgang ad Trappe i Port eller Gadedør. — Før Gassen blev indført (Decb. 1857), var der ikke Tale om virkningsfuld Belysning, Vinduerne var ikke

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

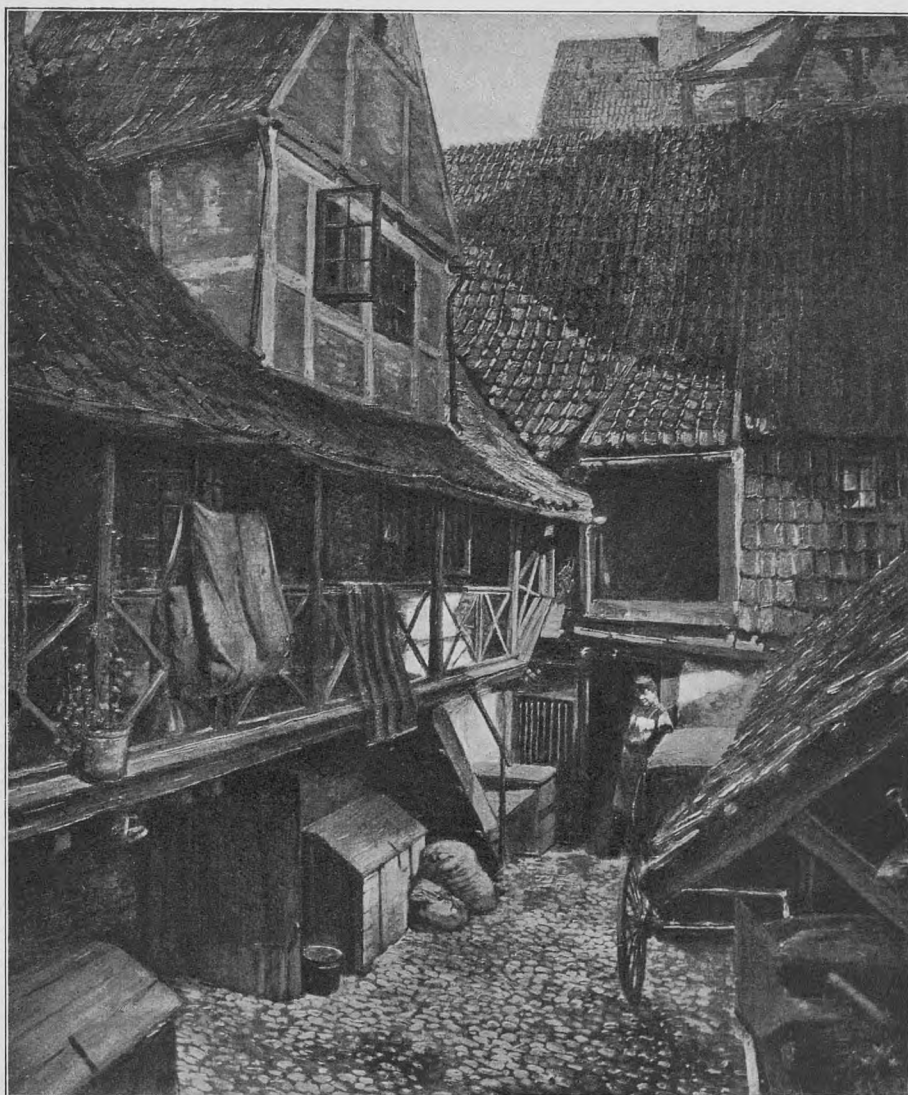

C. O. Zeuthen, 1880: Lille Kongensgade set mod Nicolai Plads, med Skippernes gamle Laugshus tilvenstre.

Th. Philipsen, ca.1870: Rejsestald i Gjennemkjørselen fra For- til Baggaard. Vestergade No.2.

DEN GAMLE BY

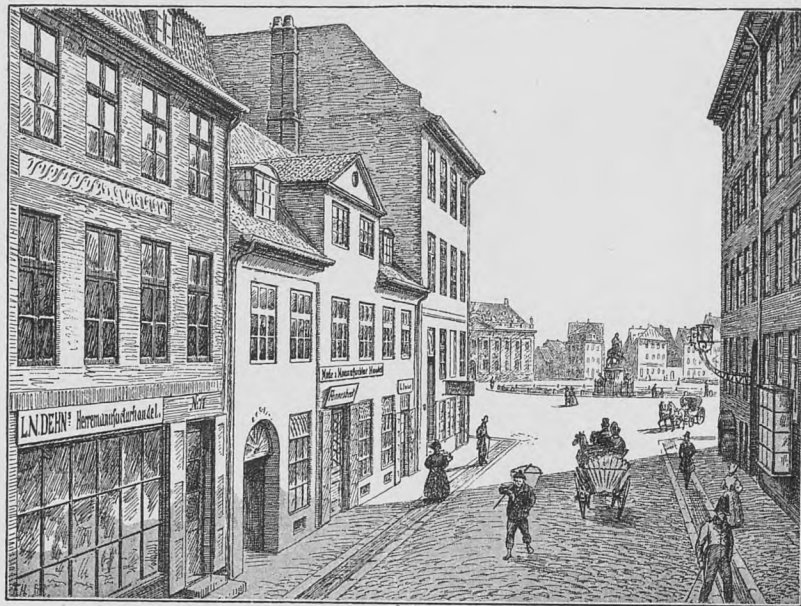
Hans Nic. Hansen, 1890: Søndagmorgen i Gjæstgivergaarden »Trekroner«.
Tornebuskegade, nu K.F.U.M.

store Spejlglasruder og kun spartansk pyntede. — Gammeltofts store Manufakturhandel paa Kjøbmagergade og Guldsmed P. Hertz paa Hjørnet af Kronprinsensgade var af de første Forretninger, der indførte lav Stuebutik med store Vindusfag og Indgang direkte fra Gaden. — Da H. J. Bing & Søn sidst i Fyrreerne flyttede til Hjørnet af Kronprinsensgade og Pilestræde, blev den ny Butik — man kaldte den Gang sligt: Etablissement — indrettet paa samme Vis. Begivenheden vakte Opsigt i hele Byen. Loftet i Lokalet var Spejlglasflader, samlede i rektangulære forgyldte Lister, Fortouget rundt det store Hjørnehus blev brudt

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

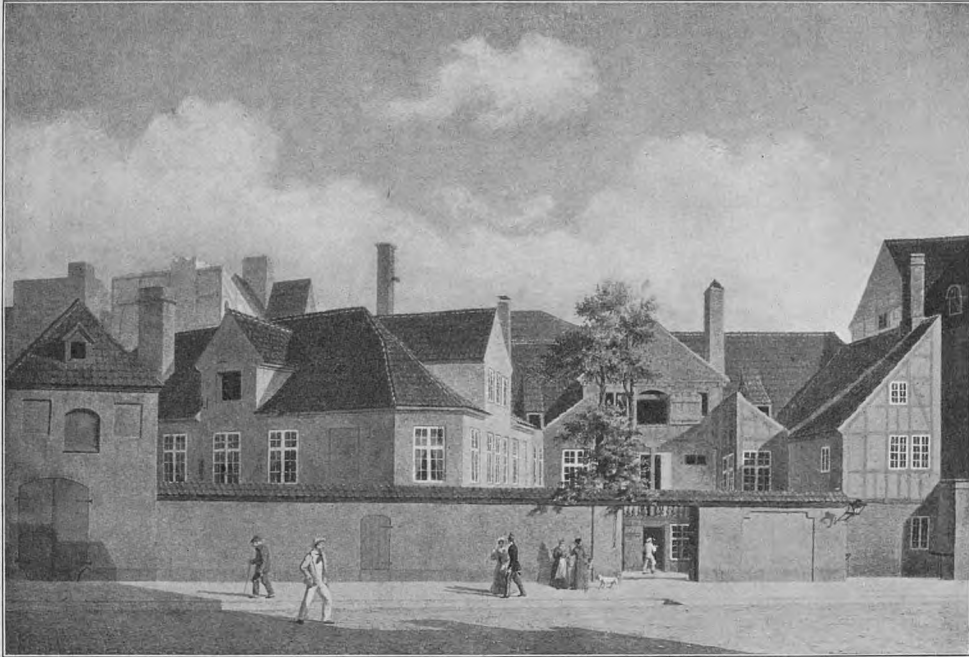
Kjøbmagergade set mod Højbroplads. Med J.J.Gammeltofts ny Butik. Skydeskive. 1855.

Østergades Udløb mod Kongens Nytorv. Efter Tegning fra ca. 1840.

DEN GAMLE BY

op og lagt i Asfalt, to epokegørende Nyheder, der ikke tilforn var set i Byen. — Christian VIII, der gjorde sig Flid for at blive populær, viste Firmaet den Opmærksomhed at besøge Lokalet, da det aabnedes.

A. Petzholdt, ca. 1835: Den Collinske Gaard mod Bredgade.

6. Medens Nyhavns østre Side tilligemed Lille Strandstræde har deres oprindelige Præg, mistede Store Strandstræde og Bredgade i 1853 en mærkelig Bygning, da den Collinske Gaard blev nedrevet og erstattedes af Grandjeans Konditoris ny Hus. Den anden Side af Nyhavn (Charlottenborg-Siden) er stærkt fornyet, navnlig den sydlige Ende har helt forandret Karakter. Her var tæt ved Havnen en Indgangsport til Gammelholms Værft. Den benyttedes om Sommeren af Soldater og Skoledrenge, der førtes til Bad paa Svømmeflaaderne, som laa ved »Smaløen« foran »Mastegraven«. Paa vestre Side af denne laa den ene af Værftets Beddinger, hvor der endnu 1830 var et større Fartøj under Bygning, som Eckersbergs Tegning viser. Banegraven, der fulgte den meget lange Reberbane helt op mod Guethuset og Theatret, begyndte her og fik Forbindelse med Holmens Kanal, som derefter gjorde et nyt Knæk, hvor Niels Juels Statue nu staar, og fortsatte sit Løb tilbage i Havnen ved Enden af Holmens Kirkes Kapel. Dette Kanalsystem omsluttede langt den største Del af Værftets Areal og dets vigtigste Bygninger: den mislykkede Doks Havnebassin, endnu en Bedding, Sejlmageri og Magasiner. Den lange Række Værkstedsbygninger og

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

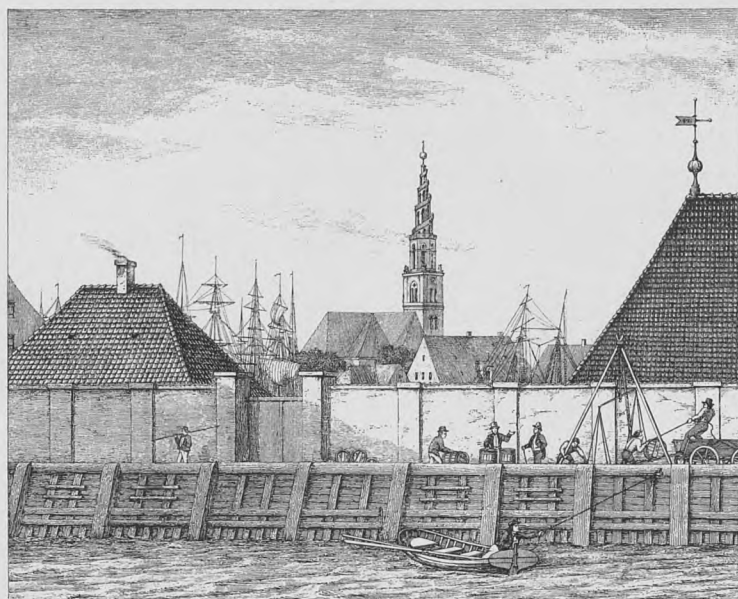
Kontorer, Marineministeriets Kontorbygning, Værftchefens og Ekvipagemesterens Bolig med Haver; endelig Hovedmagasinbygningen langs Holmens Kanal. — I Knækket laa Pavillonbygningen, der husede Flaadens historiske Modelsamling. Værftets Hovedport var i Størrestræde, som den vestlige Del af Holmens Kanal hed, og den laa lige ud for Holmensgade. Imellem Hovedport og Holmens Kirke laa Søkort-

Nyhavn (Charlottenborgsiden) set mod Kongens Nytorv. Forreste Hjørne tilvenstre er Tilkørsel til den ældre Mønt. Fotografi fra Treserne.

arkivet, som ogsaa ejede en mindre Have, der med Hegnsmur var adskilt fra Kirkegaarden. — Vore Billeder giver god Besked om Gammelholm set fra Christianshavns Havnepladser. De to af Heinrich Hansen tegnede, meget værdifulde Billeder er begge signerede 1861, og hvis de ikke er udførte efter ældre Studietegninger, hvilket er mest sandsynligt, har Kunstneren altsaa, kort før Værftets Sløjfning begyndte, gjort disse i topografisk Henseende højst interessante Billeder, der først blev fremdragne i en privat trykt Bog, der udkom 1910. Det første af disse Billeder viser os Værftets Hovedgade. Det er set fra »Gamle Dok«, et

DEN GAMLE BY

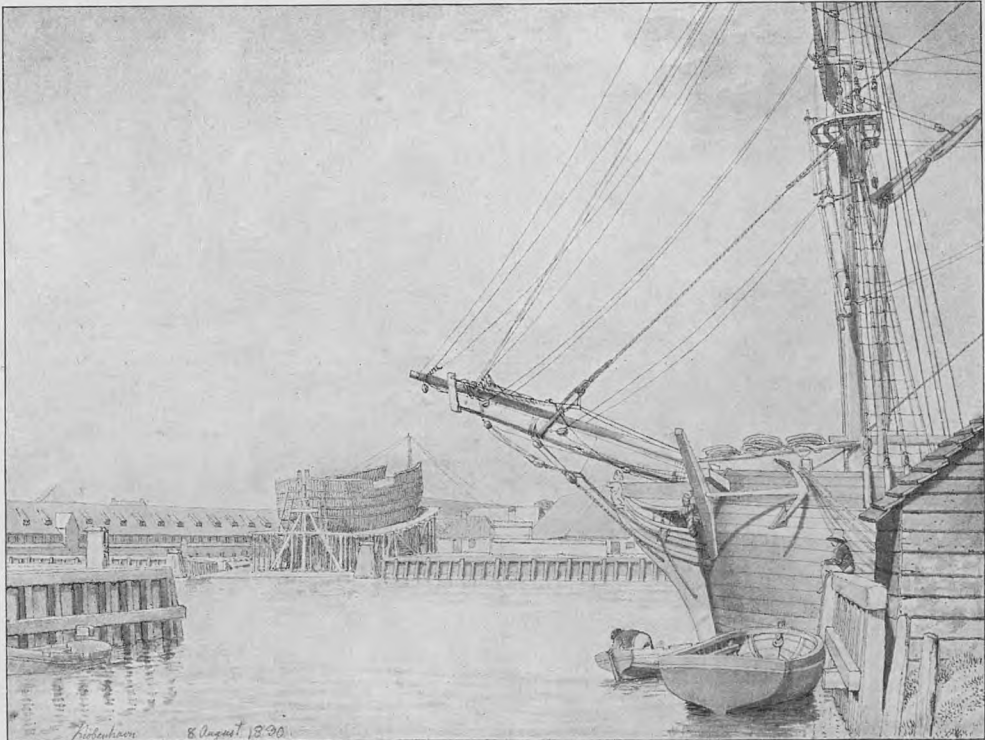

Georg Hoffmann, ca. 1840: Indgangen til Gammelholm ved Nyhavns Hoved.

Udsigt over Havnen fra en af de øverste Luger i Grynmøllen.
Tilvenstre Gammelholms Mastgrav og Svømmeflaaderne, i Baggrunden Nyhavns Huse.
Fotografi fra først i Treserne.

mindre Bassin, der gennem et kort Vandløb stod i Forbindelse med Havnen, netop hvor nu Tordenskjoldsgade udmunder i Havnegade. Den store Værkstedbygning tilvenstre var Værftets Hovedsæde for Kontorer og Haandværksarbejde; forrest ses Værftets Dampsmedie. Tilhøjre ses et Stykke af Ekvipagemesterens Have, i hvis nordvestlige Hjørne laa den meget anseelige toetages Bygning (Admiralitetet), hvori Marineministeriet havde Kontorer. Det andet af Heinrich Hansens Bil-

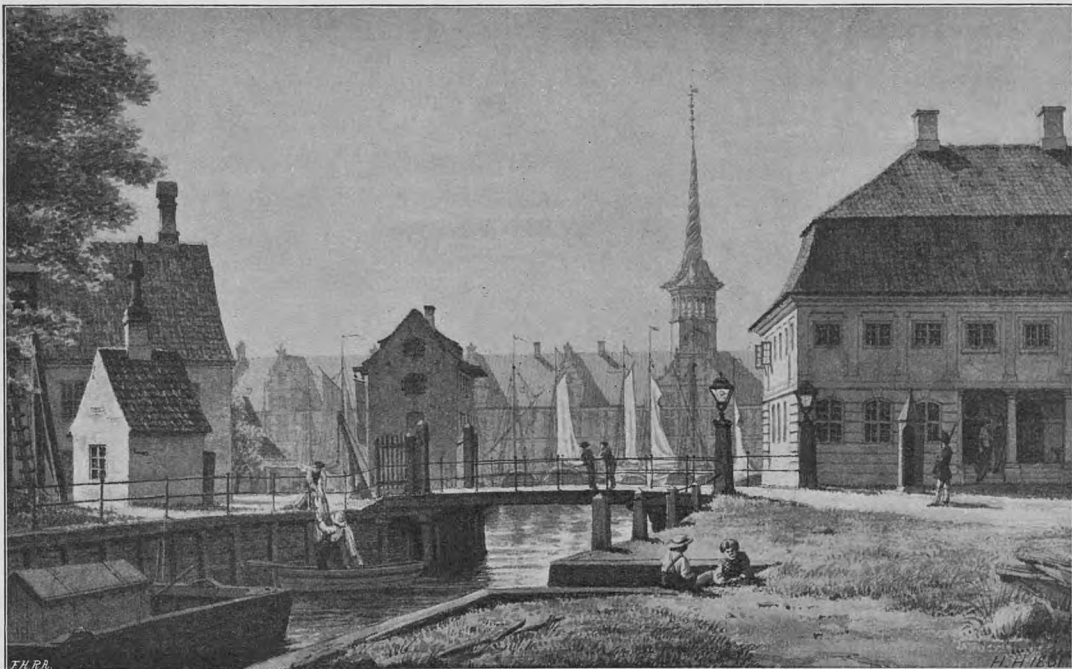
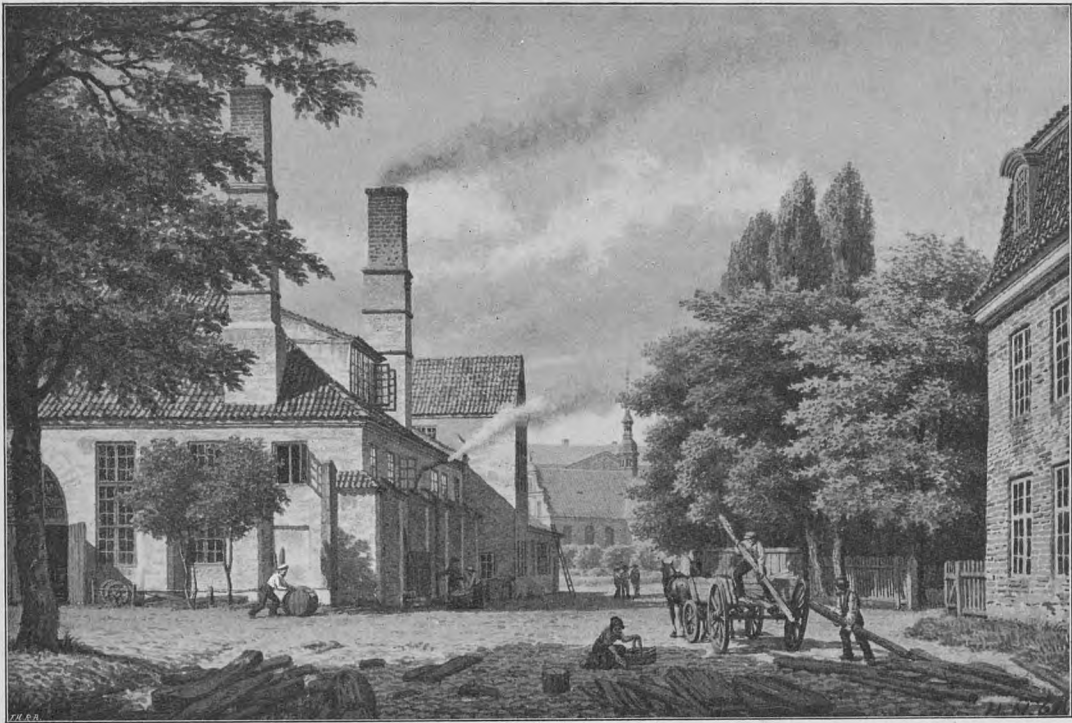

C. W. Eckersberg, 1830: Udsigt fra Wilders Plads mod Gammelholm. En Korvet er under Bygning. Tilvenstre ses den lange Reberbane.

leder er set indenfor Hegnsmuren overfor Holmensgade. Tilhøjre ligger Vagtbygningen, hvis Arrester havde Ry for Grumhed. Paa den anden Side Broen, der fører over Kanalen, ses Kontrolbetjentens Vagthus med Klokke-Galge, og midt i Billedet Gavlen af Sejlvaskehuset, paa hvis Bomme under Tagskjægget der hænger Sejl til Tørring. — Det gamle Værft var et herligt Omraade; med sin Beliggenhed ved Havnens bredeste Parti, sine gamle Huse og de rigeligt træbevoxede Partier førte det et Pust af Sø og Land ind over Bydelen. Den trøstesløse Stenørken, der har afløst al den gamle Hygge, hører til de Ting, som man har ondt ved at forsone sig med.

Der foreligger et tidligere, helt udarbejdet Projekt til Gammelholms

DEN GAMLE BY

Heinr. Hansen, 1861 : Øverst Værftets Hovedgade, nederst Holmens Kanal ved Udløbet overfor Børsen.

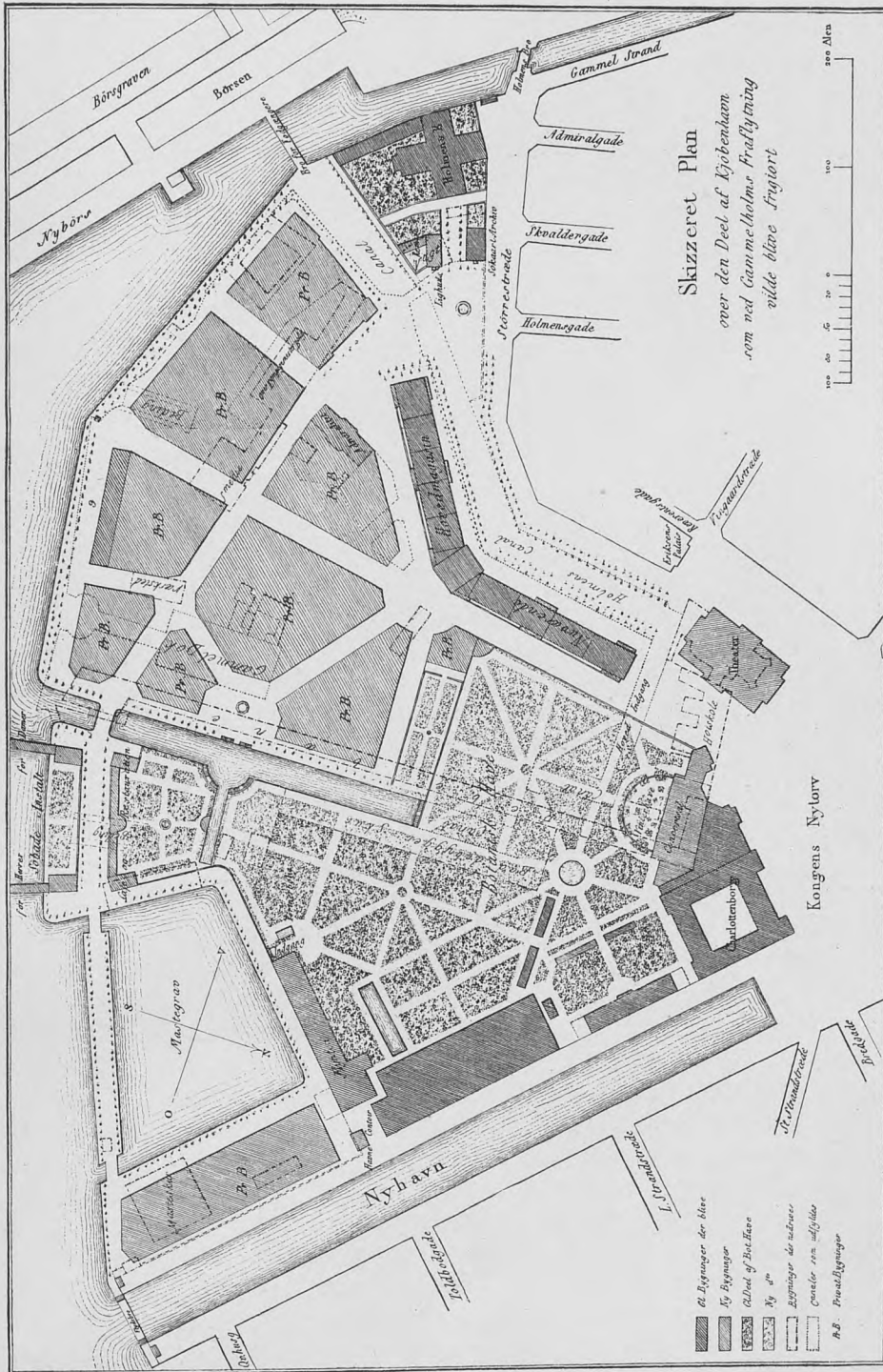
Bebyggelse, som er smukt og omhyggeligt gjenneamtænkt. Det fremkom 1844 i »Dansk Ugeskrift« og var ledsaget af den Plan, vi her gjen-giver. Det er Arkitekten, Professor ved Akademiet G. F. Hetsch, der var Ophavsmanden, men desværre blev hans Tanker ikke til Virkelighed, endskjøndt de fandt megen Anerkjendelse. Først og fremmest bevarer Hetsch den botaniske Have og udvider den saaledes, at den anses for fyldestgjørende af Chefen, Professor J. Fr. Schouw, der foretrækker, at Haven beholder sin gamle Plads. Planen ofrer kun et gammelt Hus

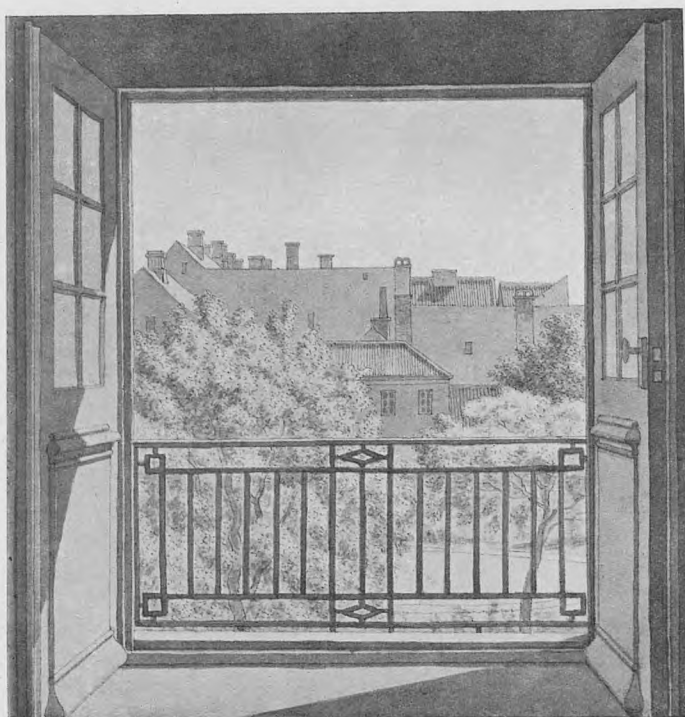
H. G. F. Holm, ca. 1850: Den Peschier'ske Gaard ved Holmens Kanal, set fra Værftet mod Størrestræde og med Christiansborg i Baggrunden. Tilvenstre Kirken og Værftsvagten ved Hovedindgangen.

ved Kongens Nytorv – nemlig den militære Højskole (Guethuset), som henvises til Admiralitetets Bygning paa Gammelholm. Bag Charlottenborg og Harsdorffs Hus lægges en Koncertsal med Vinterhave ud mod Botanisk Have, og det Kgl. Theater udvides. Endvidere bevares langs Holmens Kanal Hovedmagasinet, der foreslaas anvendt til Forretningslokaler i Stuen, medens Etagen kan huse de mange hjemløse Foreninger: Studenterforeningen, Industriforeningen, Athenæum, Teknisk Skole og lignende Institutioner. Af Værftets øvrige Bygninger foreslaas kun det store Sejlmagasin ude ved Havnen bevaret. Iøvrigt tilkastes for Størstedelen Kanalerne, Holmens Kanal bliver en bred træbevokset Esplanade, Gaden langs Havnen beplantes, og Grundene

DEN GAMLE BY

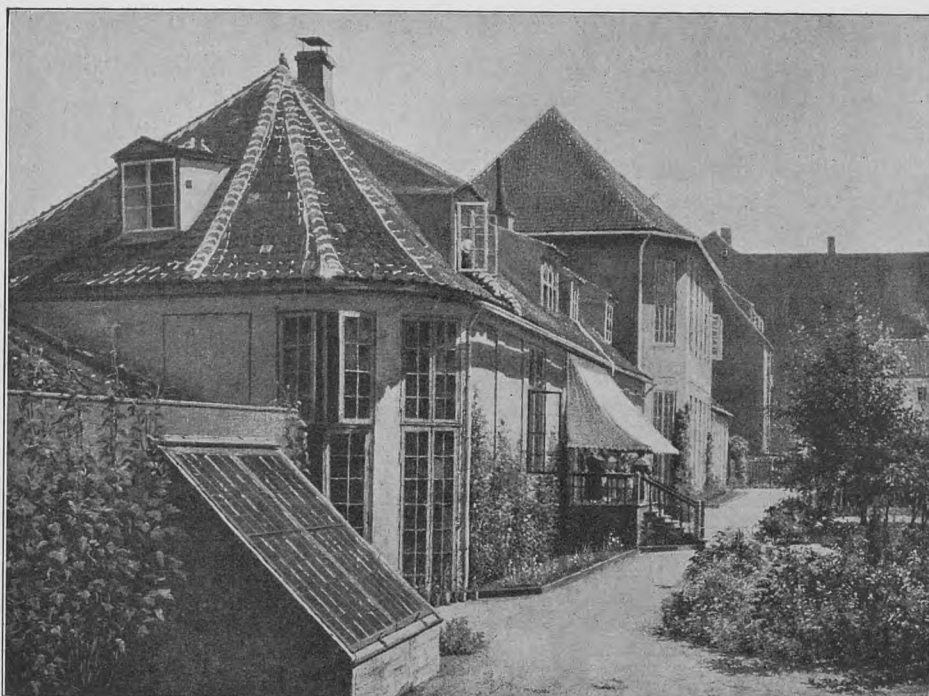
G. F. Hetsch, 1844: Plan til Anvendelse og Belyggelse af hele Gammelholms Værff. Det bevarede Hus mrkt. 9 er Værffets store grundmurede Sejlmagasin.

C. W. Eckersberg, ca. 1845: Udsigt over Botanisk Have fra Kuppelsalen i Charlottenborgs Havefløj.

udstykket til Privatbygninger. En mindre heldig Tanke er Forslaget om en Søbadeanstalt i Havnegaden, men den Gang har man vel troet, at Vandet i Havnen var renere, og næppe forstaaet, at der snart blev Brug for hver Alen Bolværksplads. Imidlertid var Flaadens Chefer endnu ikke tilsinds at forlade det gamle Værft. — Da man i 1858 traf endelig Bestemmelse om Værksteders og Kontorers Flytning til Nyholm, synes Hetsch's fornuftige Plan glemt, og man valgte en langt ringere, da Gammelholm i Treserne endeligt blev rømmet. — Tiden var ændret, Voldterrænets Sløjfning var forestaaende, og paa Glaciets Omraade mellem Gothersgade og Sølvgade blev der til Botanisk Have fundet en langt større Plads, end der kunde skaffes paa Gammelholm. Men saalænge den laa ved Charlottenborg, var den en dejlig Enklave lige ved Byens store Torv. — »Det var som et helt Eventyr at komme ind i den Have . . . man gik langs med Charlottenborgs [nordre Fløj] samt langs Havens Hovedbygning og kom til en lille Dør i Muren, ringede paa, den aabnedes, og man stod i en Trylleverden! — Høje Træer, bløde Græsplæner, skønne Buske, alt holdt i ypperlig Stand, var som skudt frem af Jorden paa et Fébud, saa mægtig var Forandringen, naar man kom fra Gaden. Fra den nærmeste grusbelagte Gang kom man ind i Havesalen [Forelæsningsaal], hvor i sin Tid [1851] Grundtvig viede

DEN GAMLE BY

F.H. Sødning? ca. 1840: Ved Professorboligen i Botanisk Have.

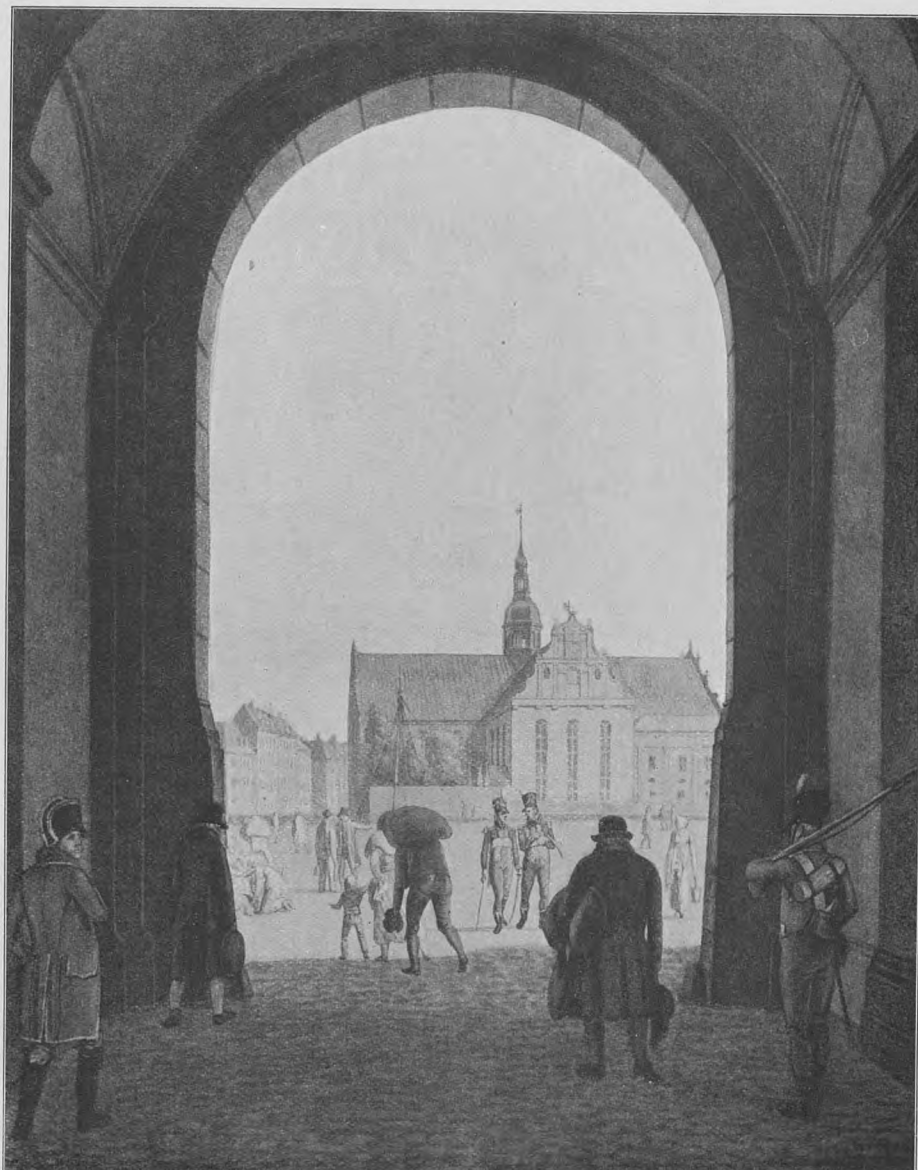
Vilh. Kyhn? ca. 1845: Udsigt over Botanisk Have fra Charlottenborgs øverste Stokværk.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

Maleren P. C. Skovgaard til Joachim Fr. Schouws Datter. « Saaledes fortæller Botanikeren, Prof. Johan Langes Datter. — Akademiets Professorer med Familie havde, som enkelte andre Bøgunstigede, Adgang til Haven, og Eleverne i Professor Hetsch's private Tegnestue, hvis Vinduer i Stueetagen vendte mod Haven, tog sig om Efteraaret Frihed til at entre ud for at plukke en Haandfuld Paradisæbler af det store Træ, som endnu staar i den Stump Have, der findes mellem Udstillingsbygningen, Længen med Billedhugger-Ateliers og Boligen i Heibergsgade. — Hvor stor en Skjønhedsværdi denne velholdte Have var for Charlottenborg, føles i Eckersbergs Tegning, der viser Havegangen langs de sydligt liggende Væxthuse med Charlottenborg i Baggrunden.

SLOTSHOLMEN, FREDERIKSHOLMS KANAL OG LANGEBROS OMGIVELSER

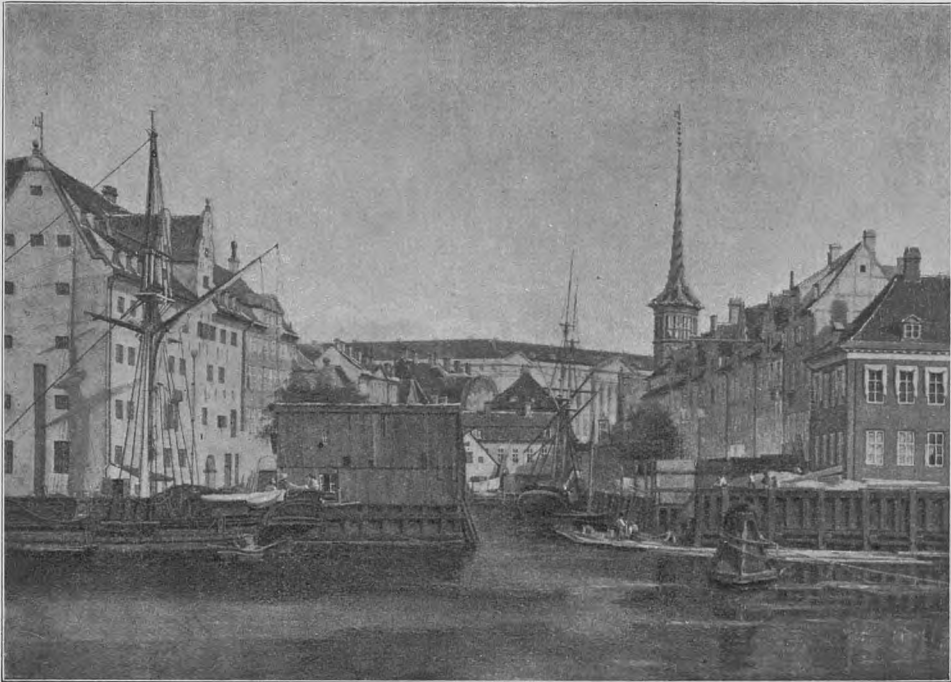
C.W. Eckersberg, ca. 1809: Zahlkammerporten med Udsigt mod Holmens Kirke og Størrestræde (Holmens Kanal). Forarbejde til Lahdes ufuldendte Stik, i hvilket Borgermanden i Porten tilvenstre er afløst af en Tjenestepige.

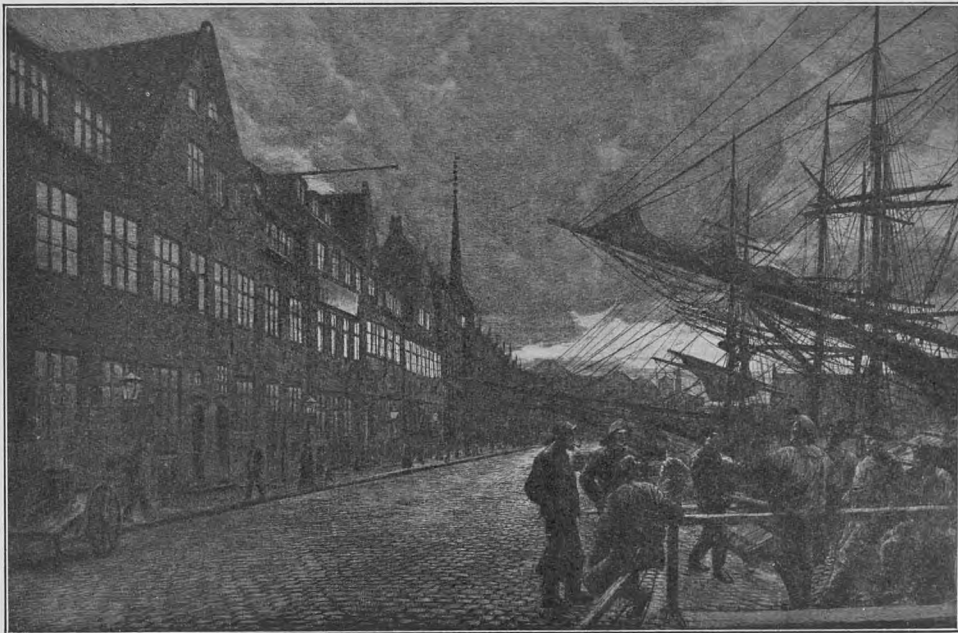
Carl Rasmussen, 1864: Gamle Knippelsbro, set fra Havnegade mod Christianshavn omtrent ved Hjørnet af nuværende Tordenskjoldsgade.

1. SLOTHOLMEN var en af de større Holme, der fandtes mellem Sjælland og Amager. Da Christian IV planlagde Christianshavn og begunstigede den ny Bydels Bebyggelse, begyndte han paa begge Sider af Vandet omfattende Opfyldningsarbejder og byggede 1618-20 Broen, der forbandt Slotsholmen med den ny By. — Paa den opfyldte Dæmning rejste han 1619-26 Børsen; senere, i 1656, fik Rentemesteren Henrik Müller Ret til Opførelse af den Række mindre Kjøbmandshuse mellem Børs og Bro, som vi har kjendt under Navnet »De sex Søstre«. Ved Bolværket af den altid stærkt befærdede Gade, der førte til Knippelsbro, fortøjedes op mod vor Tid de store finske Skibe, der forhandlede Trælaster, hvis Bovspryd til Besvær for Vognfærdselen rakte langt ind over den smalle Kjørebane. — Sydvest for Kjøbmandshusene og Børsen anlagdes en Kanal, der sidst kaldtes Slotsholmskanalen, og som vel oprindeligt har haft Betydning ved Tilførsel og Afskibning af Varer til og fra Pakhuse paa begge Sider af Kanalen og til de Handelsboder, der strax anlagdes i Børsens nederste Stokværk. Langs Kanalen var der paa Børssiden kun en smal Vej for Gaaende, paa den anden Side var der en bredere Kjørebane; men begge endte de blindt ved de længst ude ved Havnen liggende Pakhuse. Da Slotsholmsgade anlagdes, blev Kanalen i 1868-69 tilkastet; samtidig byggedes Jernbroen, der fra det

SLOTSHOLMEN

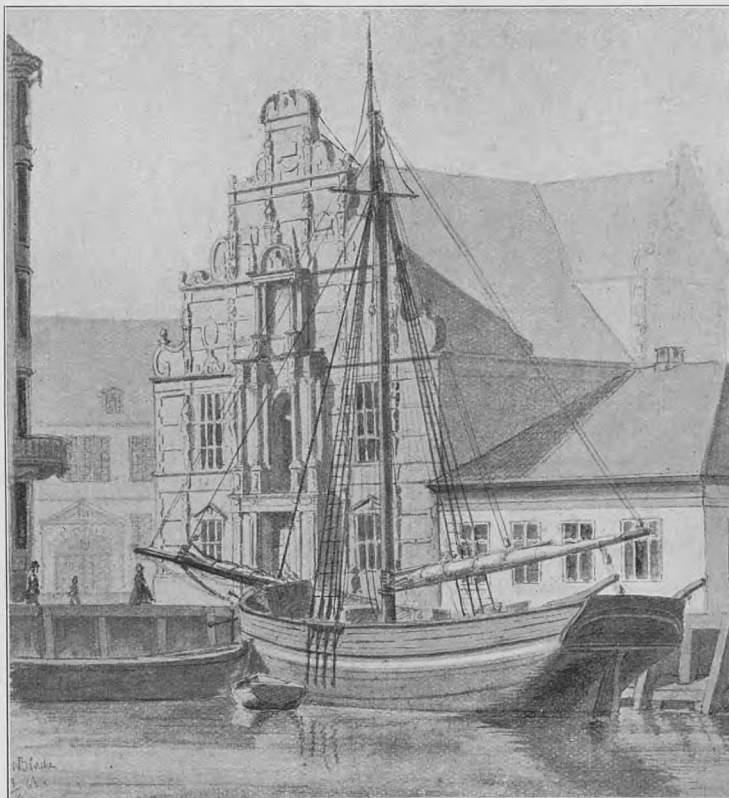

Carl Wilh. Petersen, ca. 1842: Kanalen Bag Børsen, set fra Pladsen paa Christianshavn-Siden. Tilvenstre Raffinaderiet »Phønix«s gamle Pakhus; i Baggrunden C.F.Hansens Slot.

E. Krause, 1900: Aften i Børsgade (»Nybørs«) med finske Trælasterkibe.

ny Gadeanlæg førte til Torvegade, og den gamle ærværdige Tømmerværksbro, der i halvtredje Hundrede Aar havde været Hovedforbindelse mellem gammel og ny By, forsvandt.

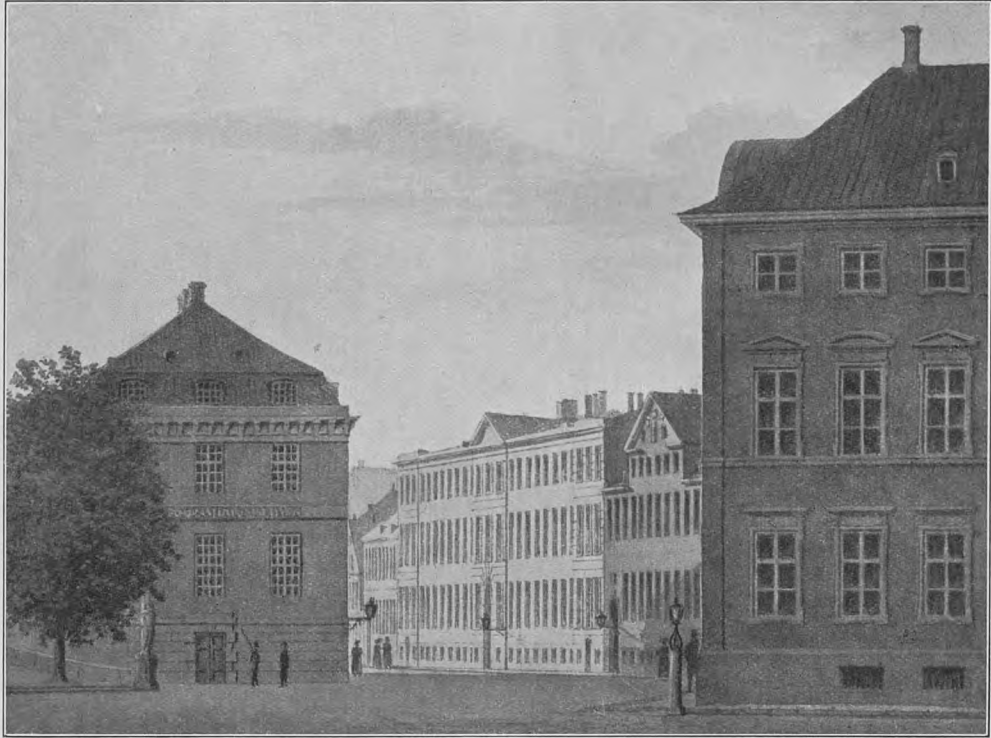

Chr. Blache, 1861: Børsens østre Gavl med det foranliggende Toldkontor.
I Baggrunden den Schackske Gaard.

2. Børsen er en af vor Bys bedste Prydelser, der – trods mange og slemme Restaureringer – er nogenlunde bevaret. Da den var opført, indrettedes paa begge Sider af den lange Børssal Boder for Kræmmere, og Bygningens nederste Stokværk udlejedes til Kjøbmænd. Her boede tilsidst mest Hørkræmmere og Handlende, der forsynede Søfarten med Redskaber og Varer. Nogle større Handlende havde Boder, der strakte sig gennem Husets hele Bredde, de havde altsaa tillige Adgang fra Kanalsiden. – Det Postyr, der indtil midt i det 19. Aarhundrede drevs i Børsens Sal, var urimeligt, thi det var en meget yndet Forlystelse for Vejfarende til og fra Christianshavn at gaa gennem Børsen. Børn, Læredrenge og andre, der havde god Tid, morede sig herligt ved at løbe legende og støjende gennem Salen, ud og ind ad Hovedindgangen i hver Ende. – Man husker Børnelegen: » *Vi har faaet Lov af Far og Mor*

SLOTSHOLMEN

at gaa paa Børsen. « — I 1856 gik Bygningen over i Grosserersocietetets Værge, og Børssalen blev helt ombygget under Arkitekt Stillings Ledelse. Efter den Tid ophørte det gamle Misbrug med Passage gennem

C. F. Christensen, ca. 1830: Fra Slotspladsen, set mod Banken og Kancellibygningerne i »Bag Børsen«.

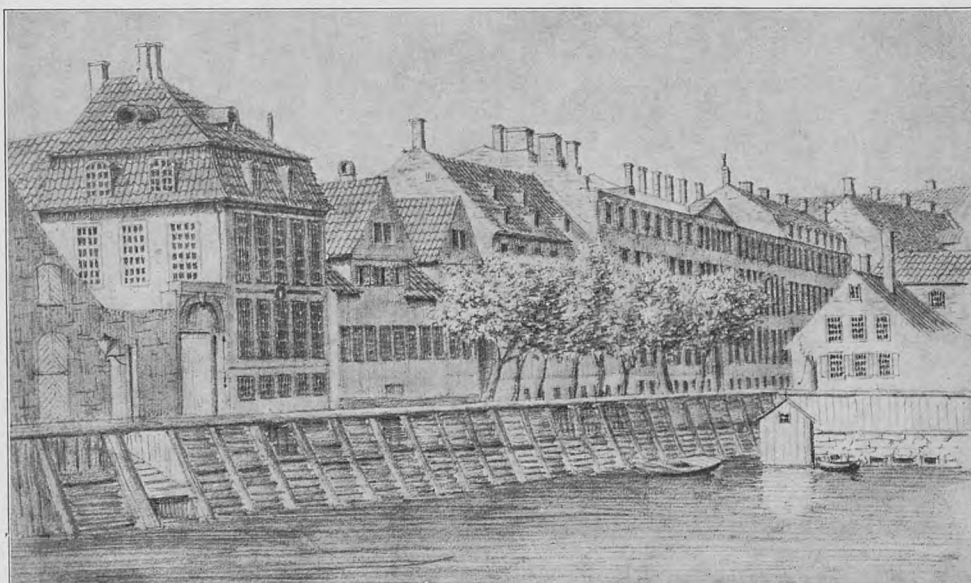
Salen. — Courant-Banken, den senere Nationalbank, der i det 18. Aarhundrede havde Lokaler i Børsen, fik ca. 1800 eget Hjem ved dens vestlige Forhjørne, og de to Bygninger blev forbundne ved en muret Hvælving; her var Banken til Huse, indtil den i 1870 flyttede til sin nuværende Ejendom. — Allerede tidligere fjærnedes Slotsholmens Vagtbygning, der laa tæt bag Banken ved Kanalens Afslutning og var et smukt og anseligt Hus. I Flugt med Kancellibygningen, som Frederik IV opførte 1715-21, findes de under Administrationen inddragne gamle Ejendomme. Stærkt ændrede, med Haverne fyldte af kjedelige Kontorlænger, ligger de der endnu, udvendig tarvelige nok at skue, men indendørs findes dog enkelte smukke Værelser med Loftsmalerier. Efter den store Lercheske Gaard, der er den sidste Statsejendom, afsluttes Rækken ved Kristiansgade af det i 1870 helt ombyggede Schackske Hus, hvis gamle Sidefløjs to underste Etager endnu er bevaret i den mod Kristiansgade aabne Gaard. Derefter fulgte den herlige, i smukt Bindings-

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

C. W. Eckersberg, ca. 1809: Slotspladsen. Tilvenstre Holmens Kirke og Christianshavn, tilhøjre Børs, Bank og Kancelli.

værk opførte, Kjøbmandsgaard – den Grønbechske – et af de faa gode Huse fra 17. Aarhundrede, Byen ejede. Stedet forsvandt sidst i Treserne, da den ny Kristiansgade gjennemførtes, men en sølle Stump af Mellem-

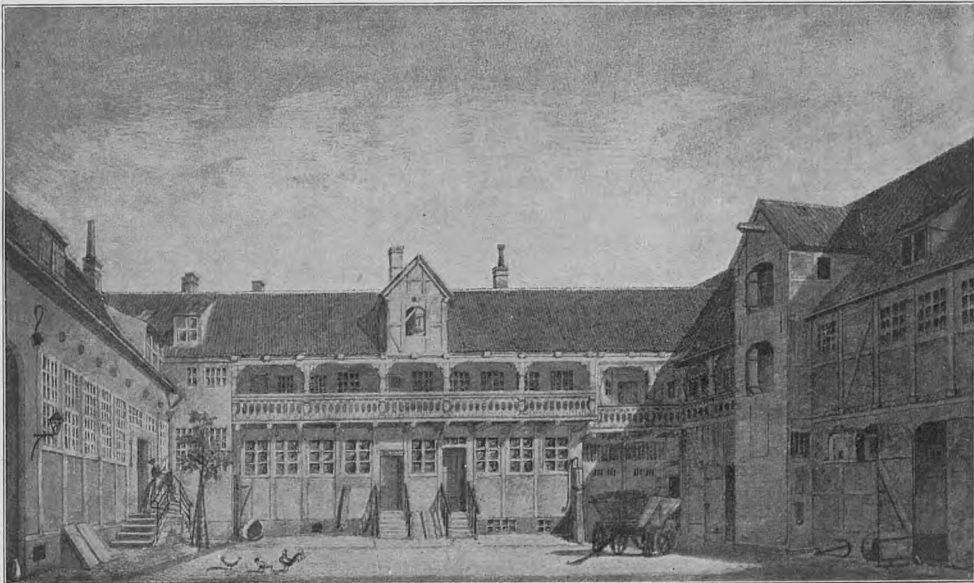
Tegning fra ca. 1855: Husrækken »Bag Børsen«. Forrest Adolphs Kontorhus, derefter Grønbechs, den Schackske samt den Lercheske Gaard.

SLOTSHOLMEN

H. G. F. Holm, ca. 1850: Ved Kanalen »Bag Børsen«. Set omtrent fra Hjørnet af Kristiansgade mod Slotsholmsvagt. I det foran Vagten liggende Hus var endnu 1870 Beværtning.

bygningens Façade mod den gamle Baggaard staar endnu tilvenstre indenfor Tilkjørselsporten fra Kristiansgade. Man ser, at Husets Fag ogsaa mod Baggaarden var pynteligt udmuret med Baand i Mønstre.

H. G. F. Holm, ca. 1855: Det forreste Gaardsrum i Grønbechs Gaard, tilvenstre Fløjen mod »Bag Børsen«, tilhøjre Mellembygningen.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

Gaarden er sikkert gjentagne Gange underkastet ødelæggende Ændringer, saaledes synes Svalegangen paa Forgaardens Sidebygning at være forsvundet først i Treserne. — Oprindeligt maa Stedet antages at have haft Hegnsmur mod Gaden, ligesom de allerede omtalte gamle Gaarde i den indre By; thi Forhuset, der ses paa vort ene Billede, — det fra Kanalsiden — maa formodentlig stamme fra det 18. Aarhundrede. Det store Handelshus Fr. Th. Adolphs Enke ejede fra 1858 Gaarden; allerede 1842 erhvervede Firmaet Nabogaarden mod Nord — den Schackske — og i 1847 Nabohuset mod Syd, den morsomme kvadratiske

Den nyanlagte Kristiansgade. Tilhøjre den ombyggede Schackske Gaard; tilvenstre Firmaet Adolphs gamle Kontorhus. Mellem dette og det store Pakhus ligger Resterne af den Grønbechske Gaards Mellebygning. Fotografi ca. 1895.

Klump med Mansard-Tag, hvortil hørte vidtstrakte Pakhuse. — Da man anlagde Kristiansgade, indvandt megen Bolværksplads ved Opfyldning, og Adolph fik sin Havneplads stærkt forøget i Erstatning for det Areal, han maatte afstaa. Husets daværende Chef J. D. S. Adolph byggede 1876 det anselige røde Pakhus, der fremdeles staar i Kristiansgade No. 9. — Omkring 1896 nedrev Sønnen Fr. Th. Adolph det lille fir-kantede Hus og opførte den store sydlige Hjørneejendom ved Kristiansgade, men bagved Nybygningerne ligger Rester af gamle Pakhuse, der fra midt i det 18. Aarhundrede har fyldt Pladserne.

Den ny Gade opslugte hele den Grønbechske Gaard. Schacks Gaard maatte ofre noget af sin Forbygning, og nu i vor Tid er dens sidste Rest Have ved Kristiansgade inddraget under den Nybygning for Stats-

SLOTSHOLMEN

administrationen, der naar helt ud til Gaden. — Resterne af det morsomme graa Sukkerraffinaderi »Phønix«, der laa ved Havnen, stammede formentlig fra det 18. Aarhundrede. Det erstattedes omkring 1910 af et nyopført Pakhus, der, fra det gamle Hus ud mod Havnen, har bevaret de morsomt svungne, murede Kvistgavle, som ses paa vore Billeder mod Slotsholms-Kanalen. — Det røde Pakhus, der ved Havnen springer frem i Slotsholmsgade, lod Rud.Chr.Puggaard opføre 1869 af Arkitekt J.D.Herholdt. Dette og det senere ombyggede Kontorhus No. 18 samt alle Pladserne er nu forlængst i Sukkerfabrikkernes Eje.

Hvælvinger i den gamle Galejbygning, nu Avismagasin og Fyrrum i Kgl. Bibliothek.
Fotografi ca. 1900.

3. Mod Sydvest fortsatte Christian IV med at udvide Slotsholmen. Der anlagde han sin lille Orlogshavn for Flaadens smaa Fartøjer, de saakaldte Galejer. Paa opfyldt Grund byggede han her 1598-1602 »Lange Tøjhus«, senere, 1602-1606 den store Proviantgaard. Begge Bygninger er i Beliggenhed, Udstrækning og Karakter Sidestykker. — To Ildebrande ødelagde delvis de store Huse inden Kongens Død, men hans Efterfølger udbedrede Skaden. — Den massive Bygning mod Syd, der danner den østlige Afslutning paa det ny Bibliothekshus, og hvis nederste hvælvede Stokværk nu bruges til Avismagasin og Varmekjælder, hed fra Christian IV's Dage Galejbygningen. Den laa oprindelig helt ude ved Vandet paa den Plads, der skilte den lille Havn fra den store. Det er ikke utænkeligt, at Fartøjerne kunde flaades ind under

de svære Hvælvinger for at afrustes og ved Foraarstid atter dør at faa Kanoner, Ammunition og Proviant ombord; der sidder endnu vældige Ringe i Hvælvingerne. — Senere blev Bygningen til Bageri, og fra den Tid stammer formodentlig den Forbindelsesbygning med Proviant-huset, som det ny Bibliotheks Bygmester Hans J. Holm i 1856 som Akademielev har opmaalt og tegnet. »Løngangen«, saaledes kaldte

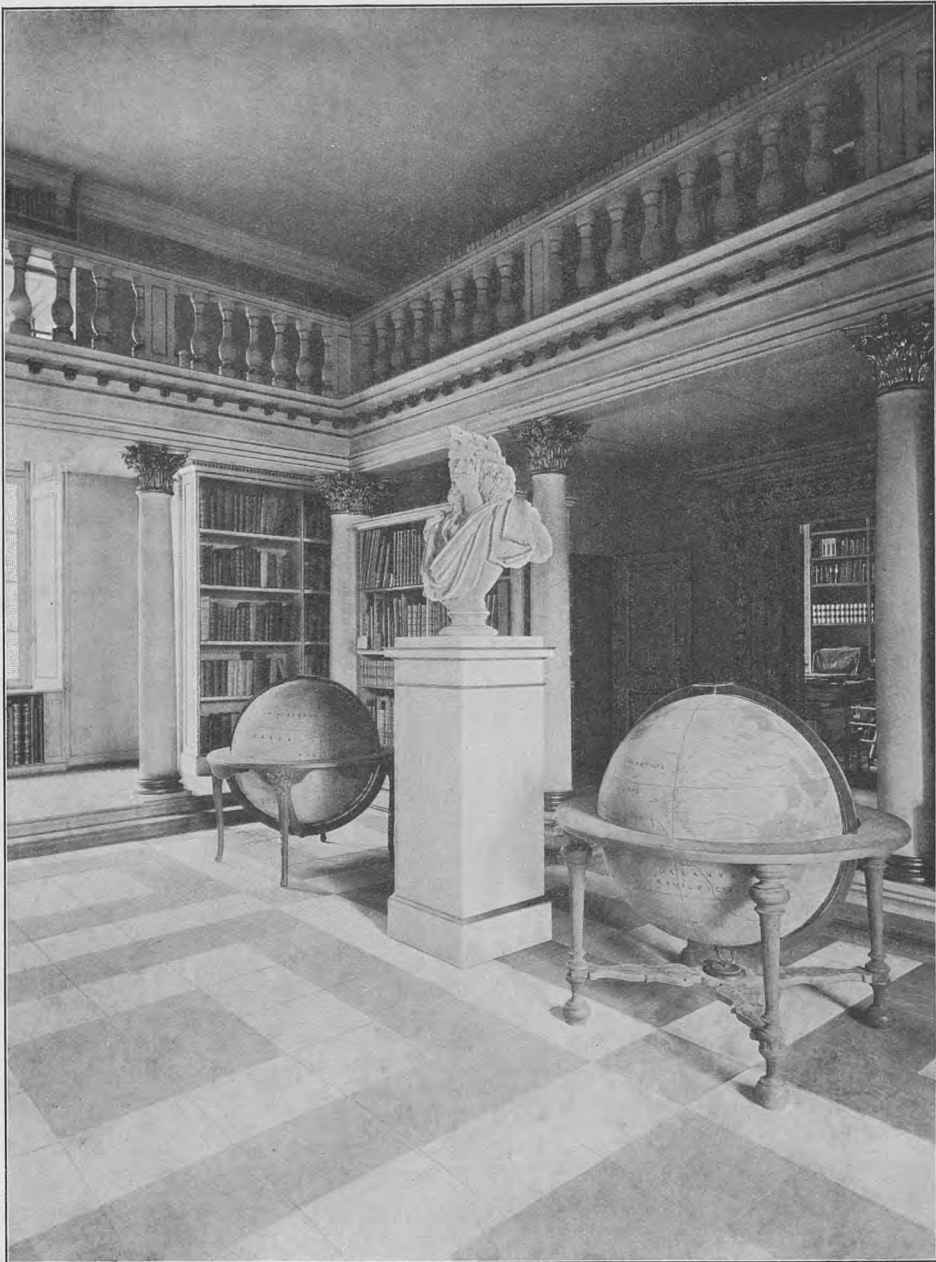
Hans J. Holm, 1856: Proviantgaardens sydøstlige Hjørne med Løngangen mellem Provianthuset og Bageribygningen (Galejhuset).

man i gamle Dage slige Forbindelsesbygninger, var opført af Tømmer og blev fjærnet 1861. Havnen opfyldtes 1867-68. — Det var til dette Sted, at Barkassen med Frederik VII's Lig blev ført hin tunge og ulykkesvangre Decembraften 1863, da Byens Havn laa i Fakkelskær med alle Flag paa halv Stang, og Menneskemasserne ængsteligt betragtede det sælsomt pompøse Ligtog. Ved en af »Lange Tøjhus«' saakaldte Vandporte bragtes Kisten i Land, og derfra blev den baaren til Christiansborg. — Anlæggets tredje store Længe imod Nord byggede Frederik III 1665-73. Dør raadede hans Kunstkammer over den øverste Etage, hans Bogsamling over Hovedetagen, medens Stuen over-

SLOTSHOLMEN

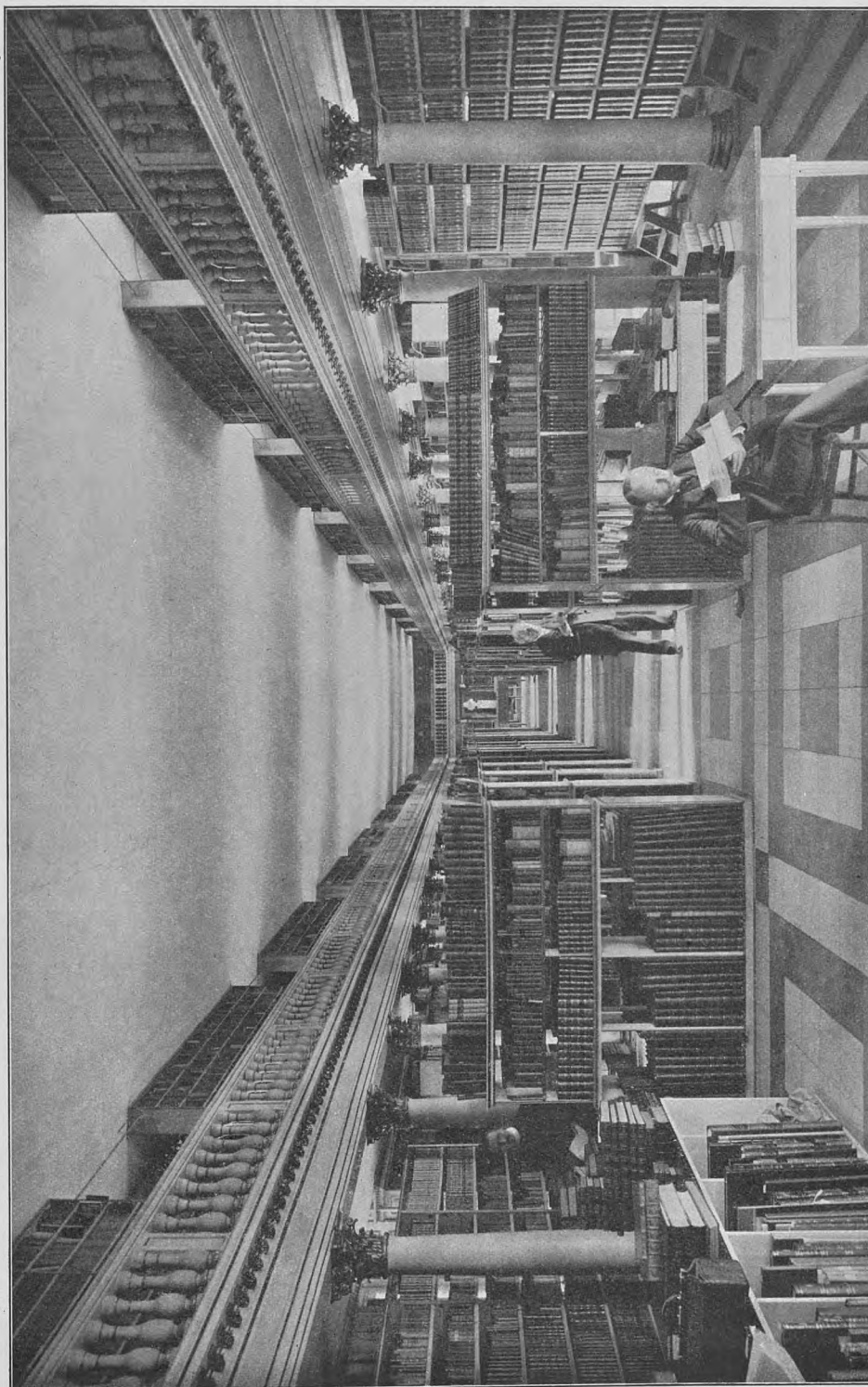
Det store kgl. Bibliotheks gamle Bygning. Façaden mod Tøjhusgaarden (tilvenstre). Fotografi 1906.
Bagest Proviantgaarden med den gamle Tøjhusvagt i Mellemgrunden og Artilleriets Kontorbygninger tilhøjre.

I det gamle Bibliothek. Den store Sal med Frederik III's Buste og Globerne. Fotografi 1906.

lodes Tøjhuset til Skyts. — Bibliotheket, der i 1673 var opstillet i Hovedetagen, endte med at fylde hele Huset, og da det omsider i 1906 flyttede til sit ny Hjem, der danner den sydlige Fløj af det gamle fir-kantede Anlæg, var de smukke Sale saa overfyldte med Reoler, at Rummene ikke mere virkede saa statelige som tidligere. Herlige var

SLOTSHOLMEN

Det store kgl. Bibliotheks Hovedsal i den gamle Bygning. Fotografi 1906.
Set mod Øst fra Ullaanskontoret.

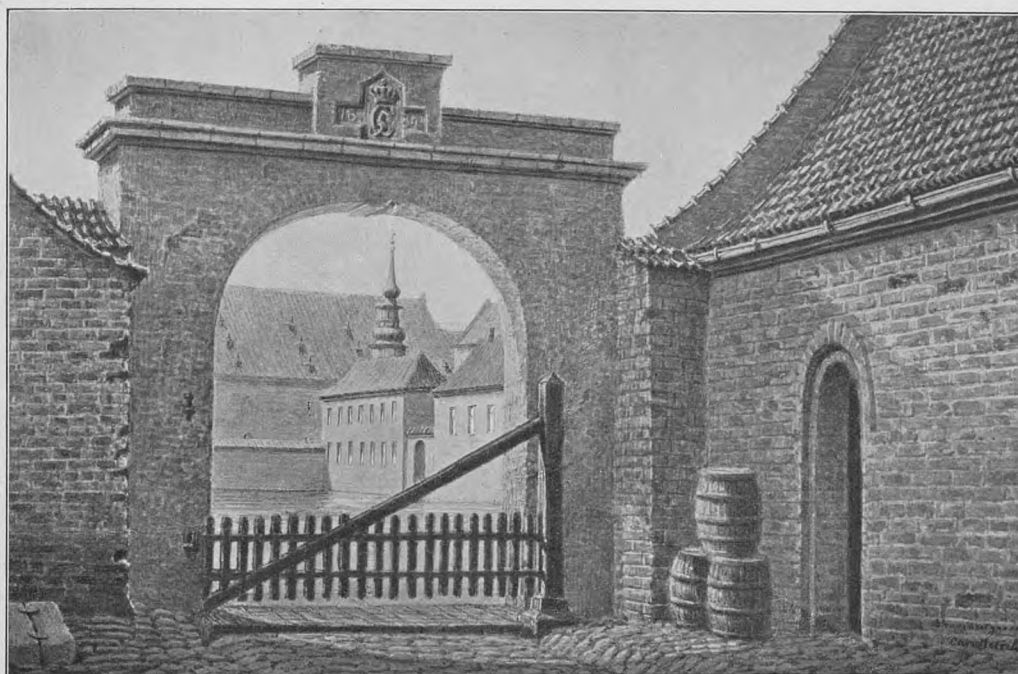

Chr. Hetsch, ca. 1860: Proviantgaardshavnen, set fra nuvær. kgl. Bibliotheks vestlige Hjørne. Tilh. den nedrevne Forvalterbolig og Provianthuset. Tilv. kgl. Bibliothek og det foran liggende Artillerikontor.

dog Salene, omend Højden var ringe. De to store Bogrum i første og andet Stokværk, der i hver Ende afsluttedes med smaa Rum, var festlige og skønne Bibliothekssale. I Hovedetagen blev de omløbende Gallerier baarne af 66 Søjler med forgyldte Kapitæler. — Al den indre Herlighed er forsvundet og Huset helt omdannet til et moderne brandfrit Magasin for Rigsarkivet, og hvad man har kunnet bevare af det gamle Udstyr, er magasineret paa Koldinghus. — Christian IV byggede sine to Huse med prægtige hvælvede Rum, som kjendes fra den historiske Vaabensamling i »Lange Tøjhus«? underste Stokværk. Provianthusets tilsvarende store Længe har lignende Hvælvinger, men de bruges til Arkiver og er ændrede med Skillerum og i Afdelinger. »Geheimearchivet«, der ligger mellem Provianthuset og det gamle Kgl. Bibliothek, opførtes 1715-19 med Hvælvinger i alle Stokværk. Dette beskedne Hus, der virker som Porthus til Proviantgaarden, indeholdt i lange Tider vore Arkivers Administration og Læsesal. Det opførtes i Stedet for en Løngang, der tidligere forbandt Kancelliet med Bibliotheket. — Frederik III havde ikke Raad til at give sit Bibliothek Hvælvinger, end ikke i nederste Stokværk. Den Gjennemgang til Bibliothekshaven fra Rigsdagsgaarden (tidligere kaldt Kavalergaarden), som i nyeste Tid er dannet, har ganske vist Hvælvinger, men det er moderne Arbejde i Jernbeton.

Det gamle Havnebassin med omliggende Bygninger var et efter-

SLOTSHOLMEN

Chr. Hetsch, ca. 1860: En af Proviantgaardens »Vandporte«. Set mod »Lange Tøjhus« med Artilleriets Kontorbygninger tilhøjre.

stræbt Indelukke, hvortil Adgang var forbudt. Tilsidst gik det ikke altfor strengt til. Fra Porten mod Kavalergaarden lod det sig gjøre at trænge ind, og for Drengene, der raadede over Baad, gik det ogsaa an at forcere Indsejlingen. Skildvagten, der tidligere stod ved Indløbet, var inddraget. — Arkitekturmaler Chr. Hetsch har i efterladte Tegninger bevaret Minder fra dette gamle Anlæg med Havn og Proviantgaard. — De to Bygninger, man passerer, naar man fra Rigsdagsgaarden gaar til Haven er gamle og laa umiddelbart ved Havnen. Endnu findes store Jernringe i Sokkelstenene, der har været til at fortøje Fartøjer ved. Ved Nyordningen har man forbundet Husene med murede Portaabninger, der minder om de gamle Vandporte i Havnemuren. Saa sent som 1862 hentede Flaadens faste Mandskab Naturalforplejning i Proviantgaarden. De modtagne Varer bares tilbage til Nyboder i store sammenknyttede Tørklæder. Nu fylder den ny Bibliothekshave netop Havnens Plads.

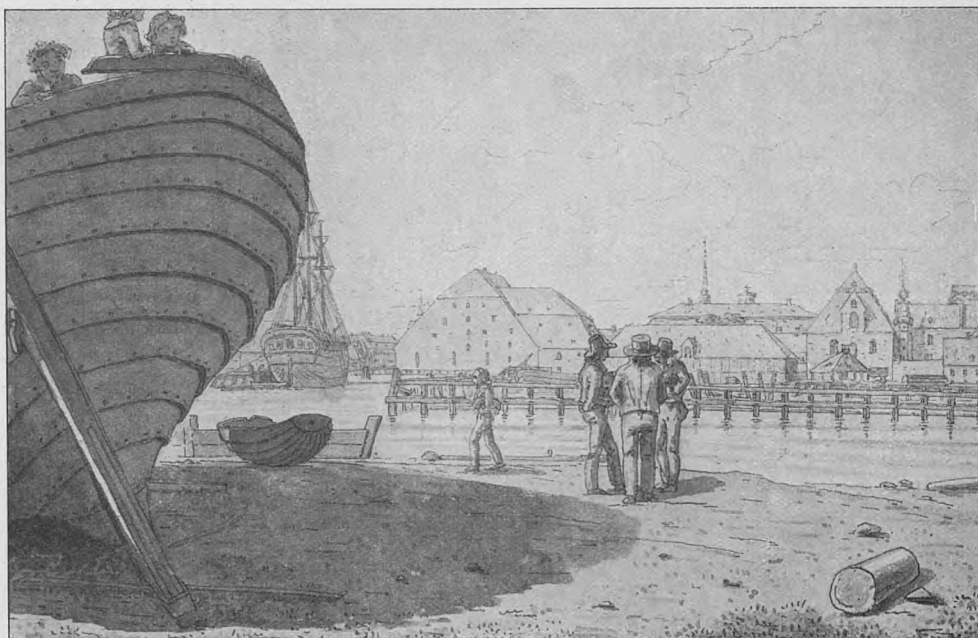
Senere byggede Christian IV — ogsaa paa opfyldt Grund — men vestligere, sit ny Bryghus. Det staar endnu ved Indsejlingen til Frederiksholms Kanal. Med sin mægtige Gavl og Tagflader giver Huset hele denne Ende af Havnen Karakter og er en farlig Gjenbo til de moderne Lager- og Fabriksbygninger, hvormed Sukkerfabrikkerne og Burmeister & Wain har opfyldt de gamle Handelspladser paa den anden Side af Havnen. I mange Aar vendte Tøjhuset en kjedelig, pyntet Gavl mod

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

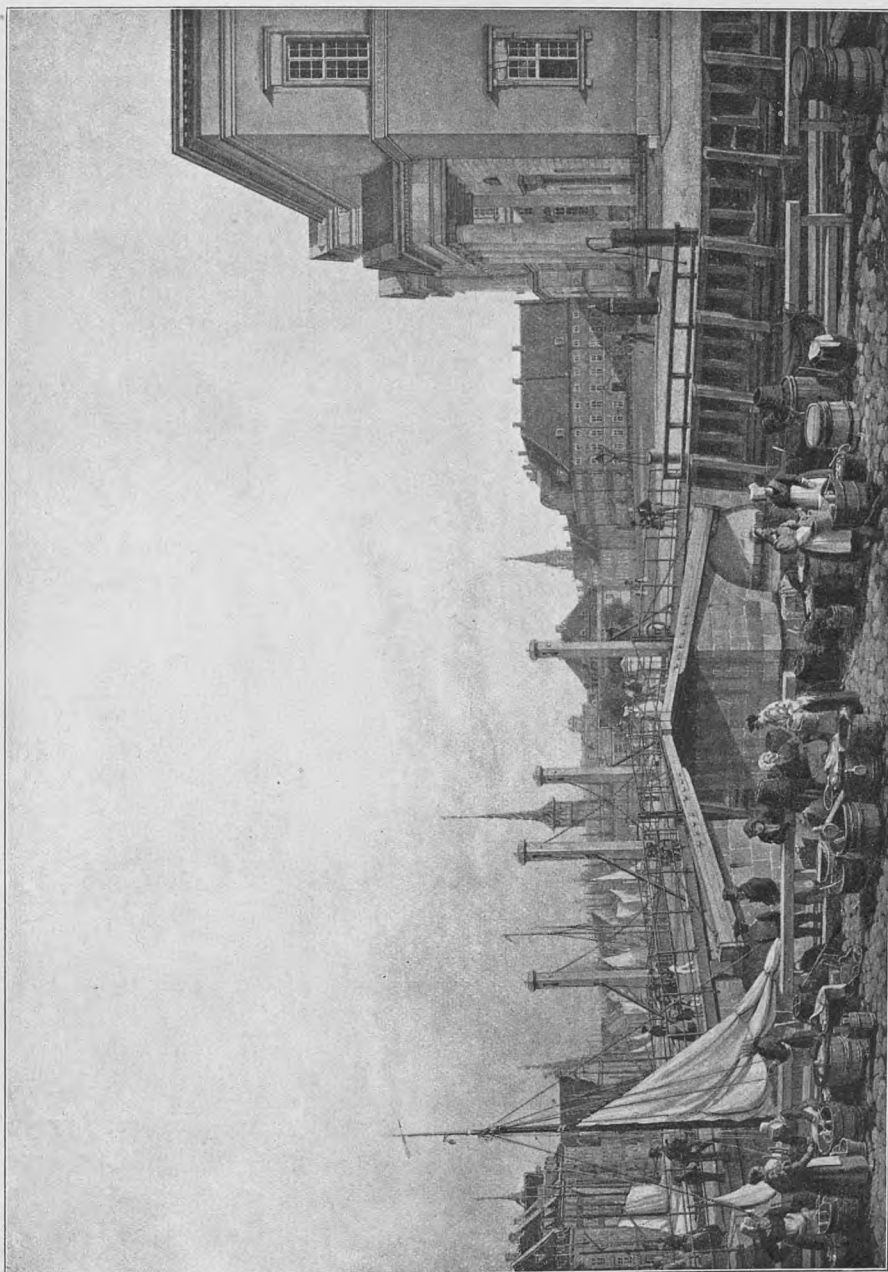
Chr. Blache, 1865: Ved Indsejlingen til den gamle Proviantgaards-Havn.
Set mod Christianshavns-Sidens Pladser.

Havnen, der stammede fra en Istandsættelse, som foregik noget over Midten af det svundne Aarhundrede. I nyeste Tid er den erstattet med en Gavl, der, ligesom den i Rørbyes nedenfor gjengivne Tegning, er mere overensstemmende med hele Husets Karakter.

M. Rørbye, 1826: Udsyn fra Holms Plads mod nuværende Kristiansgade med Kongens
Bryghus (tilvenstre) og »Lange Tøjhus« (tilhøjre).

SLOTSHOLMEN

C. Wilh. Petersen, 1839: Udsigt fra Gammelstrand over Højbro og Slotspladsen med C. F. Hansens Slotskirke og Christiansborg i stærk Forkortning.

4. Det første Christiansborg, som Christian VI begyndte at bygge 1731 og delvis tog i Brug 1740, blev 1745 afrundet med det store Anlæg omkring Ridebanen, som Eigtved var Bygmester for. Dette reddedes heldigvis ved Slottets Brand 1794 og er endnu i Behold. Samtiden beundrede Eigtveds Buegange, Staldene og Ridehuset, og i vor Tid – hvor Baroken atter holdes i Ære – vurderes Ridebanens Byg-

»Lange Tøjhus«' underste Stokværk. Fotografi 1906.

ningsramme med Pavillonerne, der flankerer den stolte Tilkørsel over Marmorbroen, atter efter Fortjeneste. – Den sydlige Fløj var især populær, den rummede Hovedbestanden af Staldene, som ialt har afgivet Plads til 365 Heste, »der« – som en Samtidig siger – »var uforligneligen vel logerte«. Søjlerne mellem Spiltougene og Krybberne i Baasene, der alle var af norsk Marmor, findes stadigt, men Hestene er snart sagt forsvundne eller dog indskrænkede til et ubetydeligt Antal. – Under Frederik VII hørte »Kongens Stalde« med til Byens Seværdigheder. Man vidste, hvor det hvidfødte Stod stod, hvor de isabellafarvede, de røde og de sorte Heste var opstaldede. Ridehestene havde Stald i Nord-

SLOTSHOLMEN

fløjen vest for Ridehuset; den var i Christian IX's Tid i Brug. — I Buegangenes Sydfloj, nærmest Marmorbroen, laa fra gammel Tid Bageriet, der endnu var i Drift saa sent som 1874. Den senere Dampmøller Aug. Bruun var den sidste Hofbager. — I Buegangenes Nordfloj fylder Ridehuset hele den toetages Midtbygning, som fra Kjøbenhavns spartanske Fortid, under Christian VIII og hans Efterfølger, var et Rum,

Kongens Stalde i Christiansborgs søndre Buegang. Fotografi 1923.

der efterstræbtes til Fester. Man havde i Fyrrerne faa Lokaler til sligt og intet saa godt som dette. Kongen tillod Georg Carstensen i 1842 og senere at holde Nytaarsfester for Abonnenterne paa hans Blade i Ridehuset; 4000 Voxlys, festlig Dekoration og Musik af H. C. Lumbyes Orkester, der muntrede Kjøbenhavnerne med de moderne Wiener-Dandse, var hans Program for Festerne. — De tidligste nordiske Studentermøder, mangfoldige Sangerfester og senere ogsaa politiske Møder er afholdte i Ridehuset. — En endnu større Rolle i Byens tidligere Forlystelseliv spillede Hoftheatret, der findes over Staldene i den sydlige Midterfloj. Lokalet var mindre heldigt kjendt gennem Caroline

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

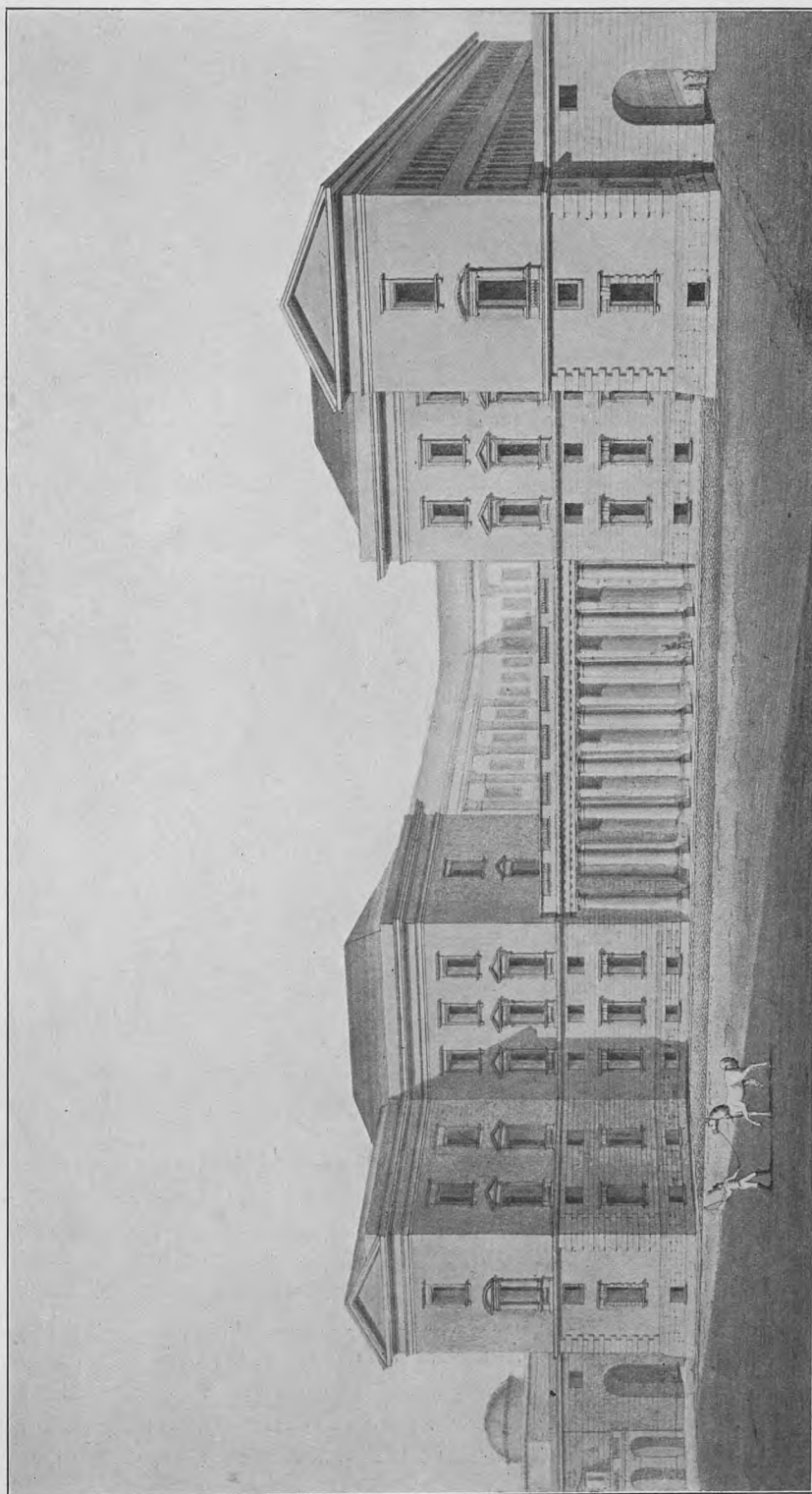

P. V. J. Klint, 1889-95: Christiansborgs Buegange. Den nordre Fløj med Ridehuset tilhøjre.

Hoftheatrets Tilskuersal, set mod Scenen. Fotografi 1914.

SLOTSHOLMEN

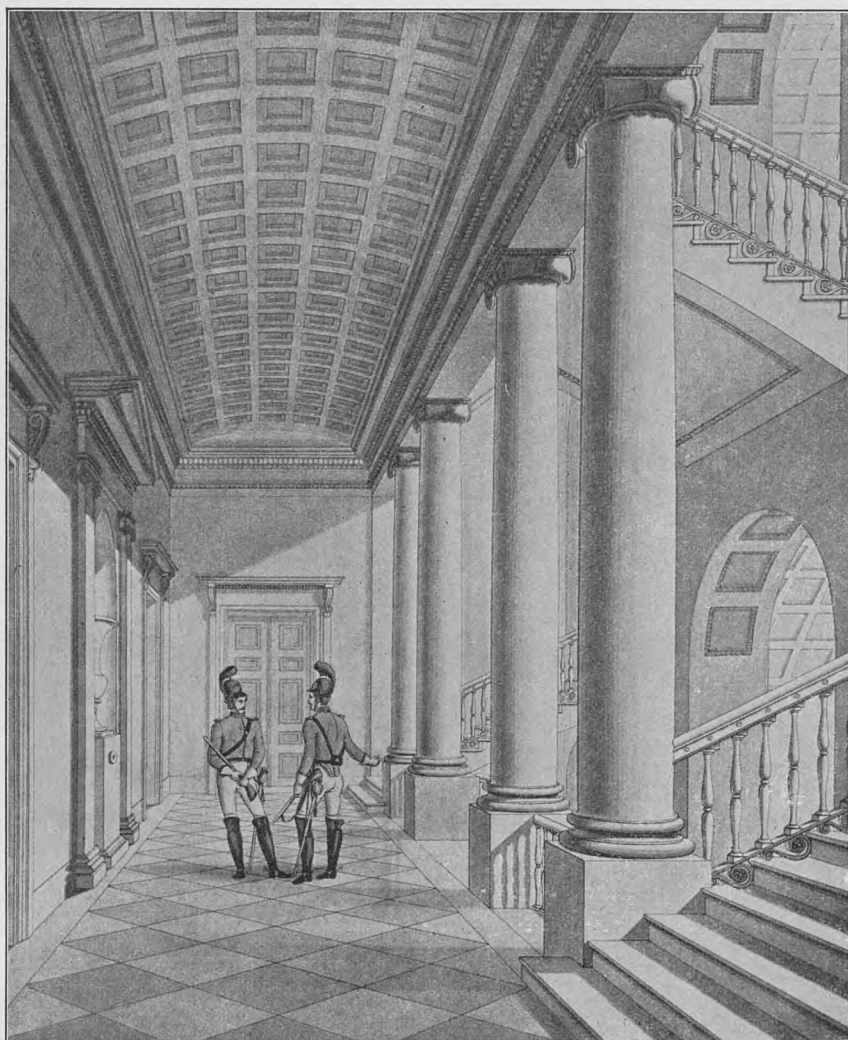
C. F. Hansen, ca. 1835: Christiansborg mod Ridebanen.
Tilhøjre den endnu bevarede Gjennemgang til Kavalergaarden (nu Rigsdagsgaarden).
Tilvenstre en lignende, men lukket, Gjennemkørsel til Prins Jørgens Gaard (nu Højesteretsgaarden).

Fr. G. Hetsch, ca. 1835: Colonnaden mod Ridebanen fra C. F. Hansens Christiansborg.

Mathildes Forestillinger og Maskerader. Under Christian VIII ombyggedes det, og her begyndte Musikforeningen i 1837 sin Virksomhed med to Koncerter. Fra denne lille Scene begejstrede italienske Operaselskaber Kjøbenhavnerne i Aarene 1842-54, og mange andre dramatiske Forestillinger, det Kgl. Theater-Personales Sommerspil, Pricernes Pantomimer, er opført paa Theatret. Der afholdt Foreningen »Fremtiden« nogle af sine første Theaterforestillinger og i 1872 sin store festligt anlagte Bazar til Fordel for de Skadelidte ved Stormfloden. Endelig i 1914, da Theatret var nogenlunde rensat og istandsat, fik en Kreds af Skuespillere og andre Folk det overladt til Opførelse af en

SLOTSHOLMEN

C. F. Hansen, ca. 1835: Fra Christiansborgs Kongetrappe mod Slotspladsen.

historisk anlagt Forestilling. En stor Sæson har Hoftheatret i sin Historie, nemlig den i 1855-56, » hvor den største Skuespiller, som Danmark har fostret: Michael Wiehe, sammen med sin uadskillelige Ven og Broder i Kunsten: Høedt, optraadte paa de frønnede Brædder. «

Efter Slotsbranden 1794 blev C. F. Hansen Bygmesteren for det ny Christiansborg. Han benyttede de gamle Mure og Fundamenter. Knap hundrede Aar efter lagdes ogsaa dette Slot øde af den vældige Brand 3-4. Oktbr. 1884, der dog levnede os Kirken og Thorvaldsens Museum uskadte. Kirken er smuk og meget typisk for C. F. Hansens Arkitektur; og M. G. Bindsbølls skjøne Hus, som er formet over den Vognremise,

Chr. Mølsted, 1884: Slotsbranden set fra Knippelsbro.

der undgik Branden 1794, er – det Forfald, det henligger i, til Trods – en herlig Ramme om Thorvaldsens Værker og hans Grav. – Fra 1839-48 lod Byen Kjøbenhavn, der havde arvet sin videst berømte Søns Værker, Samlinger og Formue, Museet opføre. – Endel af Christian VI's Fundamenter er for tredje Gang benyttede i det nyeste Christiansborg.

Jørgen Sonne: Thorvaldsens Modtagelse 1838.
Hovedgruppen i det nu forvitrede Frisemaleri paa Museets Ydermur.

FREDERIKSHOLMS KANAL

»Filosofgangen« ved Vestervoldgade. Ældre Fotografi ca. 1870, set mod Halmtorvet.
Første Gade tilhøjre er Stormgade.

5. Efter Københavns Belejring lod Frederik III bygge Fæstningsvolde fra Vesterport til Rysensten. Han inddæmmede og opfyldte hele det nuværende Kvarter om Frederiksholms Kanal, gravede Kanalen og førte den vinkelret ind i Havnen. — Gaden ved Vestervold blev noget for sig selv, der ikke lignede de andre Voldgader; thi her fandtes i Flugt med Kjørebanelen en ret bred Allé langs Bastionerne, den kaldtes Filosofgangen og rakte fra Lucie Mølle i den lave Gyldenløves Bastion ved Halmtorvet til Ny Kongensgade. Ældre Københavnerne vil huske, hvorledes man paa Strækningen fra Stormgade til Halmtorvet maatte dukke sig for Allétræernes Grene, naar man sad ovenpaa de gamle Hestesporvogne. — Voldgadens Bebyggelse var smaaborgerlig og er nu mest afløst af moderne Huse. Enkelte anselige Gaarde findes dog mellem Rækken af de smaa Ejendomme, hvoraf en mindre Rest endnu ligger ved Stormgades sydlige Hjørne. — Fra Vestervoldgade til Frederiksholms Kanal var alt tidlig de Gader anlagte, vi endnu kjender, og her opførtes senere under kongelig Begunstigelse stolte Bygninger, hvoraf adskillige er bevarede og giver Gaderne Præg og Holdning.

Kanalgaden er mest medtaget af nyere Byggeri, men har dog Prinsens Palæ og den Treschowske Gaard paa Hjørnet af Ny Kongensgade samt de sydligere mod Havnen liggende gamle Ståtejendomme til Rest

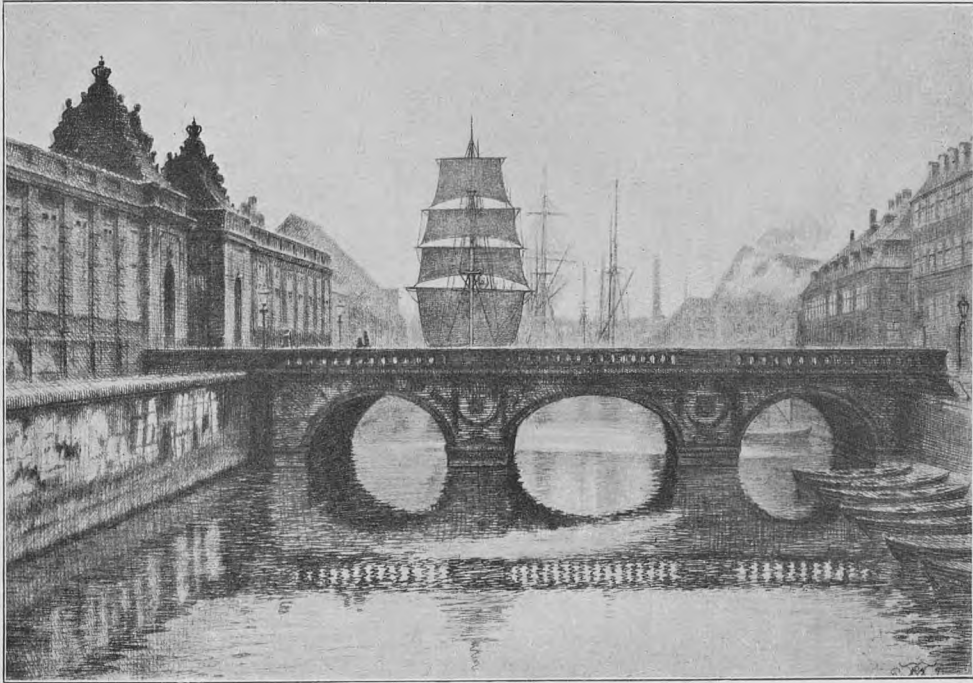

C.Wilh. Petersen, ca. 1844: Frederiksholms Kanal, set fra Havneløbet.
Tilh. Chr. IV's Bryghus, tilv. Kongens Bryghus ved Langebro.

Prinsens Palæ. Nationalmuseets Gaard og Hovedindgang, set fra Portaabningen.

FREDERIKSHOLMS KANAL

Tom Petersen, ca. 1900: Frederiksholms Kanal.
Set fra Stormbroen.

Vartovs Grønnegaard med Indgang til Kirken tilhøjre.

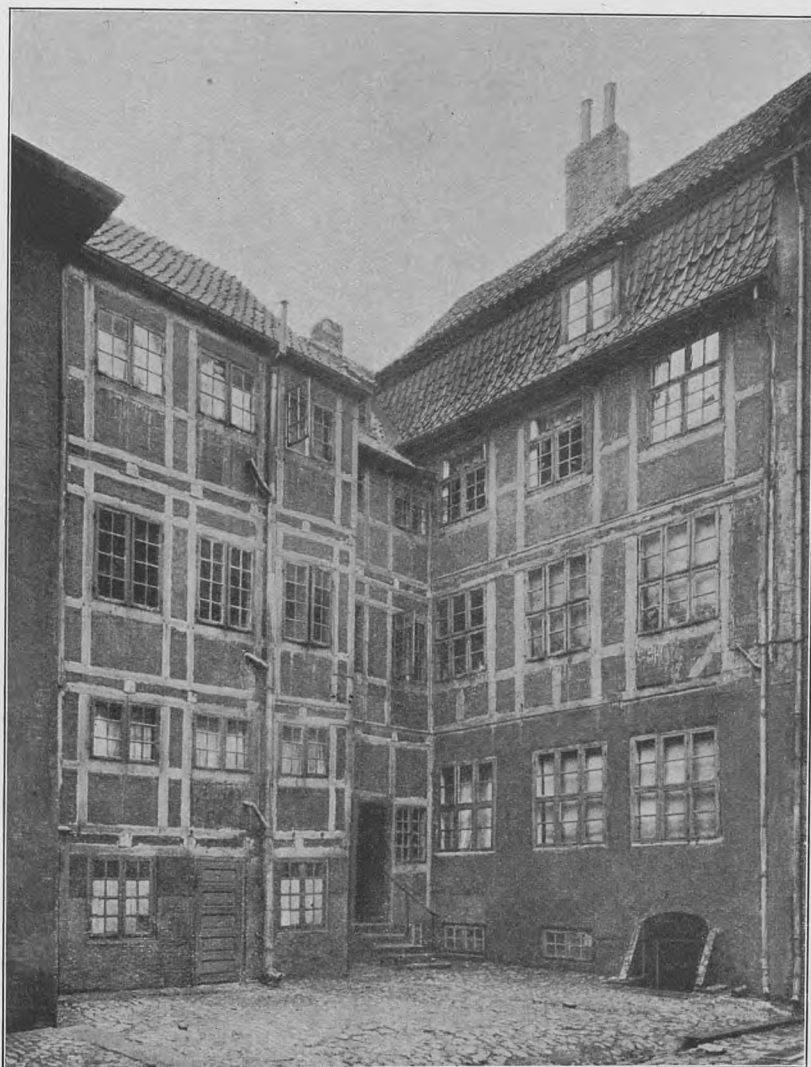

I Prinsens Palæ's Have.
Set mod de smaa Baghuse i Stormgade.

fra gamle Dage. Sammen med de alt omtalte Udenværker fra Christian VI's Slot, med Staldmestergaarden, Christian IV's mægtige Bryghus nede ved Havnen og Christian V's Materialgaard, er Kanalkvarteret fremdeles en af vore skønneste Bydele.

Stormgade har mange gode Huse i Behold. Paa den nordre Side det Holstein-Ledreborgske Palæ og den Harboeske Enkebolig. Bag disse Ejendomme og helt ned til Husene ved Kanalen har ligget ret store Haver. Nu har kun den Harboeske Gaard No. 14 et Stykke Have, og i Gaardene ved No. 12 og No. 10 staar enkelte Træer tilbage. — Vartovs

FREDERIKSHOLMS KANAL

I Brødremenighedens Gaard, Stormgade No. 21, med det gamle Bindingsværks Sidehus fra No. 23.

rummelige Gaard, der stammer fra Stiftelsens Nybygning i første Halvdel af det 18. Aarhundrede, fortjener vel ikke Navn af Have, men er en Grønnegaard, hvor de gamle Beboere kan hygge sig Sommerdage – saalænge det varer; thi Byens fantastisk tiltagende Administration truer med at sluge alle Lokalerne. Kirken, der hørte til Vartov, og som indviedes 1755, er nu fredet og er som Valgmenighedskirke overgaaet i den gamle grundtvigske Menigheds Besiddelse. Fra Grundtvigs Tid stammer den smukke Sædvane ved de kirkelige Højtider at hejse Dannebrog over Indgangen fra Gaarden til Kirken. – I Stormgadens sydlige

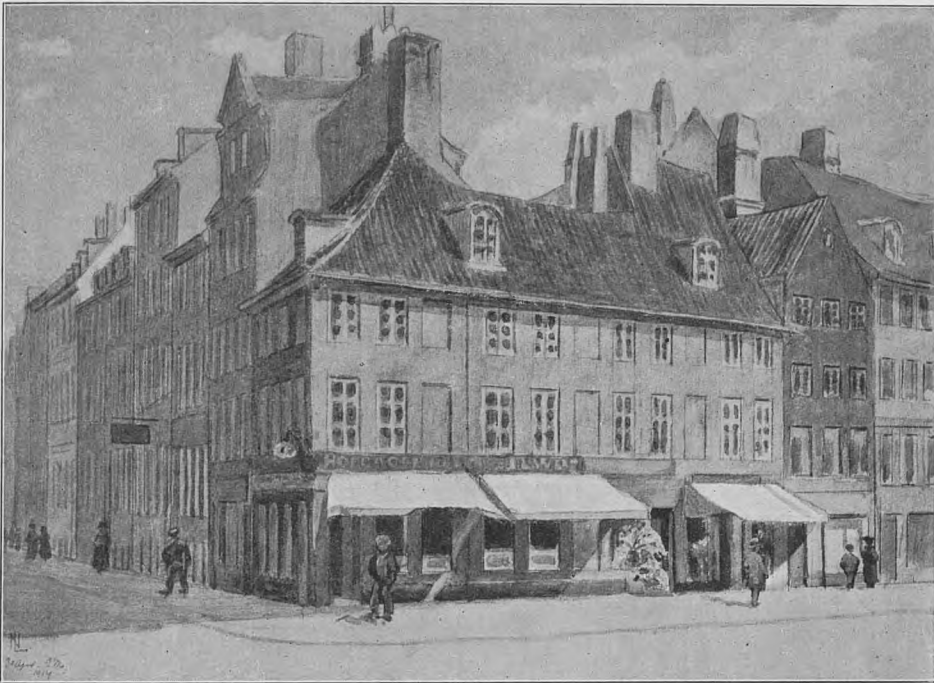
Side findes en lang Række morsomme Huse og mindre Gaarde, der længe har været truet af paatænkte Nybygninger. »Brødre­menigheden«s Gaard No. 21, sammenbygget med Huset No. 23, der har gamle Bindingsværks Sidelænger og ligesom Nabo­huset – Skorstensfejerens No. 25 – meget kuriøse Trapper og Bag­gaarde. Nærmere Kanalen har Smaahusenes Bagbygninger Vinduer mod Nationalmuseets (Prinsens Palæ) ret store Have. Hist og her finder man oprindelige og gode Gadedøre bevarede i Kvarterets gamle Huse.

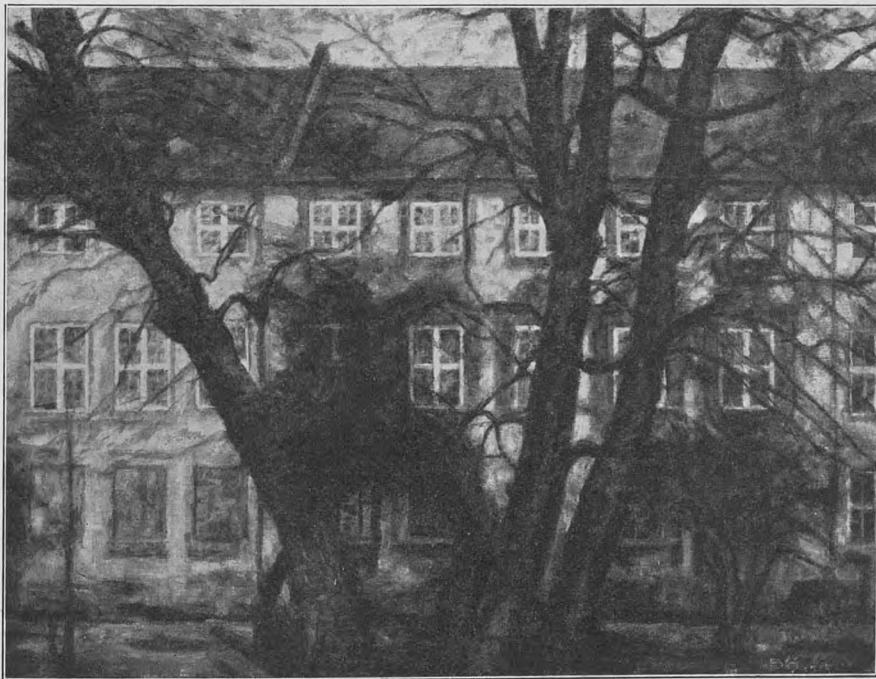
Den Plessenske Gaard ved Frederiksholms Kanal, bygget først i det 18. Aarhundrede.
Efter en gammel Tegning.

Mellem Ny Vestergade og Ny Kongensgade laa Storkjøbmanden Bügels Gaard, den tidligere Plessenske Adelsgaard, der længe beholdt sit gamle Ydre, omtrent som vort Billede viser. En gammel Beskrivelse siger, at Huset over sin anden Etage »har en fortløbende kobberbeklædt Altan med Vaser og Vaabenskjold, alt hugget i Gullandske Sten«. Fra 1845-49 var Fødselsstiftelsen flyttet til denne Ejendom, men Barsel­feberen, som den flygtede for fra Amaliegade, flyttede med, og Gaarden blev 1851 solgt til Christian VIII's Kjøkkenchef Casadaban, der omfor­mede den til de to store Tvillinghuse, nuværende No. 16 og 18. Bügels Eftermand havde allerede bygget Pakhuse i en Del af den store Have, der hørte til Stedet, og nu er hele Resten af Haven forsvunden i Bag­bygninger til No. 7 og No. 11 i Ny Vestergade.

FREDERIKSHOLMS KANAL

Nic. Lützhøft, 1924: De gamle Huse paa Hjørnet af Stormgade og Vestervoldgade.

Svend Hammershøi, 1915: Gamle Træer i Prinsens Palæes Have.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

Ved Bryghusgaden er Ingeniør-Korpsets Bygninger, den saakaldte Materialgaard for Fortifikationen, den sidste Statsejendom. Denne er udskilt fra den gamle – af Christian V anlagte – Materialgaard, der i Syttenhundrede og Halvfemserne endvidere maatte aflevere Grund mod Nord til Hestgardens Kaserne, hvis Bygninger nu bevares som Reserve for Nationalmuseets Udvidelse. – Saalænge det lille meget pyntelige Rytterkorps opretholdtes (det nedlagdes 1866), hørte det til Kvarterets

C. A. Lorentzen, 1794: Frederiksholms Kanal, set fra Nybrogade.
Hestgardere passerer Stormbroen.

fineste Gadeforlystelse. Pragtfuldt virkede de statelige Ryttere ogsaa, naar de tilfods gjorde Drabanttjeneste paa Christiansborg. Paa C. A. Lorentzens Maleri fra 1794 har Kunstneren malt et Vagthold Hestgardere, der over Stormbroen ride til Slotsvagt. Den Gang havde Korpset ikke sin egen Kaserne, men var indkvarteret rundt om i Byen. Uniformen var heller ikke saa virkningsfuld som den senere blev, og som Otto Bache har vist i det Erindringsbillede, han kaldte »Gamle Minder«.

Materialgaardens lange Længe med den mægtige Kvist over Indkjørselen er navnkundig i vor Kunsthistorie, gennem den Række Billedhuggere, der har haft Arbejdsrum og Bolig dør i over halvandet

FREDERIKSHOLMS KANAL

Hundrede Aar. — Frederik IV og Christian VI brugte allerede Gaard og Bygning til Værkstedsplass for den Skare tyske Stenhuggere, der blev indkaldt hertil under Opførelsen af Slotsbygningerne. — Fra 1759 fik den hjemvendte Billedhugger Joh. Wiedewelt sammesteds fri Bolig og Atelier, og han levede her sine faa lykkelige og flere triste Aar, indtil han selv endte sine Dage 1802. — Fra 1830 til 1840 raadede Herman Ernst Freund over Atelier og Bolig. Han gav med Hilkers og andre

Otto Bache, 1914: »Gamle Minder«. En Afdeling Hestgardere med Chefen, Prins Christian, den senere Kong Christian IX, rider ud fra Kasernen i Frederiksholms Kanal.

Kunstneres Bistand sine Stuer den gennemførte pompejanske Dekoration, som der nu kun er levnet svage Spor af. Det var dog hans egne Tegninger, der var Grundlaget for Boligens maleriske Udsmykning, for Møblerne og for den fine, ogsaa pompejansk dekorerede Baad med Latinersejl, som han havde liggende i Kanalen. Resterne af disse Arbejder findes i Kunstindustrimuseet og i Frederiksborg-Samlingen. — Det var den sydlige Ende af det lange Hus, der rummede de store Ateliers, men paa den anden Side Porten — i den nordlige Ende — fandtes og findes stedse Arbejdsrum for Billedhuggere. Herman Vilh. Bissen begyndte efter sin Hjemkomst at arbejde i et af disse Ateliers, men fik efter

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

Freunds Død 1840 den store Bolig og Værksted. I gamle Bissens Tid maa det større Værksted paa Loftet være indrettet. Mod Vest opførte han den store Kvistgavl med Ateliervinduer og Hejsebom til at lette større Arbejders Aflevering gennem Vinduet. — Senere arbejdede og boede J.A. Jerichau i en Aarrække i den nordre Ende af Gaarden. Ved Bissens Død 1868 overgik Ateliererne til Sønnen Vilhelm Bissen, der arbejdede her til sin Død 1913, medens hans Søskende beholdt Boligen.

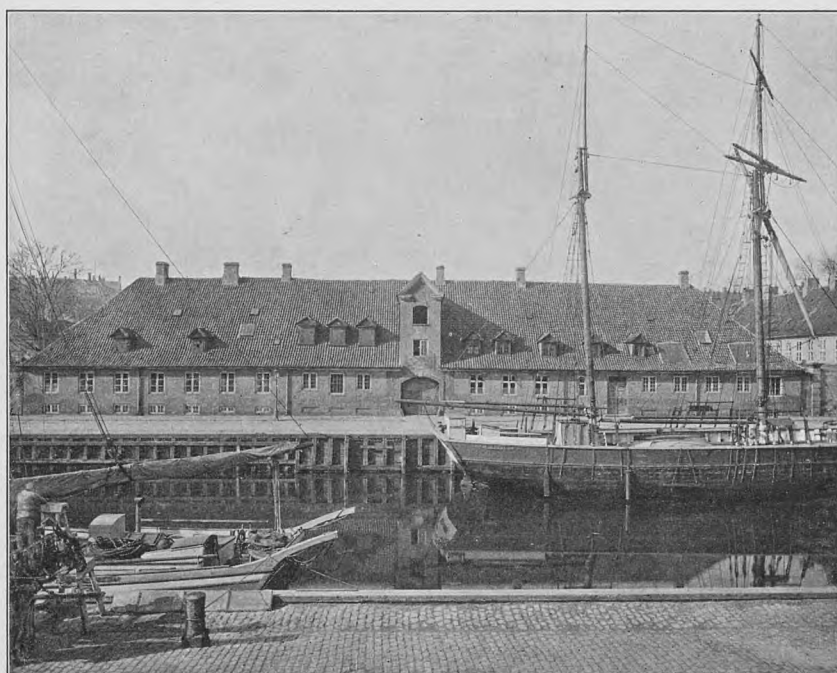

Hoved-Gaarden i Hestgardens gamle Kaserne. Set fra Porten i Vestervoldgade.
Fotografi 1923.

Bag Hovedlængen fandtes den store aabne Plads med Grønsvær og Trævæxt. Her havde Jerichau baade Ko og Gjed paa Græs. Pladsen strakte sig helt over til det lange Hømagasin, der endnu findes i Vestervoldgade; derfra fik den kongelige Staldetat sin Forsyning. Fulde Hølæs kjørte gennem de store Porte i Gavlene ind i Huset og tomme ud ad den modsatte Port. — Hele den frie, tidligere græsklædte Gaardsplads er nu opfyldt af grimme Skure og Lagerrum. Tilbage staar den lange Række gamle Værkstedes- og Vaaningshuse, der strækker sig fra Vestervold til Kanalgaaden og er Skjel mod Ingeniør-Korpsets Grund.

Om Livet dernede i Atelieret har Billedhugger L. Brandstrup i 1915 skrevet: »... Vel var det værd at tage den Opgave op, at skildre det

FREDERIKSHOLMS KANAL

Materialgaarden, set fra Slotsholmen. Fotografi 1915.

Hømagasinet i Vestervoldgade. Fotografi 1912.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

gamle Ateliers Historie fra Slutningen af det 18. Aarhundrede, fra Wiedewelt til nu, skildre det pulserende Kunstnerliv indenfor disse Mure, hvor – naar den yngste Generation undtages – saa at sige alle vore Billedhuggere, en stor Part af vore Malere, Kunsthistorikere og

Væg fra Friends »gule Stue« i Materialgaarden.
Nu i Kunstindustrimuseet.

kunstinteresserede Folk har færdedes. . . . Nu er desværre de fleste døde, som kunde fortælle om gamle Bissens Dage, Atelierets store Tid, da Statuer og Relieffer formedes i stort Antal og huggedes i Marmor af Elever, norske, svenske og danske Billedhuggere . . . Den fredelige Idyl fra de Tider er længst forbi. Den Gang [omkring 1850] var Vandet i Kanalen klart med hvid Sandbund. De unge Billedhuggere klædte sig af i

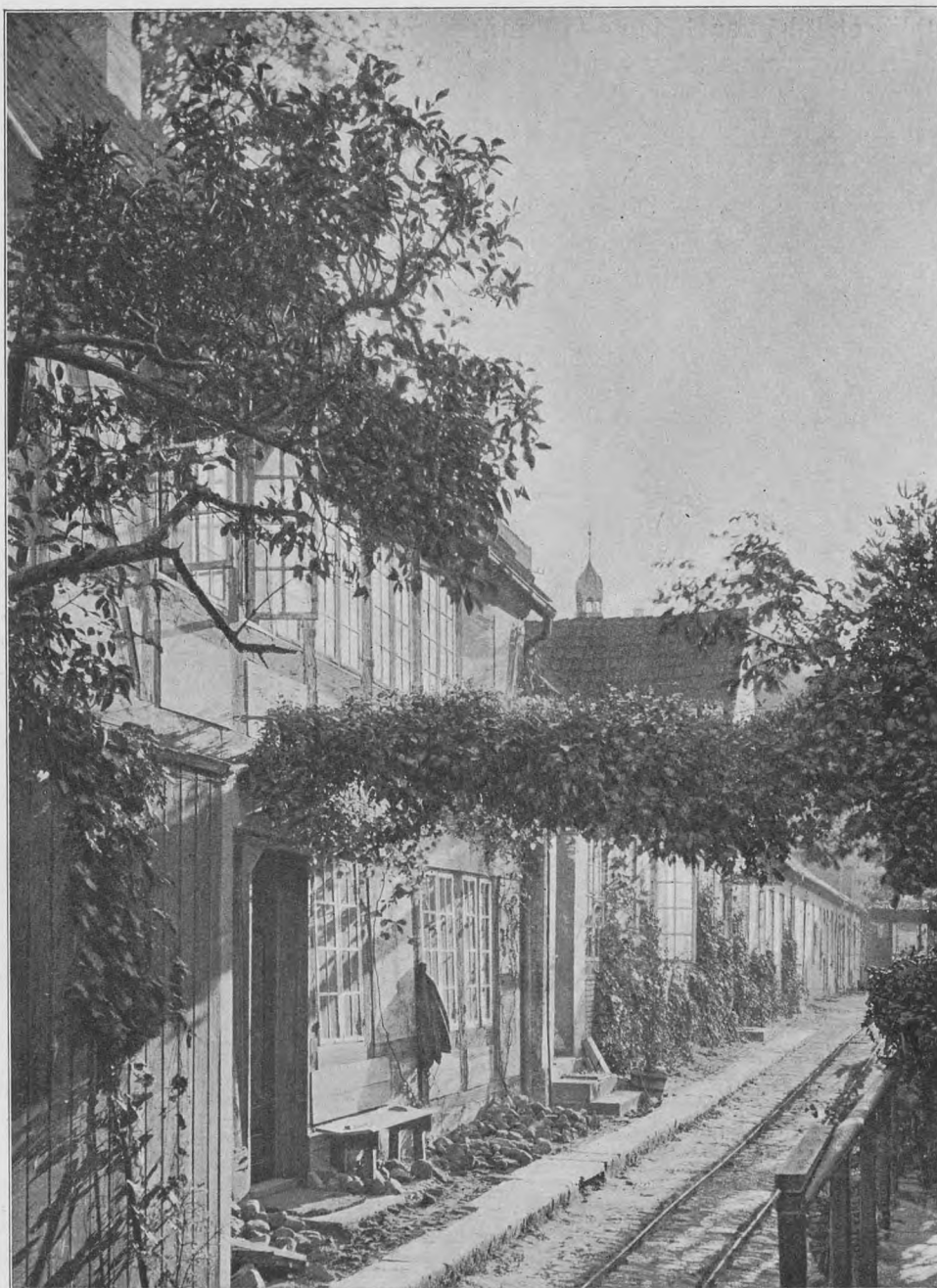
FREDERIKSHOLMS KANAL

Atelieret, løb over Gaden og plumpede paa Hovedet i Vandet. Nu er Kanalen plumret. . . . Jeg kom derned i Firserne, gjæstfrit og vederlagsfrit modtaget, som alle de andre, der kunde finde Plads. . . . Snart gav Vilh. Bissen mig Opgaver. Fint, stille og yndefuldt forstod han at frede

Rudolf Bissen, ca. 1865: H.V. Bissen med Hustru, Børn og Barnebarn under Træerne indenfor den nuvær., sydlige Port ved Kanalen.

om os Unge og vore personlige Evner, og vi havde en umaadelig Respekt for ham. . . . Nu er de Tider længst forbi, Bygningen forfalden og svampet. Bjælkerne er raadnede bort ved Jorden og afstivede. Det gamle Leergulv, der er voxet op i Tidernes Løb af Marmor- og Leer- affald fra Wiedewelts Dage, er fugtigt. . . . Den lille tropiske Have er plyndret for sine Planter; lysende af Blomster og Sol har den været

Det gamle Vaaningshus og Værkstedslængen i Materialgaarden.
Set fra H.V.Bissens Friluftsplads. Fotografi 1912.

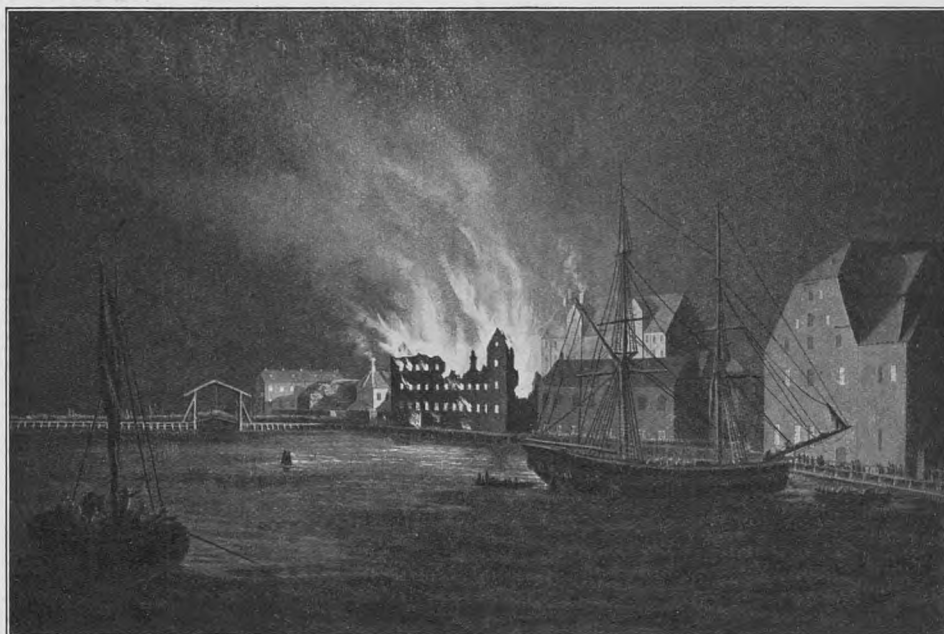
Vidne til lykkeligt Familieliv og utallige smaa Kunstnerselskaber. Og daglig har den været plejet af Bissens Hænder i halvhundrede Somre og tidligere af hans Faders. . . . « — — Bryghusgade, der adskiller Inge-

FREDERIKSHOLMS KANAL

Vilh. Bissen i sin Have bag Atelieret.
Fotografi ca. 1890.

niørernes Gaard fra Bryggeriet, blev til i sidste Halvdel af 18. Aarhundrede, da Bryggerlavet fik Byggeplads og Privilegier til under Navnet »Kongens Bryghus« at opføre det store Bryggeri. Bygningerne delte

F.H.Sødring, 1832: Brand i Dampmøllen ved Langebro.

længe Pladsen med det gamle Fængsel »Blaa Taarn«, der dog kun havde Navn efter Taarnet ved Kjøbenhavns gamle Slot. Det var en lavere massiv Bygning i tre Stokværk, som var opført i Christian V's Tid og forsvandt, da Amtets Ting- og Arresthus opførtes paa Blegdamsvejen 1848. — Alt under Christian IV havde Bryggerlavet haft det store Bryghus, der endnu staar ved Kanalens anden Side, i Forpagtning, men 1767 medførte en Brand saa stor Fare for Statsejendommene, at Bryggeriet flyttedes til Pladsen ved Langebro. — Nabogrunden fik Langebros Grynmølle 1779 til sine Bygninger, i hvilke der flere Gange har været stærke Ildebrande. — Et nogenlunde Begreb om Forholdene og Bebyggelsen ved Langebro giver den her gjengivne gamle Tegning, der et Par Gange fejlagtigt er angivet som værende af Eckersberg. Mulig er det en tarvelig Kopi efter en meget tidlig Tegning af Eckersberg, som nu ikke kjendes. Man ser tilvenstre lidt af Fængslet og Grynmøllens store Hus, tilhøjre Druknehuset, hvortil der netop bæres et Lig. Dette lille Hus laa ved Vejen til Rysenstens Badeanstalt og fjærnedes omsider henimod forrige Aarhundredes Slutning. »Blaa Taarn« afløstes af Beboelseshuset No. 131, bag hvilket der staar et irregulært, firkantet Hus, der formenes at være en Rest fra Fængslet. Dampmøllen erstattedes ca. 1900 af det store Hjørnehus mod Kristiansgade, No. 133, og Bryggeriets anselige Bygninger, der i 1923 er gaaet ud af Drift, staar nu i Fare for at ende paa lignende Maade til Skade for Virkningen af den gamle Bebyggelse ved Indsejlingen til Kanalen.

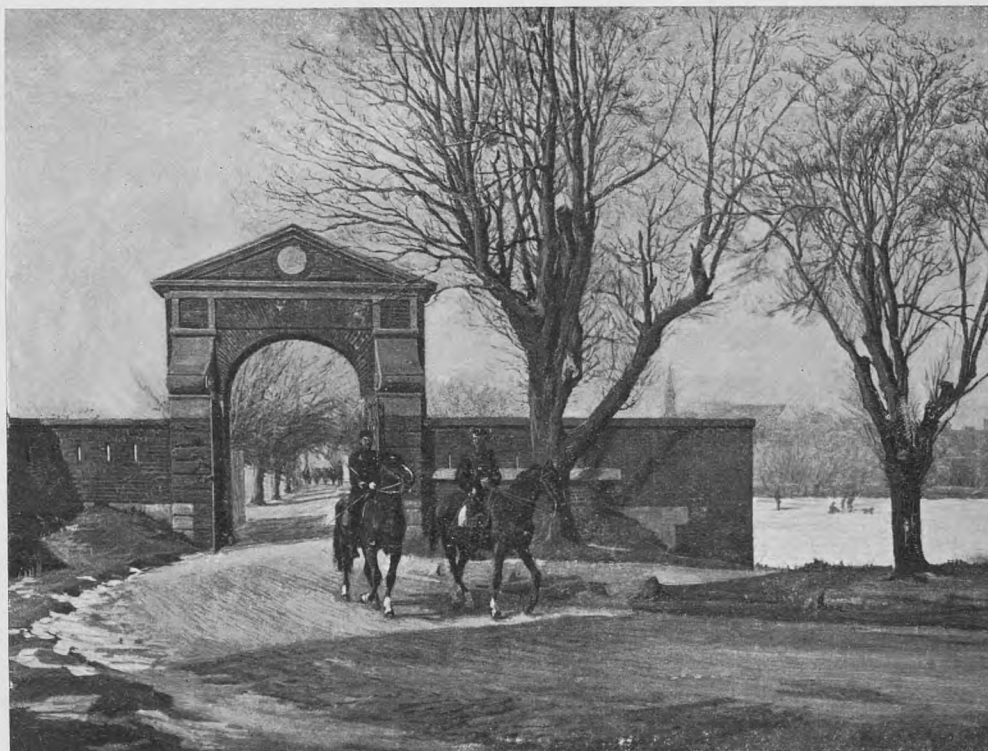
LANGEBROS OMGIVELSER

Ved Langebro, Kopi. Original ca. 1810. Tilv. Grynmøllen og Fængslet, tilh. Druknehuset.

6. Vejen, der overfor Bryghusgade fra Vestervold førte til Rysensten Badeanstalt, drejede ved gamle Kikkure tilhøjre gennem den store Fæstningsport, som Th. Philipsen har malet i smukt Vintervejr. Den var Indgangsport til en lignende smal Fæstningsvej mellem Grav og Sø, som f. Ex. Langelinie var, i Fæstningsproget kaldet en Contrescarpe. Den stod ved Vester Stadsgravs Bund, der kun adskiltes fra Kalveboderne ved det mindre Areal, Rysensten raadede over. — Vejen gennem Porten fulgte Stadsgraven til Tivolis sydligste Omraade og drejede her tilvenstre langs den indre Tømmergrav for atter i Nærheden af det landligt liggende Traktorsted Enighedsværn at svinge tilhøjre og udmunde i Vesterbros Ravelin tæt ved Frihedsstøtten. (Se Kortet i første Hæfte.) — I sin hele Strækning fra Vesterbro til Rysensten hed den Tømmerpladsvej, og dens Løb svarer paa det nærmeste til nuværende Reventlowsgade, Tietgensgade og Puggaardsgade. — Langs Graven laa Tømmerhandlers Lagre og Kontorbygninger, der her som andetsteds indenfor Fæstningens Omraade var byggede af Træ og beregnede til hurtig Rydning. — Disse næringsdrivende Borgere var 1755 flyttede hertil fra den dem tidligere indrømmede Plads mellem Toldbod og St. Annæplads. Man frygtede der for Oplagens Brandfarlighed. Tømmerhandlerne gjorde den Gang et godt Bytte og fik et fast Stade i ca. halvandet Hundrede Aar. — De gamle Pladser hyggede sig mellem kraftig Trævæxt, der var Levn fra Glaciet og Dronningens Enghave, som havde haft sin Plads her. Et enkelt tilbageværende Minde er Rester-

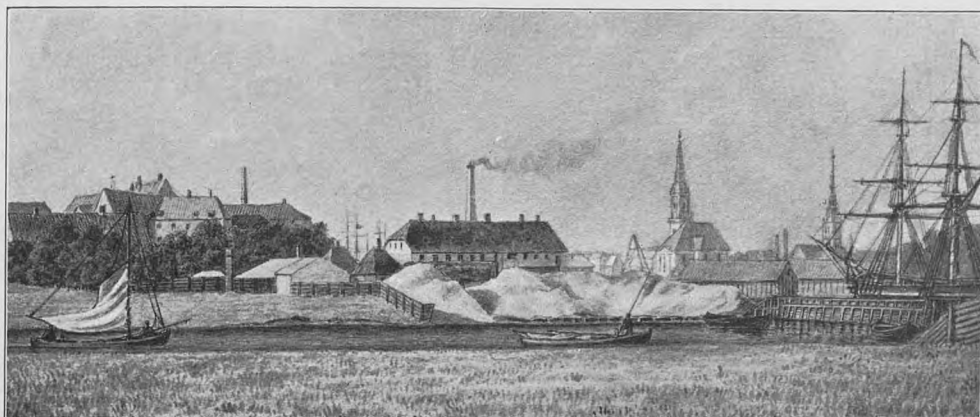
ne af et fordums pragtfuldt Poppeltræ, der staar i Reventlowsgade ved Rampen, som fører op til Tietgensgade. – Hvor malerisk en saadan Plads har ligget, forstaas af det gamle Fotografi fra 1874, der viser det endnu virkende Firma Em. Z. Svitzers daværende Tømmerplads. Dens Beliggenhed har omtrent været, hvor Elektricitetsværket i Tietgensgade er bygget. Billedet er set mod Stadsgraven, og man skimter tilvenstre bag det lille Kontorhus nogle lave Pavillon-Tage, der sikkert

Th. Philipsen, 1880: Vinterdag ved gamle Kikkure.
Tømmerpladsvejen svinger fra Rysensten gennem Fæstningsporten.

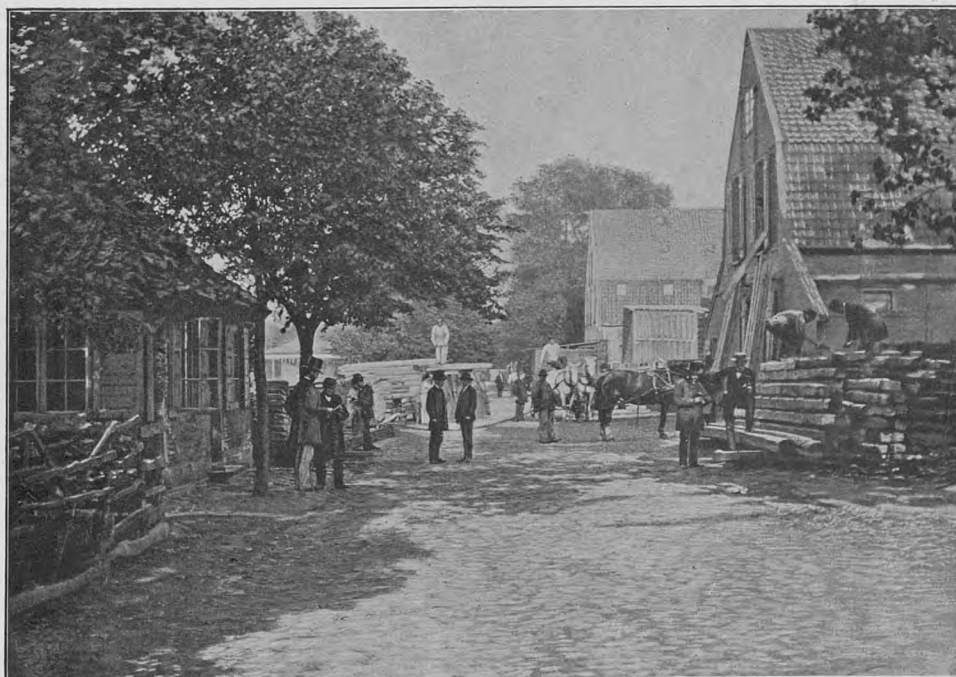
hører til Tivoli. – Tømmerhandlernes Pladser var ordnede efter Numre, der begyndte ved Stadsgraven, og Svitzer, som horte til Byens store Grossister, raadede over flere Pladser, tilsidst ogsaa over den lille Bastion ved gamle Kikkure, der laa umiddelbart ved Kalveboderne. Han var en meget foretagsom Mand, der alt i 1833 grundlagde den efter ham opkaldte Bjergnings-Entreprise, som endnu hører til vore store Foretagender. Allerede 1881 maatte Firmaet rømme Pladserne, da Tømmerpladsgade (nuværende Bernstorffsgade) anlagdes ned over de opfyldte Arealer, netop saaledes at Svitzers store Lagerhus og Kontor gik i Løbet. – Pladsernes Hyggelighed tabtes, da Opfyldningen i Havnen fortsattes Vest for Langebro. Af vort andet Billed fra 1880 ser man, at

LANGEBROS OMGIVELSER

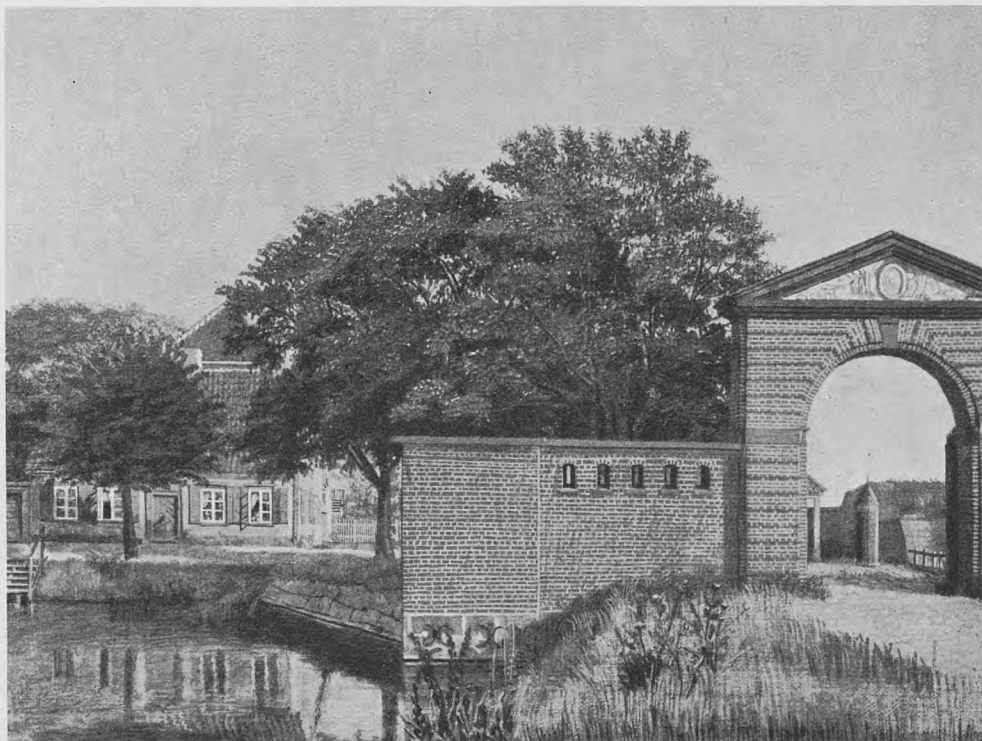
Den sidste Rest af Tømmergravene med Sandoplæg, ca. 1880. Tilvenstre Dampmøllen og Kongens Bryghus; i Midten Rysenstens Hovedbygning; tilhøjre Christianshavns Taarne. Tegning af en Dilettant.

den ret store Bugt, der fra Rysensten skar sig ind som en Trekant, hvis ene Side rakte til de gamle militære Skydebaner, er opfyldt. Der er kun levnet et midlertidigt Vandareal, der under en lille Bro i den ny Quai-gade har Forbindelse med Kalveboderne; Billedet viser, at Sandprammene endnu i 1880erne har losset ved interimistiske Oplagspladser.

Em. Z. Svitzers Plads No. 7 og 8 ved Tømmergravnen. Set omtrent fra nuværende Hoved-Posthus mod Stadsgraven. Fotografi 1874.

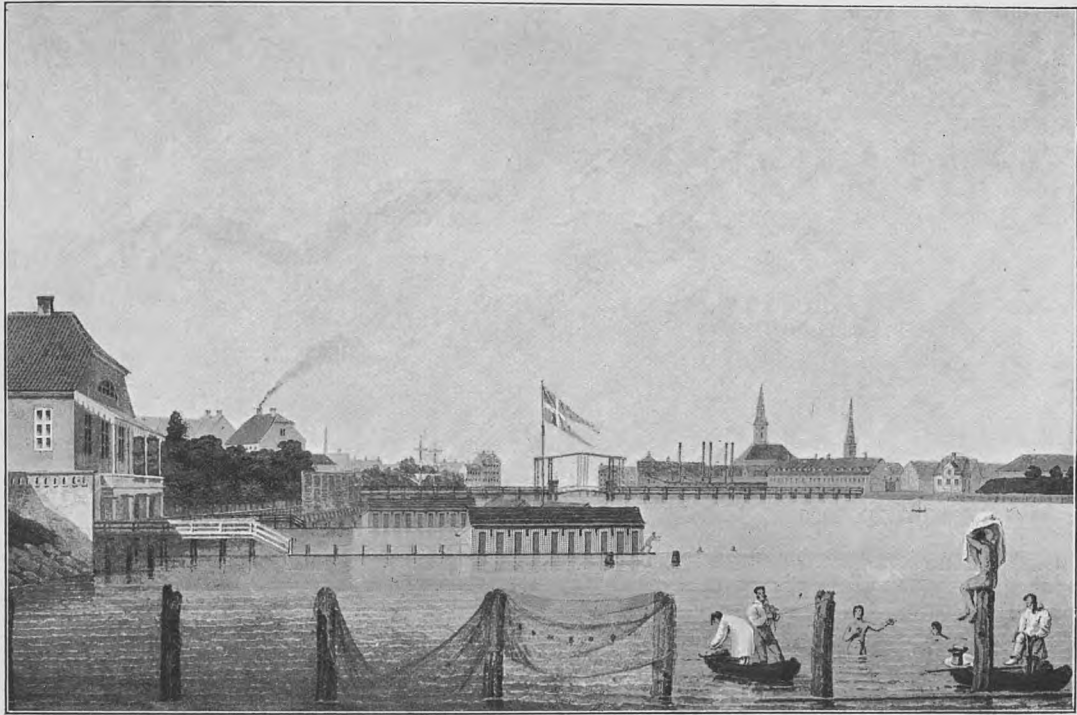
Da Volden sidst i syttende Aarhundrede førtes ned til Rysensten, fortsattes strax med Udvidelse og Forstærkning af Christian IV's Befæstning om Christianshavn. For at markere Forbindelsen af Befæstningsværkerne paa begge Sider af Kalveboderne, var der i det lave Vand nedrammet nogle Rækker Pæle — Estakaderne kaldtes de — og der var en Bom, hvormed Sejlløbet kunde lukkes. En lignende Afspærring med Pæle ses udfor Tøjhus og Bryghus paa Rørbyes Tegning (se

P. H. Gemzøe, ca. 1857: Fæstningsporten ved Rysensten, set fra Tømmerpladsvejen mod den lille Funktionærbolig ved Badeanstalten.

S. 80). Her betyder den ikke noget fæstningsmæssigt, snarere en Sikring fra Tøjhusets Side mod altfor generende Pramsejlad. — Ved Estakaderne var en yndet Badeplads, hvortil der ikke krævedes Betaling som ved Badeanstalten Rysenstens saakaldte Strømbade. Dette Kjøbenhavns ældste Badeanlæg blev allerede stiftet 1824. Det blev mønsterværdigt ledet og udvidedes efterhaanden til ogsaa at omfatte visse medicinske Bade. Ved Estakaderne anlagdes senere en Flaade for Ikke-Svømmere, den kaldtes St. Helena, og man blev færget over til den fra Rysenstens Hovedbygning i store Joller, der roedes af pynteligt og sommerligt iklædte Søfolk. Paa Holms gamle Tegning ser man Gavlen af denne Bygning. Paa første Sal var et Kafé-Lokale med Altan udenfor.

LANGEBROS OMGIVELSER

H. G. F. Holm, ca. 1845: Rysenstens Badeanstalt, set fra Estakaderne mod Langebro.

Gamle Langebro, set omtrent fra Hjørnet af den ny Amager Boulevard. Fotografi 1888.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

Sidst i Firserne laa Bygningen der endnu, og Kaféen holdtes i Drift. Fra den ny Quaigade gik et Trappeløb op til Balkonen. Det store Værelse indenfor, i hvilket der serveredes, var et morsomt gammeldags Kafé-Lokale, smukt udstyret med gode Mahogni Møbler fra Christian VIII's Tid.

Alt sidst i syttende Aarhundrede havde Amager faaet en Hjælpebro for Gaaende fra Vestervoldgade til Langebrogade, og denne blev senere, antagelig 1814, udvidet og forstærket saaledes, at den var i Stand til delvis at aflaste Knippelsbro for Vognfærdsel. Senere ved 1850 blev

Alfred Larsen, 1900: Det gamle Bomhus under Kalvebodernes Bastion ved Langebro.

Forbindelsen forbedret ved Bygningen af den lange Tømmerværksbro, der stod, indtil Svingbroen byggedes 1903-04.

Den skrøbelige gamle Træbro sneglede sig over til Bomhuset under Skrænten af Kalvebod Bastion; det og det deri drevne hyggelige Værts-hus er forsvundet, Volden tildels afgravet og trillet som Fyld i den opfyldte Del af Stadsgraven, og det længe enligt staaende Hus – tilsidst laa det midt i Gaden – blev omsider nedrevet 1909. – Huset rummede Minder om Holger Drachmann, der i nogle Aar, medens han boede paa Christianshavn, var en jævnlig Gjæst i Stedet. – Hvor gamle Langebro naaede Amager, drejede Vejen tilhøjre udenom Vold og Stadsgrav. Ved Gravens Ende fandtes en lignende, men mindre Fæstningsport som den, der laa ved Rysensten. Udenfor denne Port, der gik under Navnet

LANGEBROS OMGIVELSER

ny Kikkure, stod man foran Kalvebodernes fladbundede Vand, som strakte sig helt til Vejen, der langs Artilleriets Lejrplads førte til Skydebanerne og de Krudttaarne, som endnu laa paa dette Sted. Gik man en stille Sommeraften en Spadseretur derude, troede man sig fjærnt fra en stor By. Langs den flade Kyst pilede Vade- og Strandfugle, og over Kalvebodernes blanke Flade saa man Kongens Enghave i det Fjærne. — Saa sent som omkring 1900 var der endnu fra Vejen til Skydebanerne frit Udsyn over Vandspejlet. — Drejede man tilvenstre udenfor

Vejen, der fra Langebro førte til »den dækkede Vej«, set mod Langebro. I Forgrunden Rester af Fæstningsmuren ved »Ny Kikkure«. Fotografi fra sidst i Halvfemserne.

Fæstningsporten, var man paa den »dækkede Vej«, der følgende Stadsgravens ydre Grændse endte ved Amagerbrogades Begyndelse.

Men alle omtalte Forandringer betyder kun lidt mod Havens videre Udvikling mod Sydvest. Den langs Slotsholmen anlagte lige Stenquai er i Flugt ført videre paa den anden Side Langebro ud til den yderste Spids af det ny Havneanlæg. Dette er skabt paa det opfyldte Land, hvor før de gamle Tømmergrave og de gamle Skydebaner laa, og hvor Kalvebodernes lave Strand strakte sig langt ind mod Søndre Boulevard. Paa Amagersiden er inddæmmed et mægtigt Areal, og der inddæmmedes stadig mere. Dør er anlagt Bolværksplads, som løber parallelt med Quaien paa Bysiden. — Amagers morsomme Kystlinier er for stedse udviskede paa dette Sted, hvor man tidligere fra Byens Side, fra Volden og fra

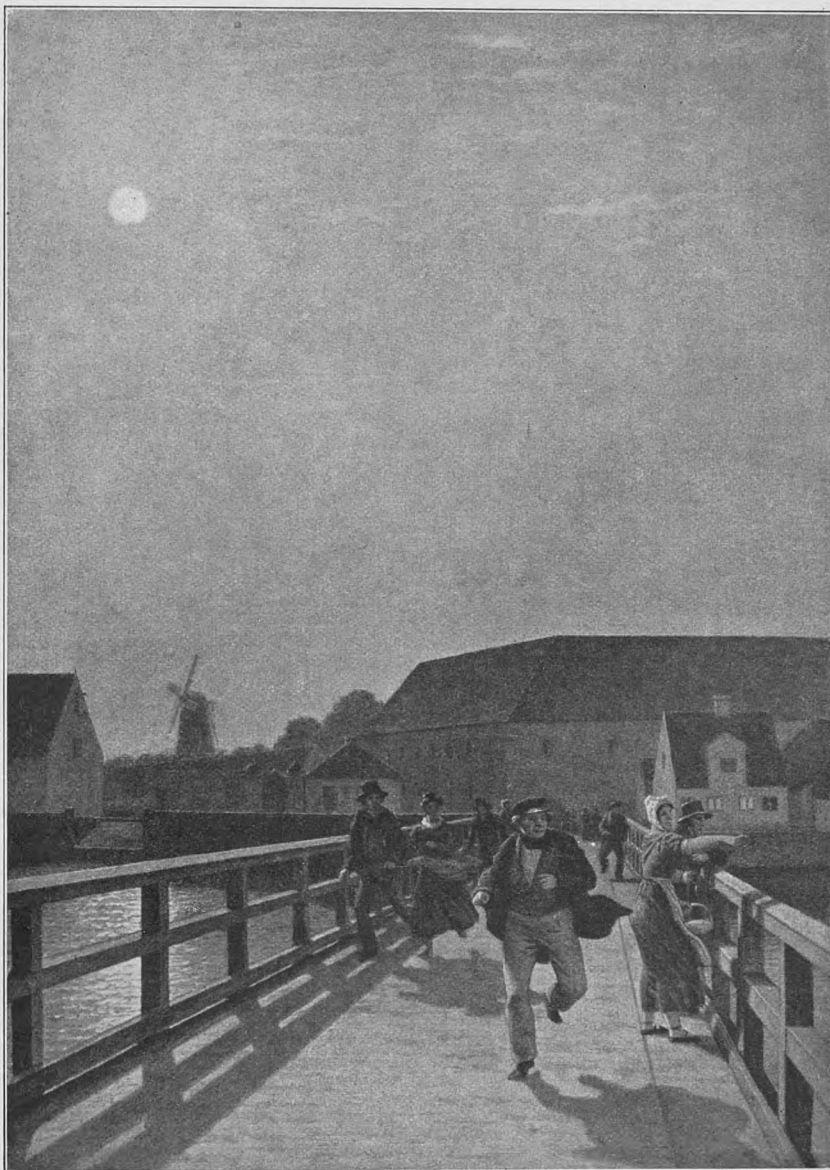
P. C. Skovgaard, ca. 1840: Ved Langebros Bomhus,
set mod Rysenstens Hovedbygning.

Rysenstens gamle Badeanstalt, havde den nydeligste Udsigt over den flade Ø med de fjærne Rækker af Popler og andre høje Træer. For Udsigten er der lukket med Islands-Brygge-Kvarterets store Huse.

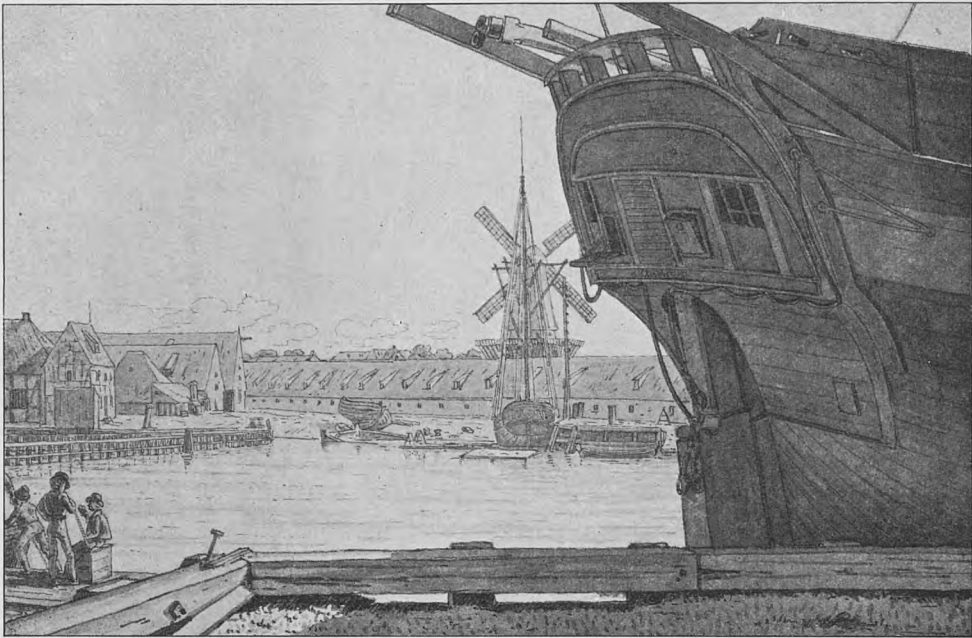

Sommerraften ved Kalveboderne.
Set mod Vejen til Skydebanerne omtrent fra Hjørnet af nuvær.
Reykjaviks- og Thorshavnsgade. Fotografi ca. 1900.

CHRISTIANSHAVN MED ORLOGSVÆRFTET
TOLDBODEN OG KASTELLET

C. W. Eckersberg, 1836: Langebro set mod Christianshavn.
Tilhøje det gamle Bomhus og den store Depotbygning. Tilvenstre Indgang til
Holms (Applebys) Plads. Paa Volden Enhorns Mølle.

M. Rørbye, 1826: Udsyn fra Holms Plads mod Applebys lange Reberbane og Møllen paa Volden i Enghjørning Bastion.

1. CHRISTIANSHAVNS Broer, der forbinder Staddelen med den gamle By, er der paa foregaaende Sider vist Billeder fra. Et saadant er ogsaa Eckersbergs Maaneskinsbillede med de løbende Figurer, som — over den i 1814 forstærkede Langebro — synes at ile mod en Brand paa Tømmerpladserne. Billedet er set fra Byen mod Kalvebod Bastion, den første i Rækken af Christianshavns Fæstningsvolde, der rakte fra Langebro til Baadsmannsstrædes Kaserne. Denne Strækning var i Karakter overensstemmende med vore forsvundne Byvolde, men i mange, lange Aar kjendte man kun Christianshavns Volde i jammerlig forfalden Tilstand. I nyeste Tid er der sket en glædelig Forandring i Forholdene, idet en Kreds af Bydelens Borgerskab har samlet Midler til en sømmelig Istandsættelse af Volden, og opnaet kommunal Støtte til Formaalet. Store Dele af Bastionerne er nu vel holdte, afgive fortrinlig Rum for ordnet Legeplads til Børnene og søges stærkt som Park af de voxne Beboere. Udstrækningen er ikke stor, men man har frisk Luft og ser ud over Stadsgraven, hvor desværre Udsigten til Amagerlands Flader nu omtrent er lukket af de seneste Aars stærke Bebyggelse med høje Huse. — Langs Voldgaden fra Langebro findes i Niveau med Kjørebanelen bevaret et lille, nu meget medtaget, Stykke træbevokset Vej af samme Art som Filosofgangen ved Vestervold; og oppe i Kalvebod Bastion ligger et gammelt Voldmesterhus, der ligner tilsvarende Huse fra Byens Volde. Ved Enden af Torvegade staar endog under Voldskræn-

CHRISTIANSHAVN

Den dækkede Vejs østlige Del, set fra Hjørnet, hvor Amagerboulevarden drejer tilhøjre.
Fotografi fra 1906.

Volden med Alleen langs Langebrogade. Set mod Rabeshave. Fotografi 1906.

ten det gamle Vagthus, der laa tæt indenfor Amagerport. Længere fremme paa den brede Dæmning, der har afløst de gamle Broer over Graven, findes stadig det ydre Vagthus. Det laa paa Ravelinen, den Ø, der ligesom ved Byens andre Portefandtes midt i Graven. Huset har mod Øst sin lille Bastion og langs Gravens østre Bredning Plads til en Række

Gammelt Vaaningshus i Kalvebod Bastion. Fotografi 1906.

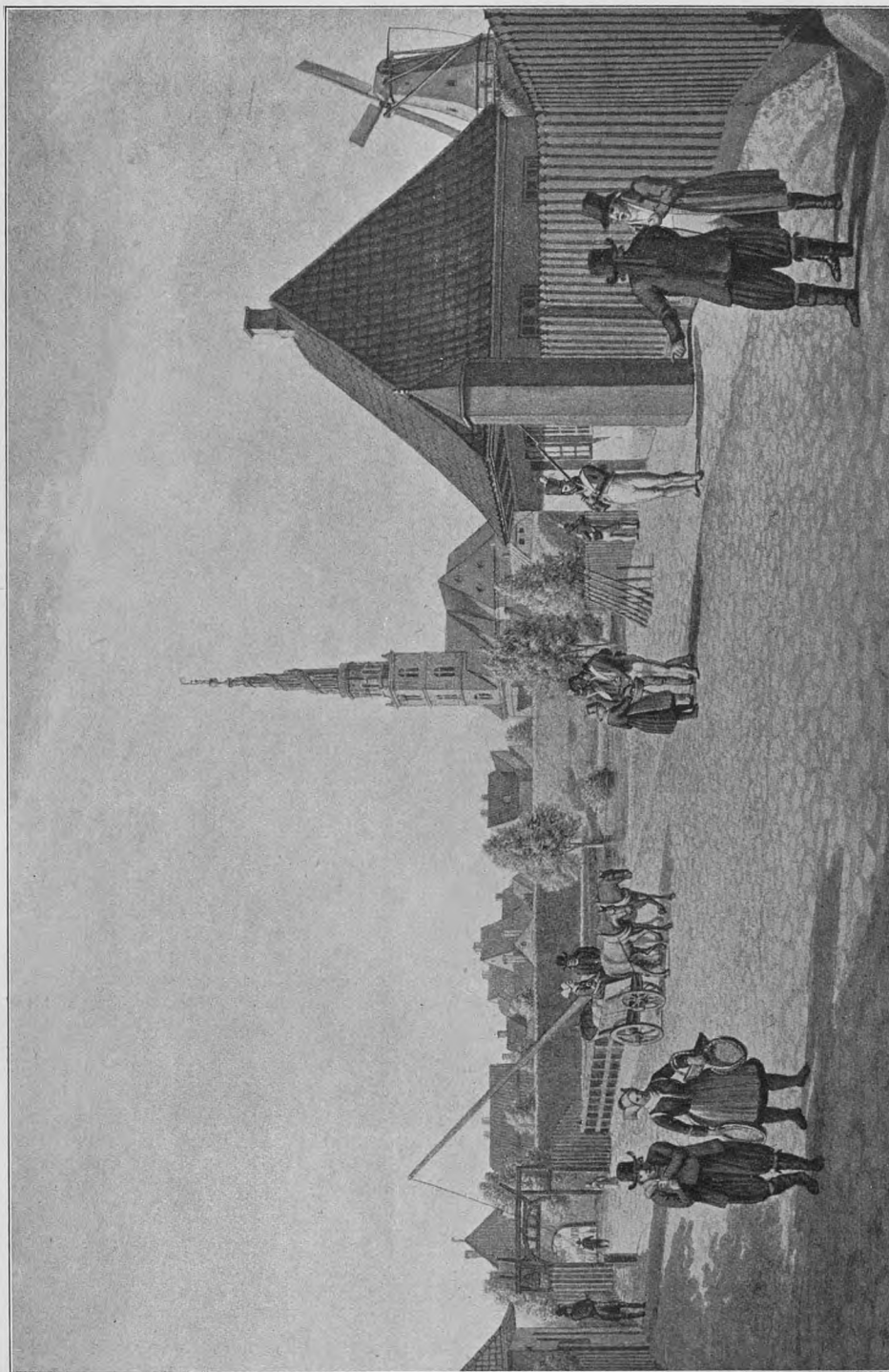
smaa Haver. — Paa den anden Side Graven fulgte fra gammel Tid »den dækkede Vej« (Envelopevejen) Stadsgraven fra Porten ved »Ny Kikkure« og til Amagerbros Ravelin. Den østlige Halvdel af Vejen findes endnu, den vestre Ende er derimod slugt og reguleret ved Anlæggelsen af den ny Amagerboulevard.

Volden, der slutter sig tæt om Christianshavns Gader, gav Bydelen Karakter af at være en ganske lille Fæstning. Saa snart man naede gennem den lave Fæstningsport eller, efter dens Fald i 1857, havde passeret Ravelinens to Broer, var man i det aabne Land og Landevejen (Amagerbrogade) var beplantet med Vejtræer. Den var bebygget paa begge Sider, men mest med smaa Ejendomme, der endda laa spredt, og det var kun Holmblads store Vaanings- og Fabrikshuse paa Vejens venstre Side, der dominerede. De store Haver som omgav disse Ejendomme, hvortil der ogsaa hørte noget Landbrug, virkede ikke forstyrrende i Amagerbros landlige Fysiognomi. Man var paa Landet og under Landkommunerne Sundbyernes Varetægt. — Saaledes laa Amagerbro hen til et godt Stykke ind i det

A. Ridter, 1900: Den gamle Vagt under Volden ved Enden af Torvegade.

CHRISTIANSHAVN

C. W. Eckersberg, 1809: Amager Ravelin, set mod Christianshavn. Tilvenstre Amagerport med Bro over indre Stadsgrav og Bom; i Midten den da nøgne Vold og Frelserens Kirke; forrest tilhøjre den endnu staaende ydre Vagtbygning og Lille Mølle i Løvens Bastion.

20. Aarhundrede. Længere ude var der langs Landevejen bygget adskil- ligt, ogsaa store Huse, men det er først efter Aar 1900, at Byggeriet nær- mest ved Byen har taget Fart, og helt op mod Nutiden er det, at de store Kvarterer paa Holmblads Jorder har rejst sig. — Tidligere gik man ad den stille Amager Fælledvej, hvor der kun saas marcherende Kolonner, der færdedes til og fra Øvelser paa Fælleden, eller en Drift Kvæg, som langsomt dryssede nedad mod Brogaden, hvor man alt tidligt maatte

Joh. Rohde, 1912: Nuværende Finlandsgade (tidl. Bülowvej) set fra Amager Fælledvej. Tilhøjre Resterne af de smaa Huse, hvis anden Gavl vendte mod Fælledens Exerцерplads. Tilvenstre Rester af Veterinærskolens gamle botaniske Have.

sætte en Bom, for at hindre Kvæget i at søge ud over Gaden. — Spadse- rede man videre mod Fælleden, kom man til Sundbyvesters nordlige Bebyggelse, der gik helt op til Exerцерpladsen. Her laa langs en Sti, der havde Forbindelse med »den dækkede Vej«, og som var skilt fra den civile Jord ved en dyb Grøft, en Række smaa Huse, der alle havde en lille Have ud mod Fælleden og en bitte Bro over Grøften. Endnu om- kring 1908, da Sundholms store Anlæg var færdigt, var disse Huse ube- røorte; nu er Spekulationen over dem. Der boede jævne Mennesker, og om Søndagen trivedes der megen ungdommelig Livlighed i Haverne; det saa morsomt og festligt ud. — Den rigtige Adgang til Ejendommene var fra den bagved liggende Bülowvej (nu Finlandsgade), og derfra er

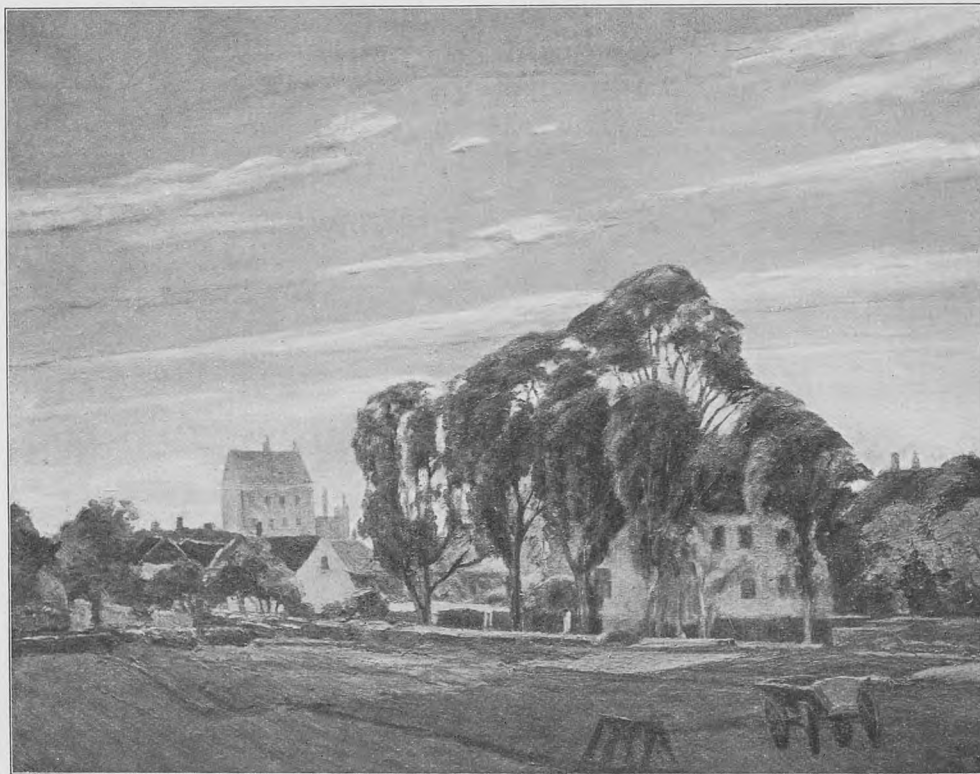
CHRISTIANSHAVN

Den vestre og østre Side af Amagerbrogade set mod Christianshavn. Øverst: Set fra Vejens østre Side. Husene tilvenstre gl. No. 6 og 4 (»Haabet«). Nederst: Set omtr. fra Hjørnet af Amagerboulevard; i Midten Holmblads store Hovedbygning med »Lykkens Prøve« forrest. Fotograferet Efteraar 1911.

Maleriet taget, der i højre Side viser den sidste, lidt forkomne Rest af disse Huse. I Billedets venstre Side ses endnu et Stykke af Havepladsen, som Veterinærskolen i 1800 erhvervede til Botanisk- og Medicinal-Have. Her begravedes 1822 Skolens anden Forstander, Erik Viborg. Mindestenen blev senere flyttet til Holmens Kirkegaard.

Paa den anden Side Amagerbrogade i Sundbyøster findes ved Øresundsvej de tarvelige Rester af en Lystgaard, nu Rødegaard, tidligere

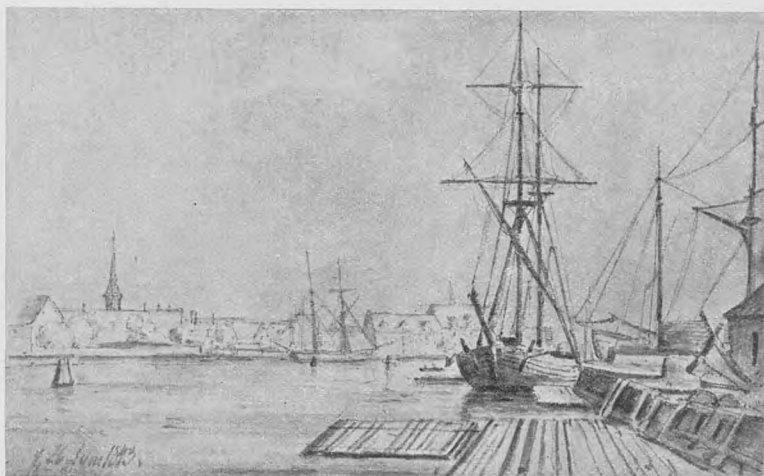

Joh. Rohde, 1917: Hovedbygningen Rødegaard (saakaldte Dyvekes Gaard) ved Øresundsvej.

Svanelejgaard kaldet. Den gamle Hovedbygning ligger bag en tre-længet Bondegaard og gaar under Navnet »Dyvekes Gaard«. Den er fjernt omkranset af Nybygninger, men har dog et Stykke aabent Land med en Dam, der formenes at have været Tilhold for Svaner i de Tider, da Konger og deres Følge holdt Svanejagt paa Amager. — Det er trist at bevæge sig i en større Bys yderste Omraade, dèr hvor Land og By kæmper om Jorden; og Overgangen, inden Byen sejrer, er hæsliq.

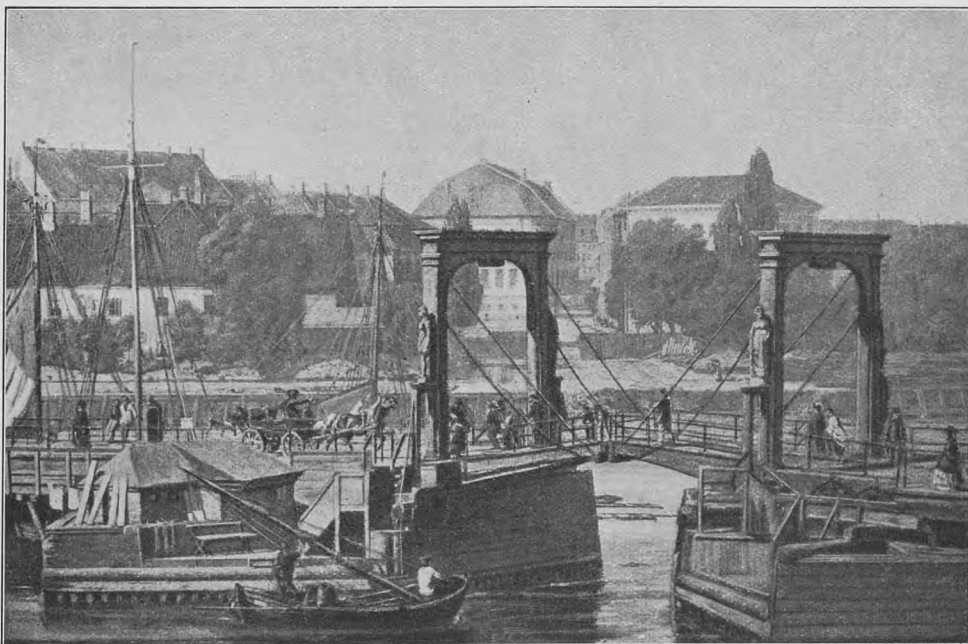
2. Vi har set, hvorledes Forholdene paa Slotsholmen udviklede sig, indtil hele Strækningen fra Knippelsbro til Langebro inddrog under Havnen langs den ny Kristiansgade. — Paa Amager-Siden laa omkring den gamle Frederikskirke Havnepladserne længe i Fred. Fra

CHRISTIANSHAVN

C.Wilh.Petersen, Skitse 1843: Udsigt fra Holms Plads mod Slotsholmen.

Midten af 18. Aarhundrede trivedes her noget Skibsbyggeri, som den i 1737 indkaldte engelske Rebslager Peter Appleby ogsaa optog paa den ham 1745 af Kongen skænkede, lidt efter lidt indpælede og delvis opfyldte Plads nærmest Langebro. Alle disse Handelspladser, med gamle Beddinger og Pakhuse, kjøbtes efterhaanden af Storkjøbmanden

Holger Roed, 1865: Knippelsbro og Gammelholms Værft under Rydning.
Midt i Baggrunden det ældre Kgl. Theater; tilhøjre Studenterforeningens nybyggede Hus;
tilvenstre Værftets Kontor og Rest af Chefshellig.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

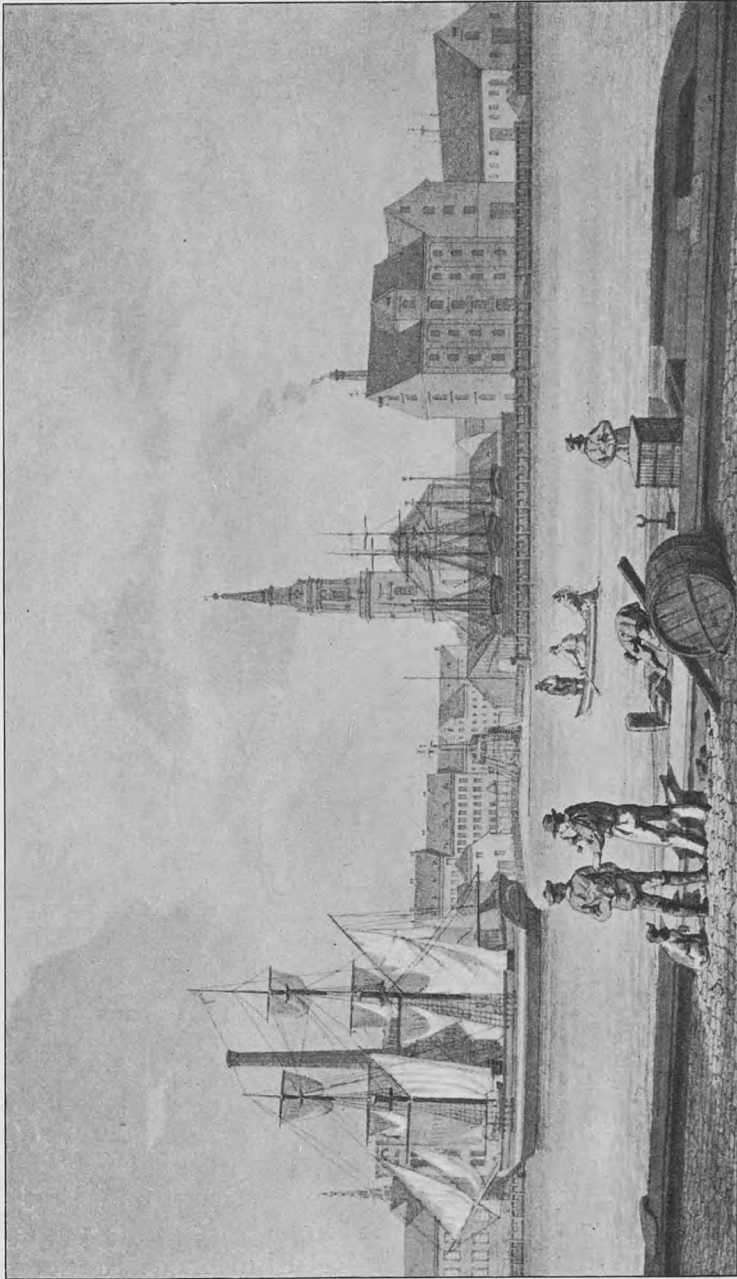
P. Ølsted, ca. 1867: Skibsbyggermesterens Hus paa Holms Plads, set mod Slotsholmen.

Jacob Holm, der allerede var Rheder og meget betydelig Industridrivende. Han udvidede Skibsbyggeriet stærkt, forbedrede Apparaterne, anlagde Ophalingsbedding og drev det til i 1830 for L. N. Hvidt at bygge det første Dampskib »Frederik VI«. — Applebys Reberbane ved Lange-

Ved Knippelsbro: Set fra Hjørnet af Havnegade og Niels Juelsgade. Fotografi fra sidst i Treserne.

CHRISTIANSHAVN

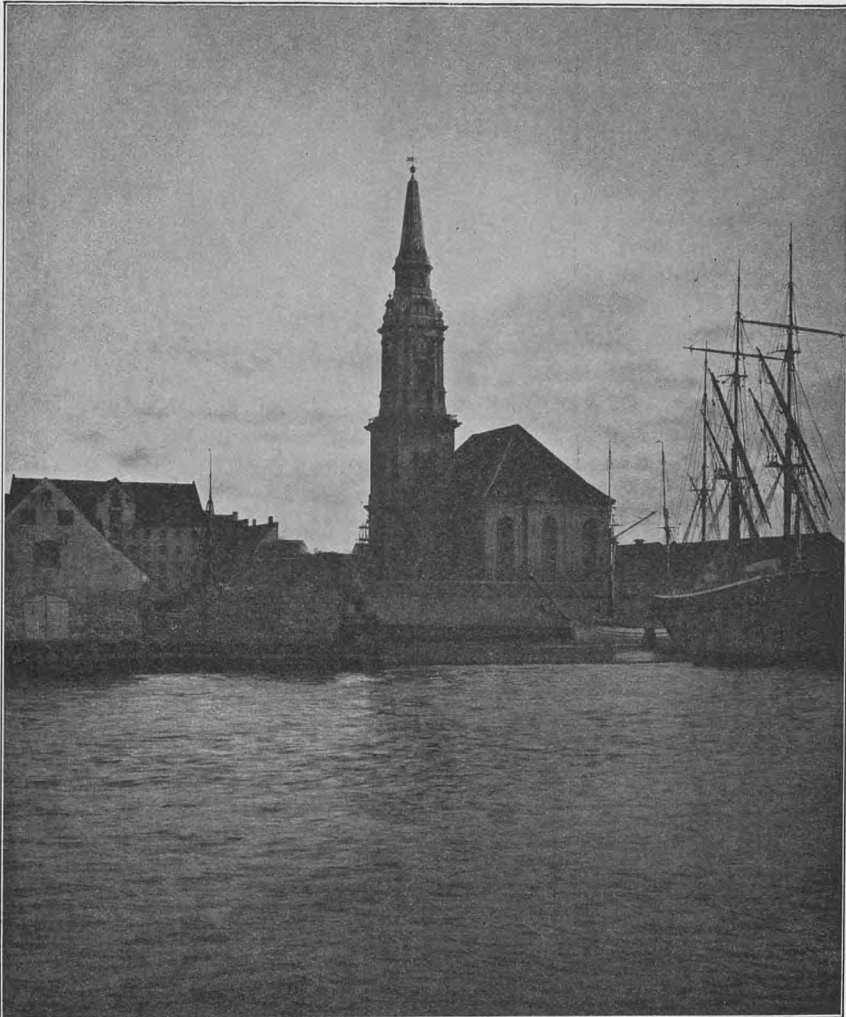
H. G. F. Holm, ca. 1840: Udsigt fra Adolphs Plads paa Slotsholmen mod Frederikskirken (nu Christianskirken) og Holms Plads. Husene bag Skibet paa Bedding er Jacob Holms Pakhus og Vaaningshus i Strandgade No. 4.

C. V. Nielsen, ca. 1870: Fra Indkjørselen ved Asiatick Kompagnis Plads mellem Hovedbygningernes Gavle. Set mod St. Annægade og Frelserens Kirke.

brogade omdannede han i 1840 til Bolig for 103 Arbejderfamilier – den tildels endnu staaende Række »Holms Huse« – det første private Foretagende af denne Art her i Landet. – N. F. S. Grundtvig havde Bolig i Holms Gaard i Strandgade, da han omkring 1830 ikke raadede over Prædikestol. Det var Holm, som indrettede et af sine Takkellofter til Mødested for den Menighed, der samledes om Grundtvigs Forkyndelse. Denne Ordning synes man dog ikke at have brugt, thi Myndighederne gav efter og indrømmede Grundtvig Ret til at bruge Frederikskirken til Aftensangs-Gudstjeneste. – De gamle Pladsers store, nu forsvundne Havnebassiner var omgivne af morsomme Bygninger, som senere dels er brændte, dels nedrevne. Dog ligger i Strandgade tilhøjre ved

CHRISTIANSHAVN

Christianskirken set fra Sukkerfabrikkernes Plads ved Slotsholmsgade.
Fotografi ca. 1900.

Indgangen til Holms nuværende Plads det gamle Hus, i hvilket det antages, at han i 1828 begyndte Oliemølleri med Dampkraft. Længs Skjellet mellem Kirkegaardspladsen og Burmeisters Værksteder fandtes en Bindingsværks Længe, som mulig var en Rest af de gamle Vestindiske og Guineiske Pakhuse, der efter Geddes Kvarterplaner fra 1757 laa mellem v. Ostens Plads ved Havnen og de militære Laboratoriernes Bygninger, der strakte sig fra Kirken til Christianshavns Kanal; Pakhuset faldt i 1924, da Fabrikkerne fik Ret til at anlægge en privat Gade paa dets Plads; i Bytte fik Kirkegaarden en teglhængt Hegnsmur mod sin mægtigt voxende Nabo; thi alle de store Arealer, der var samlede af Holm, er forlængst overtagne og stærkt bebyggede af Burmeister

& Wain og Sukkerfabrikkerne. Kirken, som paa vore Billeder ligger frit mellem anselige Bygninger, er uhjælpelig kvalt i moderne Fabrikshuse.

Den gamle Knippelsbro var et Smertensbarn, der idelig krævede Hjælp og Vedligeholdelse, og den gennemlevede mangfoldige Reparationer. Ved Istandsættelsen 1814 blev den smykket med de fire i Træ skaarne Figurer, der stod ved hver sin af Broklappernes Hejse-

C.F. Christensen, ca. 1830: Gamle Dok paa Christianshavn, set fra Havneløbet.

stolper, og, som længe før Broen fjærnedes, var gamle og udslidte af det Vejr og den Vind, som de hver især skulde repræsentere i Menneskeskikkelser. Den Jernbro, der 1869 erstattede den, blev allerede 1903 afløst af den nuværende Bro, der dog for Strømsætningens Skyld atter lagdes fra Børsgade, og som naaer Christianshavns siden i Nærheden af Torvegade. — Det gode Fotografi, der i Treserne er taget fra Havnegade, viser de anselige Huse, som laa mellem Brogade og den nyanlagte Knippelsbrogade langs Holms Plads til Strandgade. Tilvenstre det for Strømregulering ofrede Hjørnehus ved Brogade, hvorfra der var den nydeligste Udsigt over Havnen, Langebro og Kalveboderne; mellem

CHRISTIANSHAVN

Tom Petersen, 1898-1924: Strandgade set mod Kirken. Asiatisk Kompagnis Bygninger mellem de gamle Længer.

Bro- og Torvegade den store halvt pakhuslignende Bygning, der var Sukkerhus i Familien Schimmelmans Tid, senere stor Kjøbmandsgaard, og paa den anden Side Torvegade Storkjøbmanden A. Hages Vaaningshus, i hvilket han i Halvtredserne holdt Selskabelighed for de nationalliberale Førere, for Kunstnere og Videnskabens Spidser.

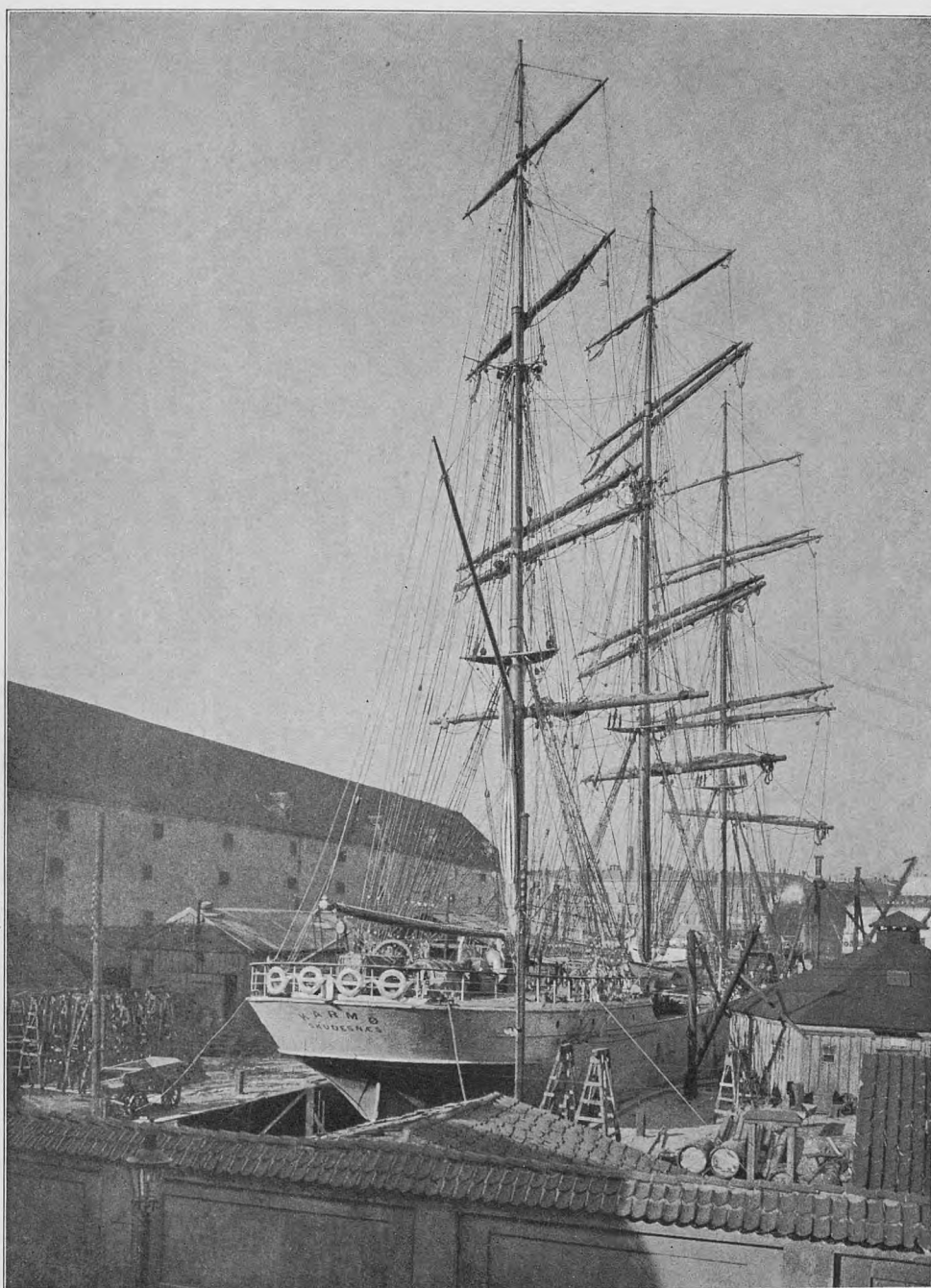
3. Strandgade var oprindelig Hovedgaden paa Christianshavn, og de store Lodsejere var Herrer over den foran Gaardene og Husene liggende Strand. Først godt ind i det 18. Aarhundrede erhvervede Handelskompagnier og foretagsomme Kjøbmænd Grund og Strand paa den hidtil aabne Side af Gaden, Handelspladserne fik efterhaanden Form, og Christianshavns stolte Periode satte Blomst i storladne Byg-

Kopi efter Heinr. Hansens Maleri fra ca. 1850: Den Lehnske Gaard, Strandgade No. 6, før Ombygningen. Forrest tilhøjre den endnu eksisterende Pavillon.

ninger. — Bydelens Forfald har vi haft for Øje i 19. Aarhundrede, men heldigvis ogsaa Nutidens Bestræbelser for at redde, hvad der lader sig redde af god gammel Bygningskunst. — De to monumentale Kirker er nu velbevarede og hæver stolt deres smukke Spir over Byen. Frelserens Kirke byggede Christian V sidst i 17. Aarh., men Spiret med den ydre Spiralopgang rejstes først af L. Thurah anno 1750. Ved samme Tid byggede Eigtved Frederikskirken (nu Christianskirken) for Enden af Strandgade. — Medens vi ved Besked om de Bygmestre, som skabte Kirkerne, lever vi i Uvidenhed om, hvem der har bygget By-

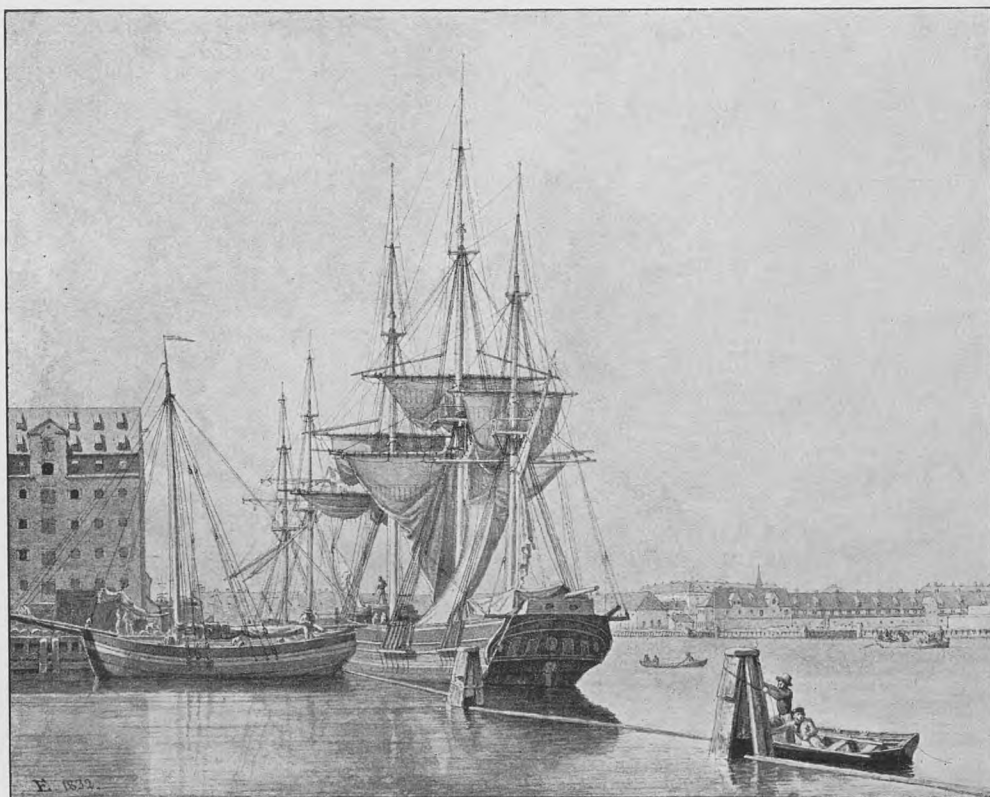
CHRISTIANSHAVN

Gamle Dok, set fra første Etage i Strandgades gamle Kaserne, Hjørnet af Baadsmadsstræde.
En havareret norsk Fuldrigger er i Dok. Fotografi 1911.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

delens mange gode Borgerhuse, og det er vel tvivlsomt, om det nogensinde lykkes at finde de Arkitekter, der har planlagt og ledet Opførelsen af Husene, vi beundrer. End ikke Navnet paa Bygmesteren, der opførte Asiatisk Kompagnis to Tvillinghuse, som flankere Pladsens Indgangsport, kjendes med Sikkerhed. Derimod ved vi, at Eigtved i 1750 byggede Kompagniets imponerende Pakhus, der endnu ligger paa

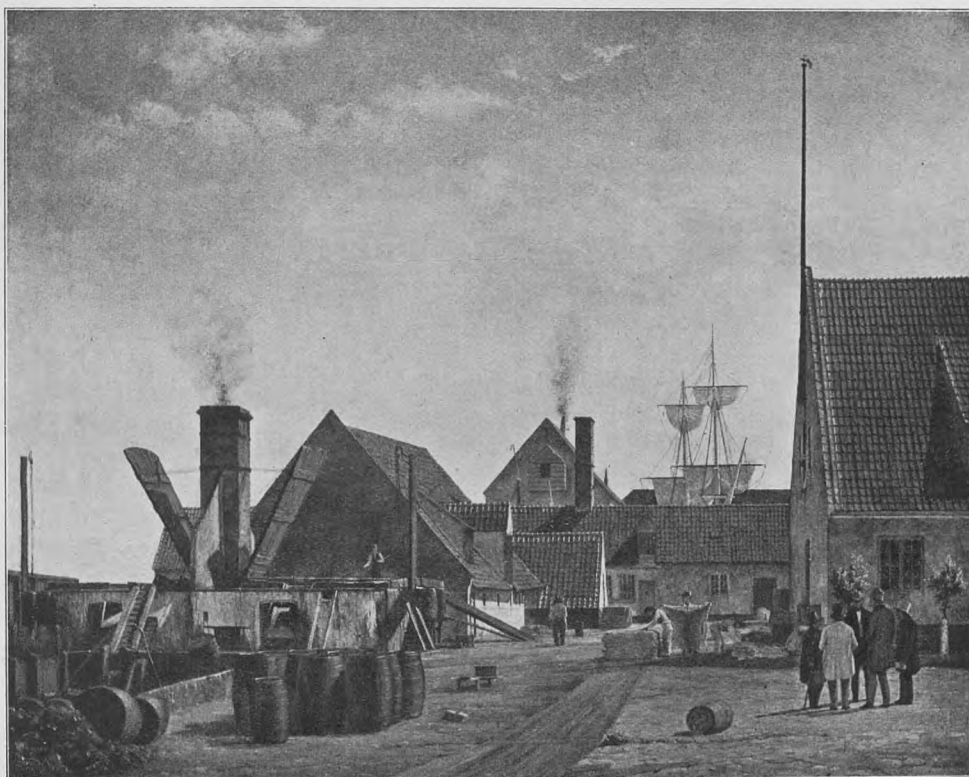
C. W. Eckersberg, 1831: Ved Wilders Plads, set mod Gammelholms lange Reberbane og Hampemagasin. I Baggrunden Christiansborg. Forrest tilvenstre Grynmøllen.

Pladsen og afgrændser den mod Dokkens østligere Areal. Paa Strandgades anden Side findes en Række meget anselige Gaarde, hvoraf enkelte stammer fra Gadens første Bebyggelsesperiode i 17. Aarhundrede. Mange Ejendomme er stærkt ombyggede i 18. og 19. Aarhundrede, men der kan dog findes gamle Partier i Gaardene, smukke Loftsdekorationer i Stuk, som Tilfældet er i Abraham Lehns, Strandgade No. 6, fra hvis Gaard Heinrich Hansen i Halvtredserne har malt et morsomt Billede. Sandstensportaler, smukke Trappegange og gode Gadedøre findes mange Steder. — Men det, der er afgjørende i Strandgades arkitektoniske Virkning, er Asiatisk Kompagnis to monumentale Byg-

CHRISTIANSHAVN

ninger. Her tumler en rig og pragtelskende Fortid sig i et Bygningsværk, der hører til de skønneste vor By ejer, men som desværre nu er blevet indeklemmt mellem Gadens Nybygninger.

Asiatisk Kompagnis Plads var den tidligst regulerede. Omtrent samtidig byggedes øst for Pladsen det store Dokanlæg, der indviedes 1739. Det blev i lange Tider Havnens eneste Dok, som først forsvandt 1918

Vilh. Kyhn, 1845: Fra den grønlandske Handels Omraade, set fra Havnen mod Bodenholfs Plads. Gavlen tilhøjre er østre Ende af Bødkeriet.

og erstattedes af Oplagspladsernes moderne Lagerhuse. — Ved Hjørnet af Havnen og Indsejlingen til Christianshavns Kanal opførtes senere det store Hus: »Grynmøllen«, og paa den anden Side af Kanalen opvoxede ved Udvidelser af Skibsbygger Bjørns Holm, der var anlagt 1731, Wilders Plads. Denne ejedes 1762-1803 af Wilder — Fader og Søn — og der dreves Skibsbyggeri i stor Stil. Størstedelen af dette Areal og det næstfølgende, Krøyers Plads, er nu helt ind til Christianshavns Kanal fuldt optaget af den frodige Virksomhed, som Kjøbenhavns Flydedok udfolder. Endelig findes længst mod Øst Grønlandske Handels Plads, der trods Nybygninger ejer endel af de gamle Pladsers

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

Hygge. — Det Billede, Fotografiet fra 1913 viser, er nu borte. Den gamle Kontorbygning og det overfor liggende Værkstedshus forsvandt 1925 for at skaffe aaben Plads ved Havnebassinet. Man ser ikke mere — som gennem Gaden i en lille Havneby — de flagsmykkede Skibe klare til Afrejse. — Vilh. Kyhns gamle Billede stammer fra ældre Dage, det er set fra Havnen over mod Christianshavns Kanal og Bodenhoffs Plads.

Fra den grønlandske Handels Plads. Set mod Havnen mellem det gamle Kontorhus og Bødkeriet.
To Skibe klare til Afgang. Fotografi 1908.

Kjøbenhavns gamle Havn fik sin Afslutning, da Gammel Holm sløjfedes, og hele Havnegades Bolværksplads indlemmedes. Ved Midten af forrige Aarhundrede, og før den store Omordning foregik, var der Røre og Liv paa Christianshavns Havnepladser. Endnu var Dampskibene ikke blevet dominerende. Medens Havnepladserne paa Christianshavns siden nu mest henligger tomme, kun af og til optagne af en hurtigtlossende Damp, der endda sjældent gaar ind i Bassinet, var de dengang fyldte af statelige Sejlskibe og fuldriggede Vestindiefarere, der lossede uden Jag under munter Opsang. Nu er Livet og Røret paa den anden Side, hvor der langs Havnegade, ved Kvæsthusbroen og videre nord paa er fuldt af ladende og lossende Dampere.

CHRISTIANSHAVN

Christianshavns Kanal, set fra Overgaden o. V. Tilhøjre Wilders Plads, tilvenstre ved Havnen Grynsmøllen; i Baggrunden Gammelholm. Fotografi fra ca. 1870.

Overgaden n. Vandet, set fra Snorrebroen. Hegnmuren begrænder Gaardspladsen ved den nu nedlagte Wildersgade-Kaserne. De efterfølgende Huse var militære Magasiner. Det fjernest liggende store Hus er Prinsesse Mariæ Sømandshjem. Fot. 1924.

4. Christianshavn er fra sit oprindelige Anlæg bestemt ved de Kanaler, der nogenlunde retvinklet skar sig ind fra Havnen og forenedes ved den lange Kanal, der deler Bydelen i to omtrent lige store Dele. Dermed er Staddelens planlagte Karakter, som et Handels og Rhederiets Centrum, fastslaaet. Hovedkanalen fik paa begge Sider Gader, og disse – Overgaden neden og Overgaden oven Vandet – blev næst

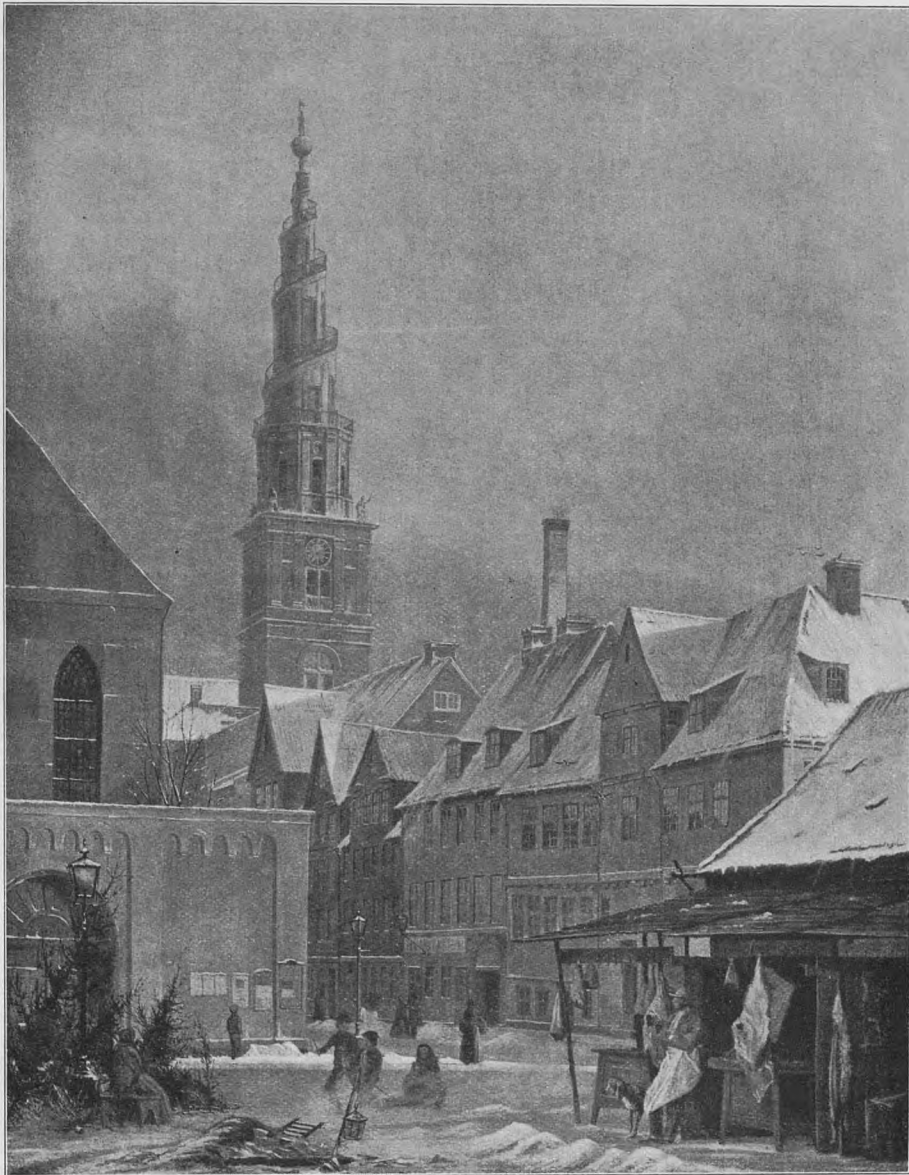

P.C. Skovgaard, 1854: Udsigt mod de militære Laboratorie-Bygninger fra Kunstnerens daværende Bolig i den Stanleyske Gaard Overgaden o. V.

Strandgade Christianshavns vigtigste Strøg. — At Kanalerne i tidligere Tid har haft Betydning for Handelen, fremgaar tydeligt nok af de Pakhuse, der ligger med Front mod Bolværket i Overgaden neden Vandet. Andre Lager- og Pakhuse laa bagved statelige Vaaningshuse.

Kanalgadernes Arkitektur er lettere og lysere end Strandgades. Det er, som det spejlende Vand har stemt de gamle — store og smaa — Bygherrer til et lysteligere Syn paa Tilværelsen. Naar Rhederen og Storkjøbmanden byggede rigt og stort, saa fulgte Skipperen og Haandværkeren efter i Beskedenhed, men alle gav de Bidrag til det over-

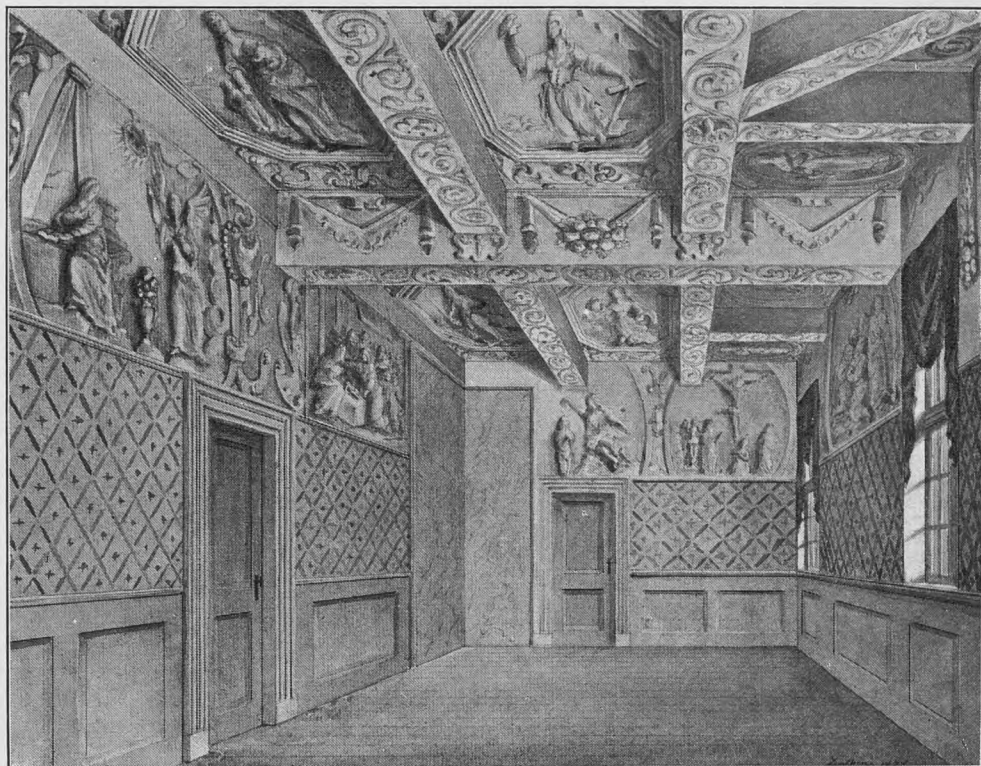
CHRISTIANSHAVN

Niels Bredal, ca. 1860: Ved Juletid paa Christianshavns Torv, set mod de gamle Huse i Dronningensgade. Tilvenstre Gavlen af den gamle Fængselslænge.

ordentlig maleriske Billed, som vi den Dag idag glædes ved. End ikke en saa farlig Nybygger som Burmeister & Baumgarten, der i Halvtredserne kjøbte Grund og anlagde Maskinværksteder ved Kanalens sydvestre Ende, har formaaet at ødelægge Billedet, skjønt de ved stadige Udvidelser har bredt sig stærkt, endog helt slugt Lille Sofiegade, der nu er overdækket af et mægtigt Værkstedstag. Fabrik-

kernes Byggeri ud mod selve Havnen har været mere skadeligt. — Træerne ved Kanalen føjer sig prægtigt ind i Omgivelserne og bidrager væsentlig til Hyggen, men der er en trist Plet, nemlig det lange Stykke fra Torvet til St. Annægade; dèr dræber Fængselsmuren al god Tone, ligesom Fængselsfaçaden spolerer Torvet, som i det Hele var morsommere, da Niels Bredal malte det. — Her forsvandt 1892 en stor Bindingsværks Gaard, der laa ved Hjørnet af Torvet og Overg. o. V. Det

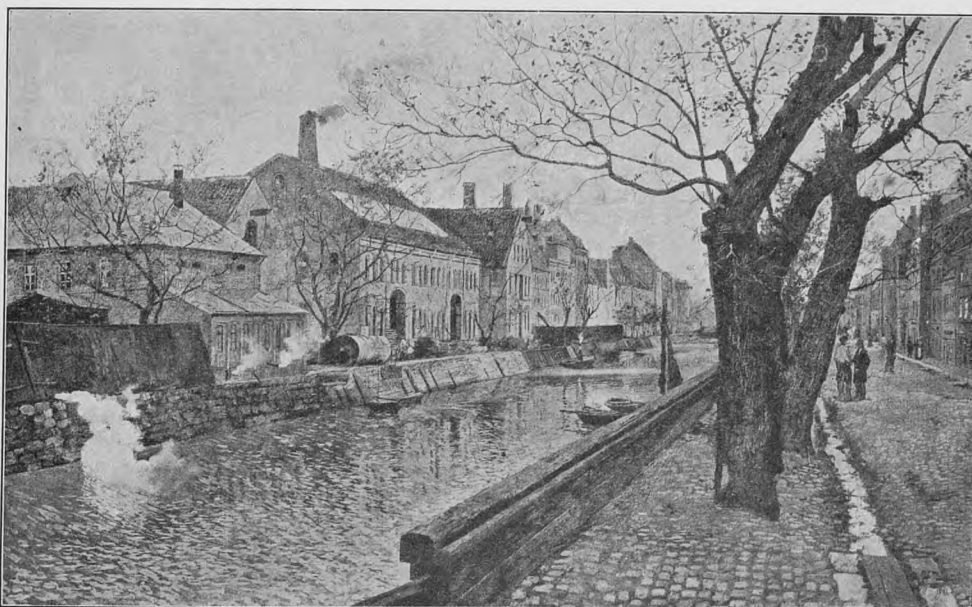

C.O. Zeuthen, ca. 1878: Hjørneværelse med Stuk-Dekoration fra den gamle Bryggergaard Hjørnet af Torvet og Overgaden o. V. Nedrevet 1892.

var en gammel Bryggergaard, der — antagelig i første Del af 18. Aarhundrede — havde faaet et Par Værelser i Stueetagen smykket med bibelhistoriske Billeder i Stuk, baade paa Vægge og Loft. Forinden Nedrivningen blev den her gjengivne Tegning gjort efter et af disse Rum.

Ved Kanalens vestlige Ende oven Vandet ligger den midt i 18. Aarhundrede opførte Gaard, som ejedes af den her arbejdende engelske Billedhugger F.C. Stanley. Den er desværre stærkt molesteret ved Ombygning. I dette Tilfælde kan man maaske gaa ud fra, at Stanley selv har været ledende som Arkitekt. Huset er ikke uden Paavirkning af samtidige mindre engelske Palæer. Paa den anden Side Kanalen neden

CHRISTIANSHAVN

Fritz Thaulow, 1881: Christianshavns Kanal, set fra Sydvest mod Fabrikbygningerne i Overgaden neden Vandet.

Overgaden oven Vandet. Set omtrent fra Kanalhjørnet ved Holms Huse. Forrest tilhøjre den Stanleyske Gaard. Fotografi 1906.

CHRISTIANSHAVN

De Heeringske Gaardfacader og Haven mod Wildersgade før Opførelsen af det ny Pakhus i 1914.

Den Koføedske (Heeringske) Gaard i Overgaden n. V. set fra Børnehusbroen. Fot. 1924.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

mur i 1914 er afløst af et Lagerhus, der passer godt til de gamle Læn-ger. Paa den anden Side af Gaden ses mellem Træerne i Dahls Teg-ning Bygningen, som har huset den gamle Borgerdydskole, der under Skolemændene Michael Nielsen og Martin Hammerich nød stor An-seelse. Her satte Kjøbenhavns intelligente Borgerskab sine Sønner i Skole. Husets Gaard og Legeplads støder op til Kirkegaarden; Byg-ningen er fredet og giver nu Rum til den Classenske Legatskole.

Joh. Rohde, 1912: De gamle Huse ved Hjørnet af Prinsessegade og Sofiegade.

De mindre Gaders Huse er i Slægt med det Lidet, man i den indre By har tilbage af gammel borgerlig Bygningskunst, men i Overgaderne ligger Husene samlet og virkningsfuldere, end vi finder sligt paa vor Side af Vandet, hvor de store Ildebrande og Nutidens Ændringer har ryddet saa ubarmhjertigt op. — Helt i den sydvestre Del af Prinsesse-gade findes endnu det større Hus med Aarstallet 1800 i Frisen mellem Etagerne og de sølle smaa Nabohuse, som Joh. Rohde har gjort et Bil-lede af. De er nu ubeboede og forkomne, men har huset Smaafolk, indtil de for nogle Aar siden indlemmedes i det Mogensenske Jernstøberi og dets Gaardsplads ved Enden af Sofiegade tæt ved Volden. — I Ama-ergade synes Bebyggelsen beregnet for de mindste af Smaafolkenes

CHRISTIANSHAVN

Klasse, og i de snævre Gaarde findes hist og her udvendige Trapper og Korridorer som de, der var mange af i Vognmagergade-Kvarteret. — Nybygninger har ogsaa paa Christianshavn bortryddet megen gammel Usseldom, men det staar til at haabe, at der nu ikke mere fares volde- ligt frem overfor, hvad der er til Rest af værdifuldt Gammelt.

C.V. Nielsen, ca. 1860: Christianskirken set fra Volden ved Hjørnet af Soflegade, hvor Legepladsen nu er anlagt. Det forreste Hus tilhøjre ombygget til Asyl.

5. Længst mod Nordøst fortsætter Kanalen sit Løb bagom Pladserne, til den naer Trangraven, der mellem Grønlandske Plads og Christiansholm atter har Forbindelse med Havnen og mod Syd med Orlogsværftets Kanaler.

I 1766 fik Tømmerhandleren Bodenhoff som Gave af Kongen en Grund til Indpæling og Opfyldning, og derved opstod, lige overfor Grønlandske Handels Plads og umiddelbart ved Kanalen, Pladsen, der bar hans Navn, og som senere kaldtes Hambros og A.N. Hansens Plads. Det er fra denne nordøstlige Ende af Kanalen, at Vilh. Kyhn ca. 1842 har malt sit fortræffelige Billede, og mange Aar senere i 1901

Joh. Rohde et lignende Motiv. Disse Kanalpladser er for største Delen opfyldte og bebyggede. Vest for Bodenhoffs Plads lod Staten under J. C. Conradis Ledelse opføre den store Bygning, vi endnu kjender, og som 1775 blev Søkvesthus – et malende Navn for et Sømandshospital. Bag Stedets Haveplads, som blev ofret til Marinens ny Hospital, laa en aaben Fælle, der var Exercerplads for Borgervæbningen, men som i Kolerasonnmeren – ligesom visse Dele af Vestre og Nørre Glacis –

H. Lübbers, ca. 1900: Kulpramme i Trangraven, set fra Bodenhoffs Plads mod Byen.

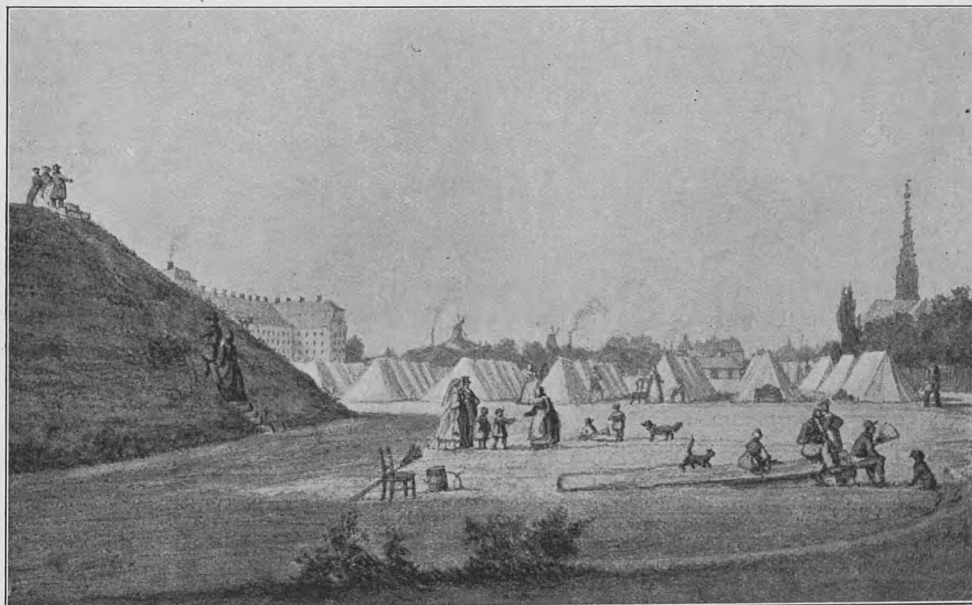
blev gjort til Teltlejr eller Baraklejr for de fra de fattigste Kvarterer udflyttede Beboere, saaledes som Holm har tegnet den her omtalte Lejr. – Borgervæbningen blev i 1857 tvunget bort fra denne Øvelsesplads, som – sammen med den vestligere liggende Oplagsplads for Kgl. Porcelænsfabrik – solgtes til Bebyggelse; men der raadede Tvivl om, hvorvidt Pladsen var Statens eller Kommunens Ejendom. Det endte med, at Staten og Artilleriet tog Broderparten af det store Areal, thi det hører nu til Baadsmandsstræde-Kasernens vidtstrakte Omraade. Prinsessegades Forlængelse til Orlogsværftet er anlagt paa den nordvestlige Del. Samtidig maa antagelig det ret store Vandareal, som Trangraven udmundede i, være tilkastet og begrændset til den For-

CHRISTIANSHAVN

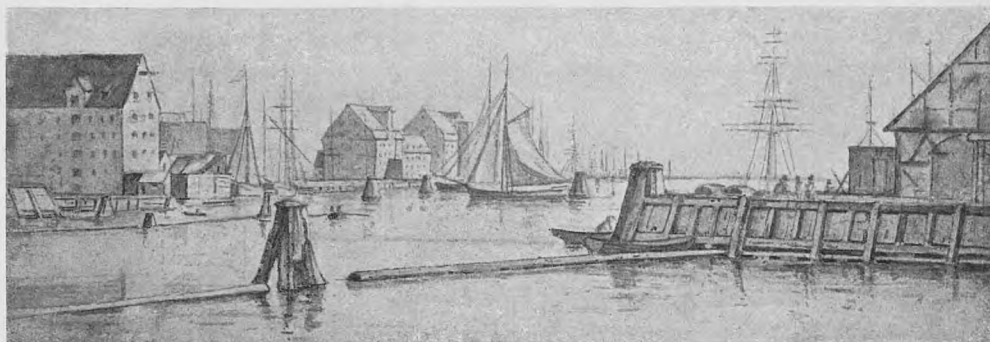
Zacharias Petersen, ca. 1850: Frelserens Kirke, set fra en Bygning omtrent paa det Sted hvor nu Prinsessegades Kommuneskole ligger.

bindelseskanal, der ender i Graven mellem Værft og Refshalevej. Som vort Kort i første Hæfte viser, stoppede Prinsensgade i 1858 ved Baadsmannsstræde. Nu fortsætter Gaden under sit ny Navn Prinsessegade

H. G. F. Holm, 1853: Lejren paa Borgervæbningens Excerplads i Kolerasonneren. Tilvenstre Artillerikasernens Hovedbygning ved Baadsmannsstræde. I Baggrunden Christianshavns Vold med Lille Mølle i »Løvens«, og paa den anden Side Torvegade, Møllen i »Elefantens« Bastion.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

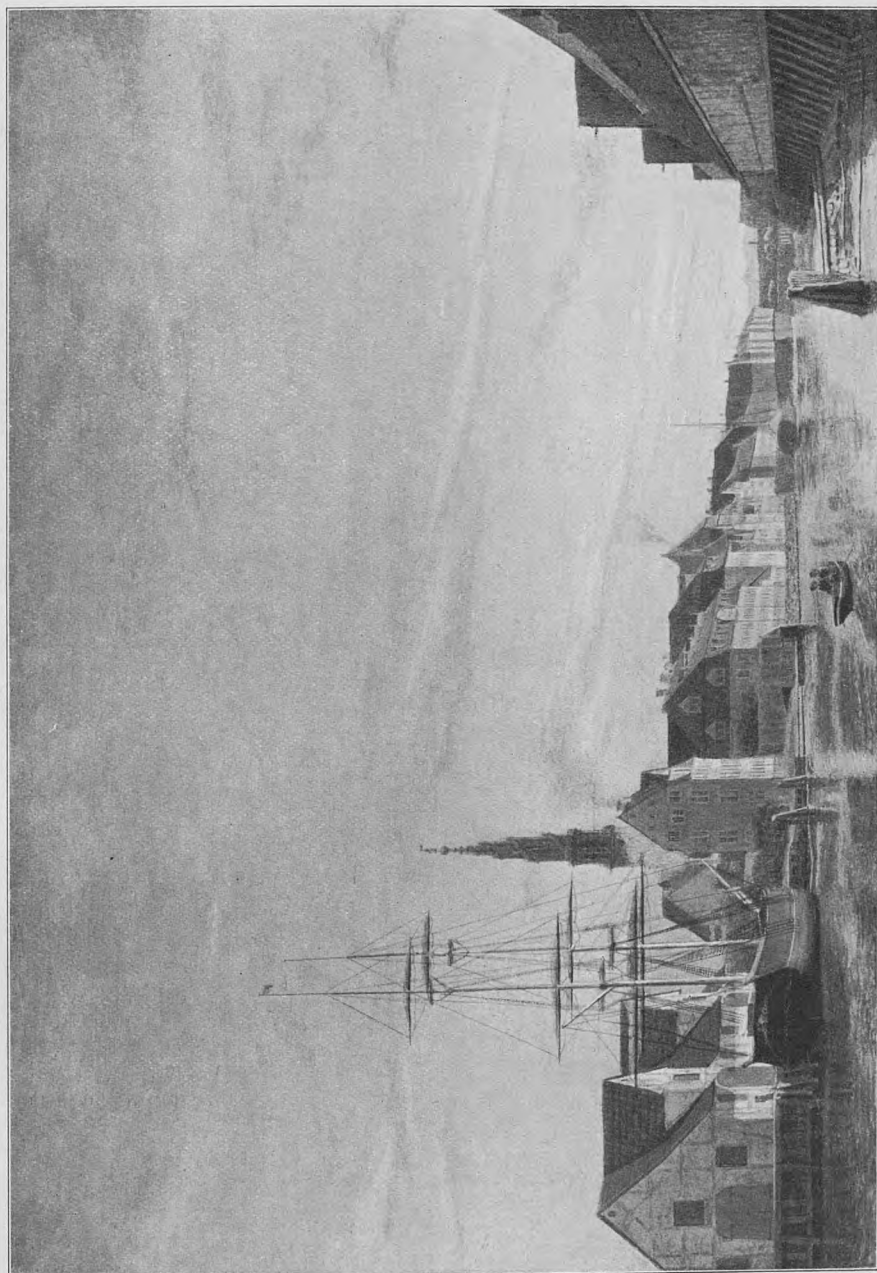
Carl Wilh. Petersen, Skitse c. 1842: Set fra Grønlandske Handels Plads mod Toldboden.

bagom Søkvæsthuset, bøjer østlig om Artillerikasernens Areal, og herfra er det at Holm har tegnet sit Lejrbillede. Det store Hus i Billedets venstre Side er Kasernens Hovedbygning. Den høje Voldskrænt i Forgrunden har intet med Christianshavns Vold at gjøre, men er antagelig en Del af Borgervæbningens Øvelsesapparat. Volden ses i Billedets Baggrund med »Lille Mølle« paa Løvens Bastion. — Paa Porcelænsfabrikens Plads ligger nu Prinsessegades Kommuneskole, i hvis Gaard der endnu findes bevaret en gammel Bygning, som prydes af et kongeligt

Joh. Rohde, 1901: Christianshavns Kanal, set omtrent fra Trangravens Hjørne med den højre, vestlige Kanalside dominerende. Det høje forreste Hus tilvenstre er A. N. Hansens endnu eksisterende Kontorhus.

CHRISTIANSHAVN

Vilh. Kyhn, ca. 1840: Christianshavns Kanal set omtrent fra Trangravens Hjørne med den østre Kanalside fremherskende. Det høje Hus under Kirkespiret og foran Søkvæsthuset er A.N. Hansens gamle Kontorbygning.

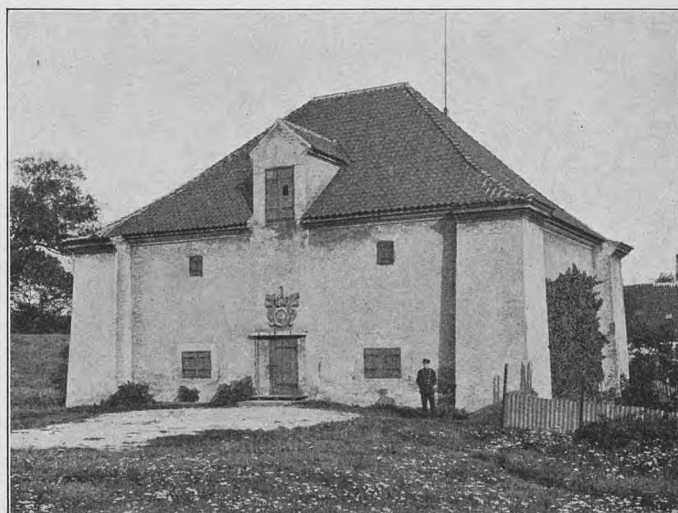
Monogram. Det er fra et af Husene paa denne Plads, at den gamle Skibsbygmester i Flaaden og Perspektivlærer ved Kunstakademiet Zacharias Petersen har malt sin Akvarel af Frelsers Kirke. — Ligeoverfor Kirkens Hovedindgang laa til midt i Aarhundredet den første Veterinærskole.

Nuomstunder lader det sig gjøre at følge Prinsessegade til Orlogsværftets sydlige Indgang paa Arsenaløen; men forud kan man dreje af tilhøjre og gaa indenfor de lave Fæstningsvolde, der omslutter Orlogsværftet, helt ud til Refshaleøen. Vejen gaar udenom den indre Grav, og i første Bastion, Sofie Hedvigs, ligger de militære Laboratorier, der

fra den gamle Plads bag Christianskirken er flyttet herud. Forholdsvist ny Anlæg, men med det Særpræg af Orden og en vis solid Smag, der næsten altid smykker slige militære Virksomheder, der have nogle Aar paa Bagen. Efter Laboratorierne følger i hver Bastion en af de massive Bygninger, der vel alle er eller har været Krudttaarne. — Vejen er smuk og ender ude ved den aabne Strand, tilvenstre med Tilslutning til Refshaleøens Skibsbyggeri; drejer man tilhøjre, udenom Fæstningens ydre Grav, kan man følge Stranden helt til

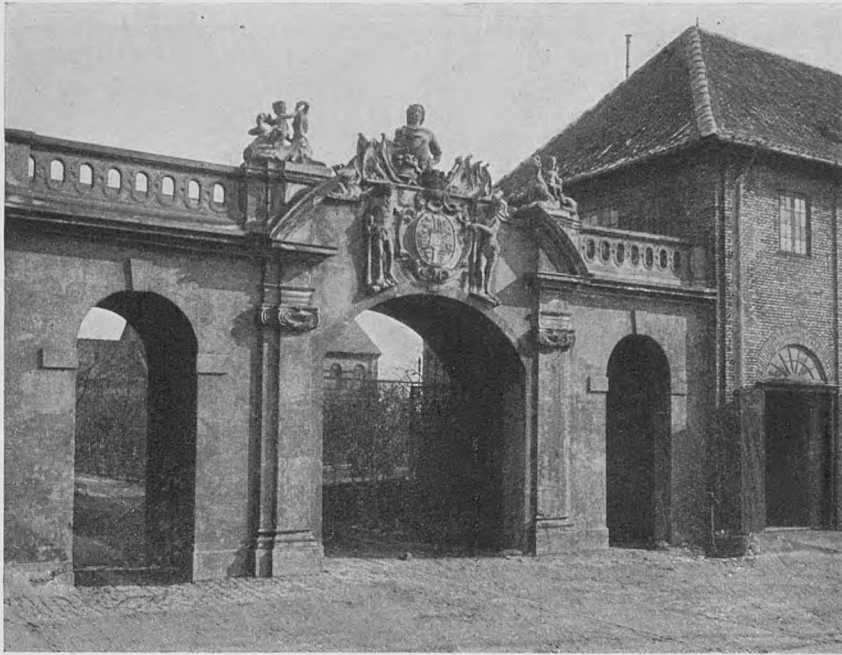

Vagtbygning i en Bastion ved Hærens Laboratorium.

Krudthus i en Bastion ved Hærens Laboratorium.

ORLOGSVÆRFTET

Kongeporten paa Orlogsværftets Arsenalø. Opført ca. 1745.

Orlogsværftets Hovedvagt paa Nyholm. Opført 1744—48.

Kastrup. Den sidste Strækning af Hovedvejen fører mod Batteriet Quintus og Værftets anden Kongeport; den er ikke offentlig tilgængelig. Paa Orlogsværft og Nyholm gives kun Adgang mod særlig Passerseddel; men har man en saadan, er det Umagen værd at færdes rundt paa det store Omraade, Værftet raader over, særlig det ældste og nordligste, hvor Batteriet Sextus markerer Nyholms nordøstre Hjørne, ejer monumentale Rester fra svundne større Tider. Fra Batteriet havde

Tværalléen paa Frederiksholm. Tilv. Hovedmagasinet med Gallionsfiguren »Niels Juel« fra Admiral Suensons Skib i Slaget ved Helgoland; tilh. Takkelloftsbygningen med Gallionsfiguren fra Linieskibet »Dronning Marie« 1824. I Alléen tilv. Værftchefens Kontorer, tilh. Direktørens og den tekniske Afdelings Kontorer.

man, før Refshaleøens Værft var anlagt, en herlig Udsigt over Rheden, og derfra høres endnu ved festlige Lejligheder Kanonsalut. — Det var under Christian V, at Fæstningslinien førtes helt rundt om Havn og Orlogsværft. Under ham løb 1692 det første Orlogsskib af Stabelen fra Nyholm; det var Iver Hvitfeldts »Dannebrog«, der gik i Luften i Kjøge Bugt 1710. — Under samme Konge opførtes paa Arsenaløen de store Bygninger, der forbindes af hans kronede Kongeport, som, før Christiansholm anlagdes, antagelig søværts — fra Slottet og Gammelholm — har været Hovedadgangen til Værftet. — Nu da det lader til at Orlogsværftets store Arealer skal skæres ned og Anlægene moderniseres, har Billeder fra de gamle Forhold særlig Interesse.

ORLOGSVÆRFET

Det ny efter Branden 1918 opførte Kleinsmedeværksted paa Frederiksholm.
Gallionsfiguren stammer fra Flaadens sidste Linieskib »Dannebrog«.

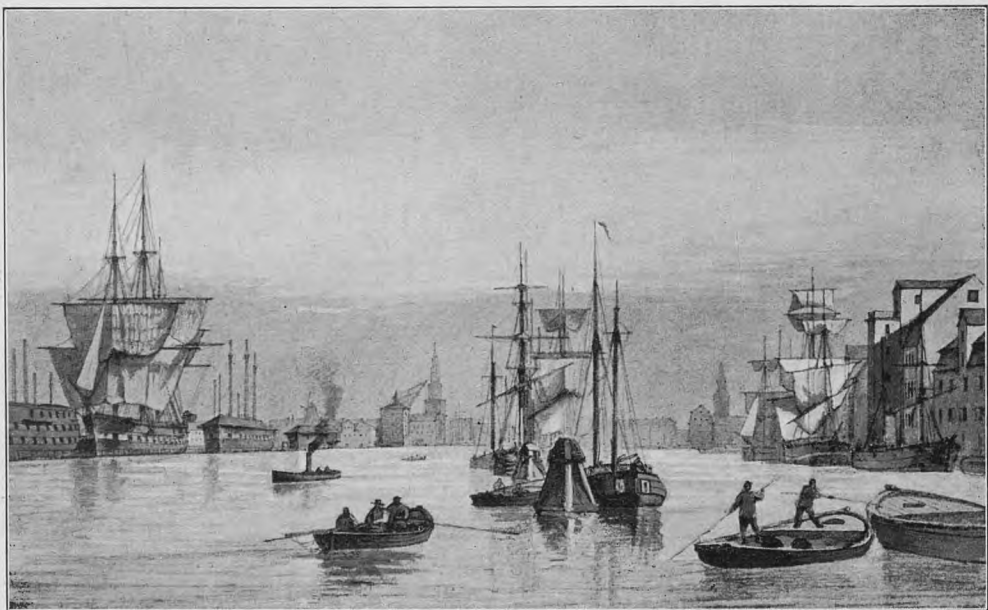

Spanteloftsbygningen paa Nyholm, opført 1741. Bruges nu til Kontor og Arbejdslokale for
Skibsbyggeriet. Kanalen er nu Søminegrav.

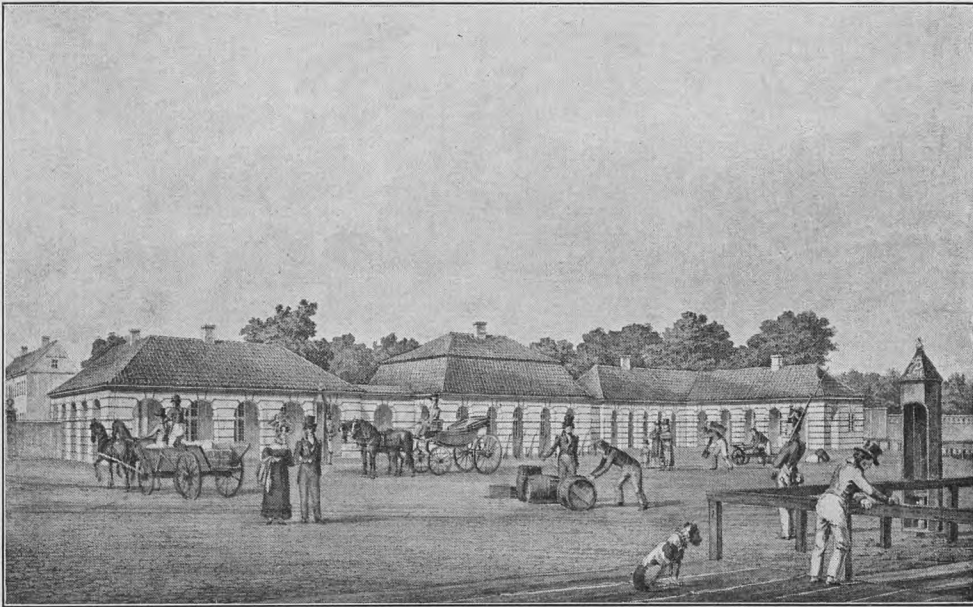
H.G.F.Holm, ca. 1830: Toldboden med det gamle Toldkammer, set mod Nordre Toldbod.

6. Gjennem Størstedelen af det nittende Aarhundrede var Hovedadgangen til Nyholms Værft fra Toldboden. Ad Flydebroen gik »Holmens Folk« hver Morgen og Aften til og fra Arbejdet, og Indsej-

C.Neumann, ca. 1865: Havnen og Flaadens Leje set fra Toldbodbroen.

TOLDBODEN OG KASTELLET

H.G.F. Holm, ca. 1840: De gamle Kontrol- og Vagbygninger paa Nordre Toldbod.

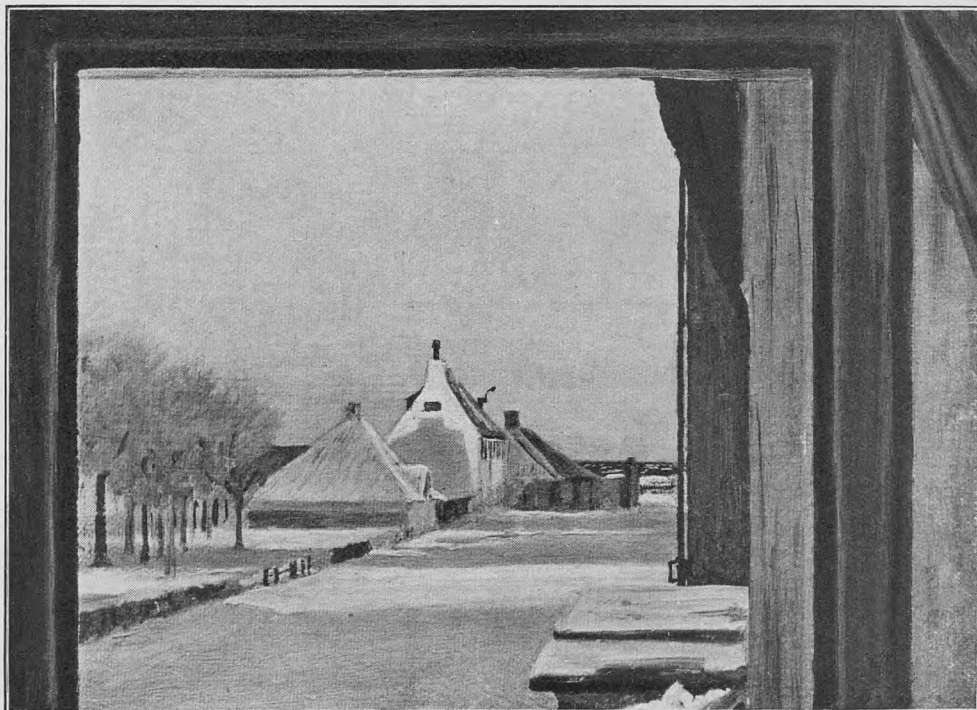
lingen til Havnen var ved Midten af forrige Aarhundrede endnu langt besværligere end nu tildags. Først sidst i 1924 er Flydebroen endelig og helt afskaffet. — Adgangen til Toldboden var fra Bysiden blokeret af

C.F. Sørensen, ca. 1850: Toldbod og Indsejling til Havnen, set fra Inderrheden.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

de mange Gange afbildede Værtshuse og Boder, med den saakaldte »Brokkensbod«, der fjernedes 1855. Hele det smaastadsmæssige Præg, som Indgangen til Toldboden viste, føles gennem Anton Melbyes lille Vinterbillede. Senere erstattedes disse Smaahuse af G. F. Hetschs Ordning, hvoraf dog kun den ene søndre Halvrunding blev gennemført, medens der af den anden blot staar en Rest, der nu huser en Café. Efter Planen byggedes mod Vest to éns Huse: i det nordre, nærmest Esplanaden og nu tilhørende Havnevæsenet, boede fra 1849 Rhederen

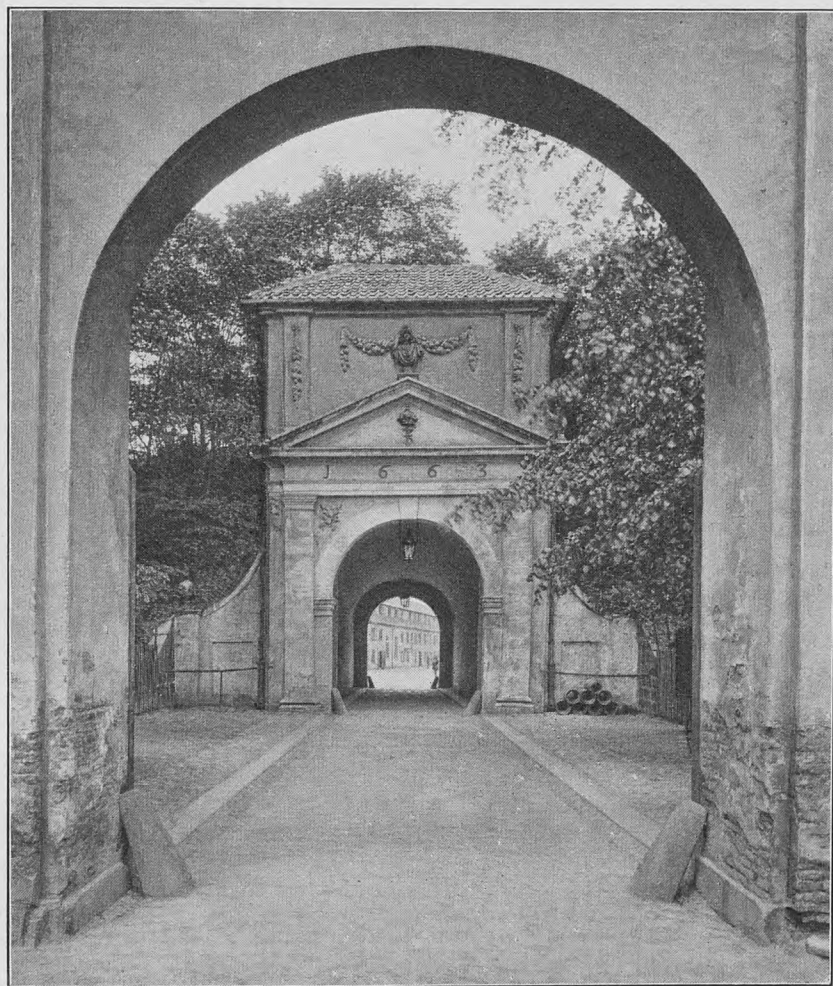

Anton Melbye, ca. 1840: Udsigt mod Toldbodens Indgang fra Kvistvinduet paa Hjørnet af Amaliegade. Vinterdag. Brokkensbod forrest tilvenstre.

C. K. Hansen, som i 1854 købte det ved Auktion. I det tilsvarende Hus mod Syd, nærmest Amaliegade, fik Toldbodvinhus sine ny Lokaler. — Med denne Ordning, samt med Opførelsen af de to Længer med aabne Arkader, der endnu flankerer Indgangen til Toldboden, satte Hetsch Skik paa Forholdene; tidligere havde han omformet Toldkammergavlen mod Nord i C. F. Hansensk Karakter. Nu er hele det gamle Toldkammer forsvundet, det ny opført paa Søndre Toldbods meget udvidede Omraade mod Amaliegade; den store Frilagerbygning har slugt baade Toldbodvinhus, Hetschs halvrunde Butiksplads og bagom søndre Arkadebygning ogsaa gjort det af med Gamle Toldkammer. Udenfor de gamle Grændser findes Søkortarkivet og Meteorologisk Institut,

TOLDBODEN OG KASTELLET

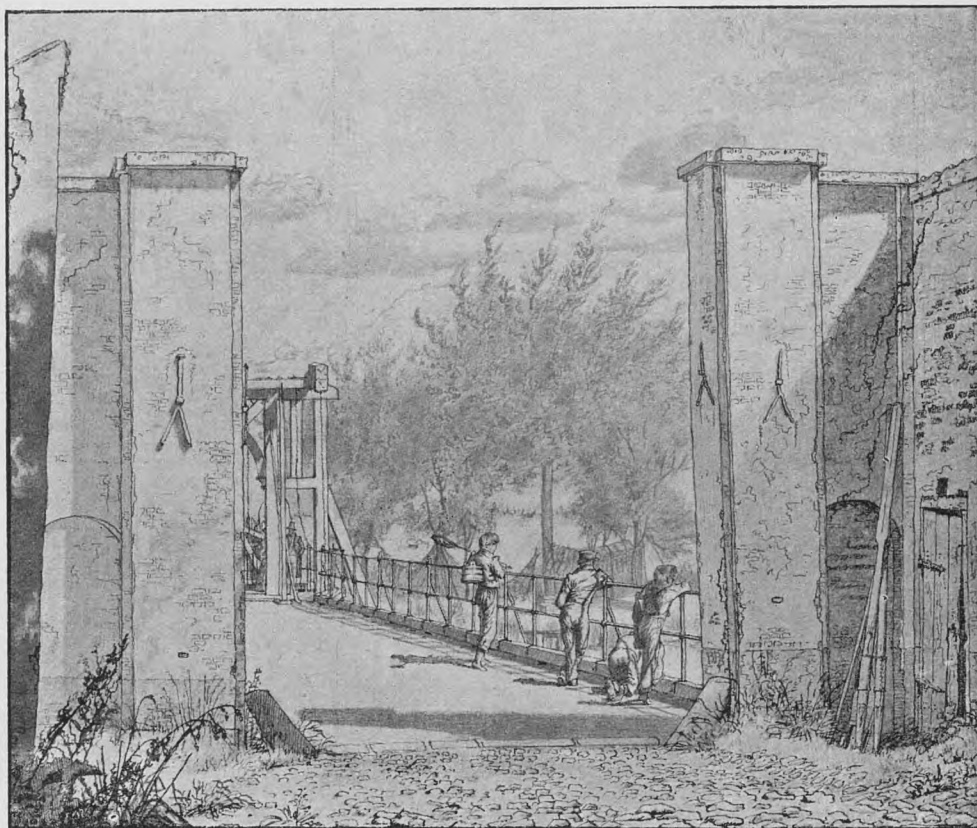
og indenfor, mod Nord, Havnevæsenets smukke Hovedbygning paa det Sted, hvor de gamle Vagthuse laa paa selve Toldboden, den ny Indkjørsel – Kongeporten – til Nordre Toldbod og Karantænevagten. – Ad Bredgade og Amaliegade kom man til det ældre Kjøbenhavns

Den søndre Kastelsport (Sjællandsporten). Fotografi ca. 1900.

meget værdsatte Promenader: Esplanaden, der henholdsvis førte til Kastellet (Frederik III's Citadel Frederikshavn) og mod Søsiden endte ved Kastellets »dækkede Vej« (Contre-Escarpen), der paa Kjøbenhavnsk hed »Langelinie«. Oprindeligt krævedes der Tegn for at passere den, ligesom til Kastellets Volde og Udenværker, men i 1848 blev der givet Publikum fri Adgang, en Begunstigelse, der efter nogle Aars Forløb atter blev begrændset. Der stod i lange Tider en Skild-

vagt ved Indgangens Jernport saavel som ved det Sted, hvor »Linien« krydsede Vejen til »Norgesporten«, Kastelets nordre Indgang. At man befandt sig paa Fæstningsomraade, mærkede man, thi der laa hist og her Kanoner og Mørsere i Græsset. Det samme var Tilfældet paa den anden Side Graven. Der var Bastionerne endnu delvis bestykkede. — Kastelet var Barndoms- og Ungdomshjem for Maleren

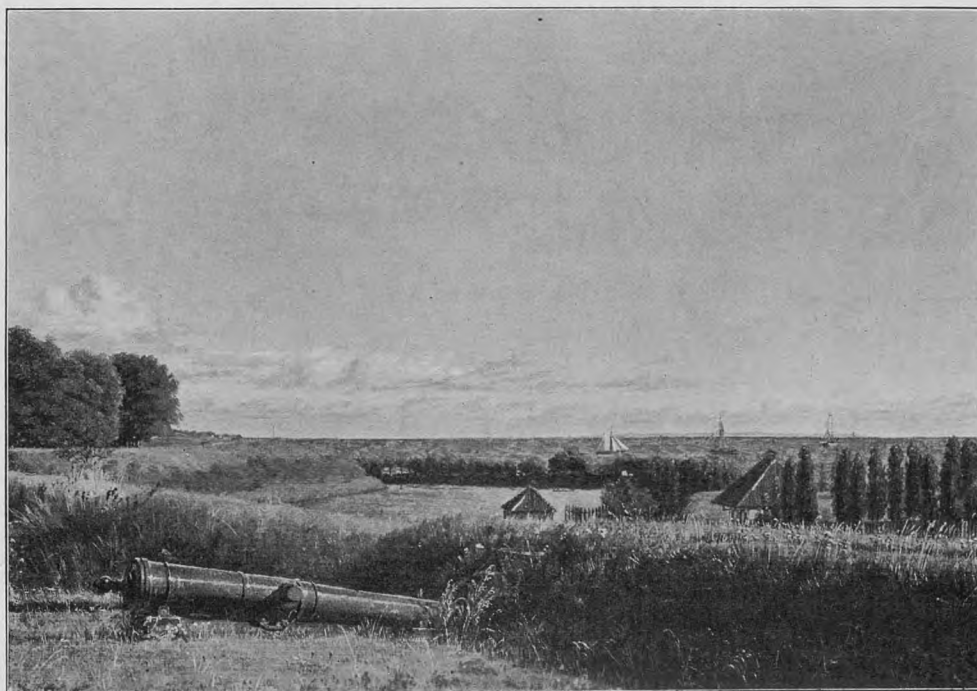
Chr. Købke, 1834: Tegning efter Maleriet, Parti udenfor den nordre Kastelsport (Norgesporten) med Broen over den indre Grav.

Christen Købke, og i enkelte af hans ellers saa fredelige Malerier ses Kanoner i Græsset langs Ildlinien. — Gik man ud ad Langelinie og tilbage gennem Kastelet, kunde man dvæle ved hans Motiver fra Norgesporten, dens Ravelin og Broerne over Gravene med det rødmaalede — nu forsvundne — Bjælkeværk. — Kastelets Indre er endnu temmelig bevaret. Det har som Midtpunkt mod Øst Kommandantboligen, der stammer fra 1705, og ligeoverfor, paa den modsatte Side af den aabne Excerplads, Kirken fra 1706. — Ovenover denne staar paa Kongens Bastion pragtfulde Træer, der desværre synes udsatte for moderne Ex-

TOLDBODEN OG KASTELLET

Chr. Købke, 1837: Broen over Kastelsgraven set fra Volden øst for Norgesporten. Vagthuset, der ogsaa ses paa det nederste Billede, ligger paa den lille Ravelin mellem de to Broer.

Chr. Købke, 1833: Udsigt over Kastellets ydre Grav, Langelinie og Sundet.

perimeter; dog endnu knejser endel af de store Kjæmper, hvis Kroner overskygger Kirketaget med den lille Tagrytter, og midt i Bastionen staar Møllen, der vel er ude af Funktion, men fylder herligt sin gode Plads, som den sidste af de mange Møller, der stod Byen rundt, indtil Voldene faldt. — I sit første Anlæg, grundlagt som St. Annæ Skandse af Christian IV til Afslutning mod Øst af den ny store Vold, deltog den

Chr. F. Beck, 1919: Fra Kongens Bastion over Kastelskirken.

i Byens Forsvar under Svenskernes Belejring 1659. Da Christian IV's Skandse senere kasseredes af Frederik III, overdrog denne Hollænderen Henrik Ruse Opførelsen af Citadellet. Paa den sydlige Hovedport (Sjællandsporten) staar under Kongens Buste Aarstallet 1663, men saa tidligt blev det store Arbejde ikke afsluttet. — Ved Udgangen af 1666 maa Værket antages fuldført, og i det næstfølgende Aar begyndte Beplantningen af Volden. — I 1844 tillodes det for Enden af Esplanadens Allé, paa det saakaldte Toldbodbatteri, at bygge en Pavillon, hvori fandtes Café med Veranda og Friluftssiddepladser foran. Udsigten over Inderrheden var frisk og smuk, og denne gammeldags

TOLDBODEN OG KASTELLET

H.G.F.Holm, ca. 1835: Langelinies Spadserevej ved Karantænevagten.

Beværtning i en Bræddebygning søgtes af mange Spadserende, særlig kunde der være livligt med Gjæster paa milde, lyse Sommeraftener. Den flyttedes, da Toldbodsudvidelserne begyndte, til Pladsen, hvor

C.O.Zeuthen? ca. 1850: Den gamle Esplanade-Pavillons Forplads ved nordre Toldbod.

Engelsk Kirke senere byggedes, og den ligger nu paa Resten af Sjællandsportens lille Forværk: dens Réduit. Paa lignende Vis er det gaaet Pavillonen paa selve Langelinie, der først ved en Bro over Kjørevejen var forbundet med Spadserevejen, men som nu fylder hele det gamle Forværk (Pinnebergs Réduit). Herfra og til Lystbaadhavnen

Chr. F. Beck, 1917: Kastelsmøllen paa Kongens Bastion.

findes det eneste nogenlunde bevarede Stykke af den gamle Spadserevej langs Stranden. Paa dette Sted drejede Langelinie – som nu – tilvenstre og fik Tilslutning til Strandpromenaden, der fortsatte til Badeanlægene og videre langs Classens Have.

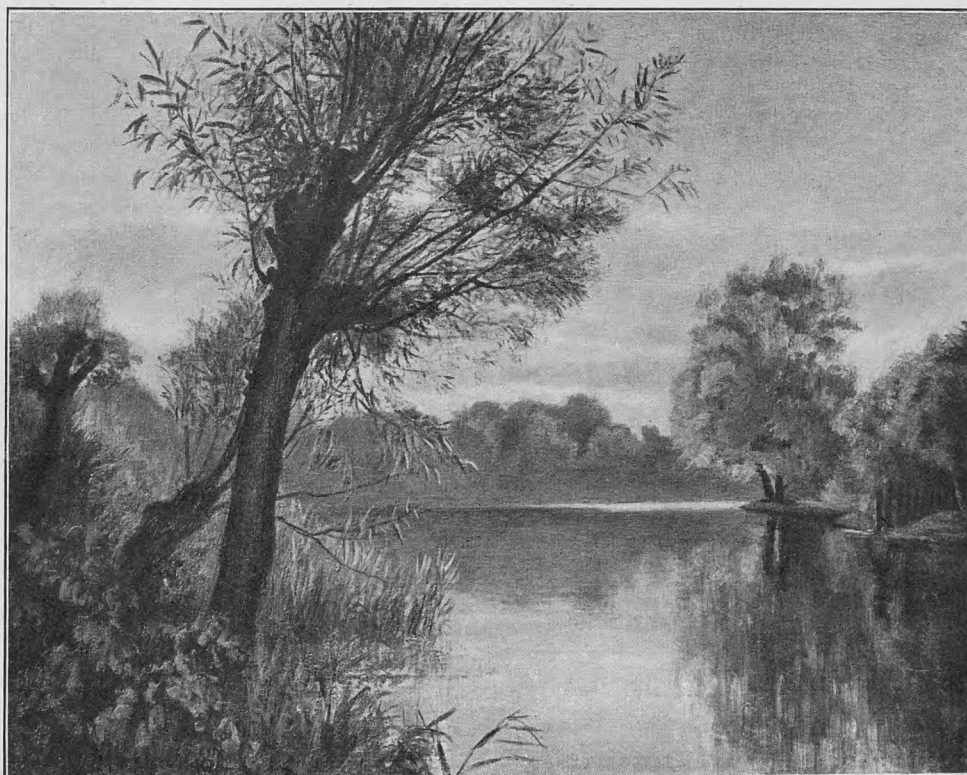
Nuomstunder, da Kastellets store Udenværker er totalt udviskede af Jernbaner, Frihavn, Toldbodudvidelser, stærk Opfyldning paa Yderheden, i Sund og af den store moderne Bebyggelse, er det svært at be-

TOLDBODEN OG KASTELLET

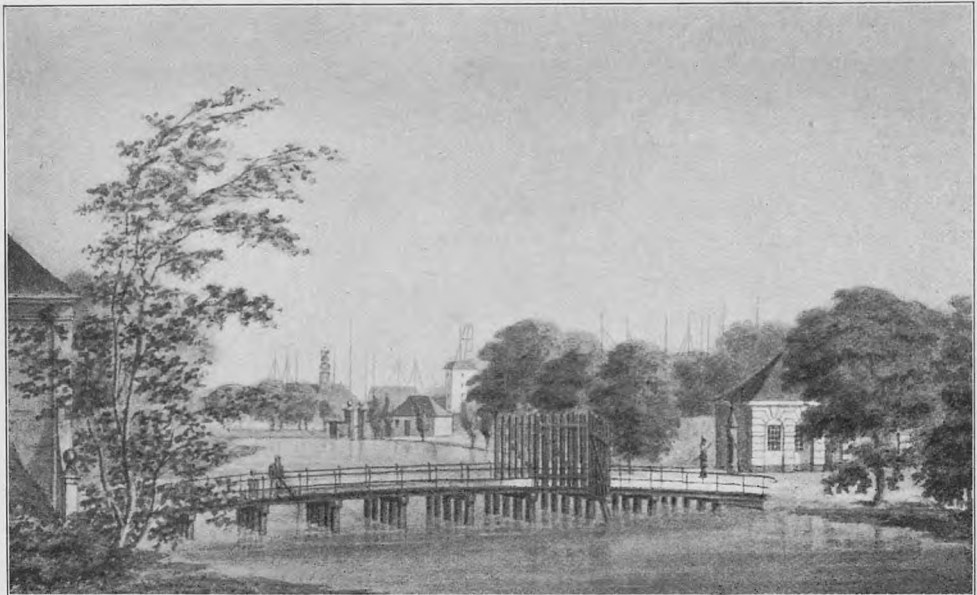
Chr. Blache, 1863: Toldbod og Flaadens Leje set fra Langelinie. Karantænevagtens Bro tilhøjre.

gribe, hvor overordentlig pragtfuld den lille Fæstning laa mod Stranden. Man maa endda glædes over, hvad der er levnet os af selve Kastellets Volde og Grave, og haabe paa, at Fremtidens Krav maa skaane

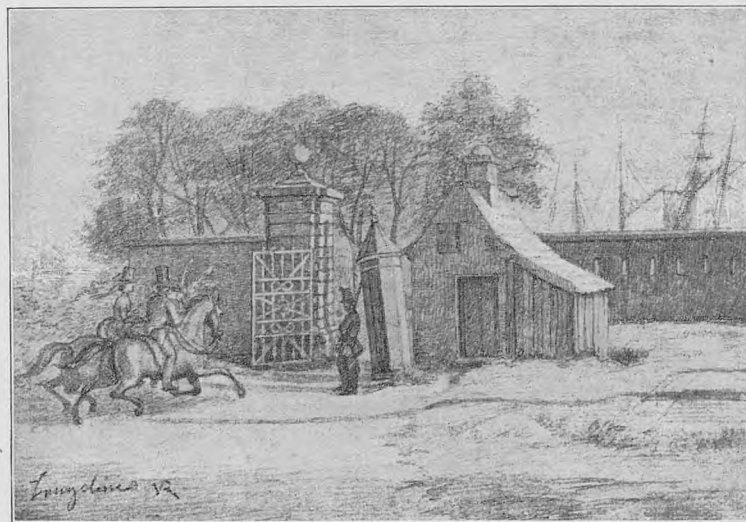
Chr. Zacho, 1882: Udsigt fra Smedelinien over en Bredning i Kastelsgraven.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

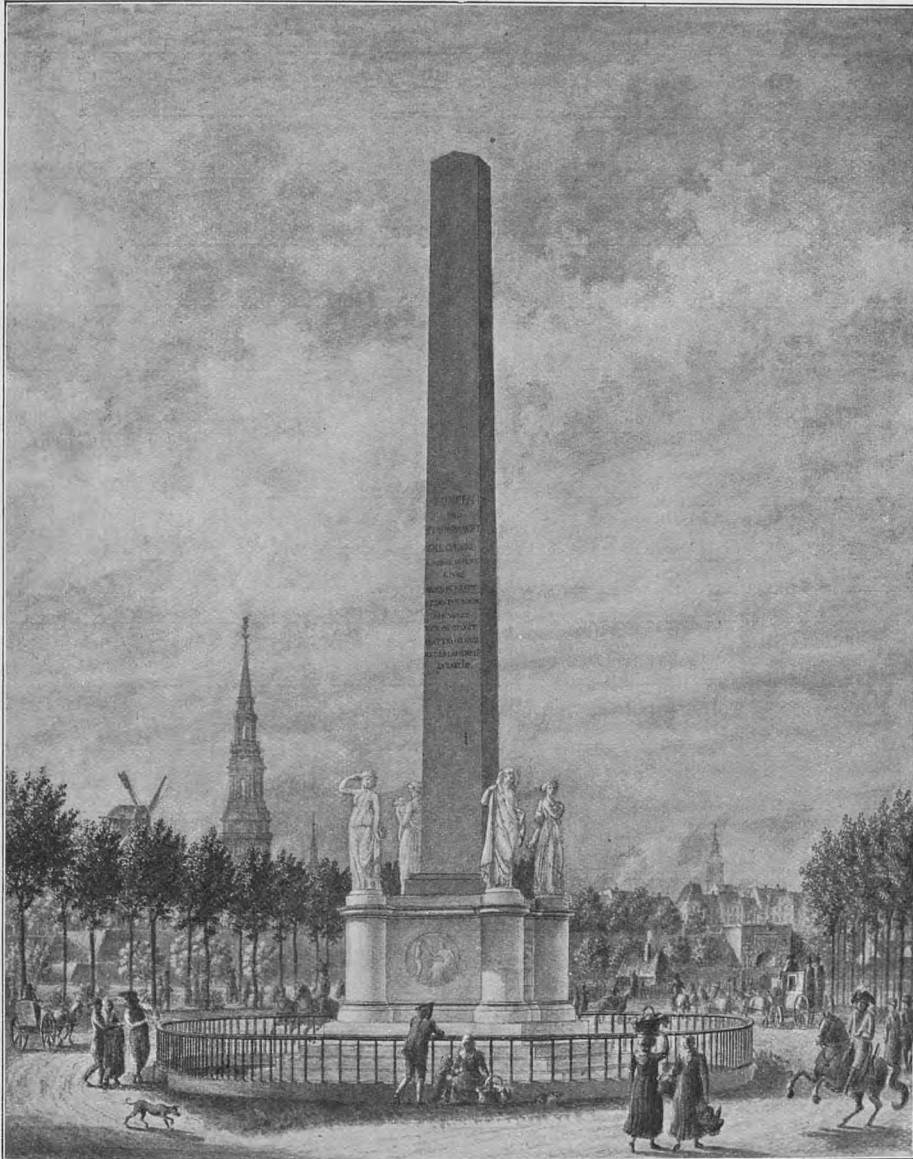
C.F.Christensen, 1828: Fra søndre Kastelsvold, set mod Langelinie og Orlogsværftet.

Bastionerne og det tiloversblevne af den saakaldte »Smedelinie« (den vestlige Contre-Escarpe med sine Raveliner og Contregarder), der endnu findes, om end beklippet af den moderne Saks.

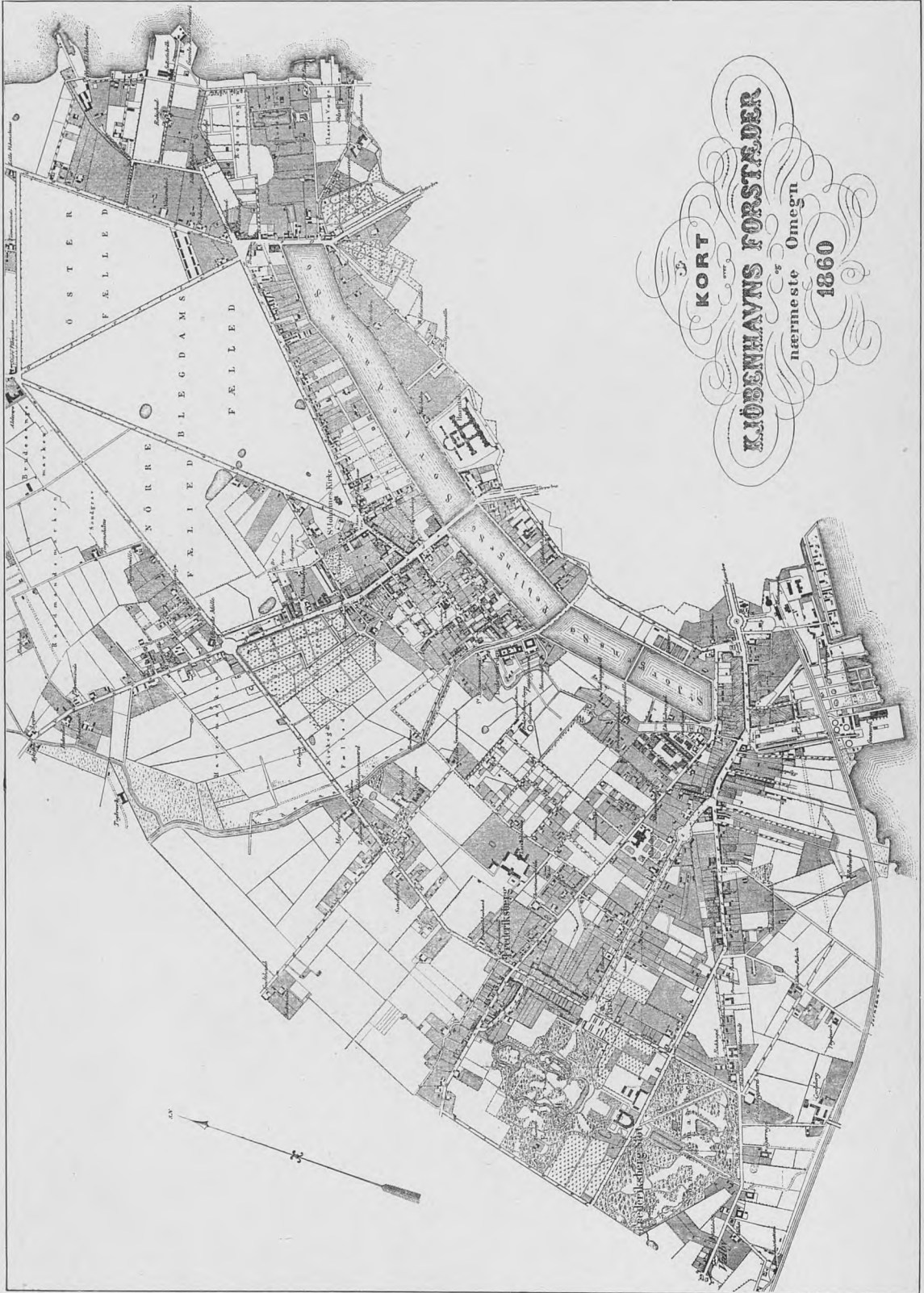

Vilh. Rosenstand, ca. 1855: Indgangsporten fra Esplanaden til Langelinie.
Set mod Toldboden.

DEN GAMLE BYS VOLDE OG FORSTÆDERNE

F.L. Bradt? ca. 1800: Ved Frihedsstøtten; set mod Byen med Vesterport tilhøjre, Frue Kirkes Spir, der faldt under Bombardementet 1807, tilvenstre.

Kjøbenhavns Forstæder og Frederiksberg uden for Glaciernes ydre Fæstningslinier fra Langebro til Sundet. Mod Vest naas Valby, mod Nord »Lyften« samt Store og Lille Vibenshus ved Jagtvejen.

DEN GAMLE BYS VOLDE

C. W. Eckersberg, ca. 1805: Udsigt over Pladsen »Grønland«, set mod Rigensgade, med Østerport tilhøjre. Forrest tilv. Husarstaldlængens Gavl.

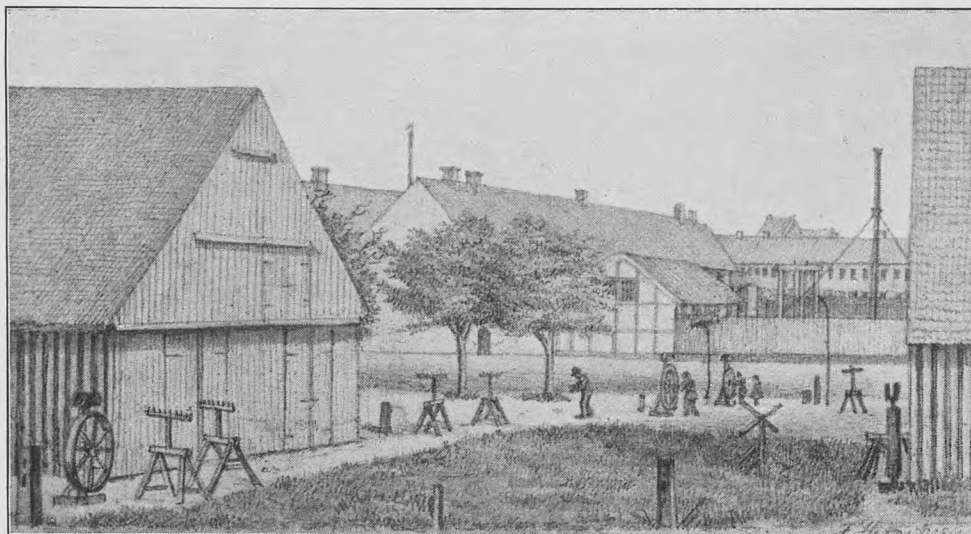
1. DEN GAMLE BYS VOLDE. Kastelets Glacis naaede mod Nord-vest op mod Citadelsvejen, som den i ældre Dage hed; Søerne var Grændsen for Øster- og Nørrevolds Glacier. Ved gamle Østerport, der lav og snæver laa mellem to militære Vagt-Længer, mødtes Kastelets vestligste og laveste Bastion: Grønlands, med Voldens østligste: Rosenkrantz' Bastion, der tæt op ad Porten og dens Ravelin og med Stadsgraven om sin Fod stod i Forbindelse med Kastelets Grave. Af Grønlands Bastion findes endnu en sydøstlig Strimmel mellem Søndre Frihavnsvej og Kastelets ydre Grav; det er paa dette Sted, at den Svenske Kirke har faaet en smuk Plads. Ved Begyndelsen af Østervold laa indenfor Volden det ret store aabne Torv: Grønland, hvor der havde været Exercerplads for Kastelets Mandskab, men hvor senere Vognmændenes Laug fik Ret til Holdeplads, der især om Sommeren var af Værdi, thi her kapredes Passagerer til de firstolede Vogne, som besørgede Byens Folk til og fra Skoven – d. v. s. Charlottenlund og Klampenborg. Langs Nyboders Husgavle arbejdede flittige Rebslagere under Volden. Ved Pücklers Bastion, den næste i Rækken, var endnu for en Snes Aar siden en Reberbane i Drift. – Brudstykker af disse to Bastioner med et Stykke Stadsgrav samt endel af Glacier danner nu Østre Anlæg, medens de tre næstfølgende: Qvitzows, Rosenborgs og Stadsoberstens Bastioner og Glacier henholdsvis har givet Plads for Kunst-

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

F. Carsten Henrichsen, 1845: Grønlandsgade set fra Rigensgade. Nyboder tilhøjre.

museet, Botanisk Have og Observatoriet. Efter sidstnævnte Bastion fulgte Nørreport og dens Ravelin. Endelig er Dele af Ahlefeldts, Holms og lidt af Helmers Bastioner indlemmet i Ørstedsparken. Mellem Helmers og den helt forsvundne Schacks Bastion blev paa Glaciet 1856-59 Byens ny Vandværk anlagt. Det hævder endnu Pladsen ved Vester Farimagsgade, men er berøvet det meste af sin ret store Have, i hvilken man, før Aborrepareren bebyggedes, endnu flottede sig med Baad

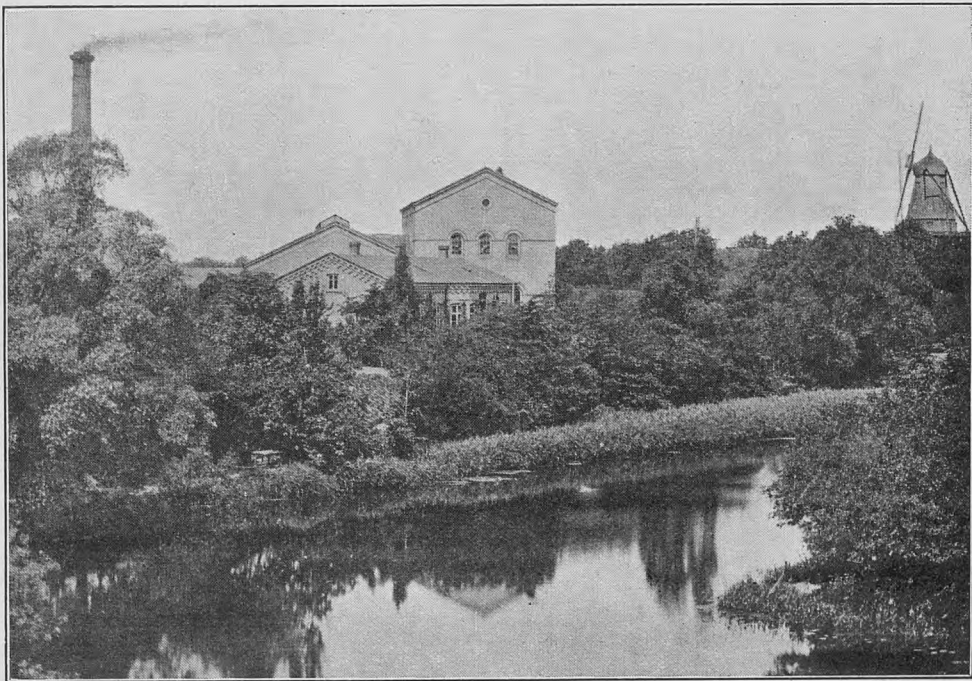

F. Carsten Henrichsen, 1845: Mellem de militære Oplag ved Østervold; set mod Nyboders Drengeskoles Gymnastikplads. I begge Tegninger er Rebslagere i Arbejde.

DEN GAMLE BYS VOLDE

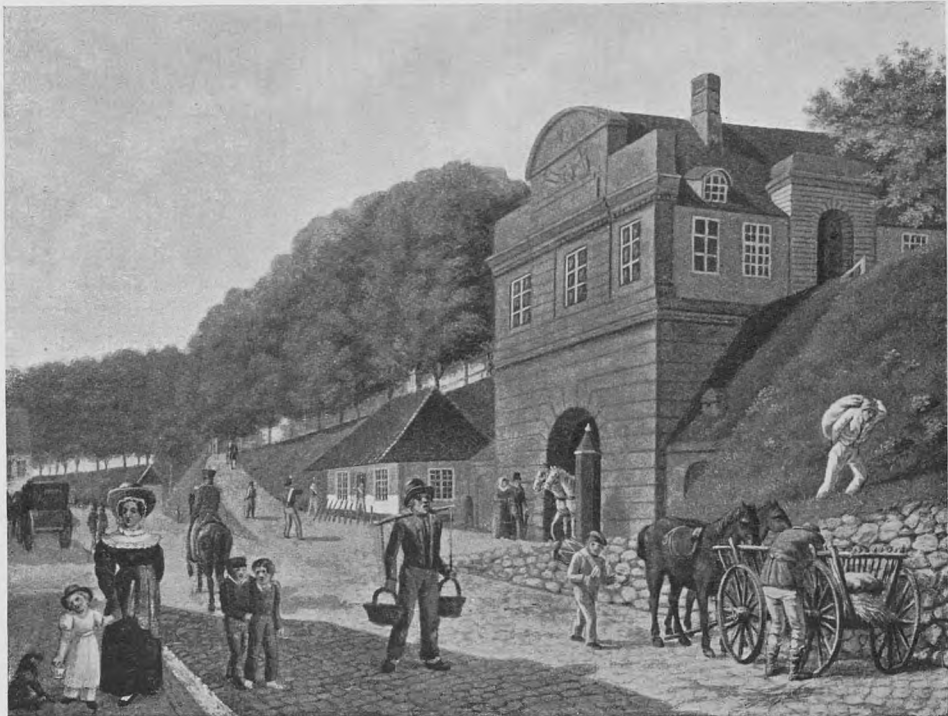

Den sidste Reberbane under Pücklers Bastion overfor Stokhuslængen i Østervoldgade.
Fotografi fra 1905.

Vandværket i sine oprindelige Omgivelser paa Glaciet foran Helmers Bastion.
Fotografi ca. 1875.

i en Stump Stadsgrav. – Mod Sydvest slugte Tivoli allerede først i Fyrerne – ved Christian VIII's Gunst og Ordre – Gyldenløves og Holkens Bastioners Glacis, og hele Vejen rundt Byen har Boulevarderne taget deres gode Del af selve Voldenes Grund. – Saa længe Militæret var Enehersker over Voldene, blev de godt vedligeholdte; da de i 1869 overgik til Københavns Kommune, slappedes Opsigten, Bastioner og Veje fik Lov at forfalde; det Hele var jo dømt til at jævnes med Jorden, men det tog Tid at ordne og planlægge Anvendelsen og Realisationen af de

C. W. Eckersberg, 1807: Nørreport mellem Stadsøberstens og Ahlefeldts Bastion, set fra Voldgaden mod Vest.

store Arealer. Tidligst gik det løs paa Bebyggelsen mellem Nørrevold og Søerne, ligesom Nørreport var den første af Voldportene, der blev nedrevet. Volden paa begge Sider blev afgravet, og den Jernbro, der nu ligger over Graven i Ørstedsparken, lagdes over Gabet, saa der fremdeles var Færdselsvej fra Vold til Vold. Oktober 1856 aabnedes denne ny Passage. De tre andre Voldporte faldt i Løbet af 1857, og Byens Intelligens med »Fædrelandet« i Spidsen jublede. – Nu kan En og Anden nok beklage, at ingen gik kraftigt mod Strømmen og krævede de to smukkeste – Vester- og Nørreport – bevarede som Mindesmærker fra svundne Dage. End ikke Kunstakademiet, der vistnok blev spurgt, vovede at gaa mod Stemningen, der gjennem Aar var opar-

DEN GAMLE BYS VOLDE

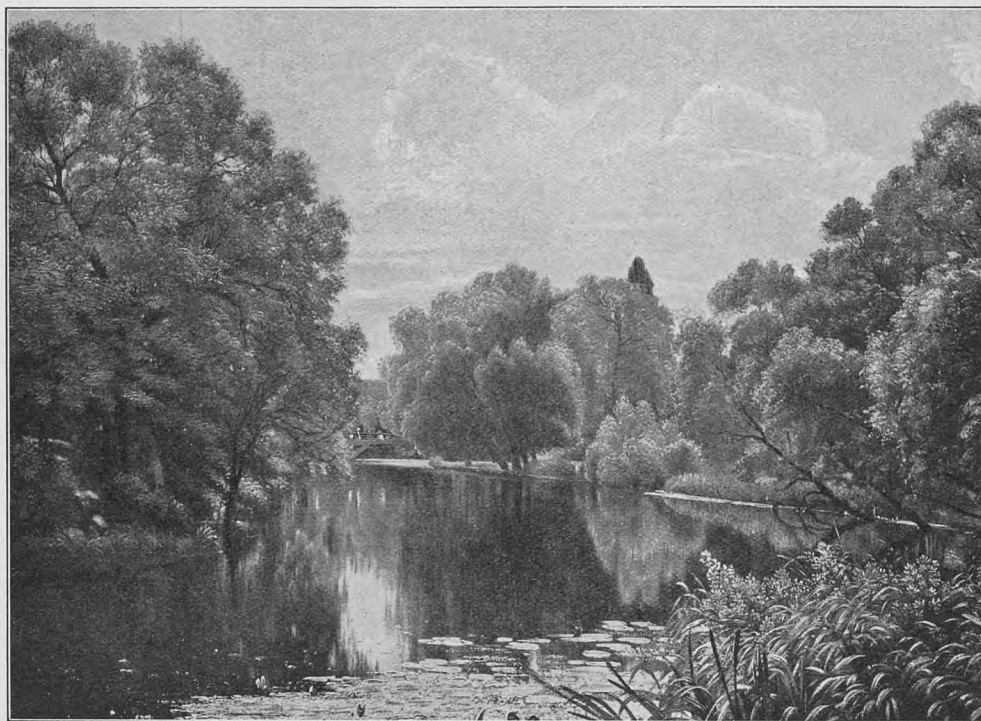
bejdet og forstærket ved Stædigheden, som de militære Myndigheder viste overfor alle Forsøg paa en fornuftig Ordning af de gamle Strids-spørgsmaal. Efter megen Kamp var i 1852 den saakaldte Demarkationslinie (det af Fæstningen beherskede Omraade) fra en ydre Linie flyttet indenfor Søerne. Derved frigjordes Forstædernes (Broernes) vidtstrakte Grunde til Bebyggelse. Dette førte til et hidstigt Byggeri, der især paa Nørrebro fik en hæslig og ødelæggende Karakter. — Byen var uden virkelige Bestemmelser og Regler for Byggeriet. Først 1857 fik

Heinr. Hansen, Udsnit af Maleri fra 1857: Vesterport under Nedbrydning, set fra Ravelinen.
En Frederiksberg-Omnibus fylder Portgabet.

Kjøbenhavn en Byggelov og et Tilsyn, der varetog dens Efterlevelse. — Ved Byportene var det ikke alene Soldater som holdt Vagt, der fandtes andre og mere generende Forhold, hvis gamle Bestemmelser gav Penge baade i Statens og Byens Kasse. Staten var endda den mest imødekommende Part, thi Konsumtionsafgifterne blev afskaffet 1851-52 og Accisebygningerne udenfor Portene med de derved ansatte Toldbetjente — »Posekiggerne« — der havde været en taknemmelig Skive for Kjøbenhavnernes Vittigheder og Drillerier, forsvandt. Portene lukkedes dog fremdeles Kl. 12, kun gennem Nørreport var der alt tidligere indrømmet Gjennemgang hele Natten, men mod extra Portpenge. Foran Portene stod Bommene, der om Vinteren var nede fra Kl. 12 til 7 Mor-

gen; om Sommeren løftedes Bommen Kl. 4 Morgen. Disse Bomme var forpagtet bort og gav Byen gode Indtægter, som Magistraten søgte længst muligt at bevare. Endelig ved Udgangen af 1851 bortfaldt alle Passageafgifter ved Byens Porte. — Naar man husker, at Tivoli aabnedes 1843 er det ikke underligt, at endog Bommernes Forpagtere og Betjeningen tilsidst fortvivlede over Arbejdet. Københavnerne, der lidt over Kl. 12 kom til den forhadte Bom fra det elskede Tivoli, var ikke

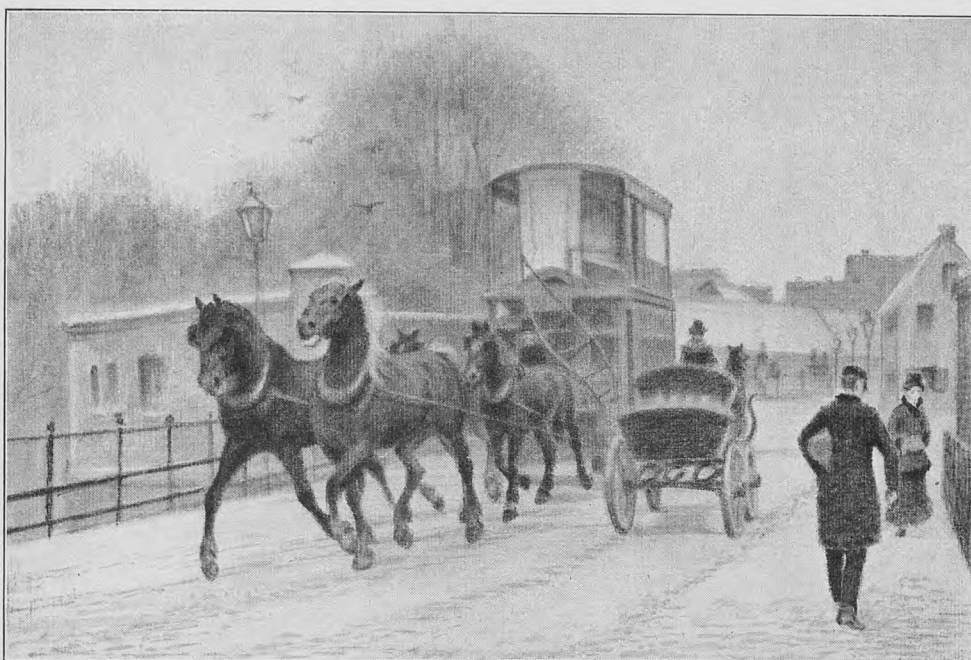

N. Fristrup, 1874: Voldgraven set fra Holms Bastions Glacis overfor Larslejstræde, altsaa Nord fra, med Bastionen tilvenstre og Glaciet tilhøjre. I Baggrunden et Glimt af Teglgaardsbroen.

bange for at lave et saadant Mudder, at det blev umuligt at faa Bompengene indkasseret. — Et af de bedste Argumenter mod Portene var deres overordentlige Snæverhed. Den var især iøjnefaldende ved Vesterport, fordi Færdselen der var størst, og dette ses tydeligt paa et af vore Billeder, thi en Frederiksberg-Omnibus fylder hele Portgabet.

De Rester af Voldenes Omraader, der findes i Østre Anlæg og Ørstedsparken, er værdifulde for Byen. Bedst er Forholdet i Østre Anlæg, hvor Stadsgravens Omgivelser paa et Stykke med Held er bevaret. Saa længe Dronningens Mølle bredt fyldte sin Plads i Rosenkrantz' Bastion, var Voldkarakteren endnu mere fremherskende, men denne sidste af Bastionernes mange Vejrmøller faldt for Baneanlægene om-

DEN GAMLE BYS VOLDE

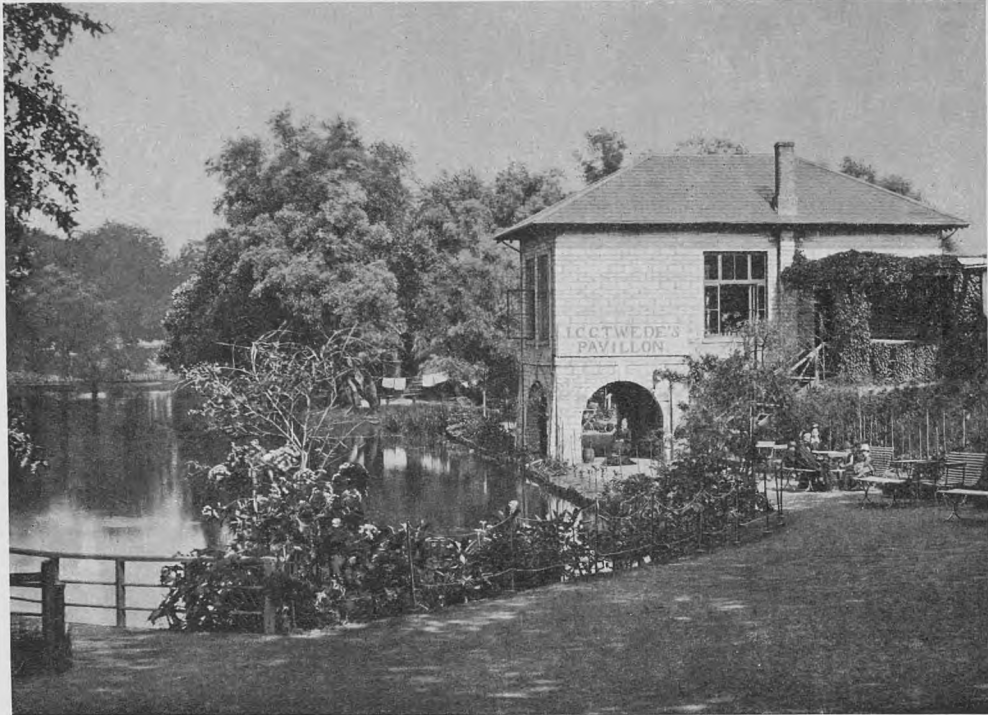

Søren Lund, 1884: Østerbros første Ravelinbro passeres i Vinterføre af en Hestesporvogn. I Baggrunden tilhøjre Nyboder, tilvenstre Husarstaldlængen.

F. Larsen, 1881: Vinterdag i det under Regulering værende Østre Anlæg; set fra Glacissiden mod Dronningens Mølle i Rosenkrantz' Bastion.

kring Aarhundredskiftet. Det er kuriøst at kunne fastslaa den Særegenhed, at Glaciet, da det i 1881 omdannedes til Østre Anlæg, endnu havde en beboet Grævlingegrav paa sit Omraade. — Fra Tiden før Sløjfningen tog fat, haves Minder i adskillige Malerier. Ogsaa paa dette Felt har Eckersberg i unge Dage gjort fortræffelige Studier, særlig af Byportene. En af disse, Amagerport (Side 117), er set ude fra Ravelinen og giver god Besked om de gammeldags Forhold. — Før Glaciets Bebyggelse

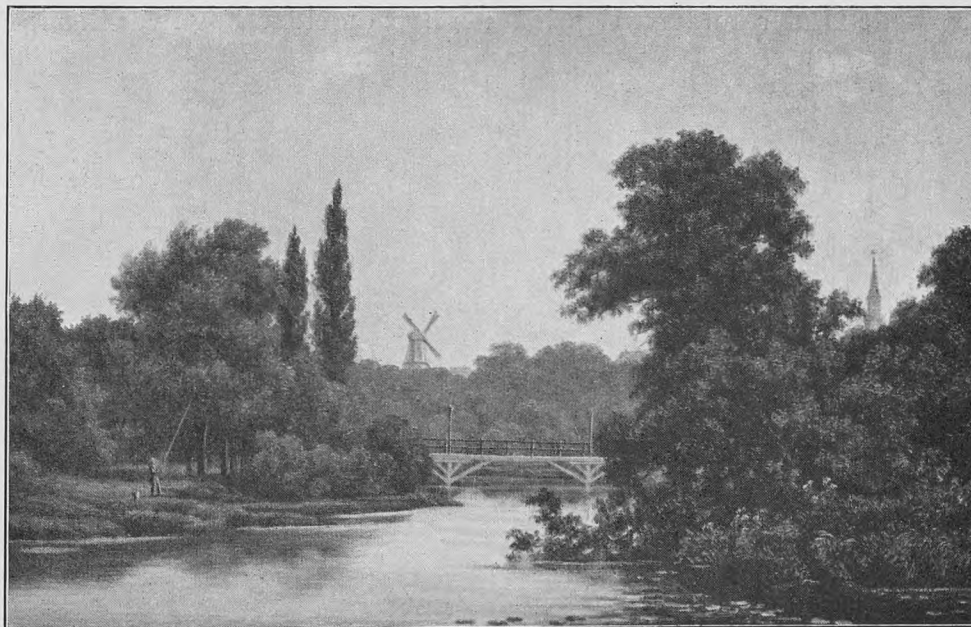
Øen »Capri« set fra Broen til Tivoliøen med den italienske Restaurant »Kridthuset« tilhøjre, Capri midt i Billedet og Vestervold i Baggrunden. Fotografi fra sidst i Halvfjerdserne.

havde man fra Stien paa Voldenes øverste Højde (Ildlinien) et vidt og stort Rundskue. Det var fredelige Spaseresteder til Morgenvandring og stemningsfulde Aftenture, naar Maaneskinnet slørede Gravens Bredder og dem, der færdedes ad Stierne dernede. Ved Vintertide hændte det — før Skøjteløbning var bleven moderne — at en enlig voxen Person ved Aftentid dyrkede Sporten paa Gravens islagte Flade. — Ad Voldenes brede Hovedveje var der gennem Nørreports Overbygning Forbindelse og Gjennemkjørsel. Ad denne Vej kjørte Frederik VII hyppigt i sin lave Kaleshevogn, og det var ad samme Vej Kjøbenhavnerne skarevis færdedes St. Bededags Aften. — Vesterport havde kun passeligt Brystværn mod By og Ravelin, og her var det gammel Sædvane, at

DEN GAMLE BYS VOLDE

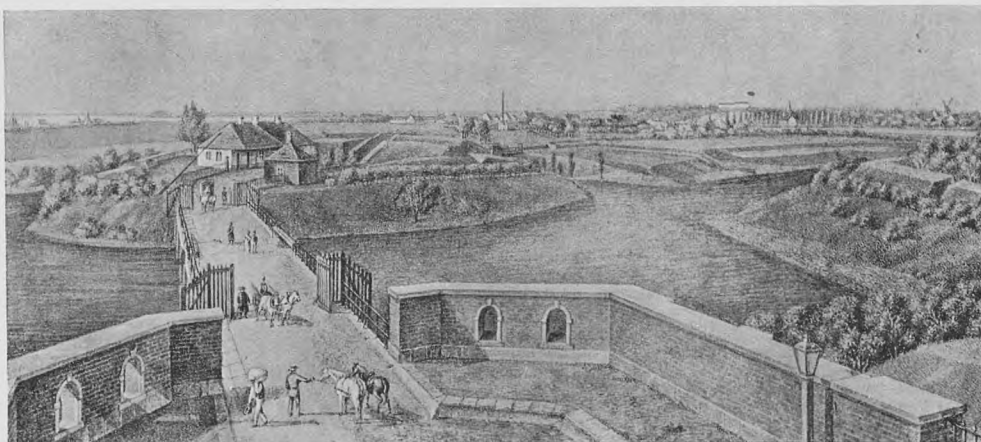

P. Ølsted, ca. 1850: Fra Nørreports Ravelin, set fra Glacissiden mod Volden og Møllen i Stadsøberstens Bastion.

A. Schovelin, ca. 1865: Stadsgraven set omtrent fra den gamle Nordbanegaard, altsaa overfor nuvær. Teknol. Inst. i Farimagsgade. Man ser sydfra og har Helmers Bastion tilh., dens Glacis tilv. I Midten den i 1853 byggede Bro for Gaaende (Teglgaardsbroen), som fra Nørrevold over Glaciet bragte Forbindelse med nuværende Gyldenløvesgade og videre ad Aaboulevarden.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

F. L. Bradt? ca. 1800: Udsigt fra Overkjørselsvejen paa Vesterport mod Frederiksberg, Kalveboderne og Vesterbro med Frihedsstøtten over Ravelinen med Bom og Vagt.

de over Broen passerende standsede for i nogle Øjeblikke at dvæle ved Udsigten. Ved Aarhundredskiftet 1800 har Vesterports Ravelin ikke haft stor Trævæxt, det ses af Bradts gamle Tegning, der ligesom Boesens (den ældres) Maleri er set fra Passagen over Vesterport. Det sidstnævnte Billede viser, at Forværkerne nu er kraftigt bevoxede. Mellem Vester Ravelin og Rysensten laa tæt ved Tivolioen den lille træbevoxede Ø, der kaldtes »Capri«, men hvis officielle Navn var Bastio-

C. W. Eckersberg, ca. 1807: Halmtorvet med Vold, Vagt og Vesterport; set mod Kongens Mølle i Schacks Bastion.

DEN GAMLE BYS VOLDE

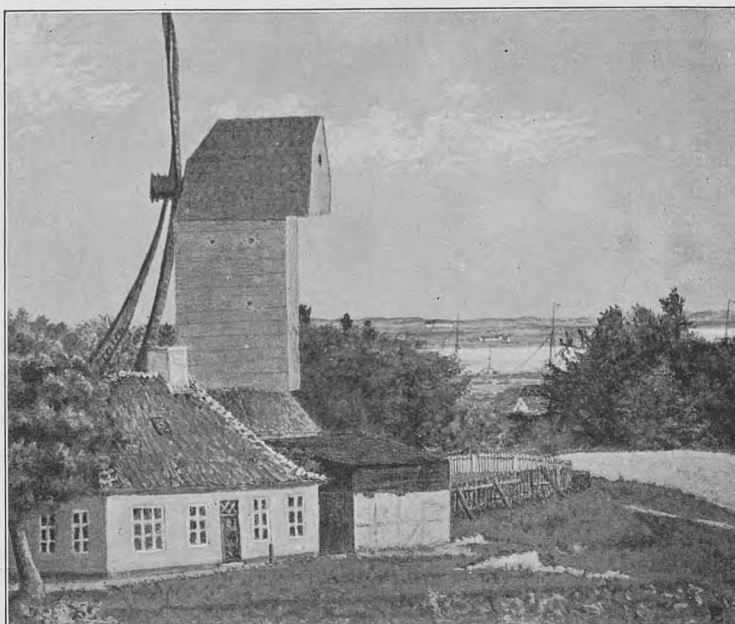
A. V. Boesen, ca. 1840: Udsigt fra Overkjørselsvejen paa Vesterport over Ravelinen og Kalveboderne.

nen Holcks Lynette, og som kun var adskilt fra Tivoli ved en ganske smal Rende. Navnet Capri havde den faaet af en Tivolidirektør Melsing, som var den første, der lejede Brugsretten af den militære Indehaver. Senere – ogsaa efter Fæstningsarealernes Overgang til Byen – var den længe udlejet til en borgerlig Forening, der tog Navn efter Øen. Her førte en munter Kreds af smaa Haandværkere og Handlende et livligt Sommerliv. Man holdt Beværtning derovre og Baade, der færgede Med-

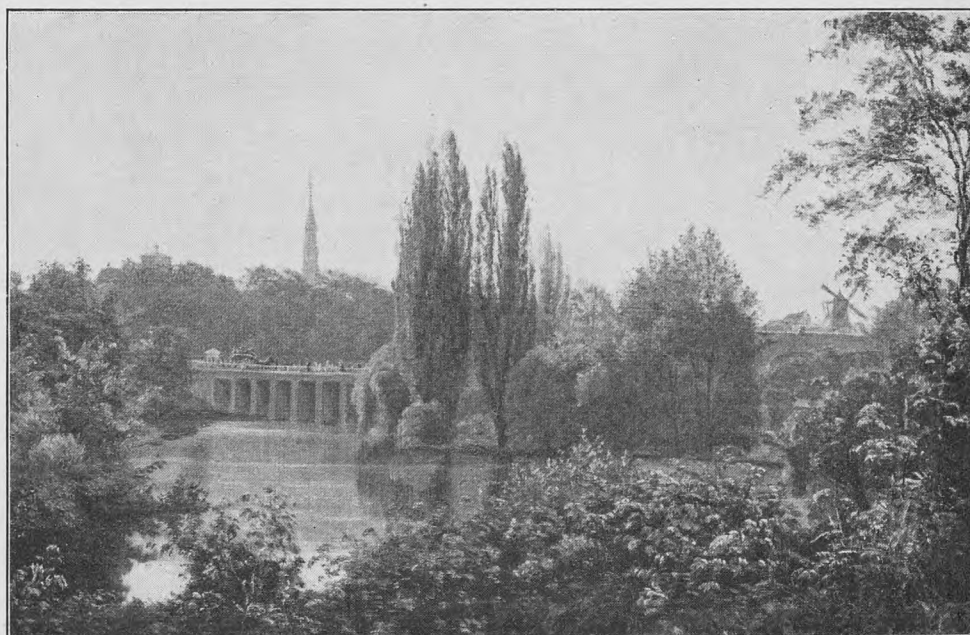

H. G. F. Holm, 1857: Vesterport under Nedbrydning, set fra Ravelinen. Tilvenstre en Karre med engelsk Forspand.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

L. Prange, 1880: Udsigt fra det gamle Hjørnehus ved Frederiksberggade over Gyldenløves Bastion med Lucie Mølle. I Mellemgrunden Kaj langs Tømmergravene, Kalveboderne og fjernest Amager.

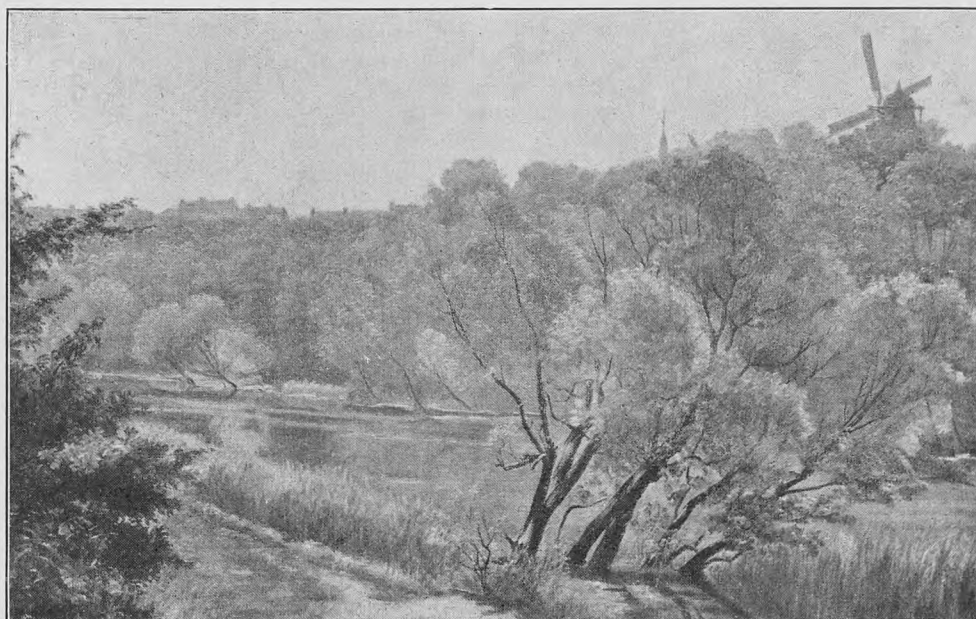

Johannes Boesen, 1869: Fra Voldgraven ved Nørreport, set fra Glacissiden mod indre Ravelinbro.

DEN GAMLE BYS VOLDE

Udstillingsbygningen 1888 (med Raadhusfacaden indtegnet) set fra den anlagte Vester Boulevard før Opførelsen af Helmershus og Ny Rosenborg. I Mellemgrunden Bagsiden af Carl Jacobsens franske Udstilling.

N. Fristrup? ca. 1870: Foraar ved Voldgraven, set fra Glacissiden mod Nørrevold.

lemmerne fra Kirsebærgangen til Øen. — En lignende »Lynette« findes endnu i Graven ved Baadsmadsstrædes Kaserne. Den er Sommerlokale for en Officersforening og kaldes »Kaninøen«.

Voldene, Gravene og Glaciere er vekselsvis lovsungne i poetiske Vendinger og angrebne med Sprogets skarpeste Vaaben. Lad være at Stads- og Kastelsgravene undertiden lugtede ilde, de saa til Gjengjæld prægtige ud, som de laa dybt under Hovedvolden i de herlige Omgivelser.

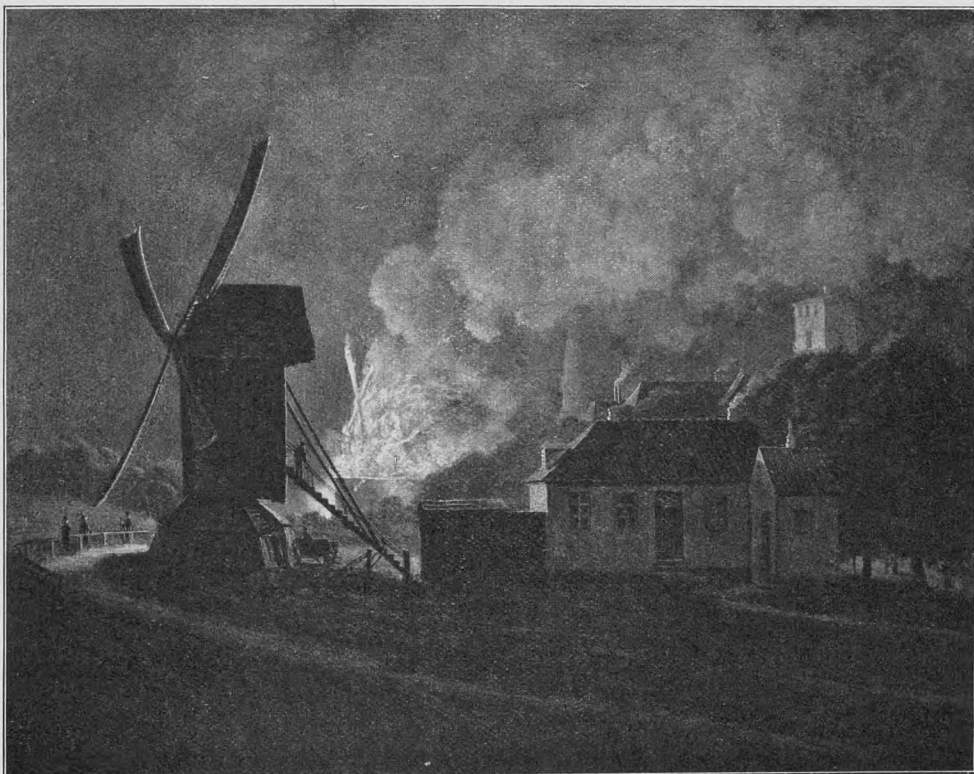
Tom Petersen, 1893-1903: Den gamle Vej for Gaaende fra Frederiksberggade over Raadhuspladsen. Set fra nuværende Sporvognsholdeplads.

Den stygge Lugt skyldtes her, som ved den indre Bys Kanaler, Myndighedernes Uforstand. Begge Steder tillod man Afløb af Spildevand, Kloaker og det som værre var, til Kanaler og Grave. — Det maa endda siges, at Lugten var ikke det der særprægede Voldgravene i deres sidste Leveaar, thi den Revision af Byens hygiejniske Begreber, der fulgte efter Koleraepidemiene, ændrede tidligere Dages Slendrian og Griseri.

2. Vesterports Ravelin var den skønneste, og ad den naaede Kjøbenhavnerne deres kjæreste Udenportsveje. Ravelinalléerne var brede og store, de rundede sig godt om Byens stolteste Monument Frihedstøtten. Gik man gjennem Porten, eller ad Gabet hvor dens Plads havde været, passerede man de to — skævt for hinanden liggende — smaa

DEN GAMLE BYS VOLDE

Broer; man havde da paa begge Sider stensatte Skrænter, der foroven bar kraftige gamle Hække. Tilhøjre laa her paa Glaciets Grund »Kongens Klub«s Sommerlokale, hvis Bygning senere i nogle Aar var en søgt Variété; overfor tilvenstre ved Alléens Begyndelse fandtes Indgangen til Tivoli. — Da Udstillingen 1872 stod for Døren, blev en hel ny Ordning nødvendig. Ravelinen og dens Broer over Graven var da allerede fjernede og den brede Vesterbros Passage anlagt, paa hvis venstre

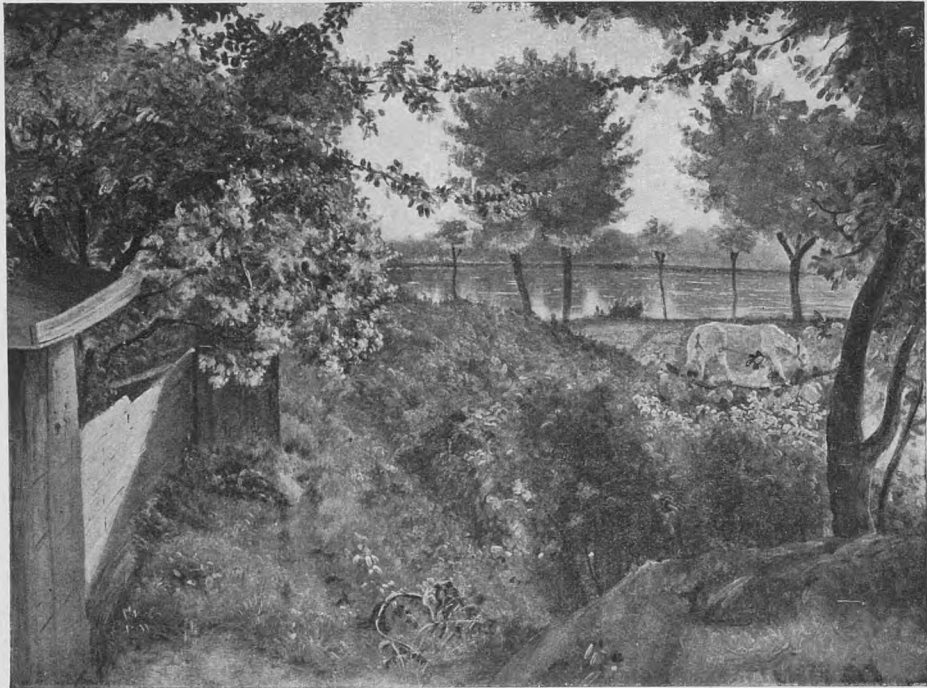

C.F.L. Messmann, 1853: Kongens Møllens Brand, set fra Lucie Mølle i Gyldenløves Bastion.

Side Udstillingens Hovedbygning (nu Industriforeningen) opførtes. Ved denne Lejlighed indlemmedes en stor Del af Gyldenløves Bastion og Grav i Udstillingens Park. Bastionen rummede endnu den gamle Stubmølle (Lucie Mølle), der først faldt, da Udstillingen 1888 forberedtes, og det var paa denne Del af Vestervold, at Martin Nyrop byggede Udstillingens Hovedbygning, nøjagtig paa samme Plads hvor han senere rejste Byens nye Raadhus. — Paa den anden Side af Vesterport laa indtil sidst i Halvfjerdserne den store »Kongens Mølle« i Schacks Bastion. Den brændte en Gang først i Halvtredserne, men blev gjenopført. — En Møllebrand hørte altid til Kjøbenhavns store Forlystelser.

Overfor Frihedsstøtten mod Syd udmundede, som tidligere nævnt,

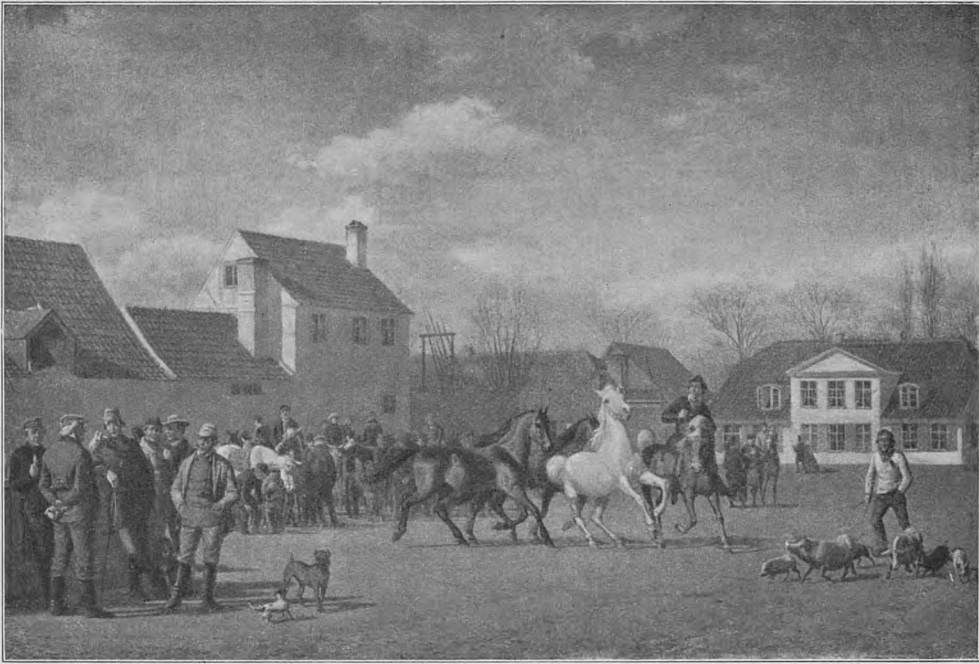
Tømmerpladsvejen, der fra Rysenstens Kikkure gik rundt om Tømmerhandlernes Oplagspladser og Kontorer. Ved Vejens Hjørner mod Vesterbro havde Tømmerhandlerne Trier og Collstrop Kontor og Plads. Mellem disse Steder og Tivoli laa Vesterbros Theater, et stort, brandfarligt Træhus, og bag disse Ejendomme aabnedes 1847 Byens første Banegaard. Paa den anden Side, mod Nord, drejede Vesterfarimagsgade af og fortsatte til Alléerne ved Nørreports Ravelin. Mellem denne Vej og Acciseboden, der fandtes paa det Hjørne, hvor Gamle

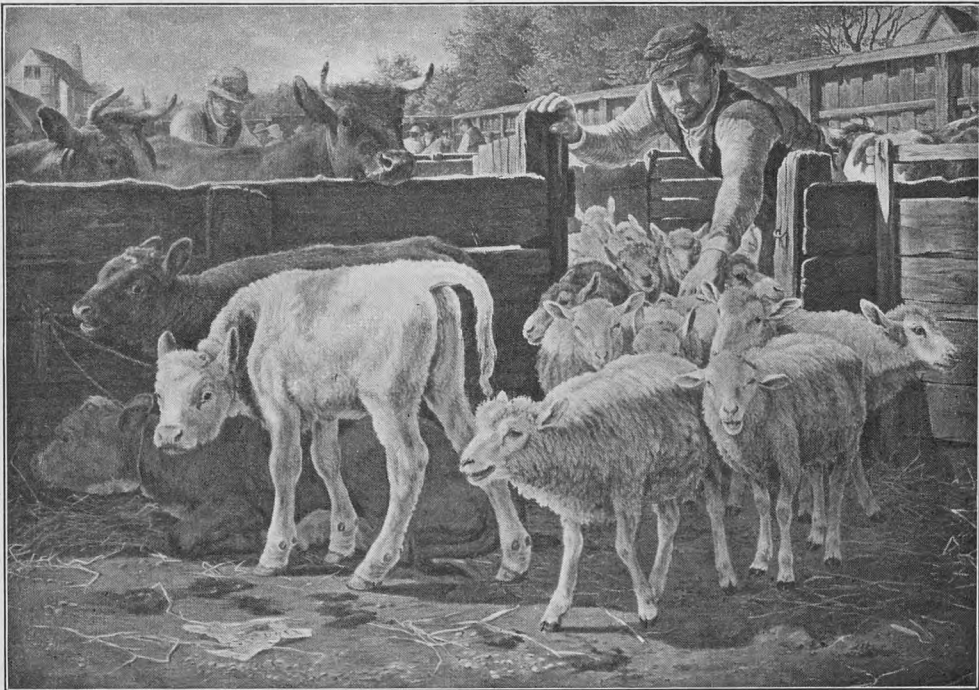
Vilh. Kyhn, 1852: Kunstnerens Havelod mod St. Jørgenssø, som han overtog den.

Kongevej nu begynder, laa Byens livlige Kvægtorv: »Trommesalen«, der, foruden en Gæstgivergaard og rigeligt med Folde til Kreaturerne, havde en god aaben Plads til Hestehandel. Den gamle hyggelige Farimagsgade, hvor et Par Gartnerier laa i store Haver, forsvandt, da Jernbanen flyttedes over til denne Del af Vestre ydre Glacis, hvor den nu forsvundne Hovedbanegaard anlagdes 1863-64, og hele Omraadet mellem den ny Farimagsgade og St. Jørgenssø inddroges under Statsbanerne, kun levnende Plads til Vandværkets Filtre ved St. Jørgenssø. Mod Trommesalen blev en lille Stump blind Vej til Rest, hvor Maleren Vilh. Kyhn indrettede sig Atelier og Hus i en stor Have, der ligeledes strakte sig helt til Søen. Til en Begyndelse var Stedet en saadan uopdyrket Plet, som Kyhns Studie fra 1852 viser.

VESTERBRO

Carl Bøgh, 1857: Hestemarked paa Trommesalen ved Gl. Kongevej.

Th. Philipsen, 1873: I Trommesalens Kvægfolde.

3. VESTERBRO. Ved Hintzes store Gartneri begyndte Vesterbro-gade, der langt frem i Tiden havde noget af sin provinsagtige Bebyggelse. Mange af de dybe Grunde gik helt ud til Gl. Kongevej, og paa den anden — den sydlige — Side naaede Grundene undertiden til Kalvebodernes flade Strand. Her fandtes tidligt en Række Reberbaner, men paa disse Grunde medførte først Jernbanens, senere Gasværkets Bygning store Forandringer. — »Broen« havde længe kun én fornem Byg-

Tømmerhandler Collstrops Skydeskive, 1844. Frihedsstøtten set fra Tømmerpladsen ved Hjørnet af Tømmerpladsvej.

ning med Have, nemlig det Kgl. kbh.ske Skydeselskab, der endnu indtager sin gamle Plads, men rigtignok til alle Sider omgivet af høje Husmure. Flere andre Ejendomme havde langt større Haver, saaledes den hvorpaa Valdemarsgade er anlagt, og som tilhørte en meget aparte Familie Kilde, der er kjendt gjennem Henriette Lunds Erindringer. Hendes Forældre boede i fem Aar i Stedet, og hele Familien nød Sommeren i den fem Tønder Land store Have. Hun mindes »den Henrykkelse, hvormed Moder paastod, at hun kunde mærke Sølufte i Kildes Have«. — Forstadens fineste kongelige Smykke var dog »Alléen«, der førte til Frederiksberg Have og Slot, for nøjsomme kjøbenhavnske Borgerfamilier kjære Valfartssteder, som endnu den Dag i Dag

VESTERBRO

C. F. Christensen, 1827: Frihedsstøtten og Ravelin-Alléerne, set fra Vesterbrogades Begyndelse med Konsumtionens Kontorbygning tilvenstre.

Vesterbrogade set mod Byen fra Gjestgivergaarden Bjørnsdals lave Kvist ved Hjørnet af Viktoriagade. Forrest tilv. føres Rosenaaens Løb under Gaden. De ny høje Huse, der ses paa samme Gadeside, er de nyopførte Ejendomme i Petersens Passage (nu St. Jørgens Allé).
Fotografi fra sidst i Treserne.

sammen med Søndermarken, er Byens og Frederiksbergs bedste og største Parkomraade. Havde Frederiksberg ret forstaaet Værdien af sin saa mærkelige Karakter, laa den endnu — omsluttet som den er af Hovedstadens Udvidelser — som en herlig landlig Enklave i den store By. Havde den blot haft Blik for, at Alléen og Gamle Kongevej burde holdes fri for den kjedelige moderne Bebyggelse, og henvist alt Sligt til sine ydre Arealer, hvilke uerstattelige Værdier havde de to Kommuner

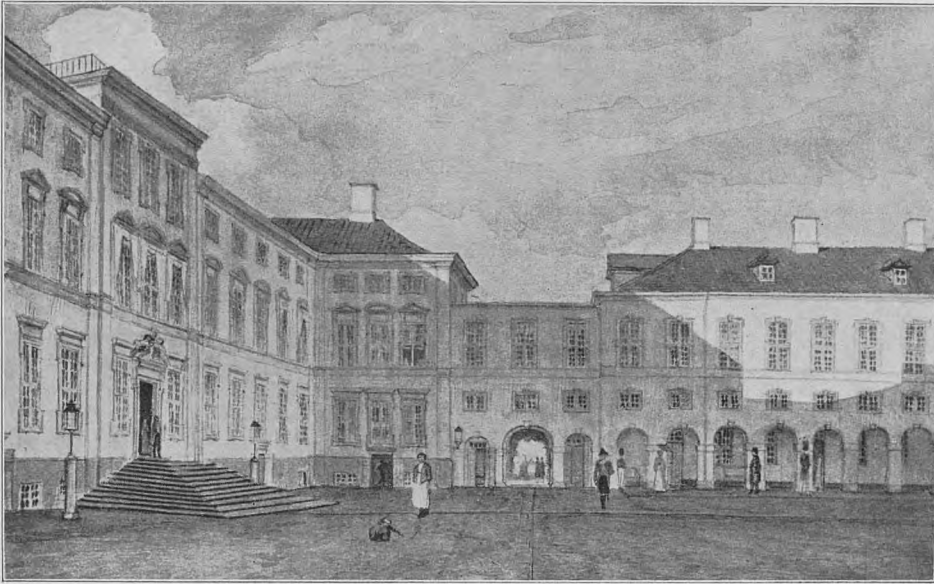

Elias Meyer, 1793: Fra Slotskroen; set mod Frederiksberg Slot. Den ny Landevej tilvenstre.

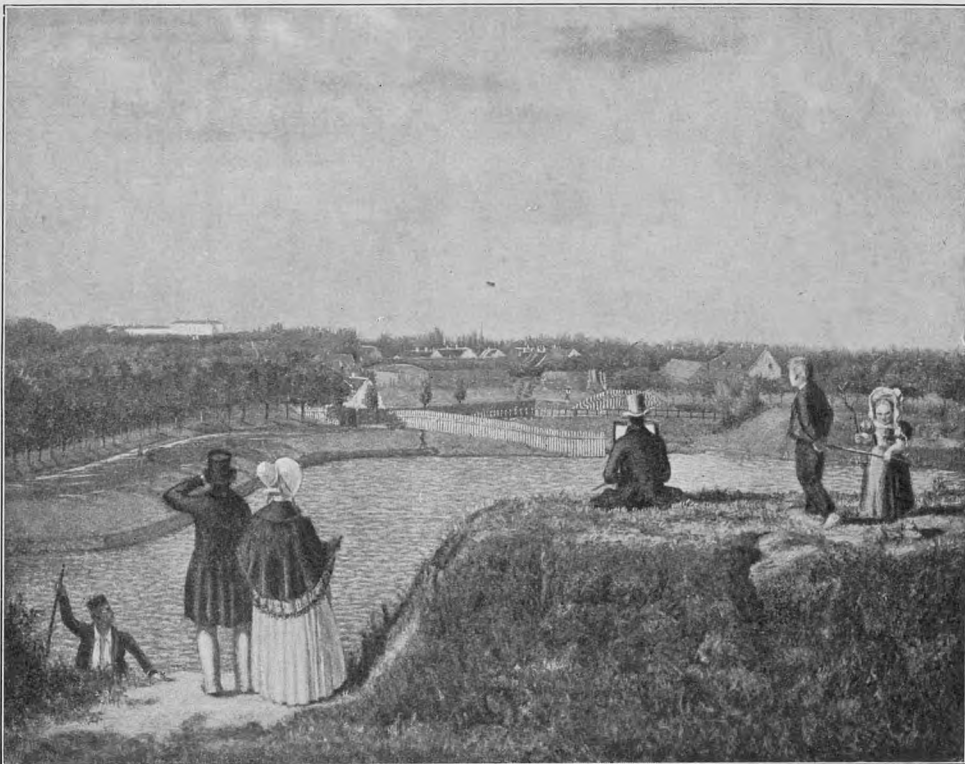
da i Fællesskab besiddet. — Demarkationsliniens Flytning i 1852 burde aabnet Øjnene paa ledende Folk, men tidligt Blik for slige kommunale Opgaver fandtes hverken i Kjøbenhavn eller Frederiksberg og findes vel knap nok nu.

Fra Pladsen foran Indgangen til Slotshaven udgaar de gamle Tværveje: Allégade til Gamle Kongevej og Pilealléen til Landevejen (Vesterbrogade), hvorfra den føres langs Søndermarken til Valby Langgade. Mod Vest har Pilealléen kun spredt og intetsteds høj Bebyggelse, ved Landevejen findes endnu den gamle Excercerplads, hvorfra Elias Meyer har malt Slottet, og endnu et halvt Hundrede Aar senere har Henriques fra Rysenstens Bastion kunnet se Slottet frit beliggende paa

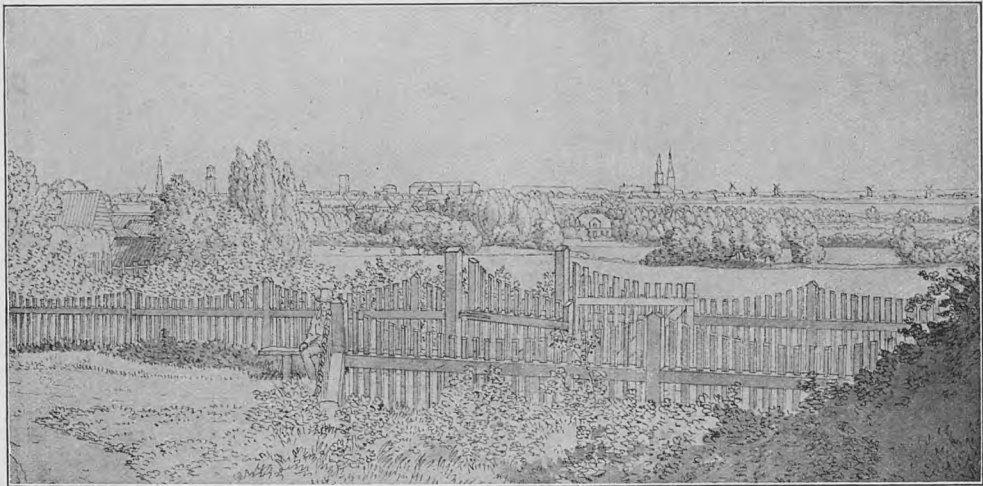
VESTERBRO

F. Zweidorff, ca. 1838: Frederiksberg Slotsgaard. Porten mod Syd (hvor Oehlenschlägers Fader havde Slotsforvalterbolig) er aaben mod Frederiksberg Bakke.

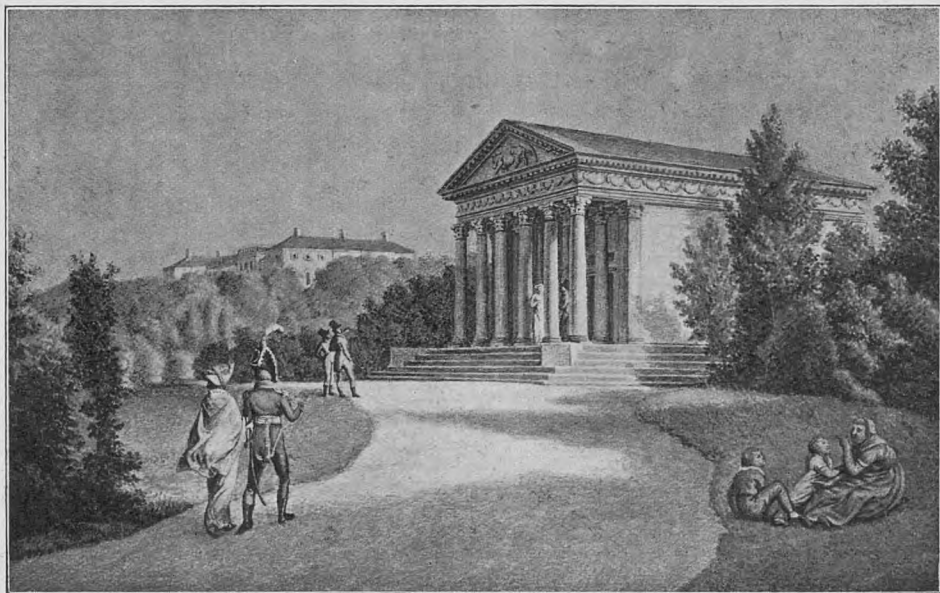

Sally R. Henriques, ca. 1839: Udsigt mod Frederiksberg fra Rysenstens Bastion.

C. W. Eckersberg, ca. 1820: Udsigt mod Kjøbenhavn fra Hjørnet af Pilealléen og Kammasvej.

Bakken. De høje Huse, der nu i Række er opført paa den anden Side af Pilealléen, har endelig spoleret den Udsigt over Kjøbenhavn, som man tidligere havde fra Slotsbakkens Top; den kjendes nu kun af ældre Billeder. — En anden bekjendt Udsigt mod Byen var den fra Valby Bakke. Mange Prospekter er tegnede og malte fra Hjørnet af Pilealléen, hvor der stadig findes en lille Stump af den gamle Landevej — den kaldes nu Kammasvej — som omtrent fra Gjæstgiverstedet »Sorte Hest«

C. W. Eckersberg, 1809: Ved Apis-Templet i Frederiksberg Have; set mod Slottet.

VESTERBRO

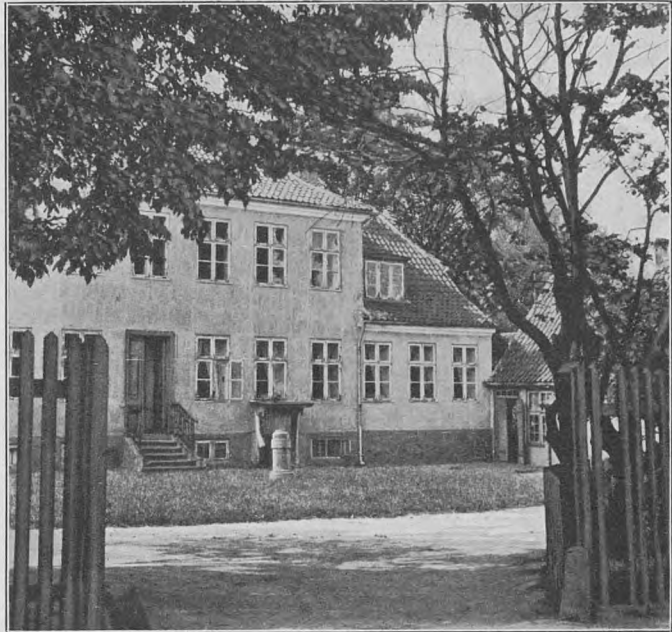
Vilh. Pedersen, 1855: Udsigt mod Kjøbenhavn fra Hjørnet af Pilealléen og Kammasvej.

gik op forbi Bakkehuset og videre ad Valby Gade til Gamle Kjøge Landevej. Helt op mod forrige Aarhundredes Midte var her aabent, kun spredt og lavt bebygget Land mellem Hovedstad og Valby Bakke. — Fra selve Rahbeks Tid stammer Eckersbergs lyse Tegning med Bænken i Forgrunden. Desværre har han ikke medtaget de til Venstre liggende Bakkehuse i Billedet, ellers var det nok blevet et Aktstykke af Værd til nærmere Stedfæstelse af Husenes indbyrdes Beliggenhed.

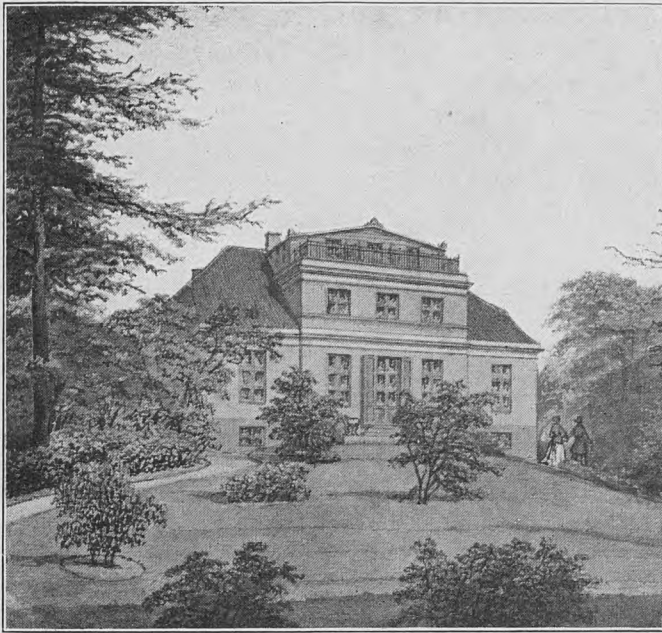
Fr. Rohde, 1842: Det gamle »Walbye Bakkehus«; set fra Hjørnet af Pilealléen og Kammasvej.

4. Bakkehuset betyder Rahbeks og hans Hustru Kammas i vor Litteratur saa berømte Hjem, hvoraf der nu kun kjendes de sammenbyggede, to Stokværk høje Længer, der ligger ved Enden af Rahbeks Allé, kort før man naar til den Smøge (Kammasvej), som Rahbek tidligt anlagde over sin Grund til Lettelse for de gaaende Vejfarende mellem Valby og Kjøbenhavn. Stedets Historie er omstændeligt drøftet og undersøgt, men det rette lille »Walbye Bakkehus« er — trods alt — ikke helt stedfæstet. — Man kjender det saa langt tilbage som 1692 og véd, at det 1719 fik Kroholdsbevilling. Ejendommen gik 1756 over i Statsminister Holstein-Ledreborgs Besiddelse, som i kgl. Gave fik meget stor Grundudvidelse. Han døde allerede 1763, og hele Herligheden solgtes til Bygmester Conradi, der antagelig selv har bygget eller dog fuldført Holsteins paabegyndte Byggearbejde. — En senere Ejer fik Kroholdsbevillingen bekræftet, men rigtignok paa Betingelse af, at han flyttede Kroen til den ny anlagte Roskildelandevej. Han fulgte Anvisningen og byggede paa Hjørnet af Pilealléen den nu forsvundne »Slotskro«. — Det bedste Grundlag til at anskueliggjøre Husenes indbyrdes Forhold er — foruden de forskjellige Vurderingsbeskrivelser til Brandforsikring — Zweidorffs oftere gjengivne Maleri fra 1837 samt det her benyttede Billede af Fr. Rohde fra 1842. Begge Malerier vise et gammelt og lavt, sommerligt Hus med to store Kviste paa Taget og over disse Gavlen af et større Hus, der hører til den mod Syd endnu liggende Længe af den nuværende Vinkelbygning. Forrest i Billedet ses lidt af Ejendommen »Ny Bakkehus«' Hegn om Gaardspladsen. Det gamle statelige Jerngitter mellem Stensøjler er afløst af et tarveligt Træstakit, som ses i Fotografiet fra Firserne, det eneste Billede, der kjendes af det sidst i Halvfemserne nedrevne Hus. — Endelig finder man endnu paa den anden Side af Rahbeks Allé, men næsten skjult mellem høje Huse, Hovedbygningen »Ny Bakkegaard«.

Ny Bakkehus set fra Kammasvej. Fot. ca. 1880.

VESTERBRO

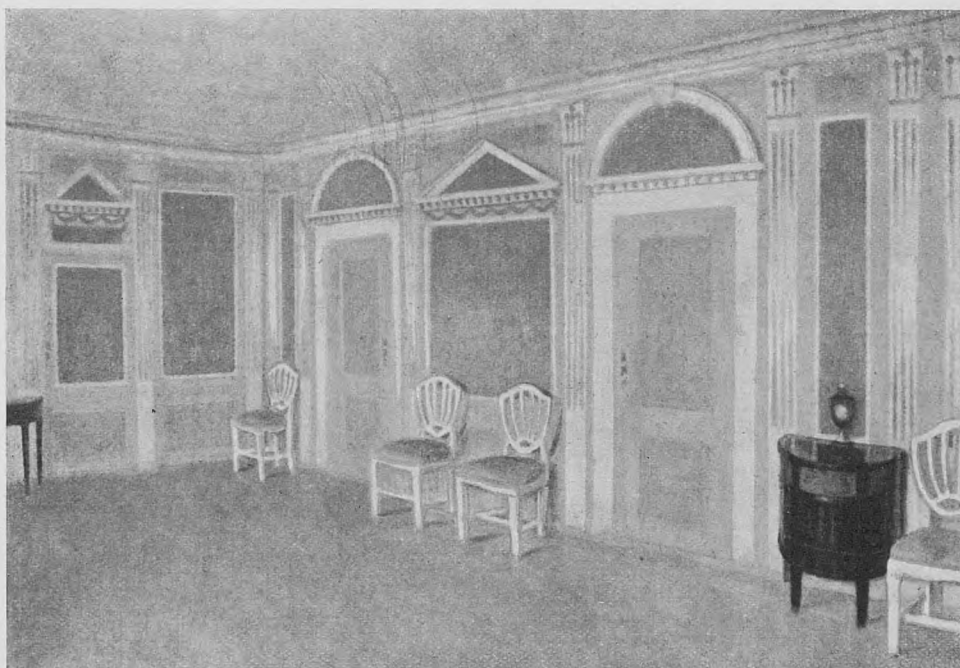
H. G. F. Holm, ca. 1845: Ny Bakkegaard set fra Rahbeks Allé.

Ved Auktionen 1777 efter Conrads Fallit deltes Ejendommen i to Dele, hvorved Livlægen Joh. Just v. Berger blev Ejer af »Ny Bakkehus« med tiliggende lange Have, der strakte sig langs Pileallé helt til Landevejen (Vesterbrogade). – Berger hørte til Tidens store Herrer, der førte fint og musikalsk Selskabsliv. Fra hans Tid stammer vel endel af det fornemme Indre; mulig kan Havens

Anlæg føres tilbage til Holstein, der var ivrig Havedyrker. – Da Rahbek i 1798 blev gift med Karen Margrethe Heger, ejedes den anden Del af Ejendommen af hans Studenterkammerat Joh. Orm, og det er sandsynligvis en Del af det lille Hus, han lejede til Rahbek. Som Kro havde Stedet forlængst tabt sin Betydning, men en Stump af den stenlagte Gamle Kjøgelandevej laa endnu udenfor Huset. Samtidige Beretninger siger, at Kamma tilegnede sig denne, hvoraf hun med største Møje skabte en skøn Blomsterhave. – Det gamle »Walbye Bakkehus« – det oprindelige Sted med Krobevillingen – er omtalt i Henriette Lunds og Broderen Troels Lunds Erindringer. Her boede Familien i tyve Somre, indtil Huset i 1861 faldt sammen over deres Hoveder. De drog derefter over Rahbeks Smøge til »Ny Bakkehus« – »med den dejlige, vide Udsigt over Mark og Strand, den festlige Sal med den store, stadselige Kobberkakkelovn, der saa paa den Indtrædende, som om den var skudt op af Jorden en eller anden St. Hans Nat, da de underjordiske havde Gilde . . .«. Dette Rum, der havde Vinduer baade mod Syd og Nord, havde gamle Vægmalier, adskilte med lette Pilastre i hvidt og Forgyldning. Huset havde et smukt Trapperum, og paa den anden Side af dette laa – mod Syd – den røde Stue, som Vilh. Hammershøi har malt, da han i Halvfemserne boede i Stedet. Hus og Have havnede i 1802 i Kammerraad Winderslevs Eje, og hans Enke beholdt Stedet til 1843. Derefter begyndte Havens Udstykning. – Paa vort Billede ses i Gaarden en lille rund Stensokkel, der oprindeligt har baaret et Soluhr,

og som nu efter det store ny Hus' Opførelse har fundet Plads i Forhavens Hjørne ved Kammasvej. Den har en afslidt latinsk Inskription, som er oversat saaledes: »Her boede Frederikke, og derfor blev Haven skønnere«. Kammerraadens Hustru hed Frederikke, og til hendes Ære er da formodentlig Ordene hugget i Sten.

Orm sælger i 1799 hele sin Ejendom til Dispachør K.E.Langberg, som i 1802 giver Rahbek Skjøde paa Gl. Bakkehus med Alléen og Vænget, der strakte sig langt ned mod Vesterbro. Samtidig sikrer Langberg sig Bevarelsen af Udsigten fra hans Hus, »Ny Bakkegaard«, som laa paa

Vilh. Hammershøi, 1895: Den røde Stue paa første Sal i Ny Bakkehus.

den store Trekant, der paa den anden Side Alléen indtog det nu helt bebyggede Areal fra Hjørnet af Rahbeks Allé og Vesterbrogade til Pilealléen. — Efter den Tid er det sandsynligt, at Rahbeks har forladt det faldefærdige Hus og er flyttet til Stuelejligheden i Hjørnet af det grundmurede Vinkelhus, til det Hjem, som J.M.Thiele i sine Erindringer 1821 skildrer overensstemmende med de endnu eksisterende Rum.

»Ny Bakkegaard« erhvervedes 1840 af C. Hall, vor kjendte Minister; han boede vistnok der til sin Død. Man ved, han har imødekommet sin Hustru med at forme Taget over den store murede Kvist til en Altan. Ellers staar Bygningen i Hovedtrækkene i sin oprindelige ydre Form. Ændringen var i 1846 Arkitekten J.D.Herholdts første selvstændige Arbejde. Begge Huse har haft høj Kjælderetage med Kjøkken etc.,

VESTERBRO

en Ordning, der gaar igjen i mange af Datidens landlige Huse i Kjøbenhavns Omegn. — Paa vort Kort over Forstæderne ses alle de her omtalte Steder afsatte. Ogsaa Haverne ved »Ny Bakkehus« og »Ny Bakkegaard« er angivne. — Sydligere laa Landejendommen »Gamle Bakkegaard«, paa hvis Grund Ny Carlsbergs Hovedbygning nu staar.

Længere ude i Valby havde en anden af de indvandrede Livlæger, J. D. Brandis, erhvervet sig et smukt gammelt Sommerhjem, hvor

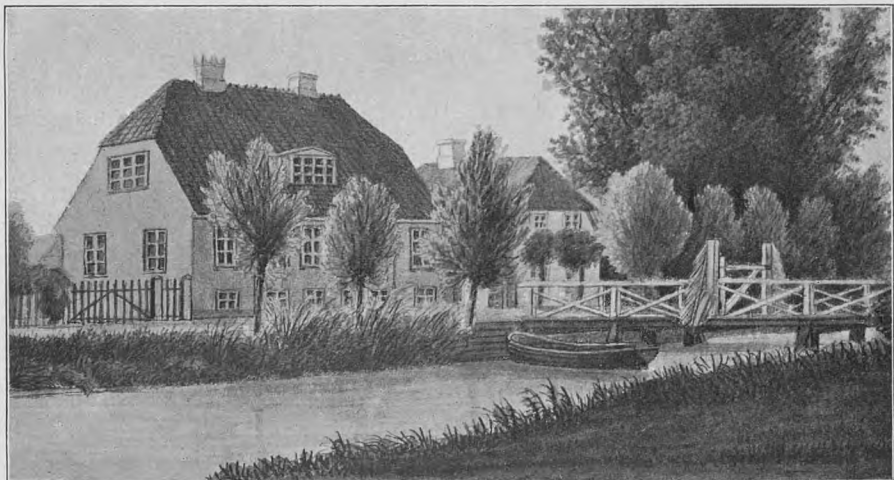
J.Th.Lundbye, 1842: Valhøj set fra Haven. Sommerdag med alle engelske Skydevinduer aabne.

Lundbye og L. Frølich, som Venner af Husets yngste Søn, færdedes. Lundbye har malt et ikke tidligere kjendt Billede af Hus og Forhave og med den gamle Ejer ved et aabent Vindu i første Etage. Den purunge Frølich fik af den gamle Konferensraad den Opgave at dekorere Havestuen. Det er alt nu forsvundet, et enkelt Panelfelt fra Stuens Dekoration existerer dog. Det sommerlige Hus laa tæt ved Langgaden. — Mangfoldige andre smukke Boliger, hvor kjendte kjøbenhavnske Familier i lange Tider boede, fandtes vesterude; særlig i Frederiksberg Allé laa de Side om Side; men saadanne forsvundne Herligheder er oftere omtalte og stærkt afbildede. Nyt Stof til Karakterisering af disse Hjem raades der ikke over.

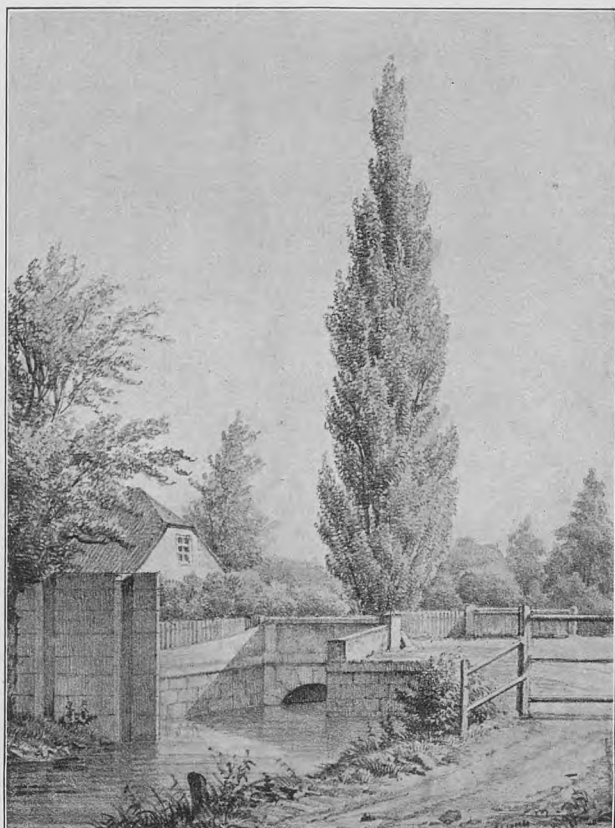
S. H. Petersen, 1836: Udsigt fra Blaagaards Have mod Kjøbenhavn.

5. NØRREBRO. Forud for al Strid om at fravriste Militæret Demarkationsomraadet laa hin gamle spartanske Tid, i hvilken endel Borgere og Embedsmænd boede beskedent, men landligt i Forstæderne; nogle Aaret rundt, andre kun om Sommeren. — Paa Grænsen af Frederiksberg og Nørrebro fandtes dog flere større Landejendomme, der efterhaanden udstykkedes. Saaledes Forhaabningsholm, Vodrofgaard, hvis Hovedbygning stod langt op til Nutiden, Svanemosegaardene og Rolighed, hvis smukke Stuehus stadig ligger ved Siden af Sygehjemmets tidligere Ejendom og Have. Andre, i deres Jævnhed smukke Vaaningshuse laa ved Ladegaardsaaen, det gamle Sted Mosendal tæt ved St. Jørgenssø. Fra Ladegaardsaaen var der, før den tættere Bebyggelse kom, ogsaa frit Udsyn mod Frederiksberg, og hvor Aaen passere-

Vaaningshus ved Ladegaardsaaen overfor Blaagaardsgade paa St. Svanemosegaards Jorder.

NØRREBRO

Georg Hoffmann? Ved Falkonerbroen over Ladegaardsaaen.

de Falkonergaarden og Mariendal, stod man foran aabent Land. Bag Ladegaardens lange Længe flød Rosenaen forbi Voldrofs Vandmølle mod Vesterbro og Kalvebodderne. Ladegaardens Inspektør raadede over en smuk Have, som alle kjendte fra Kupévinduerne i Jernbanetogene, men hvis sidste Rester nu er tabt ved de store ny Vejanlæg over Jernbanens gamle Arealer.

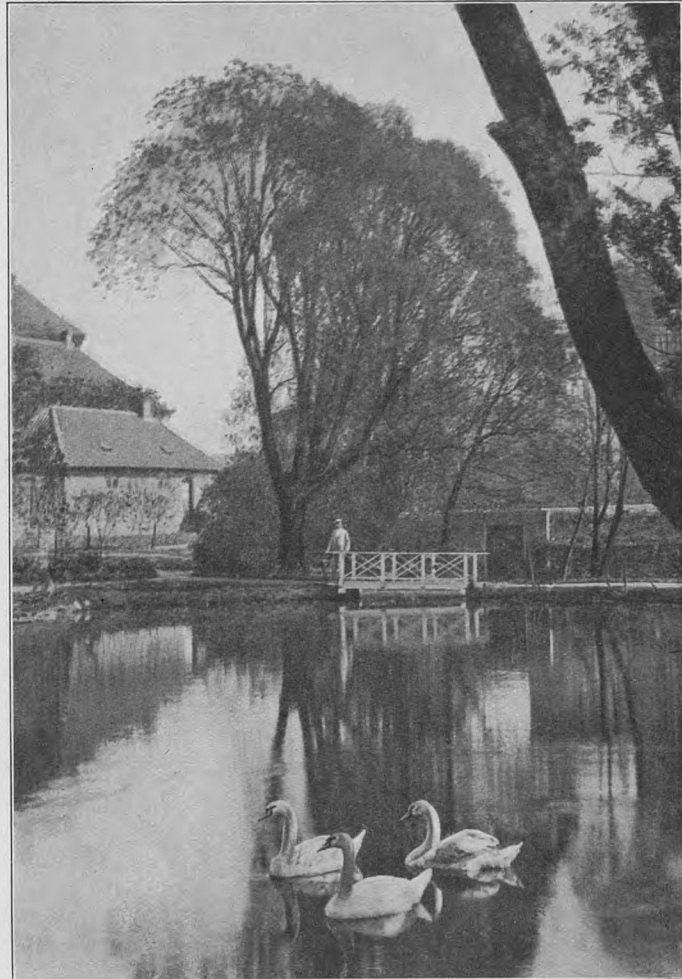
Paa Nørrebro boede adskillige Kjøbenhavnerne. Resterne af Blaagaards gamle Bygninger blev efterhaanden erhvervede af Folk fra Byen. — Blaagaards store Have og Bygninger stammede fra et kongeligt Lyststed, der efterhaan-

Th. Philipsen, Skitsebogblad ca. 1875: Landevejskroen »Lygten« ved Byjordens Grænse.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

den skiftede livligt rundt mellem Ejere, som snart var Private, snart atter Staten. Stedets Historie er ofte fortalt, men desværre er det smaat bevendt med Billeder af Værd fra dette Sted, saavel som i det Hele fra Nørrebro. Et godt Prospekt mod Byen er dog taget fra Blaagaards

Ved Dammen i Ladegaardshaven. Set mod Fattiggården og det nu nedrevne store Hjørnested ved Vodrofsvej. Fotografi ca. 1900.

Have, og senere har Købke malt Udsigten mod Nørreports Ravelin-Alléer, men Billeder fra Højderne ved Brønshøj og Bellehøj kjendes ikke. — Paa den østre Side af Nørrebrogade laa Ravensborg, en anden stor Haveejendom, og baade paa Nørre- og Østerbro anlagdes i første Halvdel af Aarhundredet mange Gartnerhaver. De voxede efterhaanden til store Virksomheder og gik i Arv i Slægterne, indtil Grund-Spekulationen ogsaa her gjorde Ende paa Gartneriernes fredelige Arbejde.

NØRREBRO

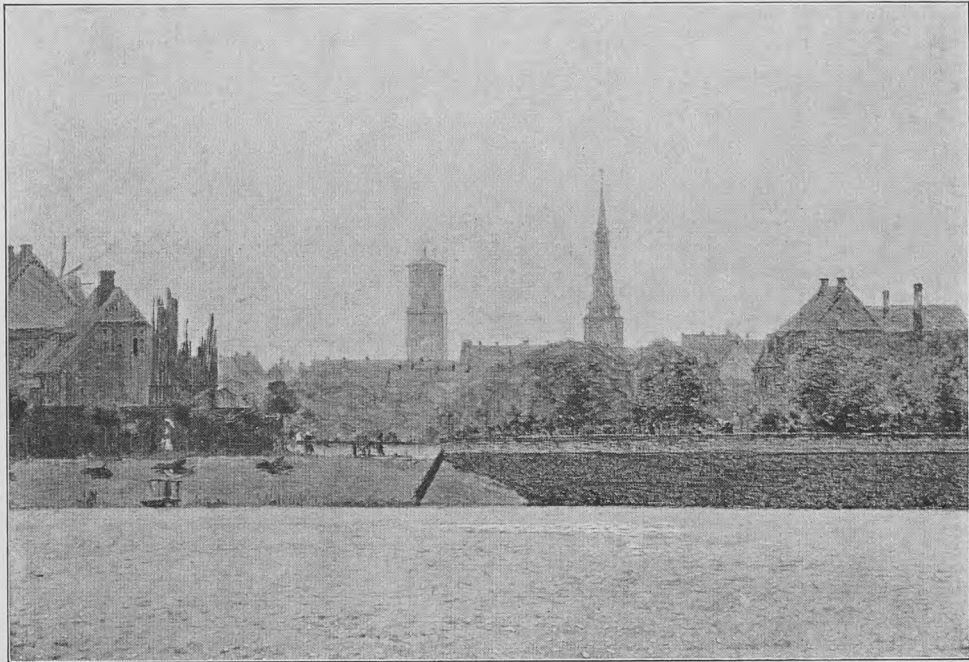

C. F. L. Messmann, ca. 1838: Landstedet »Mosendal« mellem Vodrofaa og St. Jørgensø.

H. G. F. Holm, ca. 1840: Skøjteløbere paa Peblingesøen; set mod Nørrebro's Ravelin-Alléer. Tilv. Kellermanns Bolig, derefter Consumptionens Kontorbygning.

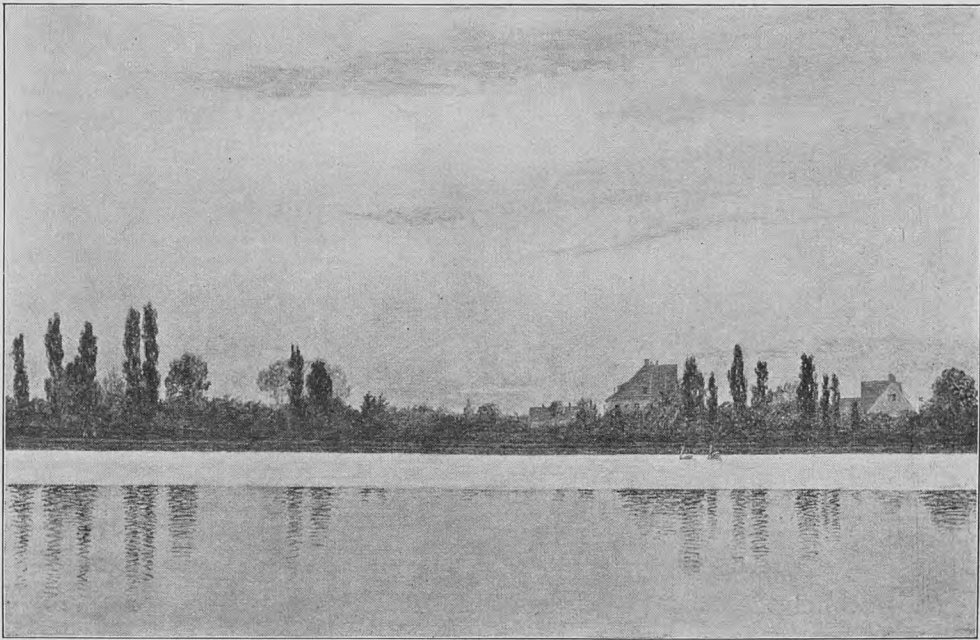
Hvorledes det op i Tiden forholdt sig med Blegdammens egentlige Bebyggelse, er ikke klart, nogle af de ret store Lodder, særlig de nærmest Østerbro, bebyggedes tidligt; flere af Grundene strakte sig fra Blegdamsvejen til Sortedams Dossering, nogle havde Vaaningshuse baade mod Vejen og Søen. Her boede Chr. Købkes Forældre, da de havde forladt Bageriet i Kastellet. Paa andre af Blegdammene fandtes beskedenre Sommerboliger. Her lige udenfor sit Ungdomshjem fandt Chr. Købke rige Motiver, og Østerbro med Dosseringen langs Sorte-

Chr. Købke, 1838: Udsigt omtrent fra nuvær. Læssøegades Hjørne mod Nørrebros Ravelin-Allée. Tilvenstre Tømmerhandler Kellermanns Ejendom, tilhøjre Gartneri.

damssøen blev hans særlige Omraade. Enkelte af Dammene har vistnok været i Brug til Blegning endnu i Halvtredserne, men om Vægterhornene saa sent har lydt, er tvivlsomt. Købke har hørt dem, da hans Fader i 1834 købte Hus og Have derude, og Ingemann har hørt dem, da han som ung Poet før Udenlandsrejsen 1818 netop boede i Nørrevold-Kvarteret. Dér – og ikke, som andetsteds angivet, i Sorø – skal efter nyere Undersøgelser »Fred hviler ...« være skrevet i 1817, da Ingemann følte sig sorgbetyngt efter en ublid Behandling af Kritiken. – Et enkelt af Købkes Billeder, men et ret enestaaende, det lille Maaneskinsbillede, kan godt være Vignet til: *Og Søen blank og rolig staar – med Himlen i sin Favn – paa Dammen fjerne Vogter gaar – og lover Herrens Navn.* – Af Søerne havde Sortedamssøen endnu sin naturlige sivkrandsede

NØRREBRO

Chr. Købke, 1837: Sortedams Dossering, set fra Søen.

Chr. Købke, 1841-45: Maaneskin over Sortedamssøen; set mod Østerbro.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

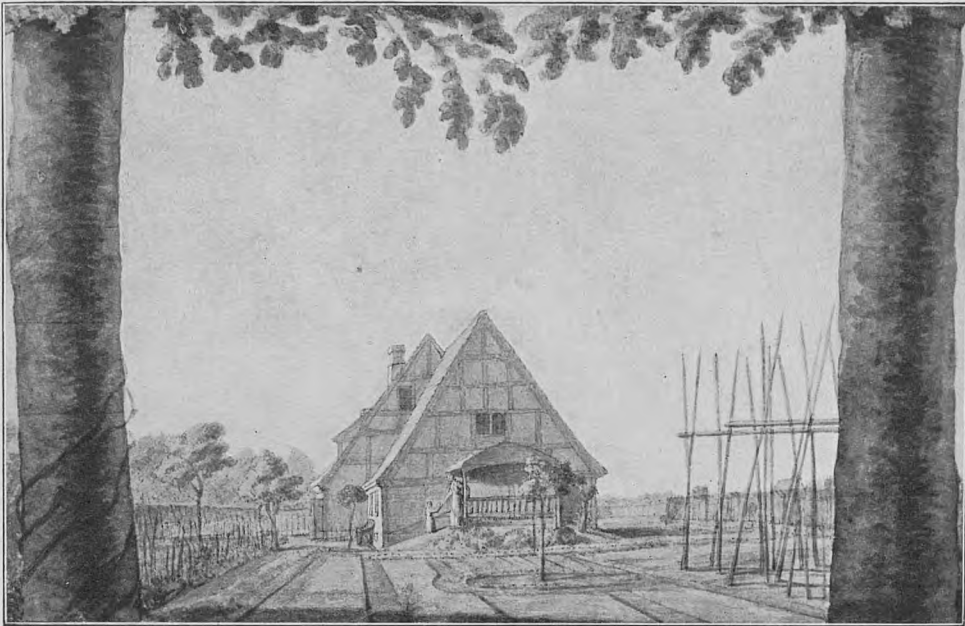
Bred og var fri for den Linealregulering, som de andre Søer blev underkastet. Sydsiden mod Byen holdt sig længst uberørt af moderne Byggeri, og fra Gl. Kongevej til Østerbro var Stierne og en dyb Grøft, der satte Skel mod Glaciet, hegnede af meget gamle Piletræer. Disse sparsomt befærdede Stier, der først omkring Midten af 19. Aarh. blev regulerede og virkelig farbare, kaldtes ikke for ingenting »Kjærligheds-

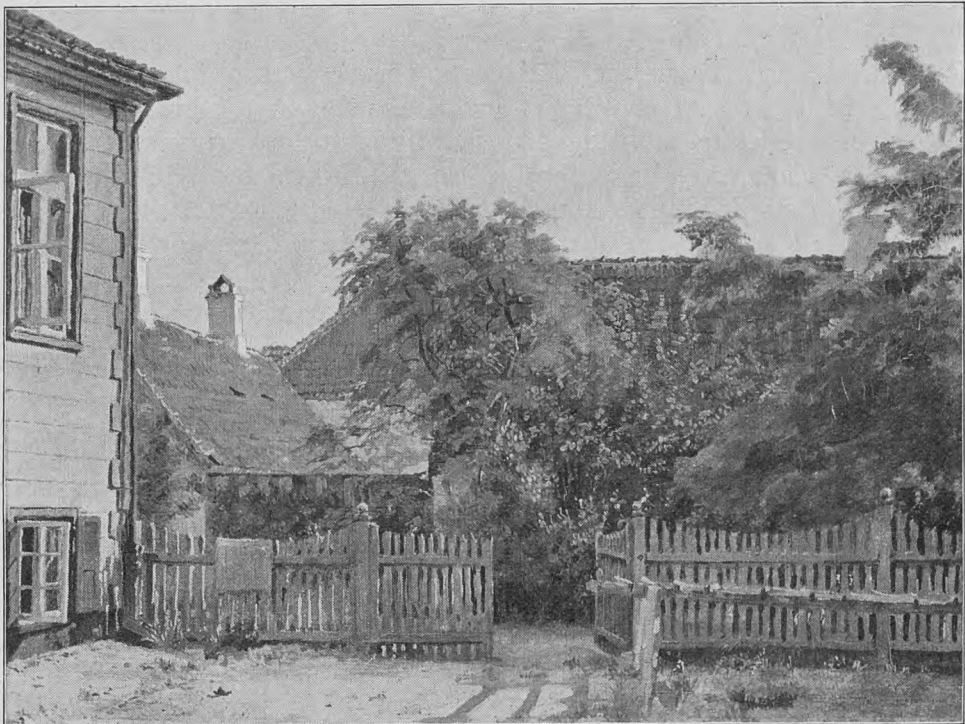
Den endnu staaende Ravelin-Allé, med et af de sidste Huse fra Demarkationsterrænet, Østerbrogade No. 9. Fotografi ca. 1913.

stier«. — De krogede Raveliner foran Portene endte, som alt nævnt, i Alléerne, der ved Nørreport endnu var bevarede først i 70erne, men forsvandt fuldstændig, da Frederiksborggade førtes ud til Brodæmningen over Peblingesøen. — Paa Østerbro er der endnu en Rest af disse Ravelin-Alléer og en enkelt af de i Henhold til Fæstningsregulativet let opførte Bygninger bevaret. — Paa Søernes Nordside var Stykket fra Gl. Kongevej til Ladegaardsaaen længe fri for høje Bygninger. Det er efterhaanden inddraget under Byens Udvidelse, men dog i en menneskeligere Form end den — med faa Undtagelser — lumpne Bebyggelse, som Strækningen fra Aaen til Nørrebrogade tidligt blev skæmmet af.

NØRREBRO

Den Mantheyske Families Sommerbolig paa Blegdammen.
Akvarel betegnet D. Manthey 12. Juni 1814.

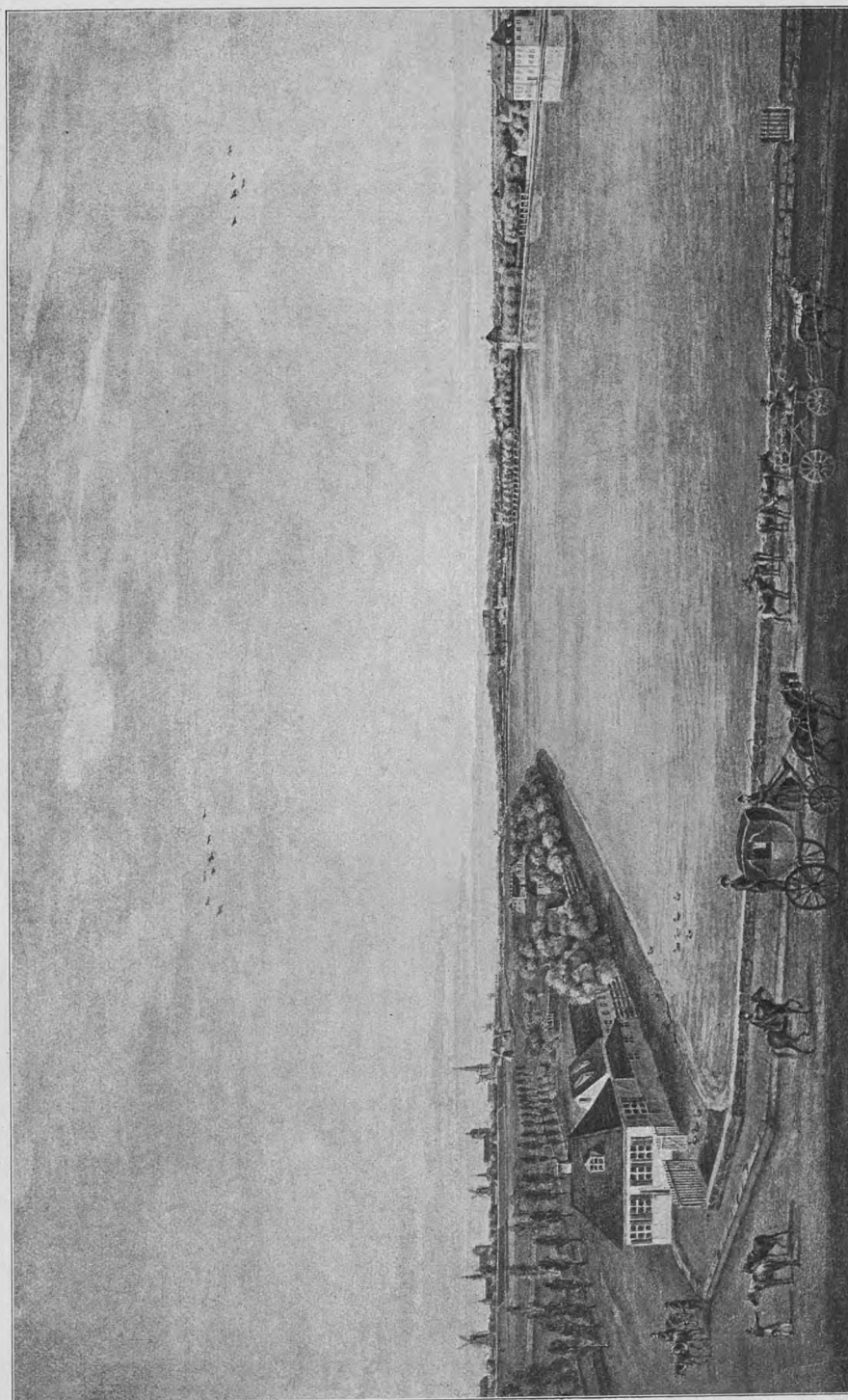

Chr. Købke, 1841-45: Ved Bager Købkes Gaard paa Blegdammen.

Chr. Zacho, 1882: Fra Graven ved Kastelets nordlige Glacis. De store Allétræer tilhøjre stod paa Stien, som Gaaende tilsidst maatte passere, og som fra Østerbros Ravelin-Allé førte langs Blindeinstituttet til Kastelsvej. (Svarer omtrent til Kristianiagades nordre Side.)

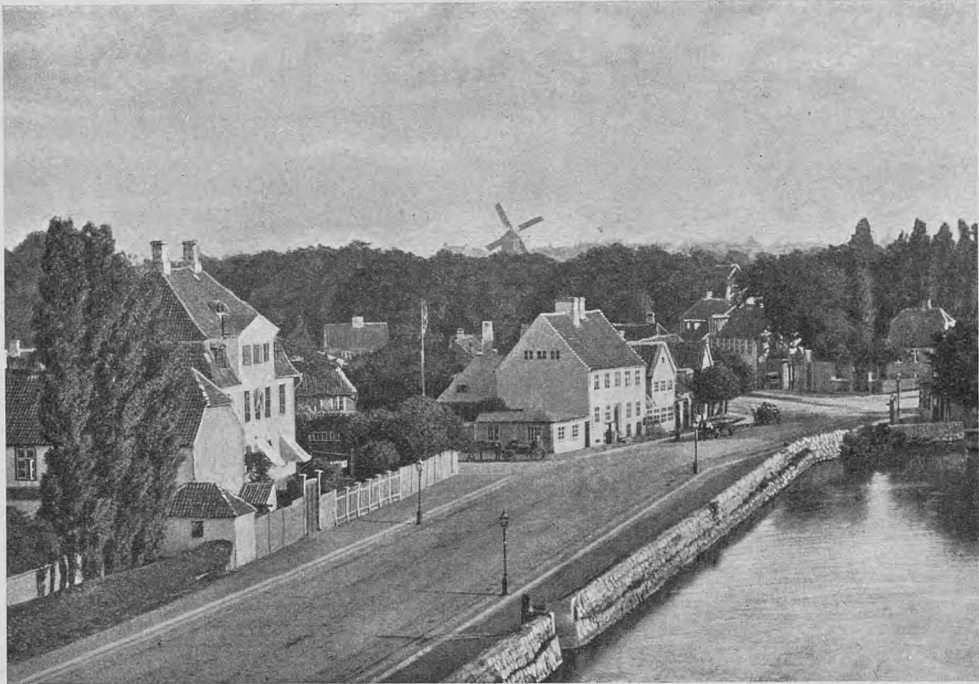
6. PAA ØSTERBRO var Pladsen nærmest Byen optaget af Kastelets Yderværker og vidtstrakte Glacier; dog med afgiven Plads til de to militære Etaters Kirkegaarde: Holmens og Garnisons. Ved Glacissiden af Kastelsvej ligger endnu to af de foran omtalte lette Træbygninger; det ene var Billedskærer Møens Hus, »Møens Minde«. Som nu svingede Kastelsvejen hurtigt tilhøjre for at udmunde ved Strandpromenaden, og den havde i hele sin største Længde paa højre Side i Syd Glaciet, der sorterede under Ingeniørkorpset, paa venstre Side i Nord det ubebyggede Vænge, som Joh. Fr. Classens yngre Broder P. H. Classen i 1779 overtog i Arvefæste af Kjøbenhavns Kommune. Saa lidt, troede man den Gang, at dette store Areal var værd for Byens Fremtid. — De nordligere liggende, vidtstrakte Haver, der for en stor Del havde været kongelig Ejendom, rummede kostbart byggede Fiske-damme, anlagte af Frederik V. Hans von Ahlefeldt fik i 1761 den større østlige Del af dette Anlæg foræret, men solgte allerede i 1765 Gaven: »Fiskerhuset forhen kaldet« til Generalmajor J. F. Classen — han var den Gang kun Kancelliraad — der allerede tidligere, 1755, ved Auktion efter afdøde Greve Danneskiold-Laurvig fik Skjøde paa hans vestlig for Ahlefeldts liggende Lystgaard og Have. Gaardens Hovedbygning, der kaldtes Frederikslund, har ligget ud mod den Classenske Vej, omtrent der hvor Citadelsvejen drejede af tilhøjre. Paa Frederikslund antages

F. L. Bradt? (Sidste Halvdel af 1820'erne): Udsigt over Søerne fra Østerbrogade. Tilv. Farimagsvæjen, Volden og Byens Taarne; tilh. den gamle Bebyggelse ved Sortedams Dossering, forrest det anselige to Etages Hus, som blev revet ned i Halvfems'erne, da Soldatenfeldts Stiftelse opførtes.
I Baggrunden Frederiksberg Slot.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

Classen at have haft noget af sin vidtspændende Fabriksvirksomhed. — Ved forskellige Køb var Brødrene Classen Herrer over det meget betydelige Areal, der strakte sig fra Citadelsvejen langs Sundet, helt op til den anden store Haveejendom, det Tuteinske »Rosendal«. — 1792 døde Joh. Fr. Classen, hvis Testamente lagde Grunden til det Classenske Fideikommis. — Hvor disse Brødres Ejendomme er behandlere i Litteraturen, hersker der Uklarhed om Beliggenheden af det saakaldte Fiskerhus. Det der har haft Ret til denne Betegnelse,

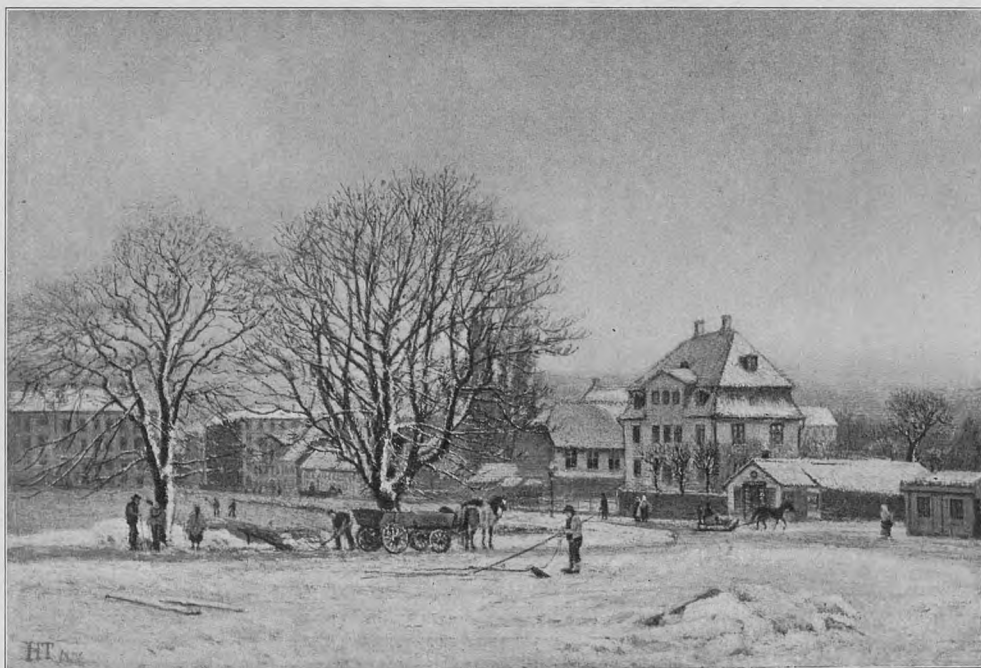
Østerbrogade set fra et Hus paa Sortedams Dossering. Fotografi ca. 1870.

hører vistnok til de østligt beliggende Huse, der forsvandt 1807. Det har — som rimeligt er — haft sin Plads i den Del af Parken, som Hans Ahlefeldt fik i Gave og solgte til Classen. Det der især bringer Forvirring i Spørgsmaalet, er Holbergs Omtale af et Traktørsted »Fiskerhuset« paa Østerbro, som Københavnerne undertiden søgte. Man har i nyere Tid antaget, at Fiskerhuset var identisk med det ottekantede Hus, der var beliggende ved Strandpromenaden, hvor Classens Have begyndte. Paa dette Sted ved man, at P. H. Classen har opført en Gartner- eller Portnerbolig, thi her har hans Hovedindkjørsel været. Dette Porthus maa have delt Kaar med de andre Classenske Huse i 1807. Hvad der har været til Rest af Stedet, blev i September 1829 ved Kontrakt udlejet til Grosserer S. M. Røding. Stedet kaldtes »den lille Bygning i

ØSTERBRO

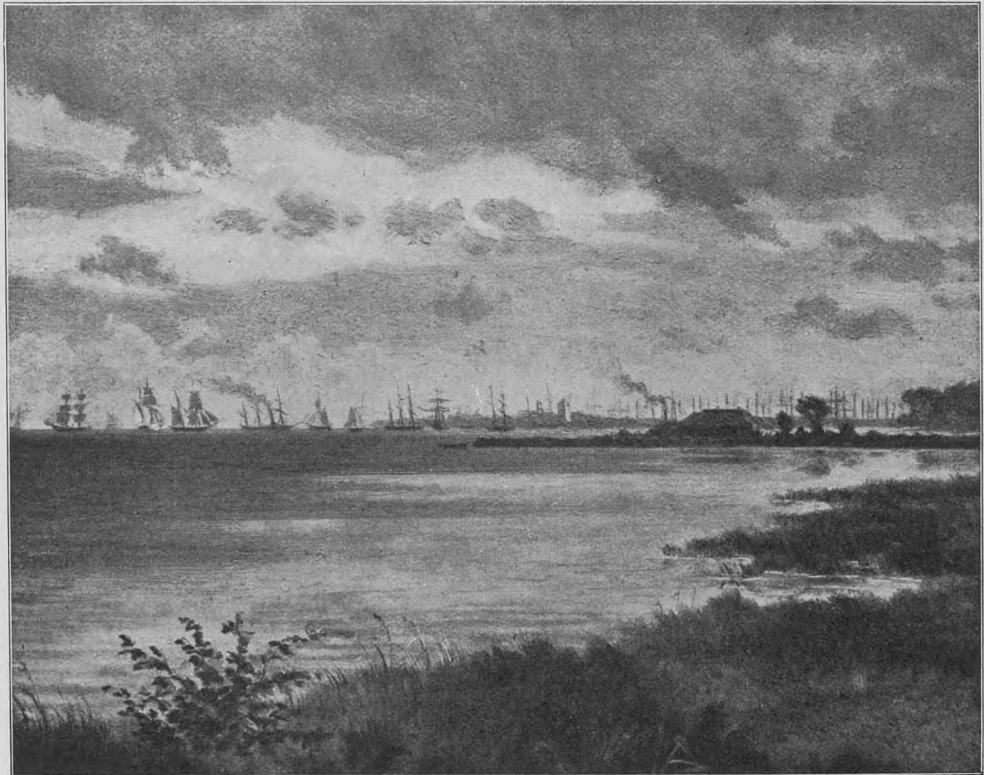
Edv. Petersen, 1863: Porthuset, kaldet »Lille Ejegod«, ved Indkjørselen til Classens Have fra Strandpromenaden.

H. Trolle, 1890: Vinterdag paa Østerbro; set fra Hjørnet af Farimagsgade mod Husene ved Kastelsvejen.

Classens Hauge, som er beliggende ved Indkjørselen fra Strandpromenaden, nu lille Ejegod kaldet« (Navnet havde en Brodersøn af Classen givet det efter en Gaard paa Falster).

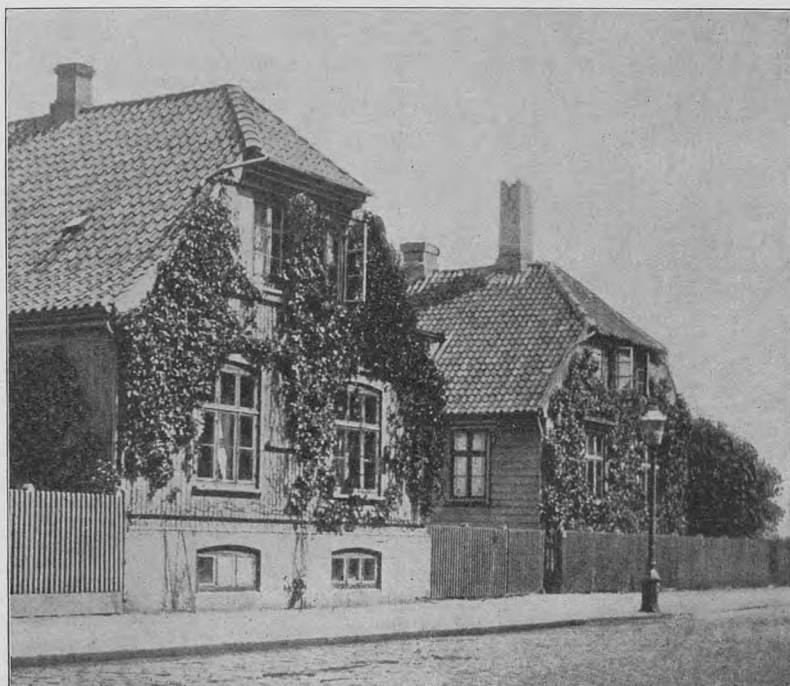
I 1846 og 1847 falder de første Arvefæstesalg af Jord fra Classens Have; thi da faar Gartner L. V. Hinrichsen og Maleren Alex. C. Lipke Skjøder paa deres store Havelodder, der omtrent i Fællesskab har udgjort den af Joh. Fr. Classen først erhvervede Ejendom »Frederiks-

C. A. Kølle, 1851: Udsyn mod Gl. Kalkbrænderi fra Bugten ved det ny Værk. Indsejlingen og Orlogsværftet i Baggrunden.

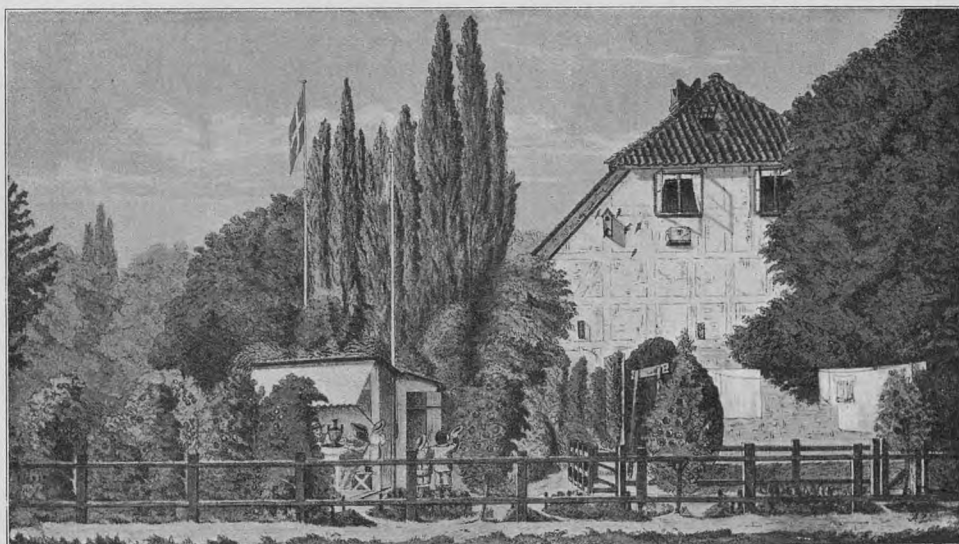
lund«. I de to Skjøder omtales gamle Gartnerboliger og Pavilloner i Haverne, der efter de angivne Vurderinger har været ret værdifulde. I Lipkes Del laa mod Nord, tæt ved Rosendals Skjel, et Hus, der i det oprindelige Skjøde, Classen fik, kaldtes »Anthonienborg«. I vor Tid gik det under det mere populære Navn »Røverborgen«. Et mindre Havehus »*mon bijou*« fandtes i samme Have med »tilstødende Espalier, Mur, Materialhus og Drivkasse«. Paa Hinrichsens Lod laa andre Havehuse, der ligesom Lipkes har været Sommerbolig for mange kjendte kjøbenhavnske Familier. — De gamle Fiskedamme var i Tidens Løb blevne forenede i en større Sø, hvori laa et Par Øer, der ligesom hele

ØSTERBRO

Gartner Hinrichsens Huse. Tilhøje det ældste, stammende fra Classens Tid.

Parken var bevoxede med tildels store Trær. Umiddelbart ved denne Sø har P. H. Classens Lystejendomme ligget. — I 1848 og nærmeste Aar solgte Fideikommisset denne Sø samt flere Lodder mod Strandprome-

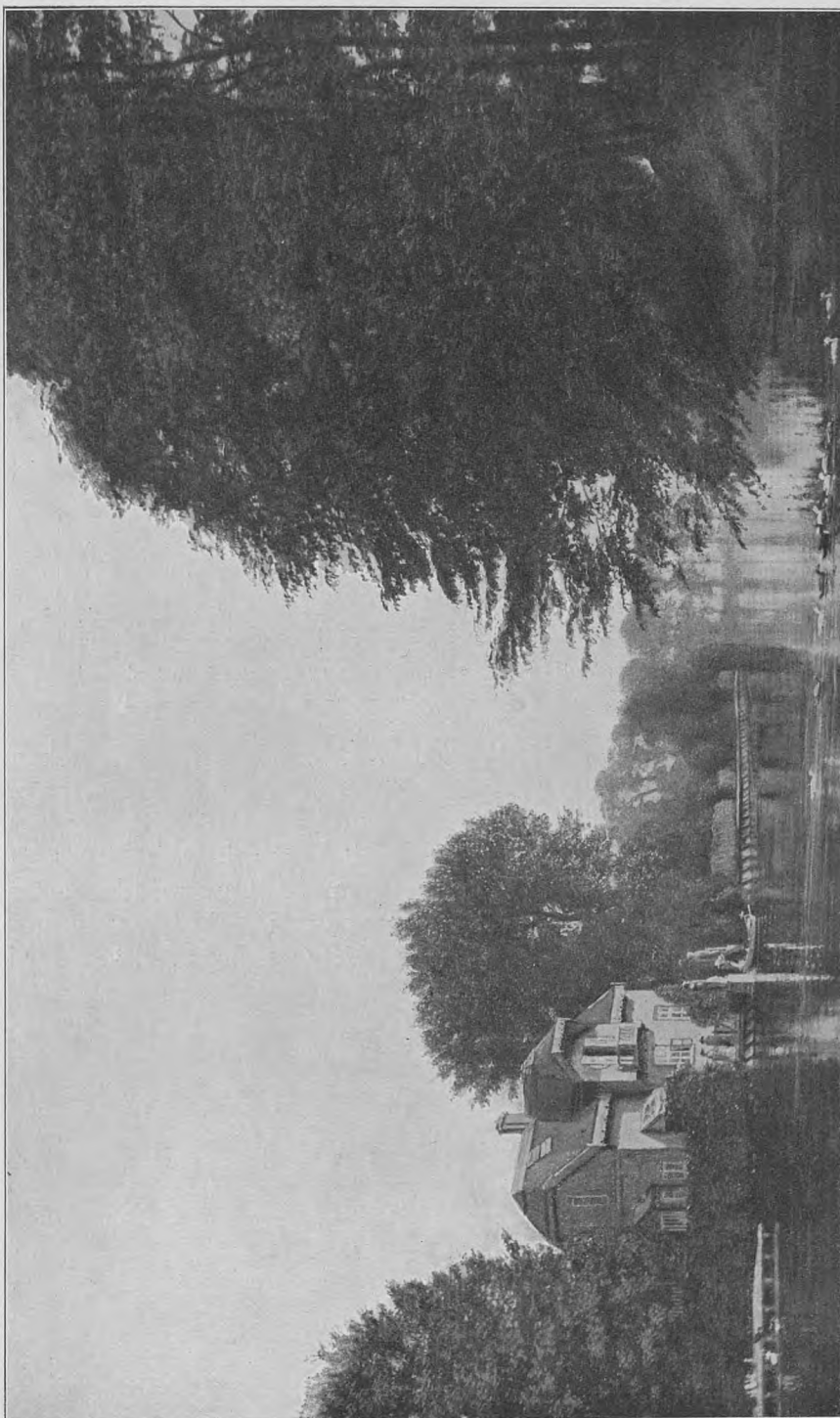
A. C. Lipke, 1876: Gavlen af hans Hus i Classens Have.

naden med de dertil hørende Forstrande. — Paa disse, lige Nord for Lille Ejegod beliggende Grunde, byggede Grossererne Bernt Nielsen og Halkier samt General Caroc sig Huse, der laa i smukke Haver, hvorfra der var en herlig Udsigt over Yderrheden. Husene selv var uden Interesse; de stammede fra en af vore fæleste Byggeperioder. Anderledes gik det med Hovedparcellen, 3: Søen med Øerne og en af de nordligste Lodder mod Stranden. Dette samlede Areal, 31,000 □ Alen, erhvervedes af Stenhuggermester Joh. Fr. Becher for 530 Rdl., og han opførte

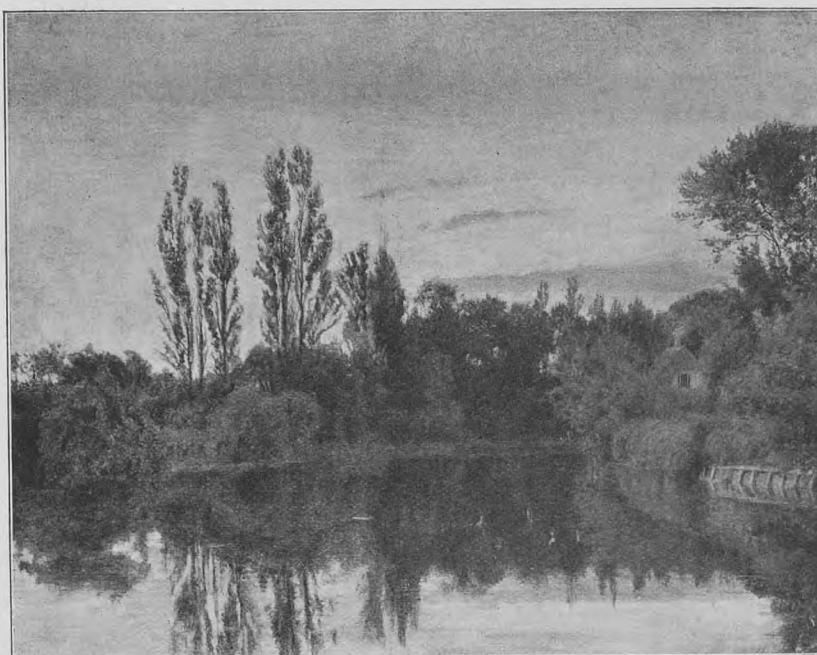

Chr. Zacho, 1882: Strandpromenaden ud for Rosenvænget, set mod Byen.
Tilvenstre Trekrøner.

paa den største Ø det morsomme Hus, der ved hans Død sidst i 1854 gik over i Vexelmægler Aggersborgs Eje. — Maleren Niels Skovgaard, som fra sine Barndomsaar færdedes i Huset og tilsidst boede dèr, har givet efterfølgende Oplysninger: »Dette i sig selv mærkelige og enestaaende Hus laa i Omgivelser saa landlige og idylliske, saa man nu har vanskeligt ved at forstaa, det har existeret midt i Kjøbenhavn endnu i Slutningen af Halvfemserne. . . . Til mine tidligste Minder fra Begyndelsen af Treserne hører to store Stenfigurer, som stod paa hver sin Side af Baadebroen. De blev fjernede, fordi de stod i Vandet paa Træsokler, som da var blevne møre. Før jeg kan huske, blev en Vindebro over til Øen erstattet af en fast Bro. . . . Hovedparcellen laa dèr, hvor nu Classensvej er, men strakte sig dog kun fra Livjægerallé til nær Fri-

P. C. Skovgaard, ca. 1865: Den Aggersborgske Sø i Classens Have, set fra Nordvest mod Baadebroen ved det af J. F. Becher paa Øen opførte Hus.
I Baggrunden Allétræerne langs Tilkjørseleu fra Classensvej, tilhøjre den mindre træbevokkede Ø.

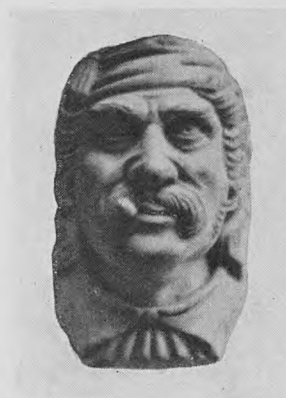
Edv. Petersen, ca. 1864: Ved Aggersborgs Sø i Classens Have; set fra Syd med den mindste Ø tilvenstre og en af Husgavlne paa den største Ø tilhøjre.

havnskirken. Strandparcellen gik fra den anden Side af den daværende Classensvej (lidt østligere end den nuværende) og ned til Strandpromenaden. ... Ved Grøften langs Promenaden var en Vold, som ogsaa strakte sig igjennem Nabohaverne [se Zachos Tegning Side 204]. Den maa have været opført imod Sundet, som var næsten umiddelbart paa den anden Side Promenaden. Paa den var der i Nabohaverne gamle Træer, særligt nogle store Sølvpopler. Paa Aggersborgs Del var der in-

gen, her var Udsigten fri fra Huset ud over Sundet. Udenfor Volden, som var beplantet med Hække med Sideplads imellem, var imod Nord et Lysthus omgivet af mindre Træer. Dette var tegnet, dekoreret og udstyret med Møbler af P. C. Skovgaard. Det eksisterer endnu, dog i en daarlig Forfatning [i Skovgaards Have] i

Et af H. J. Møens karikerede Hoveder fra Altanbjælkerne.

Et af H. J. Møens naturalistiske Hoveder. (Portræt af Becher eller Møen selv?)

ØSTERBRO

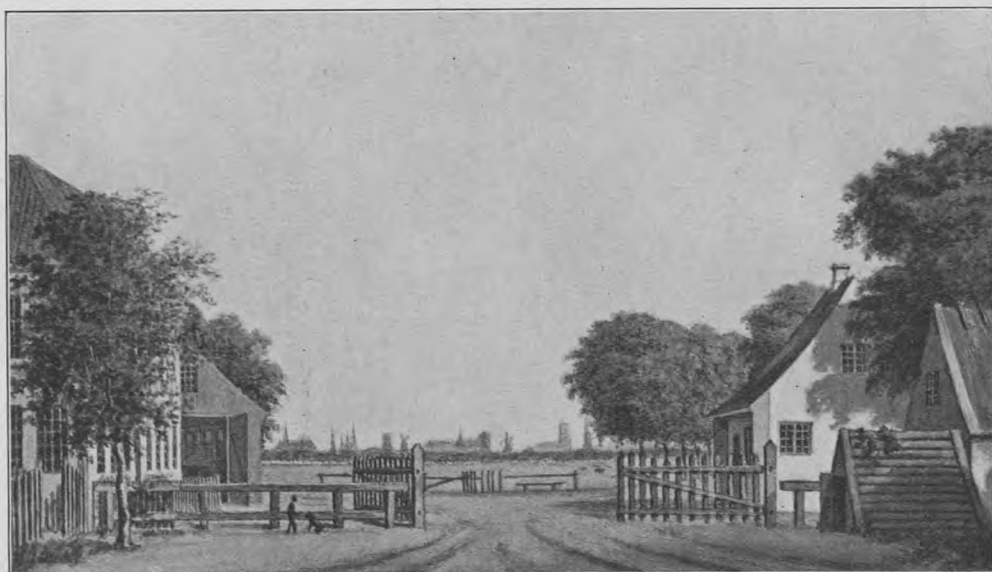
Rosenvænget. . . I Nordenden stod der store Træer, og nogenlunde ved Midten, dog ud til Øst, var en Rotunde, hvor især fire mægtige Sølvpopler ragede op. Paa Jorden laa der en Krands af Sten, og her skal Englændere, faldne ved Livjægerens Udfald, være begravede. Paa Øens Østside dannede Søen en lang Kanal, hvorover ovennævnte Bro førte, men til den anden Side var den ret aaben. Her laa paa det bredeste Sted en mindre skovbevokset Ø med Rester af en Iskælder. Det hele var omgivet af Haver og Alléer, imod Vest store Gartnerier, helt op imod

Joakim Skovgaard, 1898: De store Sølvpopler ved Resten af Broen paa Aggersborgs Ø.

Østerbrogade. Fra Husets Altaner var det, med Undtagelse af Udsigten over Sundet, næsten som man saa lutter Skovlandskab. Kastelsvoldens Træer saas fjernest. . . I disse Omgivelser laa saa et Hus, som fortrinlig passede ind i dem, med Rørtag og graamalet Træbeklædning, udspringende Tage over Gavlene, Altaner og Udskæringer. Havestuen var tilbygget af Aggersborg. . . I det hele var der noget æventyragtigt ved Huset, baade ude og inde, og dog passede det ypperligt til Stedet og til dansk Landskab. Altanerne bares af Bjælker med Mandehoveder, udmærket skaarne af Billedskjærer H. J. Møen [d. Æ.]. . . Pragtfuldt maa det have været, da der var Vindebro til Øen og da de to Stenfigurer stod nær Huset og flankerede Baadebroen. . . Den til højre mindes jeg som en langskjægget Mand, en Zeus eller Poseidon? . . . Der var naturligvis Grønt

op ad Huset, dels Vildvin og dels en meget stor tyrkisk Rose; ved Have-trappen Vedbend. Huset var ikke stort, saa det var forbavsende hvad det rummede, men Pladsen var ogsaa udnyttet til det yderste. . . . Spise-stuen var kun firkantet og ligesaa den oprindelige Havestue, men Dag-ligstuen var ottekantet med Vinduer i de tre Østvægge. . . . I alle tre Stuer var i Væggene foroven indmuret Relieffer af Thorvaldsen. Dette var ogsaa Tilfældet i Kikkertværelset ovenpaa, hvorfra der var den bedste Udsigt over Sundet. . . . — J. F. Becher var en særpræget og meget dygtig Haandværker, der sikkert selv har kunnet lede Husets Op-førelse. Den lille Boligs usædvanlige Konstruktion er maaske opstaaet

C. F. Christensen, 1828: Udsyn fra St. Vibenshus (tilv.) over Østerfælled mod Byen.

paa Grundlag af Rejseminder, f. Ex. fra Tyrol eller Kärnthen. I hvert Fald var Husets Placering paa den lille Ø, med Anlægsbro for Sejlads og med en Forbindelsesbro mod Tilkjørselsvejen, fortrinlig planlagt og udført. **7.** Østerbro var den Forstad, der længst bevarede et landligt Præg. Fra Trianglen udgik Broens Hovedlandeveje: Strandvejen, der ved Jagtvejshjørnel havde sin første Landevejskro, »Lille Vibenshus«, og Kongevejen, hvor »Store Vibenshus«-Kro markerede det andet Jagtvejskryds. Herfra saa man ind over Fællederne mod Byens Taarne. — Broens smukke, store Haveejendomme laa længe i Fred. Den største, Tuteins »Rosendal« fandtes Nord for Classens Have; ved Østerbrogade overfor Sortedamssøens nordre Del laa Hovedbygningen. Man ser det anselige Hus mellem høje Popler paa Købkes Maleri. Fra Citadelsvejen og til Rosendal fandtes en Række Huse med ret store Haver. Disse Ejendomme laa foran de Classenske Jorder. Det lavt liggende lange

ØSTERBRO

Chr. Købke, ca. 1836: Strandriderens (Tolderens Hus) ved Gl. Værk, set mod Byen.

Hus nærmest Rosendal kaldtes: »I Dalen«. Det hvide Hus paa Hjørnet af Citadelsvejen husede i en Række Aar Skuespiller C. Rosenkilde med

Chr. Købke, 1836: Østerbro i Morgenbelysning med Tuteins Hovedbygning »Rosendal« tilhøjre.

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

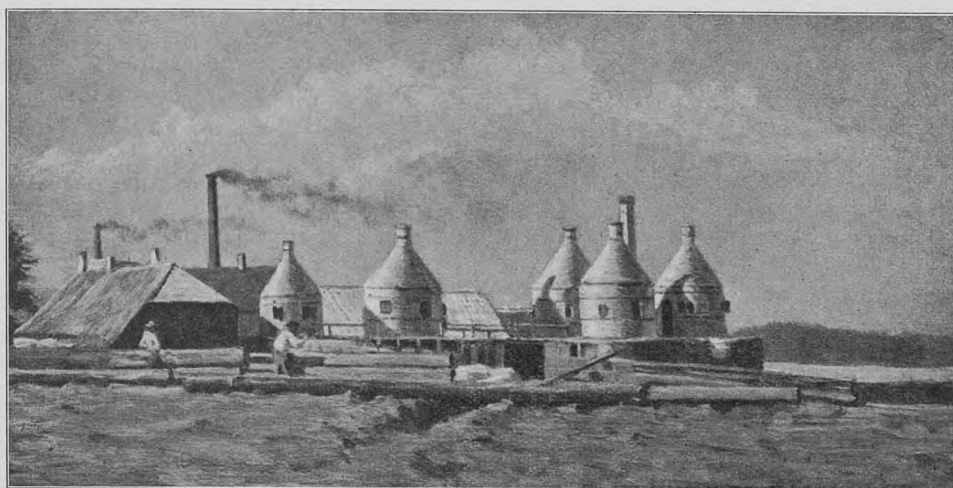
Chr. Blache, 1882: Fra Gl. Kalkbrænderigaard; set mod Trekroner. Tilvenstre Tolderens Hus.

Familie. Hans Datter (Fru Sødring) har i Erindringer fra sin Barndom omtalt de to store Haver, til hvis Enemærker Familien Rosenkilde havde Adgang. For Rosendals Vedkommende har vi en langt bedre

C. F. Aagaard, ca. 1875: Harthugger J.W. Krauses Bolig og Have i Gl. Kalkbrænderigaard.

ØSTERBRO

Lor. Hinrichsen, ca. 1890: Ved gamle Kalkværks Havn og Ovne efter Opfyldningens Begyndelse.

Skildring i Lorenz Frølichs Optegnelser, i hvilke han fortæller om sin Bedstefader, Tuteins, pragtfulde Ejendom: »... Haven var dog det herligste med sine skønne Partier og Alléer; dejligere Sydfrugter end fra Driverierne dør, har jeg intetsteds spist. — Ud mod Haven var der en stor Veranda, hvor de kjørende Gjæster steg af. — Spisestuen mod Øst

H. G. F. Holm, ca. 1840: Indkjørselen til Gl. Kalkbrænderigaard.
Tilhøjre Hegermann-Lindencrones »Rolighed«.

»Rølighed«s Havestue-Gavl, som den var, da Grosserer Melchior overtog Ejendommen, altsaa før Ombygningen. Broderen J. B. Melchior har som Amatør taget Fotografiet først i Treserne.

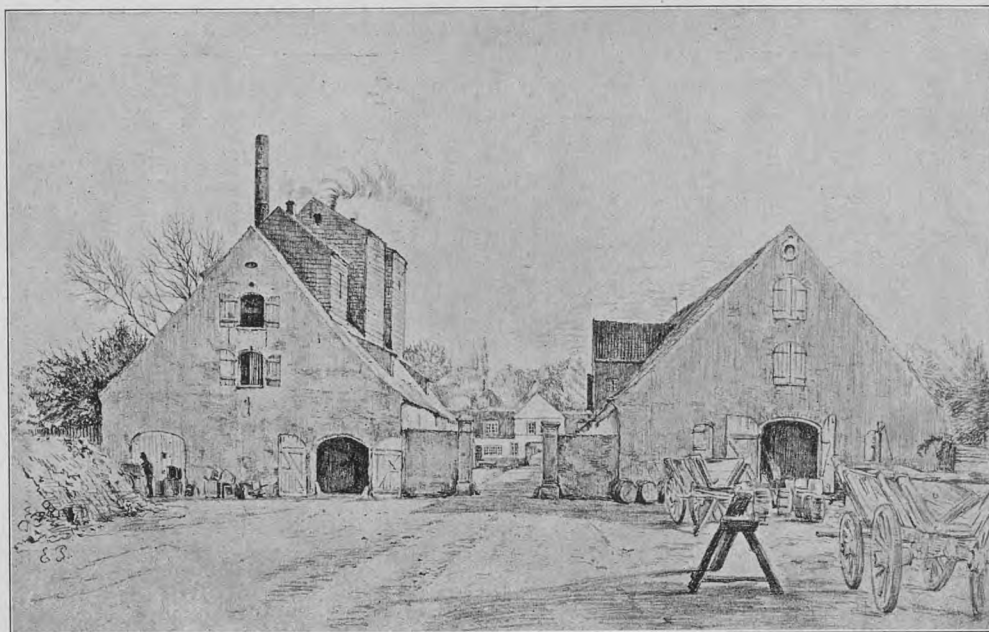
var dejlig kølig med Udsigt under et stort Parti løvrige Træer, henover en Græsmark til en hvid Flora-Figur i en Krands af høje Træer. Paa Marken gik en hvid Hind i et stort Bur paa Ruller, som Dyret selv kunde skyde omkring. . . . Syd for Hovedbygningen laa Stalden med Gård o. s. v. og i Nord Kjøkkengaarden med Springvandet og det store Kar, hvor undertiden en Skildpadde svam et Par Dage før en Skildpadde-Diner. — De skønneste Fester, jeg mindes fra Rosendal, er to Formiddags-Familie-Bryllupper. Hjemkommen fra Kirken vandrede hele Selskabet i dejligt Veir ned i Haven til et Parti, omfattet af Buske;

ØSTERBRO

J.U.Bredsdorff, ca. 1875: Allé i Ny Kalkbrænderis Have.
Set fra Strandsiden.

idet vi traadte derind, lød en harmonisk Musik fra et skjult Orkester, og et rigt dækket Bord laa for os — der tog vi Plads . . . » Den gamle Tutein holdt fast ved sin kjære Sommerbolig til sin Død 1853. Derefter solgtes det hele til Kaptain Waagepetersen, der foretog Udstykningen og Salget af de 24 Tønder Land Park til Rosenvængets Bebyggelse. Senere Ejere udstykkede Haven, men den gamle Hovedbygning blev længe liggende med en mindre Lod. — De store Lystejendomme paa Østerbro var hermed ikke afsluttede. Lidt nordligere ved Kalkbrænderivejen laa den gamle statelige Ejendom »Rolighed« tæt ved Gl. Kalkbrænderis

Edv. Petersen, ca. 1863: Fra Ny Kalkbrænderis Værk; set fra Havnen mod Hovedbygningen.

Hovedgaard, og paa den anden Side Kalkbrænderivejen laa Landstedet »Nøjsomhed«s store Have, der gik helt ud mod Østerbrogade, hvor Hovedbygningen fandtes. — Der knytter sig mangfoldige Minder til alle disse gamle Steder. Flere Slægtled har haft Hjemsted i Husene og Haverne, og en vis litterær Betydning har de fleste af dem haft. Familien Kirsteins »Nøjsomhed« mod Nord og Classens mod Syd, fortrinsvis tyskfarvet gennem højere Embedsmænd og Holstenere. Paa »Rolighed«, hvor General Hegermann-Lindenchrone og hans litterære Hustru i mange Aar boede, og paa det nærliggende mindre Landsted, der tilhørte Familien de Saint-Aubain, var Omgangen danskpræget. — »Rolighed« blev 1861 Grosserer Melchior's Sommerbolig, særlig bekendt som et sidste Hjem for H. C. Andersen. Endelig samlede Tutein paa »Rosendal«, til Trods for hans Slægts fremmede Afstamning og det ham tildelte Kjendingsnavn *den lille Marquis* sin Kreds i det højere og rige Borgerskab isprængt kunstneriske Bestanddele. Han var vel nok den af alle de store Ejere, der havde den bedste Smag og det fornemste Snit paa sine Vaner og Tilbøjeligheder.

Paa Strandmarken Nord for de omtalte Ejendomme fandtes de to i attende Aarhundrede anlagte og privilegerede Kalkværker, henholdsvis det Gamle og Ny. Begge havde betydelige Arealer, Vaaningshuse og store Haver. Det Gamle var fra Begyndelsen af 19. Aarhundrede paa tre ligestillede Interessenters Hænder, nemlig: Oberst de Saint-Aubain, General Hegermann-Lindenchrone og Harthugger Krause. Sidstnævnte

ØSTERBRO

Tilkjørselen til Ny Kalkbrænderis Hovedbygning. Fotograf ca. 1880.

endte med at blive Eneejer. Det »Nye Værk«, der laa ved Enden af Kalkbrænderivejen, havde ogsaa stort anlagte Værksbygninger og flere Vaaningshuse, foruden en ret statelig Hovedbygning, der paa lignende Vis, som »Rolighed« ved Gl. Værk, laa i den store Park tæt ved Værkets Kalkgaard. — Assessor C. J. Glahn var sidste Eneejer af Ny Kalkværk. Han solgte i 1872 Ejendommen til Firmaet Petersen & Frimodt, men blev boende i Hovedbygningen til sin Død 1878. Arkitekt Andr. Fussing meddeler, at Ny Værks Kalkgaard laa paa den Trekant, som nu begrænses af Strandboulevarden, Aarhusgade og Løgstørgade. Den blev nedrevet 1914-15. Glahns toetagers Vaaningshus faldt først i 1916, og de sidste Træer fra den gamle Have staar paa Legepladsen ved Aarhusgade. Derimod omhuggedes 1924 de store Linde paa Melchior's Plads, som stammede fra J. W. Krauses Have ved gamle Kalkværk. Begge Værker havde Havne til Udskibning og Tilførsel. Ny Værks Havn havde Tillægsnavnet »Batteriet«, og Kornbechs Billede viser Voldrester, som dog næppe giver Betegnelsen Grundlag. Ved Gl. Værks Havn laa det af Købke malte lille Toldbetjent-Hus, »Strandridergaarden« (se Side 209). I begge Kalkværkernes udstrakte Haver fandtes Huse, i hvilke mange kjendte Familier har haft Bolig. Stedernes Ejendommeligheder og Skønheder er flere Steder beskrevne, f. Ex. i Vilh. Bergsøes: »De Pokkers Dreng«. — Langs Strandpromenadens Fortsættelse blev efterhaanden opført flere mindre Huse; der laa fra ældre Tid et Par meget folkelige Værtshuse, paa Strandsiden tæt Nord for Gl. Værk det som

KJØBENHAVNSKE BILLEDER FRA 19. AARH.

Henrik Hertz har gjort bekendt ved sin Komædie: »De Fattiges Dyrehave«. I Nærheden laa et primitivt Badeanlæg, der gik under Navnet »For Toskilling«. Paa den anden Side af Vejen, nærmere Ny Værk fandtes Beværtningen »Rhinen«, der vistnok var den flottest udstyrede — i det mindste tilsidst — med Gyng, Karussel og andre Forlystelser.

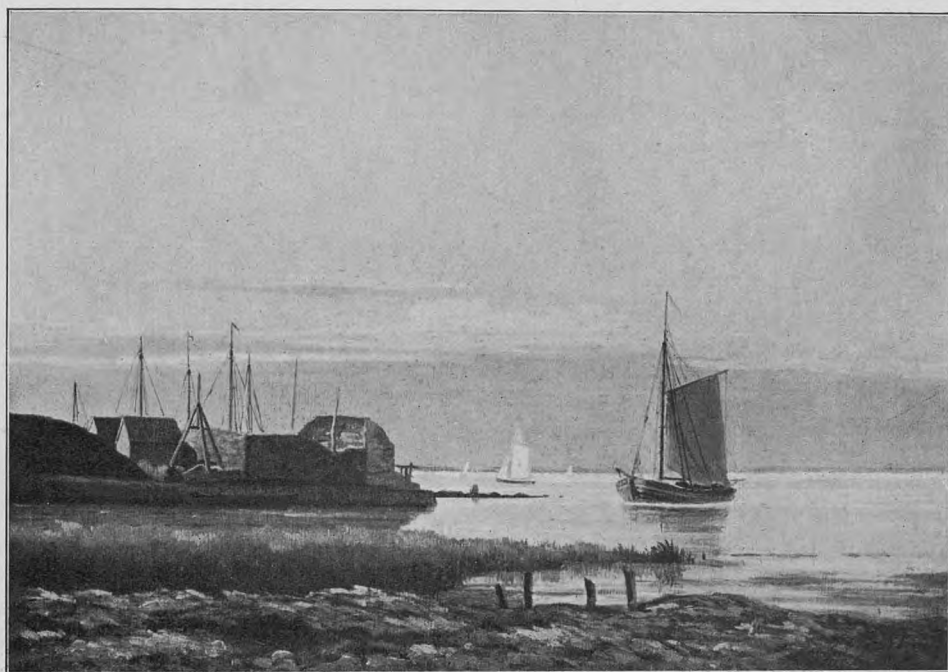
Det var store Strækninger værdifuld Jord, der var samlet paa private Hænder, og da Timen slog, og Værdierne blev aabenbare efter den stærke Opfyldning og Landvinding, som Frihavnsanlægget medførte,

Th. Philipsen, 1865: Udkjørselsport fra Ny Kalkværk mod Havnen.

gik det rask med Ordning af de ny Kvarterer og Gader. Hist og her ligger endnu en forkommen Rest af gamle Bygninger. Ved Strandboulevarden paa Hjørnet af Classensgade et af »Lille Ejegod«s Udhuse, og lidt længere ude et lille Sted, der formenes at være Stuehuset fra »De Fattiges Dyrehave«. Til fornylig laa i en Forsænkning ved højre Side af Gefions Plads, Bechs og Engelbrechts gamle Vaaningshuse (se Billedet Side 218) fra Badeanstalterne ved Stranden. Nu i 1925 er kun Engelbrechts Hus levnet, tillige med en Stump af den gamle Vej, der udmunder i Boulevarden, og end har Rosenvængets Hovedvej sin lukkede Udgang mod Strandboulevard, som den ogsaa havde, da Grøften skilte Classens Have og Rosenvænget fra den gamle Strandvej. —

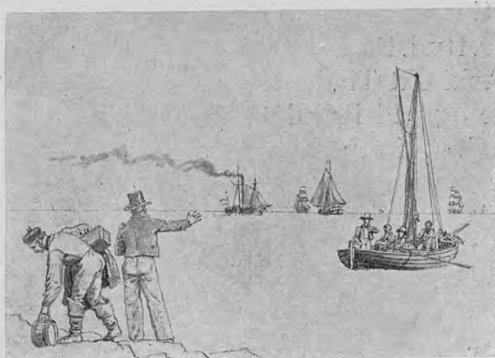
ØSTERBRO

J.P. Kornbech, 1868: Ny Kalkværks Havn, set fra Syd.

Fra »Lille Ejegod«, hvor der stod Rester af en Bom, der spærrede for Vognkjørsel, og til Strandridergaarden gik den vidunderlige Spadserevej, hist og her under gammel og kraftig Trævæxt, af og til ganske nær Stranden, og Kalkværkernes Haver og Alléerne til Vaaningshusene gav langt frem i Tiden Strandmarkerne et frisk og landligt Præg.

Dér mindede Forholdene endnu om svundne Tider, da det betegnede et mægtigt Fremskridt, at vort første Dampskib »Caledonia« tog Passagerer ombord paa sin Fart mod Byen langs Nordsjællands frædelige Kyst, saaledes som Eckersberg 1830 har foreviget det i en lille Tegning.

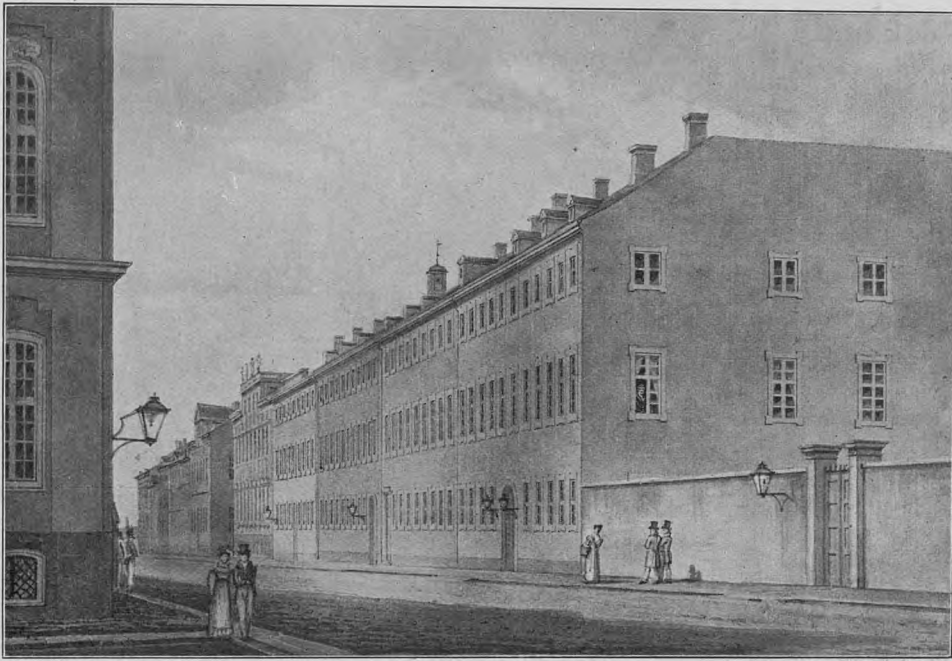

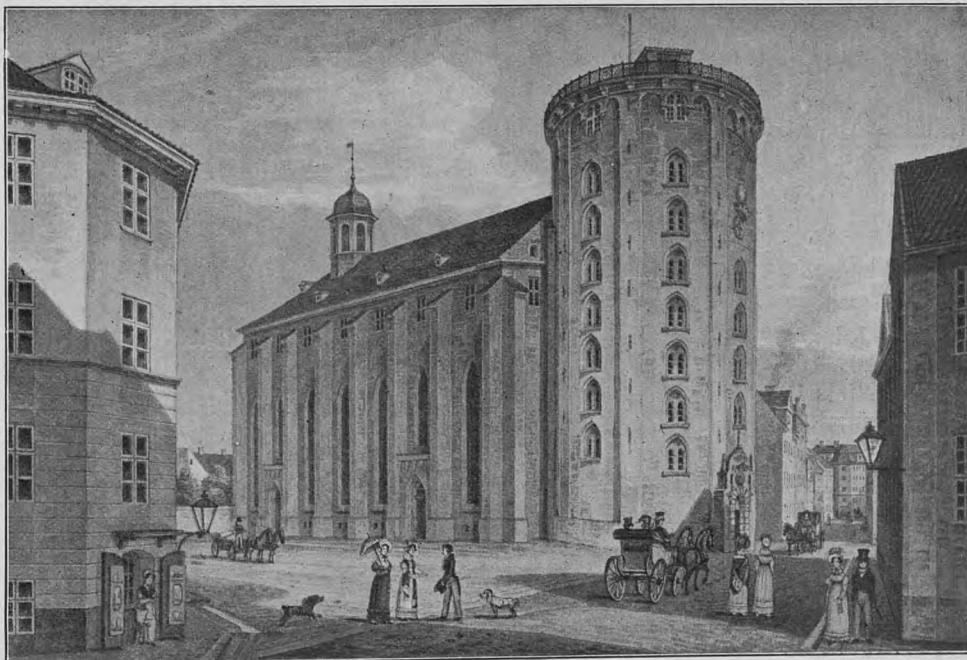
Den sidste Rest af Strandpromenaden med Badehusejerne Bechs og Engelbrechts gamle Huse.
Fotografi 1910.

EFTERSKRIFT. Denne Bog er baseret paa et mangeaarigt Samlerarbejde, hvoraf noget allerede blev privat trykt 1910. Fotografierne er for Størstedelen optagne til disse to Bøger; nogle enkelte skyldes K. Hude, Frøknerne Gad & Laurberg og M. Bøckmann. Ved Tilvejebringelsen af Malerier og Tegninger har vore offentlige Samlinger samt Institutioner som Kunstforeningen, Københavns Brandforsikring, Kgl. Porcelainsfabrik beredvilligt udlånt Billedstof. Samme Velvilje er vist af afdøde Kunstneres Efterladte, af nulevende Kunstnere, af Kunsthandlerne M. S. Grosell og P. Magnussen. Blandt de private Samlere er der særlig Grund til at takke Generalkonsul Joh. Hansen, Grossererne H. Heering, Th. Lyngbye, Andr. Rud. Petersen, Professor E. Schmiegelow, Vexellerer O. M. Vieth. – Arkitekt Th. Havning har stillet de to her medtagne Billeder (Bredgade og ved Rundetaarn) af den gamle, nu saa célèbre Prospekttegner H. G. F. Holm til vor Raadighed; de hører til Sjældenhederne og er fundne hos en Pariser-Antikvar, der ganske vist ikke kjendte Kunstneren, men var vidende om, at Prospekterne var Københavnske. De er Vidnesbyrd om, at Holms beskedne Handel for smaa Penge med de flittigt udførte Gadebilleder fandt Kjøbere, der sendte en saadan Tegning hjem, ligesom man nu sender Postkort. Det ene Billede har paa Bagsiden en fransk versificeret Hilsen til en Slægtning eller en Veninde.

EFTERSKRIFT

H. G. F. Holm, ca. 1830: Bredgade set fra det nordre Palæ ved Frederiksgade mod Kongens Nytorv. Tilhøjre: Det Ahlefeldt-Laurvigske Palæ med Havens Hegnsmur forrest.

H. G. F. Holm, ca. 1830: Kjøbmagergade med Rundetaarn. Regensen tilhøjre.

Niels Skovgaard, 1899: Udsigt fra fjerde Etage i Classensvej No. 1. Frihavsanlægget er allerede taget noget i Brug. De smaa Huse i Mellemgrunden er Udhusene ved Lille Ejegod; dets ottekantede Hovedhus er nedrevet.

KUNSTNERFORTEGNELSE

Aagaard, C. F. 210.	Hammershøi, Svend 95.
Bache, Otto 35. 42. 97.	Hammershøi, Vilh. 188.
Balsgaard, C. V. 24.	Hansen, C. F. 85-87.
Beck, Chr. F. 156. 158.	Hansen, Constantin, Titelbladets Bag-
Bissen, Rudolf 101.	side.
Blache, Chr. 48. 68. 80. 159. 210.	Hansen, Hans. Nic. 53. 59.
Boesen, A. V. 173.	Hansen, Heinr. 28. 59. 128. 167.
Boesen, Johs. 174.	Henningsen, Erik 43.
Bradt, F. L. 161. 172. 199.	Henrichsen, F. Carsten 164.
Bredal, Niels 135.	Henriques, Sally Ruben 12. 18. 29. 183.
Bredsdorff, J. U. 213.	Hetsch, Chr. 78. 79.
Bøgh, Carl 179.	Hetsch, G. Fr. 61. 86.
Christensen, C. F. 15. 40. 41. 69. 126.	Hinrichsen, Lor. 211.
160. 181. 208.	Hoffmann, Georg 57. 191.
Dahl, Joh. Vilh. L. 138.	Holm, Hans J. 74.
Dahlerup, Vilh. 37.	Holm, H. G. F. 15. 36. 41. 45. 60. 71.
Eckersberg, C. W. Titelbladets Vignet.	109. 123. 143. 150. 151. 157. 173. 187.
1. 3-7. 11. 49. 58. 62. 64. 65. 70. 113.	193. 211. 219.
117. 130. 163. 166. 172. 184. 217. 223.	Jensen, J. L. 63 (jvf. Rettelsen pag. 223).
Frstrup, N. 168. 175.	Jensen, Karl 47.
Gemzøe, P. H. 108.	Juuel, A. 44.

KUNSTNERFORTEGNELSE

- Klint, P. V. J. 84.
 Kornbech, J. P. 217.
 Krause, E. 16. 17. 67.
 Kyhn, 63. 131. 145. 178.
 Købke, Chr. 8. 154. 155. 194. 195. 197.
 209. 221.
 Kølle, C. A. 202.
 Larsen, Alfr. 20. 26. 38. 110.
 Larsen, C. F. Emanuel 10.
 Larsen, F. 169.
 Lipke, A. C. 203.
 Lorentzen, C. A. 96.
 Lund, Søren 169.
 Lundbye, Joh. Th. 189.
 Lübbers, H. 142.
 Lützhöft, Nic. 95.
 Manthey, D. 197.
 Marstrand, Wilh. 33.
 Melbye, Anton 152.
 Messmann, C. F. L. 177. 193.
 Meyer, Elias 182.
 Møen, H. J. 206.
 Mølsted, Chr. 88.
 Neumann, Carl 32. 150.
 Nielsen, C. V. 124. 141.
 Pedersen, Vilh. 185.
 Petersen, Carl Wilh. 16. 67. 81. 90.
 121. 144. 222.
 Petersen, Edv. 13. 46. 201. 206. 214.
 224.
 Petersen, S. H. 190.
 Petersen, Tom 23. 24. 39. 51 (jvf. Ret-
 telsen pag. 223). 91. 127. 176.
 Petersen, Zacharias 143.
 Petzholdt, A. 55.
 Philipsen, Th. 52. 106. 179. 191. 216.
 Prange, L. 174.
 Rasmussen, Carl 66.
 Ridter, A. 116
 Roed, Holger 121.
 Rohde, Fr. 185.
 Rohde, Joh. 118. 120. 140. 144.
 Rosenberg, Chr. 31.
 Rosenstand, Vilh. 160.
 Rørbye, M. 9. 80. 114.
 Schovelin, A. 171.
 Sevel, Peter 2.
 Skovgaard, Joakim 207.
 Skovgaard, Niels 220.
 Skovgaard, P. C. 112. 134. 205.
 Sonne, Jørgen 88.
 Sødring, F. H. 47. 104.
 Sørensen, C. F. 151.
 Tegner, Hans 25.
 Thaulow, Fritz 137.
 Trolle, H. 201.
 Zacho, Chr. 159. 198. 204.
 Zeuthen, C. O. 42. 52. 136. 157.
 Zweidorff, F. 183.
 Ølsted, P. 17. 122. 171.

Chr. Købke, 1836-37: Kalkbrænderibugten set omtrent fra »Lille Ejegod« mod Gl. Kalkværk.

C. Wilh. Petersen, Skitsebogsblad 1842: Udsigt fra Løvens Bastion mod St. Annagade.

INDHOLD

AFDELING I. INDLEDNING – DEN GAMLE BY

Kort over Byen 1858. *Side 2.* Indledning. *Side 3-10.* – Den Gamle By. **1.** Kanalerne ved Stranden, Højbroplads, Grønt- og Fisketorv, Sandkister, »Loppetorvet«, Nicolai Taarn; Gammel og Ny Torv med Flæske- og Kjødtorv, Raad- og Domhus, Springvand; Frue Kirke, Universitetet, Vandkunsten; Nybygninger efter Branden 1795. *Side 11-27.* – **2.** Kjøbmands- og Haandværker gaarde, Amager-torv og Møntergade. *Side 28-31.* – **3.** Omkring Kjøbmagergade, Runde Taarn, Gammel Mønt, Vognmagergade, Chr. Bernikowstræde, Aabenraa. *Side 32-38.* – **4.** Østergade, Kongens Nytorv, Vagtparade, Sølvgade, Rosenborg, Dronningens Tværgade, Marmorplads, Frederiks Hospital, Nyboder, Sankt Annæ Plads, Kvæsthusbroen. *Side 39-49.* – **5.** Gamle Haver, Gæstgivergaarde, Butikker. *Side 50-55.* – **6.** Store Strandstræde, Nyhavn, Gammel Holm med Hetsch's Plan, Størrestræde, Charlottenborg, Botanisk Have. *Side 55-64.*

AFDELING II. SLOTSHOLMEN, FREDERIKSHOLMS KANAL OG LANGEBROS OMGIVELSER

1. Slotsholmen, Knippelsbro, Børsgade (Ny Børs). *Side 65-67.* – **2.** Børsen, Bag Børsen, Børskanal, Kristiansgade. *Side 68-72.* – **3.** Proviantgaarden, Tøjhuset og Havnen, Det Kgl. Bibliothek, Højbro med Slotsplads. *Side 73-81.* – **4.** C. F. Hansens Christiansborg, Ridebane, Stalde, Hoftheater, Branden 1884; Thorvaldsens Museum. *Side 82-88.* – **5.** Frederiksholms Kanal, Filosofgangen, Prinsens Palæ, Vartov, Stormgade, Kanalbroer, Hestgardens Kaserne, Materialgaarden, Freunds og Bissens Bolig og Atelier, Bryghuset. *Side 89-104.* – **6.** Langebro, Tømmerpladserne, Rysensten, Gammel og Ny Kikkure, Bomhus. *Side 105-112.*

AFDELING III. CHRISTIANSHAVN MED ORLOGSVÆRFET, TOLDBODEN OG KASTELLET

1. Fra Langebro, Volden rundt, Amager-Port, -Ravelin og -brogade, Sundbyerne. *Side 113-120.* – **2.** Mellem Lange- og Knippelsbro, Havn og Havnepladser, Chri-

INDHOLD

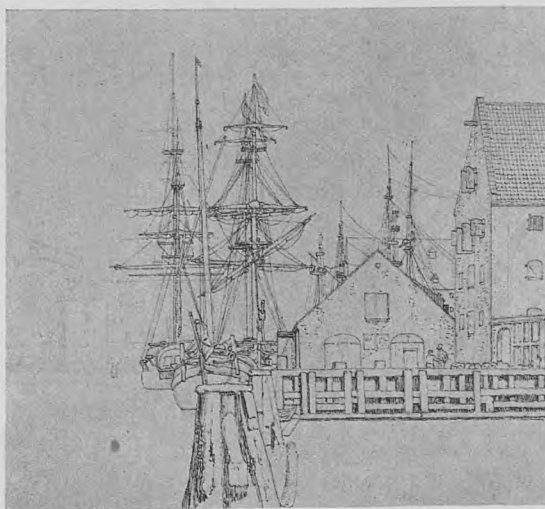
stianskirken, Gamle Dok, Asiatisk Kompagni. *Side 120-127.* – **3.** Strandgade, Grønlandske Handels-Plads, Kanalen ved Wilders Plads. *Side 128-133.* – **4.** Kanal-gaderne, Torvet og tilstødende Gader. *Side 133-141.* – **5.** Trangraven, Frelserens Kirke, Kanalens nordre Ende, Refshalevej, Orlogsværftet. *Side 141-149.* – **6.** Indsejlingen til Havnen, Toldboden og dens gamle Adgang, Kastellets Porte, Broer, Volde med Grave, Kirke og Mølle, Langelinie, Toldbodbatteri. *Side 150-160.*

AFDELING IV. DEN GAMLE BYS VOLDE OG FORSTÆDERNE

Kort over Forstæderne. *Side 162.* – Den gamle Bys Volde. **1.** Østerport og Glaciere, Torvet »Grønland«, Nyboder, Østre Anlæg med Dronningens Mølle, Volden til Nørreport med Ravelin og Stadsgrav, Teglgårdsbro, Vandværket foran Hølmers Bastion, Vesterport med Ravelin, Capri, Gyldenløves Bastion, Raadhuspladsen; Møllebrand. *Side 163-176.* – **2.** Vesterbro, Udstillingen 1888, Trommesalen. *Side 176-179.* – **3.** Vesterbrogades Begyndelse, Frihedsstøtten, Frederiksberg Allé, Have og Slot, Udsyn fra Valby Bakke. *Side 180-185.* – **4.** Gamle og Ny Bakkehus, Gamle og Ny Bakkegaard, Valhøj. *Side 186-189.* – **5.** Nørrebro og Søerne, Ladegaardsterrænet, Blegdammene, Sortedamsdossering. *Side 190-197.* – **6.** Østerbrogade, Citadelsvej, Classens Have, Søen med Aggersborgs Hus, Strandpromenaden. *Side 198-208.* – **7.** Tuteins »Rosendal«, »Rolighed«, Gl. og Ny Kalkbrænderi. *Side 208-217.* – Efterskrift *Side 218.* – Kunstnerfortegnelse *Side 220-221.*

TILFØJELSER OG RETTELSER

Side 30 øverst, Omtalen af Gaarden Amagertorv No. 6: »En lignende Vindeltrappe . . . har et tidligere Trappehus antagelig rummet.« Bemærkningen forudsætter, at Gaarden oprindelig har haft Trappehus, som senere er fjernet. Da Hans J. Holm indbyggede Stentrappen ca. 1880, forefandt en svær og meget bred Trætrappe, vistnok af Egeplanker. (Oplysning fra Landskabsmaler, Fotograf Harald Lønborg, hvis Fader havde Atelier og Bolig i No. 6's Tagetage fra 1870-1885.) – Billedet S. 51 viser Hegnsmuren for Haven ved Elers Kollegium. – Billedet øverst S. 63 er sign. J. L. Jensen 1845. – Fotografiet S. 132 er fra 1913. – S. 154, i de tre nederste Linier findes to Aarstal med Trykfejl: 1705 skal være 1725 og 1706 skal være 1704.

Eckersberg, ca. 1825: Fra Grønlandske Handels-Plads; set mod Nyholms Kran.

Edvard Petersen, ca. 1863: Fra Glaciet mellem Nørre- og Østerport.

